

ЄВРОПА

літературний журнал

КИЇВСЬКА РУСЬ

КНИГА 9 (XVIII) 7 5 1 5 рік

Приєднуйтеся до літопису
нового часу та простору
української літератури!

Думаю про 1000-ліття християнства на Україні. Гадаю, що було зроблено першу помилку – візантійсько-московський обряд, що нас, найсхіднішу частину Заходу, прилучив до Сходу. Наш індивідуалістично-західний дух, спертий деспотичним візантійським православ'ям, так і не зміг вивільнитися з цієї двоїстості духу, двоїстості, що витворила згодом комплекс лицемірства. Здається, що пасеїстичний дух православ'я тяжким каменем упав на молоду невизрілу душу народу – призвів до жіночості духу як атрибуту нашої духовності. Залізна дисципліна татаро-монголів запліднила російський дух, додавши йому агресивності й пірамідальності будови. Український дух так і не зміг виламитися з-під важкого каменя пасеїстичної віри. Може, це одна з причин нашої національної трагедії...

Василь СТУС

літературний журнал

КИЇВСЬКА РУСЬ

передплатний індекс 94978

Головний редактор

Дмитро СТУС

Редакційна рада

Василь ГЕРАСИМ'ЮК

Юлія ПІДМОГИЛЬНА (редактор-упорядник)

Оксана ПЛАКСІЙ (редактор)

Тарас ФЕДЮК

Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО

Верстка

Студія «ШТРИХ»

Суспільна рада

Сергій ГРАБАР, Володимир ЄШКІЛЄВ,

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ, Олександра КОВАЛЬ,

Марія МАТІОС, Павло МИХЕД,

Борис ОЛІЙНИК, Василь ПОРТЯК,

Ірен РОЗДОБУДЬКО, Володимир РУБАН,

Василь СЛАПЧУК, Максим СТІХА,

Леонід ФІНКЕЛЬШТЕЙН, Максим ЦУГУНОВ,

Юрій ЧЕКАН, Григорій ШТОНЬ

Умови передплати шукайте на ст. 108

Засновник та видавець ТОВ «Видавничий Дім "Факт"»

З питань співпраці звертатися:

kru@fact.kiev.ua

dvs_66@bigmir.net

Телефонуйте:

(044) 4865561, 4862228, (067) 5047744

З питань придбання журналу та дистрибуції звертатися до відділу збуту видавництва «Факт»:

sbyt@fact.kiev.ua

(044) 4636887

відповідь Кіплінгу Матриця Смисли Преславного Корану українською мовою Апокрифи Петро КРА
князь Володимир зробити Русь мусульманською? Поезія Володимир ЄРМОЛЕНКО Зачини за собою
Культыватор Оксана ПЛАКСИЙ Лагідна глобалізація Апокрифи Ігор ГІЛЬБО Майстер ПРОза В'ячесл
Королева Киносеанс на корабле Два полюса Всяке таке Микола РЯБЧУК Сарматський експрес В
ГРАБАР Північний Кіпр Під настрій Борис МОЗОЛЕВСЬКИЙ Половецький ідол Барабан Доля стає т
розмова з Павлом ВОЛЬВАЧЕМ КРИТИКарка Віра АГЕЄВА Підхоплення увірваної нитки Переоблік
СТУС Сніг Орхан Памук Наталя ЛИТВИНОВА Подорож на край ночі Луї-Фердинан Селін Дмитро СТУС
у своїй Вітчизні Франко та його спільнота (1856–1886) Ярослав Грицак Заборонена зона Олег Р
Робітня Молодіжний літературно-мистецький клуб «Віварт» Марія ДРУЖКО Давид ГОЦИРІДЗЕ Ія
ПРОза Віктор РИБАЧУК Берегелівські злоді (хроніки) Питання № 1 Сергій ГРАБАР Дмитро СТУС Із р
Матриця Михайло ЯКУБОВИЧ Oh, East is East... Репрезентація Корану, або Наша відповідь Кіплінгу
мисли Преславного Корану українською мовою Апокрифи Петро КРАЛЮК Чи міг князь Володимир
Русь мусульманською? Поезія Володимир ЄРМОЛЕНКО Зачини за собою двері Культыватор Оксана
Лагідна глобалізація Апокрифи Ігор ГІЛЬБО Майстер ПРОза В'ячеслав КЛОКОВ Королева Киносеанс
Два полюса Всяке таке Микола РЯБЧУК Сарматський експрес Сергій ГРАБАР Північний Кіпр Під
настрій Борис МОЗОЛЕВСЬКИЙ Половецький ідол Барабан Доля стає текстом розмова з Павлом
КРИТИКарка Віра АГЕЄВА Підхоплення увірваної нитки Переоблік Дмитро СТУС Сніг Орхан Памук
ЛИТВИНОВА Подорож на край ночі Луї-Фердинан Селін Дмитро СТУС Пророк у своїй Вітчизні Фран
спільнота (1856–1886) Ярослав Грицак Заборонена зона Олег РОМАНЕНКО Робітня Молодіжний
мистецький клуб «Віварт» Марія ДРУЖКО Давид ГОЦИРІДЗЕ Ія НОВИЦЬКА ПРОза Віктор РИБАЧУК
злоді (хроніки) Питання № 1 Сергій ГРАБАР Дмитро СТУС Із розламів Матриця Михайло ЯКУБОВИЧ
East... Репрезентація Корану, або Наша відповідь Кіплінгу Матриця Смисли Преславного Корану у
мовою Апокрифи Петро КРАЛЮК Чи міг князь Володимир зробити Русь мусульманською? Поезія
ЄРМОЛЕНКО Зачини за собою двері Культыватор Оксана ПЛАКСИЙ Лагідна глобалізація Апокрифи
Майстер ПРОза В'ячеслав КЛОКОВ Королева Киносеанс на корабле Два полюса Всяке таке Мик
Сарматський експрес Всяке таке Сергій ГРАБАР Північний Кіпр Під настрій Борис МОЗОЛЕВСЬКИЙ
ідол Барабан Доля стає текстом розмова з Павлом ВОЛЬВАЧЕМ КРИТИКарка Віра АГЕЄВА Підх
нитки Переоблік Дмитро СТУС Сніг Орхан Памук Наталя ЛИТВИНОВА Подорож на край ночі Луї-Ф
Селін Дмитро СТУС Пророк у своїй Вітчизні Франко та його спільнота (1856–1886) Ярослав Гре
зона Олег РОМАНЕНКО Робітня Молодіжний літературно-мистецький клуб «Віварт» Марія ДРУЖКО
ГОЦИРІДЗЕ Ія НОВИЦЬКА ПРОза Віктор РИБАЧУК Берегелівські злоді (хроніки) Питання № 1 Сергій
Дмитро СТУС Із розламів Матриця Михайло ЯКУБОВИЧ Oh, East is East... Репрезентація Корану, а
відповідь Кіплінгу Матриця Смисли Преславного Корану українською мовою Апокрифи Петро КРА
князь Володимир зробити Русь мусульманською? Поезія Володимир ЄРМОЛЕНКО Зачини за собою
Культыватор Оксана ПЛАКСИЙ Лагідна глобалізація Апокрифи Ігор ГІЛЬБО Майстер ПРОза В'ячесл
Королева Киносеанс на корабле Два полюса Всяке таке Микола РЯБЧУК Сарматський експрес В
ГРАБАР Північний Кіпр Під настрій Борис МОЗОЛЕВСЬКИЙ Половецький ідол Барабан Доля стає т
з Павлом ВОЛЬВАЧЕМ КРИТИКарка Віра АГЕЄВА Підхоплення увірваної нитки Переоблік Дмитро СТУС
Памук Наталя ЛИТВИНОВА Подорож на край ночі Луї-Фердинан Селін Дмитро СТУС Пророк у своїй
Франко та його спільнота (1856–1886) Ярослав Грицак Заборонена зона Олег РОМАНЕНКО Робі
літературно-мистецький клуб «Віварт» Марія ДРУЖКО Давид ГОЦИРІДЗЕ Ія НОВИЦЬКА ПРОза Вікт
Берегелівські злоді (хроніки) Питання № 1 Сергій ГРАБАР Дмитро СТУС Із розламів Матриця Миха
Oh, East is East... Репрезентація Корану, або Наша відповідь Кіплінгу Матриця Смисли Преславного
українською мовою Апокрифи Петро КРАЛЮК Чи міг князь Володимир зробити Русь мусульмансь
Поезія Володимир ЄРМОЛЕНКО Зачини за собою двері Культыватор Оксана ПЛАКСИЙ Лагідна глоб
Апокрифи Ігор ГІЛЬБО Майстер ПРОза В'ячеслав КЛОКОВ Королева Киносеанс на корабле Два п
таке Микола РЯБЧУК Сарматський експрес Всяке таке Сергій ГРАБАР Північний Кіпр Під настрій Б
МОЗОЛЕВСЬКИЙ Половецький ідол Барабан Доля стає текстом розмова з Павлом ВОЛЬВАЧЕМ К
Віра АГЕЄВА Підхоплення увірваної нитки Переоблік Дмитро СТУС Сніг Орхан Памук Наталя ЛИТВ
Подорож на край ночі Луї-Фердинан Селін Дмитро СТУС Пророк у своїй Вітчизні Франко та його сп
1886) Ярослав Грицак Заборонена зона Олег РОМАНЕНКО Робітня Молодіжний літературно-мист
літературно-мистецький клуб «Віварт» Марія ДРУЖКО Давид ГОЦИРІДЗЕ Ія НОВИЦЬКА ПРОза Вікт
Берегелівські злоді (хроніки) Питання № 1 Сергій ГРАБАР Дмитро СТУС Із розламів Матриця Миха

Дмитро СТУС. Із розламів	5
Михайло ЯКУБОВИЧ. Oh, East is East... Репрезентація Корану, або Наша відповідь Кіплінгу	Магіриза 7
Смисли Преславногo Корану українською мовою.....	Магіриза 27
Петро КРАЛЮК. Чи міг князь Володимир зробити Русь мусульманською?	Апокрифи 109
Володимир ЄРМОЛЕНКО. Зачини за собою двері.....	Поезія 121
Оксана ПЛАКСІЙ. Лагідна глобалізація.....	Культиватор 142
Ігор ГІЛЬБО. Майстер	Апокрифи 145
Вячеслав КЛОКОВ. Королева. Киносеанс на корабле. Два полюса	ПРОза 163
Микола РЯБЧУК. Сарматський експрес.....	Воже та Аге 179
Сергій ГРАБАР. Північний Кіпр.....	Воже та Аге 193
Борис МОЗОЛЕВСЬКИЙ. Половецький ідол.....	Гід насрій 208
Доля стає текстом: розмова з Павлом ВОЛЬВАЧЕМ	Барабан 209
Віра АГЕЄВА. Підхоплення увірваної нитки.....	КРИГІКарка 220
Дмитро СТУС про «Сніг» Орхана Памука.....	Переоблік 232
Наталя ЛИТВИНОВА про «Подорож на край ночі» Луї-Фердінанда Селіна.....	Переоблік 233
Дмитро СТУС про «Пророка у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)» Ярослава Грицака.....	Переоблік 235
шукайте ЗАВОРОНІВНУ ЗОНУ	
з Олегом РОМАНЕНКОМ.....	I-VIII
Молодіжний літературно-мистецький клуб «Віварт» Марія ДРУЖКО, Давид ГОЦИРІДЗЕ, Ія НОВИЦЬКА.....	Робітня 237
Віктор РИБАЧУК. Берегелівські злодії (хроніки).....	ПРОза 247
Сергій ГРАБАР	Питання № 6 262

T

C

I

M

3

ДМИТРО
СТУС

Головний редактор
журналу
«Київська Русь»

Із розламів

Територія-країна-держава під назвою «Україна», як, утім, і всі інші під зоряним небом, має свою історичну, географічну, ментальну, культурну й усіляку там ще-й-іще-іншу (з трагічною включно), витягнену в минуле й майбутнє, й водночас обтяжену гірким й усіляким іншим Долю. Її не змінити. Можна лише спробувати осягнути пройдений шлях, усвідомити зроблені помилки, зробити висновки... а втім, який дурень, тим більше український, буде робити висновки. Поступ передбачає послідовний рух уперед, а не оглядання вбік і позад перехнябленого нашого воза, що все ніяк не вибере, якими дорогами йому йти, яких міфів зрікатися, а що, навпаки, варт збагнути.

Так чи так, а сьгоднішнє прагнення нашого поспільства створити європейсько-сарматський гібрид із невеличким серпом і молотом бодай у лівому нижньому кутику примушує уважніше придивитися до культурної ситуації, яка ніколи не здійснювала таких хаотичних і стрімких коливань, як український політикум, а тому хоч трішки надається до вивчення (збагнути ж її внутрішні мотивації – то, здається, вже понад спромоги живої людини).

Отож, культура. Будь-який день (краще літній) третього тисячоліття. Поспільство, в перервах пошуку грошей на випивку, прожиття і розвагу, слухає переважно Сердючку й Поплавського, хоче переважно в Європу, але не хоче втрачати ідей комуністичної рівності (про це читайте в **Миколі РЯБЧУКА**), змагає до справедливості, дехто, щоправда, вчить іноземні (переважно англійську, але винятково європейські) мови, аби більш чи менш вигідно влаштуватися прибиральником, куховаркою, мийником посуду, повією чи хоч би кимось на Заході. Паралельно офіціоз говорить про беззаперечний талант народу, випускаючи народні колективи на сцену оперних театрів (а чому б і ні, справді?) та рахує грошики, здобуті в результаті чесної праці, успішного бізнесу (той же офіціоз на цих пунктах наполягає), «откатів», «дерібану» (чи все ж дерібану?) бюджету, приватизації, купівлі-продажу чого тільки можна. Граємо у футбол, п'ємо

пиво й до пива (щоб грошки не на вітер), виховуємо діток, чубимося в затхлому болітці й розмірковуємо над долями світу...

Останнє, певно, спадщина росіян.

Проте це все культура, видима неозброєним оком.

Коли ж поширудіти по тусівках – науковці, інтелігенти, менш-більш освічені політики чи письменники з політтехнологами (даруйте, кого забув) – картина видається більш привабливою. Протягом останніх 10–12 років коштом того-таки Заходу перекладено на українську й видрукувано масовим накладом (500 – 1000 – 1500 – інколи цілих 2000 примірників!) класичні твори західної культури – від базових філософських творів на кшталт «Критики чистого розуму» І.Канта до всіляких там агнонів-бодріярів-бжезінських (із «Європа. Історія» Нормана Дейвіса включно).

Звісно, «масові» наклади українських перекладів не забезпечили можливості доступу до прозахідної гуманітаристики в сім очим, але альтернативних поглядів на світ, рівно як і способів пізнання й сприйняття того світу суспільству практично не пропонувалося (оминаючи, звісно, різноманітні релігійні позацерковні рухи чи, скажімо, «Шлях аріїв»).

Що казати, якщо лише тепер, у XXI ст., зусиллями **Михайла ЯКУБОВИЧА** ніби спроможемося доперекладати й видати (?) перший «Коран» українською мовою: така, сказати б, увага до культури сусідів із південних кордонів надто красномовно свідчить і про рівень культури, і про прагматику наших зовнішніх інтересів.

«Не знаємо й знати не хочемо», – кричимо ми всіма своїми діями, на словах відстоюючи політкоректність, повагу до різних культур і всяке таке інше...

Але наш із Вами журнал має назву «Київська Русь», а що предки наші всерйоз думали ще й про прийняття мусульманства (про що пише в цій книзі **Петро КРАЛЮК**, пізніші літописці ляляли відкинута вчення, східне християнство відстоюючи), то ми й вирішили запропонувати читачеві фрагмент нового перекладу священної книги, який, є надія, за кілька літ таки буде повністю завершено. Поруч – незаангажований погляд на невизнану республіку Північний (турецький, мусульманський) Кіпр від **Сергія ГРАБАРА**, земля якого дихає історією, в тому числі й християнською.

Одне слово, ми пропонуємо вам книгу – «Stop_Європа». Не в сенсі – Геть від Європи, а в сенсі: Увага, окрім західної культури й традиції існують ще й інші цивілізації, на розламах яких споконвіку існує наша країна. А тому, поспішаючи на Захід, не слід забувати й про культури наших сусідів, які не лише витворили найчисленнішу нині молоду релігію, а й подарували цивілізованому Заходу зубну пасту, й узагалі навчили його основ гігієни... ✨

МИХАЙЛО
ЯКУБОВИЧ

Oh, east is east... Репрезентація Корану, або Наша відповідь Кіплінгу

...народився в древньому місті Острозі 1986 року, куди через шістнадцять років повернувся студентом, вступивши на гуманітарний факультет Острозької академії. Нині здобуває там ступінь магістра за спеціальністю «Релігієзнавство». Основний науковий інтерес (він же потужний стимул до життя, адже в Україні наука — завжди боротьба) — середньовічна арабська філософія, авторські праці з якої були відзначені її місцем на Всеукраїнській олімпіаді з філософії, її місцем на Конкурсі і самознавчих досліджень ім. А. Кримського та тією ж позицією в рейтингу стипендіатів програми Zavtra.Ua. Паралельно займається й іншими сходинковими пошуками, відображеними в публікаціях як в Україні, так і на споконвічних територіях власне пошуків (Єгипет, Саудівська Аравія). Останні роки працює над перекладом Корану українською мовою, частину якого і презентує читачам «Київської Русі».

М а т р и ц я

Oh, East is East, and West is West,
and (never) the twain shall meet.

Редьярд Кіплінг

Ховаючи англосаксонське уявлення про чисте небуття в дужки дискурсу міжкультурної комунікації (важливим елементом якої, до речі, слугує саме переклад), спробуємо означити не якусь нову типологію східної та західної культури, а, швидше, відповіді на питання про співвіднесеність культур не лише через поняття «культура» (знане, слід зауважити, не в усіх культурах), а через дещо інше, йменоване в хронічному для Європи постмодерні *ірраціональним*. Намагання репрезентувати одну культуру в поняттях (а отже, і логіко-смыслових зв'язках!) культури іншої – завдання надзвичайно складне, тим більше, якщо мова не просто про банальний «діалог релігій», зазвичай обмежений екзальтованими рукоплесканнями та розповідями про «славну (бо мирну) бувальщину», а про щось принципово загадкове, непізнаване, назване, скажімо, в мусульманській культурі *потаємним (аль-гайб)*. Таким джерелом є Коран, той самий текст, який для перших мусульман був незрівняним дивом, для середньовічних європейців – продуктом хворобливої уяви «псевдопрофета Магомета», а для сучасних борців із тероризмом – ідеологічним підґрунтям терору, таким собі додатком до інструкції з використання гранатомета РПГ-7 чи автомата Калашникова. З часів перших догматичних суперечок (а, може, ще й раніше) Коран був для т. зв. *ортодоксальних мусульман* явищем вічним, незмінним виявом так само вічної мови Бога (*калям Аллах*). Проте сама по собі транслітерація арабських назв разом із інтерполяцією буквального змісту в звичну нам мисленнєву парадигму не допомагає розумінню *джерела* однієї з найдивовижніших

культур світу, культури мусульманського сходу і, зрештою, заходу (чи не середньовічна Андалусія на піренейській землі, Андалусія, яка народила Куртубу (Кордову), Гарнату (Гренаду), ібн Рушда (Аверроеса) чи ібн Баджу (Авемпаце), має спростувати (контра)версійне твердження Кіплінга?). Слід усе ж таки прислухатися до порад мудрого суфія-містика Джалал ад-Діна ар-Румі та перетворитися на того подорожнього знавця мов, який, на жаль, так і не зустрівся героям ось цієї притчі: «Якось ішли собі та розмовляли чотири чоловіки – турок, перс, араб і грек. Десь на шляху знайшли вони динар. Почалася суперечка: а, власне, що то його робити із цією знахідкою? Перс сказав: «Давайте купимо ангур!». – «Та ну», – відповів араб. – «Що там якийсь ангур, айнаб – ось що нам треба!» А турок каже: «Спокійно, люди! Давайте купимо узум!» Зненацька втрутився в розмову грек: «Про що ви говорите? Як купляти, то вже стафіл, ось!» Кожен почав доводити свою правоту, і почалася справжня бійка. Якби ж то зустрівся їм хтось знаючий, який пояснив би, що і ангур, і айнаб, і узум, і стафіл – це ніщо інше, як усім відомий виноград! Вони всі думали про нього, але кожен говорив своєю мовою».

Отже, чим же є власне іслам, який європейці досі намагаються зрозуміти через слова «покоря», «послух», «смирнення»? Мусульманська священна історія, розпочата в коранічному одкровенні часами Адама, має тенденцію до позаісторичності, тобто осягнення історії в межах своєї власної унікальності. Цей «життєвий порив» наймолодшої світової релігії, притаманний, до речі, й юдо-християнському світогляду, знаходить свій кінцевий вияв у вже класичному питанні про роль ісламу та його цивілізації в історії людства взагалі. Виштовхнувши відповідь за межі класичних підходів до історії (разом із самими підходами), спробуємо навести своєрідне *summary* фактів (цікаво, що арабською мовою слово «факти» було би перекладено як «дійсності», «реалії» – *хака'їк*), що допоможуть читачеві з'ясувати той ментальний ґрунт, на якому і зріс феномен ісламу.

Араби до ісламу. «Люблю арабів за три речі – за те, що Коран було дано арабською, за те, що в раю говорять арабською, і за те, що я сам – араб». Не вдаючись у аналіз достовірності цих слів Мухаммада, принагідно зазначимо, що частка *арабізму* в ісламі справді присутня, але ж, разом із тим, «немає переваги в білого над чорним чи в араба над не арабом – хіба як у благочесті» (це теж сказав Мухаммад). Проте був час, коли слово *ілаг* («бог») араб уживав частіше у множині, ніж в однині, та й об'єкт, іменованний цим *ілагом*, мав форму до-

силь примітивної скульптури. Аравійський півострів учас народження «найдосконалішого з пророків» (570 р.) був справжньою круговертю релігійного життя: тут жили і християни – як «православні», так і різні «сектанти» (несторіанці, яacobіти, навіть такі уніками, як афтартодокети), і юдеї (а ще більше – арабські племена, які почасти прийняли юдаїзм), і різного стибу вогнешанувальники-зороастрійці – горді представники Персії, і маніхеї – аскетичні шанувальники Мані, і сабеї – «істинні назореї», учні Івана Хрестителя. Цей різноплементний натовп був поєднаний економічними, політичними та культурними (зокрема мовними) ознаками, які продуктивно нівелювали релігійні відмінності. Арабські політеїсти були досить толерантні – прагнучи зробити мекканський Чорний камінь (а таких каменів по всій Аравії було вдовсталь – червоних, білих тощо) центром поклоніння всіх племен (що сприяло економічному розвитку самої Мекки та її політичному впливу), вони радісно вмщували туди символіку різних релігій, а також сакральні зображення (була там і Марія з Ісусом, привезена, певно, з візантійських земель).

Арабський культурний дискурс тих часів містив у собі беззаперечний ідеал-домінанту – арабську мову, найкращу (на думку тих-таки арабів, які тоді ще не усвідомлювали себе єдиним етносом) мову в світі. Спосіб життя пересічного араба був настільки залежним від суворих умов пустелі (саме ж слово *араб*, знане ще з біблійних часів, вочевидь походить від кореня 'a-r-b, який означав «суху, висохлу землю»), що сам процес становлення людини виявлявся там у цілком відповідних природі формах, відмовляючи в праві на існування будь-яким «надмірним» артефактам, що протиставлялися б людській натурі. Звертаючи увагу на взаємозв'язок між уявленням про людські відчуття та продукуванням штучного світу, «довершенням людиною самої себе» (за визначенням представників філософської антропології ХХ ст.), культури можна типологічно класифікувати на «зорові» та «слухові». Арабський менталітет, як свідчить досвід осмислення історії

релігій сходу, віддає перевагу останньому типу культурного розвитку, що і знайшло своє відображення в символічній, а саме текстовій формі – *Кур'ані*, який власне означає «Читання» (від араб. *кара'* – «читати», «декламувати»).

Мухаммад. Народження засновника будь-якої релігії її послідовники завжди розглядають як подію надзвичайну, супроводжувану великою кількістю чудес. Існує низка переказів, які розповідають про різні дива, що трапилися на Аравійському півострові протягом 569–571 рр. Серед них, наприклад, є й наведена в Корані розповідь про наступ на Мекку єменського царя Абраги (див.: Коран, 103), військо якого було знищено зграєю птахів, озброєних камінцями. Саме в цей рік (названий арабами «роком слона», адже така тварина справді була в царському війську) й народився Мухаммад, син 'Абд Аллаха, араба з племені курайш. І хоча історична наука відносить «рік слона» до ранішого періоду, дата народження Мухаммада відома досить точно і припадає на квітень 570 р. Виходець зі знатного роду *гашім* – роду, який володів ключами від Чорного каменя та доглядав за паломниками, що прибували до святині, Мухаммад досить рано втратив батьків, і вже у віці шести років лишився сиротою. Ним почав опікуватися дядько, Абу Таліб, із караваном якого майбутній пророк, тоді ще дванадцятирічний хлопчик, відвідав Сирію. За деякими переказами, там його вгледів один християнський чернець на ім'я Бахіра, віднайшовши на спині в Мухаммада таємничу «печатку пророцтва». Відсилаючи майбутнього пророка разом із дядьком додому, чернець нібито сказав: «Повертайся ж із сином свого брата до вашої країни. Але бережи його від юдеїв, бо, їй-Богу, коли вони побачать його та впізнають, то намагатимуться заподіяти йому зло. Воістину, в сина твого брата – велика справа, тож повертайся швидше до його країни!» (*Ібн Гішам «Життєпис Пророка»*).

Хоча ця розповідь і не є достовірною з точки зору критичного наукового аналізу, на основі якого її спростовують і деякі мусульманські апологети, але вона демонструє тенденцію до своєрідної історизації ісламу в руслі авраамічної релігійної традиції – тенденцію, закладену ще в Корані. Можливо, хтось побачить у випадках проти юдеїв (вміщених як у Корані, так і в оповідках на кшталт цитованого пасажу) «хронічну арабську юдофобію», корінням якої є вигнання служниці Агарі разом із її сином Ізмаїлом, а гілками – ізраїльско-арабське протистояння наших днів. Багатьом учасникам цього конфлікту справді вигідно наділяти мусульманську свідомість ледь не

вродженою ненавистю до євреїв. Проте навіть поверховий екскурс в історію мусульманської цивілізації дозволяє помітити той значний позитивний вплив, який справили на неї євреї, а також віротерпимість, яка панувала в середньовічному ісламі. Навіть у пізнішу добу, після остаточного завоювання турками Візантії (1453 р.), європейське єврейство все одно емігрувало на схід. Необхідно згадати й події 1492 р., які, щоправда, не пов'язані з відкриттям Колумба – саме цього року араби назавжди (можна поставити тут знак питання, враховуючи сучасні темпи еміграції мусульман в Іспанію та Францію) залишили Піренейський півострів, звідки потім утекли й кількাসот тисяч євреїв – вогні інквізиції лише починали палати... Ці євреї рушили в Туреччину, де мали досить непогані умови для життя. (Кого ця проблема цікавить глибше, варто читати, наприклад, «Історію Туреччини» Агатангела Кримського.) Ще варто згадати той факт, що саме євреї «здали» арабам на початку восьмого століття неприступне Толедо, переховуючись від християнської «теології зневаги». Що ж до нинішніх подій навколо Єрусалиму, то це місто, незважаючи на свою унікальну сакральну історію, завжди було периферією в арабському світі, підпорядковуючись більш потужним сусіднім центрам, як-от, наприклад, Дамаску чи Каїру. І хоча у певний період історії ісламу мусульмани зверталися під час молитви обличчям саме до Єрусалиму, своєї нинішньої значущості це місто набуло серед арабів лише десь на початку ХХ-го століття, коли майбутній арабо-ізраїльський конфлікт уже починав набирати обертів завдяки політичним і економічним факторам.

Але повернімося до біографії «Печатки Пророків» Мухаммада. Отож, перебуваючи в Мецці, Мухаммад знаходився під опікою свого дядька Абу Таліба. Виходячи з наявних історичних описів, можна стверджувати, що майбутній пророк був досить самотнім – він не брав участі у святах, не прагнув активного політичного чи економічного впливу. Але вже в молодому віці він заслужив собі прізвисько *Амін* – «вірний», «надійний». Така репутація допомогла йому найнятися погоничем каравану до багаті вдови Хадіджи, яка пізніше стала його дружиною. На час одруження Мухаммаду було двадцять п'ять років, його нареченій – сорок. В особі Хадіджи син 'Абд Аллаха знайшов надійного супутника та навіть захисника, вона залишалася єдиною дружиною Пророка аж до часу своєї смерті. Мабуть, найдивовижніша подія трапилася в їхньому житті саме 610 р... Але надамо слово праведній 'Айші, доньці першого халіфа Абу Бакра та майбутній улюбленій дружині Мухаммада.

..Іноді пророк чує шум. Він схожий на зашифровані слова, з яких він отримує той сенс, якому навчений. Навіть після припинення шуму він пам'ятає та розуміє цей сенс. Іноді ангел, який передає йому знання, постає перед пророком у вигляді чоловіка, що говорить із ним, і він розуміє те, що йому кажуть. Отримавши знання від ангела, він повертається до людського сприйняття й цілком розуміє те, чого його навчили. Все це трапляється в один момент, або, краще сказати, миттєво, бо це явище не відбувається в часі, а стається одразу. Отже, очевидним є те, що воно відбувається дуже швидко. Саме через це воно має назву вахі, бо ваха означає «робити щось дуже швидко». І знай, що, як відомо, перший стан, тобто стан шуму, є спученням тих пророків, які не були посланцями. Другий стан, тобто той, під час якого ангел стає схожим на людину та говорить із пророком, є спученням тих пророків, які були посланцями. Саме тому він є досконалішим за перший. У цьому полягає значення розповіді, в якій Пророк (мир йому та благословення Бога!) повстав, що таке одкровення, коли його запитав про це Харіс бін Гішам: «Як приходить до тебе одкровення?» Той відповів: «Іноді воно приходить до мене наче відлуння дзвону. Це вражає мене найсильніше. Коли воно залишило мене, я вже пам'ятаю, що було сказано. В інших випадках переді мною з'являється ангел у вигляді людини. Він щось говорить мені, і я запам'ятовую те, що він каже... (Ібн Хальдун «Вступ до історії»).

Одкровення. «Сходження одкровення Посланцю Аллаха, мир йому і благословення Аллаха, почалося із правдивого видіння уві сні. Він ніколи не бачив подібних снів, які сходили, наче ранкова зоря. Потім йому відкрили любов до самотності, і він став усамітнюватися в печері на горі Хіра, займаючись справами благочестя, тобто поклоніння, протягом багатьох ночей, доки не повертався до сім'ї. Він брав із собою все необхідне, потім вертався до Хадіджі, знову брав усе, що потрібно, та й вертався у [печеру], поки не було йому явлено істину, коли був він на горі Хіра. Прийшов до нього ангел і сказав: «Читай!» Той відповів: «Я не вмію читати!» [Далі говорив Пророк, мир йому і благословення Аллаха]: «Він схопив мене і здушив так, що я ледь витримав. Тоді ангел звільнив мене і сказав: «Читай!» Я сказав: «Я не вмію читати!» Тоді він знову схопив мене та здушив так, що я ледь витримав це, а потім звільнив і знову сказав: «Читай!» Я відповів: «Я не вмію читати!» Тоді він схопив мене, і почав душити втретє, але, нарешті, відпустив і сказав: «Читай! Ім'ям Господа твого, Який створив! Створив людину зі згустку крові! Читай! Господь твій – Найщедріший, Який навчив письма пером, навчив людину того, чого вона не знала» (Коран, 96:1-5).

Тоді Посланець Аллаха, мир йому і благословення Аллаха, по-

вернувся й зі страхом у серці ввійшов до Хадіджі та й заголосив: «Сховайте мене, сховайте мене!» Вона закутала його в покривало, доки не зник його страх. Тоді він сказав Хадіджі: «Що зі мною? Я злякався за себе!», та й розповів їй усе. Вона відповіла: «Ні, ні! Клянуся Аллахом, Він ніколи не зганьбить тебе! Клянуся Аллахом, ти ж підтримуєш добрі стосунки з родичами, говориш правду, надляєш бідного, виявляєш гостинність та допомагаєш у труднощах!» Тоді Хадіджа вийшла з ним із будинку, та й повела його до свого двоюрідного брата Вараки, сина Науфалія, сина Асада, сина 'Абд аль-'Уззі. В часи невігластва він став християнином, міг писати арабською мовою, та й випишував арабською із Євангелія те, що побажав Аллах. Варака був уже старим і втратив зір. Хадіджа сказала йому: «О, син мого дядька! Послухай, що каже син твого брата!» Варака, син Науфалія, відповів: «О, син брата мого! Що ти бачив?» Тоді Посланець Аллаха, мир йому і благословення Аллаха, розповів йому своє видіння. Варака сказав йому: «Та це ж закон, який було зіслано Мусі! О, якби я був зараз молодшим! Тоді б я міг дожити до того часу, коли твої люди виженуть тебе!» Посланець Аллаха, мир йому і благословення Аллаха, запитав: «Невже вони виганятимуть мене?» Варака мовив: «Так, бо коли приходив чоловік із чимось подібним, то з ним завжди ворогували! Якщо я доживу до того часу, то допоможу тобі всім, чим зможу!» (*аль-Бухарі та Муслім «Збірки достовірних переказів»*). Відзначимо, що саме Хадіджа була першою особою, яка повірила в одкровення Мухаммада.

Початок доби ісламу. Перше одкровення повторилося майже через два роки. Ці роки Мухаммад провів у важких роздумах і сумнівах. Навряд чи він усвідомлював до кінця сенс тієї події, що відбулася з ним. Так чи інакше, після наступних одкровень він розпочав свою діяльність як проповідник «істинного єдинобожжя». Наступні тексти Корану, які, відповідно до мусульманських уявлень, приніс Мухаммаду архангел Гавриїл (коранічні Джібрїл), відкрили цілком новий період у житті Мухаммада. Його перші проповіді, можливо ще не настільки харизматичні, як майбутні, були сприйняті мекканцями з подивом. Самого Мухаммада вважали то за *джиннатуна* (особу, в яку вселився злий джинн), то за поета-невдачу (хоча сам Мухаммад ніколи не займався поезією), то за звичайнісінького брехуна. Але *ан-Набі* («пророк», «вісник») не відступав. Урешті-решт, справа дійшла до відвертих погроз і переслідувань, та навіть навернення до ісламу досить впливових мекканців не змінило ситуації. 615 р. частина мусульман, ховаючись від тортур, була змушена вирушити в Єфіопію. Мухаммад

продовжував свою проповідь, але 619 р. його спіткало нове лихо: помер опікун і покровитель Абу Таліб, а невдовзі пішла з життя й Хадіджа. Мухаммад почав думати про втечу з Мекки, де він та його послідовники фактично виявилися ізольованими. Під час традиційного ярмарку в Мецці він знайомиться з групою жителів Медини, яких вкрай зацікавила його проповідь.

Переселення. Мединська доба. Влітку 622 р. Мухаммад разом із Абу Бакром таємно вирушили в місто Ясріб, згодом найменоване *Мадінат ан-Набі* – «місто Пророка». Цьому передувало переселення інших мусульман. Урешті-решт подія, яку в часи правління халіфа Умара (634–644) було взято вихідним пунктом мусульманського календаря, отримала назву *гіджра* («переселення»). Вже восени 622 р. Мухаммад стає правителем Медини й намагається об'єднати племена *аус* та *хазрадж* (саме прагнення до укладення миру між цими племенами стало однією з причин запрошення Пророка до Медини). Емоційний, піднесений тон коранічного одкровення змінюється на тон законодавчий або й узагалі військовий (див., наприклад, *сури* («розділи», «глави») 5 («Трапеза») та 47 («Мухаммад») нашого перекладу). Починається тривала полеміка з юдеями та християнами; Коран звинувачує їх у неправильному розумінні та навіть зміні даних Богом Тори і Євангелія, порушенні єдинобожжя (*таухід*), неприйнятті Мухаммада, змовах із багатобожниками. Велика кількість аятів (*аят* – «знамення»). Так називаються окремі вірші Корану) спрямована й проти лицемірів – осіб, які прийняли іслам лише «зовнішньо», з метою власної вигоди. Не зупиняючись на військовому протистоянні Мухаммада з його ворогами, зазначимо лише, що вже в січні 630 р. Пророк разом із прихильниками увійшов до Мекки (дарувавши прощення всім її жителям; стратили лише чотирьох осіб), а 632 р., коли Мухаммад полишив цей світ, під владою мусульман була вже більша частина Аравійського півострова.

Іслам після Мухаммада. Напрями ісламу. Останній Божий Пророк не лишив по собі нащадка чоловічого роду. Тому після його смерті *халіфом* («намісником» Пророка на землі – Пророка, а не Самого Аллаха) став Абу Бакр. Останньою волею Мухаммад призначив його *імамом* (предстоятелем) спільної молитви; на цій підставі його й обрали халіфом. Недовге правління Абу Бакра (632–634 рр.) позначилося *ріддою* – відступництвом деяких племен, а також діяльністю лжепророка Маслама в південній Аравії. Вдалими політичними, а іноді й військовими методами халіф урятував Божу справу. Його наступник

'Умар започаткував ісламську державність, почавши розбудову адміністративного апарату. В часи його правління (634–644 рр.) мусульмани захопили Єгипет, південь Сирії, Ірак, західний Іран та фактично весь Аравійський півострів. Необхідно зазначити, що християнське населення захоплених країн, пригноблене Візантійською імперією, переважно підтримало наступ арабів. Намагаючись зберегти темпи наступу, 'Умар видав наказ про збереження земельних наділів у руках попередніх власників-немусульман, тому в деяких випадках представники інших віросповідань перебували в зручнішому становищі, ніж самі мусульмани. За часів 'Умара з'явилися й перші великі міста, збудовані мусульманами – Басра, Куфа, Фустат. Але 644 р., під час спільної молитви, 'Умара вбив раб-зороастрієць. Після нього халіфом став 'Усман, син Аффана. Саме завдяки його зусиллям було зібрано та збережено Коран (класичною датою кодифікації вважають 652 р.). Цю працю виконав раб, а згодом «секретар» Мухаммада – Зайд ібн Сабіт. Про сам Коран говоритимемо дещо пізніше, а нині звернемо увагу на *фітну* – «смуту», яка розпочалася серед мусульман ще 656 р. й не минула, певно, до наших часів.

Халіф 'Усман походить із давнього мекканського роду бані 'Умай і, як це часто траплялося в суспільствах зі значним ступенем трайбалізму, віддавав пріоритет у державних справах саме членам свого роду. Це явище родової солідарності, відоме як *'асабія* (букв. «прив'язаність»), викликало й зворотну реакцію, адже інші сподвижники (*сахабі*) Мухаммада були практично відсторонені від влади. Тож на «обрій політичного успіху» вийшли вчорашні супротивники Пророка. Але вже в червні 656 р. група невдоволених підійшла впритул до Медини. За деякими переказами, халіф написав

Трайбалізм (від англ. tribe – племя) – племянний або етнічний сепаратизм у суспільстві. На практиці він означає, що всі соціально-економічні відносини перелюються через родоплемянні, етнічні зв'язки. За трайбалізму визначити є культурно-нобутова, культурова й суспільно-політична племянна відокремленість, простіше: містечковість, клановість і кумівство. У конституційному праві Т. використовують для означення племянної відокремленості в країнах тропічної Африки, Океанії й інших регіонів світу. Практиці Т. притаманне надання привілеїв вихідцям із однієї етнічної групи (під час добору й розстановки кадрів у державному апараті) й, відповідно, дискримінація інших. Т. фактично нехтує принципом рівноправ'я громадян і просунує громадянські війни (напр., у Руанді, Сомалі, Ліверійтоці) (<http://ru.wikipedia.org>).

листа, в якому наказував правителю Єгипту скарати всіх бунтівників. Цей лист перехопили, і невдовзі 'Усмана оточили в його власному будинку. Там його й убили, до речі, саме під час читання зібраного ним Корану..

Владу швиденько перейняв родич 'Усмана, Му'авіяя, намісник Сирії, отримавши підтримку від Амр ібн аль-'Аса, правителя Єгипту. Після формування досить потужної опозиційної групи на чолі з 'Алі, двоюрідним братом і зятем Пророка, яка також заявляла про свої права на халіфат, у новоствореній мусульманській державі розпочалася громадянська війна. 657 р. ворогуючі сторони зішлись біля Сиффіну (містечко в північному Іраку). Частина війська 'Алі, що нараховувала понад десять тисяч осіб, відмовилася від мирного вирішення

конфлікту, вимагаючи битви. Проголосивши своїм принципом гасло *ля тахкіма ілля лі-Ллаг* («Немає суду, окрім як у Бога»), вони залишили прихильників 'Алі, отримавши за це назву *харіджитів* (*хауварідж* – «ті, які вийшли»). Так з'явилася перша «секта» ісламу. Перші харіджити поклали в основу свого вчення ідею про необов'язковість халіфату; цей демократизм супроводжувався осмисленням проблеми свободи волі. Харіджити, зокрема, вважали, що скоєння важкого гріха виводить людину за межі ісламу, тобто, робить її віровідступником, якого слід убити (якщо він не розкається) і чие майно необхідно відібрати в колективну власність мусульман. Останніми (що й не дивно!) харіджити вважали самих себе. Згодом вони також поділилися на кілька напрямів із різними поглядами; до наших днів залишилися лише т. зв. *ібадити* – помірковані харіджити, які докорінно змінили погляд на проблему віровідступництва та процедуру «звинувачення в невір'ї» (*такфір*). Щодо *суннітів*, вірніше, «людей Сунни та громади», так званого «ортодоксального ісламу», до якого належить понад вісімдесят від-

сотків усіх мусульман світу, то його прихильники використовують як ще одне джерело своїх релігійних поглядів Сунну – образ дій Пророка. Сунна складається з переказів, які розповідають про вчинки та слова Мухаммада. Самі перекази (ахадіс, одн. – хадіс) зафіксовані в численних збірках.

Ще одним напрямом ісламу є шиїзм, історія якого починається ще з часів раннього ісламу, а саме відтоді, відколи послідовники 'Алі, вбитого 661 р. харіджитом, стали ідентифікувати себе як ші'а 'Алі – «прибічники 'Алі». Поклавши в основу свого релігійного вчення уявлення про надприродну сутність влади, шиїти доводили тезу про необхідність правління родини Пророка (а'ль аль-байт), до роду якого, зокрема, належав 'Алі, його дружина Фатіма (донька Пророка), сини Хасан і Хусайн та їхні нащадки. Шиїти-імаміти, т. зв. «дванадцятники», шанують дванадцять імамів-правителів із роду Пророка. За їхніми уявленнями, кожен імам є непогіршним і ще від народження наділений особливим знанням. Дванадцятий імам, який зник 940 р., повинен повернутися і, як справжній Месія, наповнити землю щастям і справедливістю. Згодом до

Моральна криза і халіфат: розмова при дворі аль-Мансура (754–755 рр.)
...Привели' а'бд Аллаха бін Марвана. І розповів він про свою розмову з правителем Хубей, коли ходив до його земель у дні ас-Саффаха (750–754 рр.). Він сказав: «Я трохи почекав, і відійшов до мене правитель Хубей. Він сів на землю, хоча в мене був розісланий кошовий кілім. Тож я запитав: «Що завадило тобі сісти на наш кілім?» Він відповів: «Я – цар, і слід коженому царю бути смиреним перед величчю Бога з того часу, як Бог підніс його на цей ступінь влади». Потім він запитав мене: «Чому ви не стежили, це ж заборонено вам у вашому Святому Письмі?» Я сказав: «Це наші раби та слуги свідать робити так». Він сказав: «А чому ви дозволяєте товаришам вашим виступувати після, тоді ж: це заборонено вам?» – «Це наші раби та слуги роблять це через своє невігластво», – відповів я. Він запитав: «Чому ви, чоловіки, одягаєте прикраси, золото і шовк, тоді ж: це заборонено вашим Святим Письмом?» Я відповів: «Получила нас царська влада, і ми прийняли допомогу чужизни, які наскернулися до нашої релігії. Вони одягають це проти волі нашої». Правитель трохи помовчав, маляючи щось рукою на землі, а потім сказав: «Раби наші та слуги наші... Чужинці увійшли до релігії нашої...» Далі підняв свою голову і, дивлячись на мене, мовив: «Ні, усе не так, як ти сказав! Ви – люди, які зробили дозволенням те, що заборонив вам Бог, і робили те, що не дозволено вам. І ви були несправедливими у правліні своєму. Тож Бог відібрав вашу могутність і принизив вас за зрідки ваші, та гнів Божий на вас ще не досяг свого кінця... Я боюсь, що впаде на вас кара, а ви – в мої країні, та її постраждало ще і я разом із вами! Господність триває три доби. Тож візьміть необхідну їмку й залиште мою землю!» Аль-Мансур був ображений і мовчав... (Ібн Халдун «Вступ до історії»).

політичних протиріч додалися ще й власне релігійні (хоча, як кажуть самі мусульмани, «релігія та політика – близнята», а тому розмежувати їх навряд чи можна). Крім імамів, існують ще й інші напрями шиїзму – містичний ісмаїлізм, ще більш загадковий даразизм (друзизм) та поміркований зейдизм. З ісмаїлітами європейці тривалий час пов'язували легенди про т. зв. асасинів (від араб. *хашішійя*, що в дослідному українському перекладі звучало б як «гашишисти», тобто особи, які палять гашиш), у яких існувала розгалужена ієрархія посвяти та спеціальні загони *фіддаїв*, готових у будь-який момент пожертвувати собою задля виконання кривавого наказу своїх керівників. Ці легенди в Європу привезли хрестоносці (до речі, разом із працями Арістотеля в арабських перекладах, рахівницею, зубною щіткою, приладдям для їжі, арбалетом, пороховими ракетами, ефірними маслами, різними спеціями, гральними картами та іншими речами, які так глибоко увійшли в європейську культуру!). Лише в ХХ ст. тривалі сходознавчі студії дозволили спростувати стереотипні міфологеми та побачити в ісмаїлізмі глибинне філософське вчення, яке підносило велич людського розуму на надзвичайно високий ступінь.

Але ісмаїлізм був не єдиною суперечливою міфологемою європейської культури. Серед численних стереотипів у сприйнятті ісламу, притаманних європейцям, слід згадати хибне уявлення про стан жінки в ісламі, та й загалом про ставлення до гендерних стосунків: якщо в середньовіччі мусульман (тоді більше відомих як сарацини) вважали всебічними розпутниками, які насолоджуються своїми полігамними

шлюбами в гаремах, то вже в наш час ісламу закидають суцільну сексуальну фрустрацію. Насправді ж гареми не були специфічним винаходом мусульман – такі «установи» існували на Сході ще в біблійні часи. «Шукайте собі дружин, які будуть одночасно і скромними, і пристрасними», – говорить сам Мухаммад у одному шіїтському переказі. Справді, досить влучний опис жінки в культурі ісламу. Але перейдімо до розгляду власне Корану – однієї з найвідоміших сакральних книг Сходу.

Коран, його розуміння та переклад. «Мудрий нагадувач», «Роз'яснювач», «Розрізнявач добра і зла» чи просто позбавлене пафосної семантики «Писання Боже» є унікальним і неповторним текстом. Це не означає, що між Кораном та іншими сакральними (і «несакральними» також) текстами немає жодних паралелей. Справді, окремі особливості коранічної мови повторюють доісламську поезію; Коран містить у собі багато цитат із Біблії та відповідних єврейських і християнських переказів; опис потойбічного життя в Корані нагадує аналогічні зороастрійські джерела. Хтось розглядає ці паралелі як пряме запозичення й доказ «земної» природи Корану, а хтось бачить у них завершення Божого одкровення людям, занотованих у вічній Книзі. Абстрагуючись від цих суперечок у простір проблем розуміння самого Тексту, опишемо, так би мовити, «об'єкт» дослідження, частини якого ми намагаємося репрезентувати українською мовою – а отже, й українським мисленням.

Історично Коран дуже молодий, хоча мусульмани й вважають його вічним, тобто, виходить, *позаісторичним*. Складений від початку до кінця протягом лише 22–23 років (610–632 рр.) із численних записів на кітках, каменях, пальмовому гіллі чи взагалі вивчених напам'ять фрагментів, він з'явився (чи існував Коран ще до створення світу, чи не існував – предмет віри, а не науки – розум-бо махлюк (араб. «створений»), а Коран, як вважають мусульмани, – *гайр махлюк* («нестворений»)) у завершеному вигляді вже десь у другій половині сьомого століття нашої ери. Вдосконалювалося арабське письмо, з'являлися різні варіанти читання Тексту, іноді виникали жорстко відсіювані «апокрифічні» фрагменти, але сам Коран не зазнав жодних суттєвих змін. Після редакції п'ятдесятих років сьомого століття (див. вище) *Dei Verbum* ісламу мав 114 сур («розділів», хоча саме слово *сура* буквально означає «стіна»), кожна з яких була поділена на аяти («знамення»). Назви сурам давалися досить довільно. Іноді – від першого слова чи таємничих *мукатта'ат* (див. комент ар до

сури «Марйам»), іноді – за іменем головного персонажа сури, або й узагалі від якогось пасажу, зміст якого дещо вирізнявся з контексту всієї сури. Слід зауважити, що більшість сур Корану було складено з досить розрізнених фрагментів, а тому годі шукати в текстах якогось визначеного сюжету (поняття про який, до речі, не було вироблено в автохтонній арабській літературі, це зазначав ще відомий західний арабіст Г. Грюнебаум). Проте відсутність шуканої дискретності не є серйозною перепоною на шляху розуміння Корану арабського, де відчувається певна стилістична гармонія; але щодо перекладу, то він, на жаль, не завжди спроможний надати новоутвореному тексту автохтонного смислового порядку.

Стрімке поширення ісламу (вже через століття після *гіджри* мусульмани володіли Північною Африкою, більшою частиною Піренейського півострова та Іраном) зумовило необхідність роз'яснення окремих положень Корану як для представників інших національностей, так і для самих арабів. Слід, утім, зауважити, що така потреба виникала ще раніше. Першим тлумачем (*муфассір*) Корану вважають двокорідного брата Пророка, 'Абд Аллаха ібн 'Аббаса. Від нього цю науку пере-

йняв Абу ль-Хаджадж Муджагід (642–722 рр.), перу якого й належить один із перших письмово фіксованих *тафсірів* (араб. *тафсір* – «тлумачення», «коментар»). Вочевидь, перші екзегети викладали розуміння Корану досить обережно, намагаючись посылатися на достовірні перекази від Пророка, тобто на тлумачення Корану самим Мухаммадом. Проте вже наприкінці восьмого століття починаються дискусії навколо особливостей розуміння коранічних метафор, метонімії, етимології тих чи інших слів. Ці суперечки поступово набули й догматичного характеру, головним чином у зв'язку з появою та розвитком т. зв. «спеку-

лятивної теології» (*калям*). Не зупиняючись на цих моментах, зазначимо лише, що мусульманська релігійна думка залишила по собі величезний спадок коментарів до Корану, якими й досі активно послуговується більшість перекладачів як, власне, джерелами розуміння *сприйняття* Корану самими мусульманами, тобто його «ментальної» копії, імперативного тексту з правовими, етичними, політичними та безпосередньо культовими виявами. Найвідоміші арабські тафсіри містять велику кількість історичних описів, перераховують численні імена передавачів різних переказів, здійснюють лінгвістичний аналіз коранічного тексту, постійно уточнюють правильні варіанти читання тексту тощо. Навіть частковий переклад таких тлумачень потребував би додаткових коментарів чи навіть ґрунтовних вступних текстів. Тому автор презентованого тут перекладу фрагментів Корану українською мовою вирішив скористатися дещо «некласичним» (але лише з певних позицій) тлумаченням Корану, а саме «Великим тафсіром» (відомим також як *Мафатіх аль-ґайб* – «Ключі до Потаємного») відомого богослова Фахр ад-Діна ар-Разі (1149–1209 рр.). Крім цього коментаря, ар-Разі написав ще низку праць, присвячених різним теологічним проблемам; етико-соціальні ідеї цього мислителя справили свого часу значний вплив і на філософську думку, певною мірою вони пройняті мотивами ісламського містицизму – *суфізму*. Що ж до самого тафсіру, то він, разом із блискучим традиційним аналізом варіантів читання, наведенням переказів від Пророка та лінгвістичним аналізом, вирізняється з-поміж інших своєю *філософічністю*, а також намаганням пояснити деякі коранічні твердження шляхом використання наукових даних (із астрономії, географії, історії, медицини, психології, математики). Таке розуміння релігії було однією зі складових середньовічної арабо-мусульманської культури, тому напевно чи слід шукати в цьому коментарі якихось «вільнодумних» (на наш погляд, цей суто європейський термін слід було й залишити в межах європейської культури) чи «раціоналістичних» (теж європейське поняття) ідей – ісламські традиціоналісти (на кшталт ібн Таймійї) завжди визнавали *'акль* («розум») поряд із *наклем* (*накль* – «традиція», «переказ») як підставу для будь-якої діяльності.

Що ж до самого тексту Корану, то його переклад (чи, коректніше, переклад смислів) є

Тафсір Фахр ар-Разі. – Бейрут: Дар аль-Фікр, 1401/1981. – Т. 1-32 (араб. мовою).

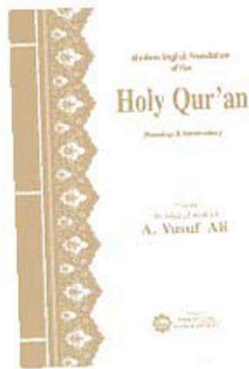

завданням набагато складнішим. Хосе Ортега-і-Гассет колись писав, що переклад можна умовно поділити на два типи: переклад, який наближав би оригінал до читача, та переклад, який був би «іноземцем», тобто намагався би наблизити самого читача до оригіналу. Якщо мова про сакральні тексти, до того ж такі тексти, які загалом не мають традиції їх розуміння в місцевих етноментальних структурах, то їх, певно, слід перекладати саме другим методом. Звичайно, текст Корану містить у собі завдання емотивного впливу на читача/слухача, отож, цей момент (який можна дуже просто «загасити» дослівним перекладом) треба враховувати за будь-яких обставин. Перекладацький коментар, широко практикований у схожих працях, є також надзвичайно корисним і досить часто «рятуює» перекладача, коли він, намагаючись зберегти буквальне значення, вносить можливу глоссу чи якийсь дескриптив у своє пояснення. Але коментар, поперше, не є самим текстом, а по-друге, його «надлишок» може значно ускладнити розуміння. Крім того, в читача може скластися враження принципової складності тексту, його мовної, культурної, історичної та й узагалі смислової обмеженості. Словом, текст буде вважатися цілком *недосяжним* для розуміння без коментаря. Проте згадки про деяких дійових осіб чи про історичні події все ж потребують коментаря; так чи інакше, в нашому перекладі ми намагалися подати в поясненнях якомога загальніші смисли, не претендуючи, втім, на повноту свого тлумачення (скажімо, в деяких середньовічних *тафсірах* один коментар до першої сури «аль-Фатіха» («Відкриваюча») займав кілька томів). Крім того, розуміння тих чи інших положень Корану мають

полегшити врізки, які складаються переважно з перекладених нами на українську мову арабських текстів із художнього, історичного чи філософського літературного спадку середньовічної ісламської цивілізації. Окрім уже згаданого *тафсіру* ар-Разі, перекладач використовував ще й інші, не менш авторитетні тлумачення (*тафсіри* ат-Табарі, ібн Касіра, аз-Замахшарі, аль-Байдаві, аль-Куртубі, Джалалейн, ас-Са'аді та ін.), результати опрацювання яких використано в тексті самого перекладу Корану.

Слід зауважити, що представлені сури Корану, що публікуються українською мовою в прямому перекладі з арабської

Один із перекладів Корану англійською мовою

вперше (за винятком двох невеличких мекканських сур), розташовані в хронологічній послідовності, а не за порядковим номером (окрім двох – «аль-Фатіха» (1-ша) та «ан-Нас» (114-та)). Це зумовлено презентацією сур досить різних періодів; саме тому «аль-Ма'їдду» (5-ту) винесено на кінець. Щодо текстів у [квадратних дужках], то вони грають роль інтерполяцій, без яких переклад того чи іншого аяту був би незрозумілим. Зазначимо також, що імена біблійних персонажів подаються в коранічній транскрипції (Ной – Нух, Марія – Марйам, Іван – Йахйя, Захарія – Закарія, Ісус – 'Іса, Мойсей – Муса, Аарон – Гарун, Авраам – Ібрагім, Яків – Йа'куб, Ізраїль – Ісраїл, Ісаак – Ісхак, Ізмаїл – Ісма'їл).

Коран. – М., 1990, 727 с.

Сприйняття перекладу. Переклад сакрального, як і будь-якого іншого тексту, вимагає, в першу чергу, адекватності. Втім, цю адекватність не можна розглядати як просту тотожність буквальних смислів. Тому україномовну експлікацію коранічних текстів можна вважати адекватною лише в тому разі, якщо вона є зрозумілою читачеві, правильною з семантичної та вже суто граматичної точки зору. Проте сам стиль перекладу, в основу якого покладено арабський текст, може інколи виглядати дещо дивним і навіть незвичним; його динамічність сприятиме своєрідному «семіотичному прориву» в іншу ментальність, в інше світосприйняття, тобто, допоможе зрозуміти (не вичерпно, але!) не лише власне текст, а ще й особливості його сприйняття фізично налаштованими слухачами. Необхідно також врахувати і той момент, що навіть на початку свого земного буття Коран, виголошений написьменним Мухаммадом, був орієнтований на слух; досі серед мусульманської умми є числені *хафізи* (особи, які знають Коран напам'ять) та *карі* (особи, навчені читати Коран уголос із дотриманням спеціальних вимог). Тому відносно проста мова Корану повинна бути відображена й у перекладі, це стосується й лексичного складу. Навряд чи слід віддавати перевагу діалектизмам чи застарілим словам; те саме можна сказати й про неологізми. У процесі перекладу особливу увагу приділено лексичним одиницям із релігійним значенням, переважна більшість яких відома українцям через тексти християнського спрямування та їх переклади; цю лексику використовували лише в

тих випадках, коли притаманний їй зміст не змінював оригінального ісламського значення арабського тексту та не суперечив цьому значенню. Зауважимо, що переклад арабських слів із релігійним, а саме ісламським значенням українською мовою вимагає формування особливих понять, які матимуть паралелі в лексиці інших релігійних традицій, але, водночас, зберігатимуть свій оригінальний зміст. Зрештою, зазвичай читач оцінює (і справедливо!) не стільки «суху» методологію перекладу, скільки сам результат – тобто, новий текст. Та й власне підстави такої оцінки не завжди до кінця зрозумілі перекладачу, це стосується будь-якої оцінки взагалі, як і кінцевого вироку в сіх наших дій, починань і думок. Можливо, саме на таке справедливе майбутнє Рішення сподівалися дійові особи нижчеподаної притчі...

Вирушили якось троє мусульман на війну з Візантією. Сталося так, що вони потрапили в полон та й постали перед самим імператором. Він наказав передати їм, що вони будуть помилувані, якщо відречуться від ісламу. Коли про це сповістили полоненим, вони почали обговорювати наказ. Один із них – той, який був *факігом* – правознавцем, сказав:

– Зобов'язання, дане під тиском, шаріат розглядає як недійсне. Стож, якщо я публічно відречуся від ісламу, а в серці залишуся віруючим, на мені не буде гріха!

Другий, той, який належав до нащадків праведного 'Алі, впевнено сказав:

– У Судний День мій праведний пращур заступиться за мене. Я також можу відректись!

Третій мусульманин за мирних часів був відомим грішником. Він замислився над словами своїх одновірців та й сказав:

– Мене ніхто не вчив спотворювати закони, і немає в мене таких родичів, які б за мене заступилися в Судний День. Тому я не можу відректись від ісламу і буду страченим. Можливо, я саме таким чином отримаю спасіння, бо краще загинути з добрим ім'ям, ніж жити далі з тисячами гріхів!

Так усе і сталося. А хто з них був щирішим – вирішить сам Господь... ✨

СМИЛИ

Преславного Корану

українською мовою

Переклад Михайла ЯКУБОВИЧА

Мухаммад казав:

«Хто вийшов шукати знання, той іде шляхом
Аллаха доти, поки не повернеться назад».

ат-Тірмізі

«Найкращий із вас – той, хто вивчає Коран
та навчає його інших».

аль-Бухарі

«Воістину, Аллах підносить цим Кораном од-
них людей та принижує інших».

Муслім

«Той, у чий душі немає нічого з Корану, схо-
жий на пограбований маєток».

ат-Тірмізі

1. Аль-Фатіха («Відкриваюча»)

1. Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!
2. Хвала Аллаху, Господу світів!
3. Милостивому, Милосердному!
4. Володарю Судного Дня!
5. Лише Тобі ми поклоняємося, і лише в Тебе просимо допомоги,
6. Веди нас шляхом прямим,
7. Шляхом тих, яких Ти наділив благами, а не тих, які під гнівом Твоїм, і не тих, які заблукали!

Перша сура має особливе значення в ісламській ритуальній практиці, виступаючи обов'язковою складовою її афізаювальної щоденної молитви. Крім того, вона може читатися під час різних урочистих подій і свят.

БІС-МІЛЛА БІС-МІЛЛА БІС-МІЛЛА

Ар-Разі починає свій коментар до першої сури такими словами: «Знай, що земний світ – світ брудний, а світ наступний – світ чистий. Наступне життя стосується нинішнього, як корінь стосується гілки чи як тіло стосується тіні. Все, що існує в земному світі, неодмінно має сягати своїм коренем світ наступного, бо інакше воно було б схоже на якусь хибну примару чи бездіяльну яву. Усе ж, що існує в світі наступному, неодмінно мусить мати свою подобу в світі земному, бо інакше воно було б схоже на дерево без плодів чи на доведене без доведення. Світ духовних сутностей – це світ, сповнений променями, світлом, сяйвом, задоволеннями, насолодами та радістями. Немає жодного сумніву

* Примітка коментарі (крім тих, де зазначено автора чи джерело) належать Михайлу Якубовичу.

в тому, що духовні сутності відрізняються одна від одної за своєю досконалістю та недосконалістю. Тому серед них неодмінно має існувати одна сутність, яка буде благородніша за інші, вища, досконаліша та світліша. Всі інші коритимуться їй, тримаючись її наказів і заборон, як сказав Аллах: «Володар сили біля Володаря Трону, могутній, якому коряться, вірний» (Коран, 81:20-21. Мається на увазі ангел Джібріл (євр. Гебраель – «сила Божа»). – М.Я.). Так само і в земному світі не можна обійтися без однієї особи, яка була б найблагороднішою особою цього світу – досконалішою, вищою та світлішою за інших. Інші жителі цього світу коритимуться їй, дотримуючись її наказів. Перший правитель (муті) – правитель світу духовного, а другий правитель – правитель світу тілесного. Один із них є правителем вищого світу, а другий – правителем світу нижнього, тобто, як ми сказали, світу тілесного. Оскільки він є тінню та відбитком світу духовного, то необхідно, щоб обидва ці правителі поєдналися, сполучилися та уподібнилися одне одному. В такому випадку правитель у світі духів є джерелом, а правитель світу тіл – його виявом. Джерело – це посланець-ангел, а його вияв – це посланець-людина. Саме через них набуває своєї повноти щастя світу наступного та світу нинішнього...»

Ар-Разі продовжує: «Знай, що речі бувають чотирьох видів. Перші – це ті, які є одночасно і необхідними, і корисними. Другі – це ті, які є корисними, але не є необхідними. Треті – це ті, які є необхідними, але не є корисними. Четверті – це ті, які не є ні необхідними, ані корисними.

Щодо перших – тих, які є одночасно і необхідними, і корисними – то вони існують у світі нинішньому, як-от, наприклад, душа, що, відділившись від тебе, залишить тебе вже мертвим; а також вони існують у світі наступному, і прикладом тут є пізнання Бога Всевишнього. Якщо полишить це заняття серце, то воно в ту ж мить помре. Відповіддю ж буде вічне покарання.

Щодо другого виду, тобто тих речей, які є корисними, але не є необхідними, то це може стосуватися, наприклад, статку в земному житті чи всіляких наук і знань у житті наступному.

Щодо третього виду речей, тих, які є необхідними, але які не є корисними, то це, наприклад, різні нещастя, яких не уникають у світі земному: хвороби, старість, смерть. Щоправда, їм немає відповідника в наступному житті. Благам наступного життя є те, що воно не містить у собі жодного лиха.

5. Сонце і місяць плинуть за визначеною лічбою.
6. А рослини і дерева вклоняються низько.
7. І небо високо здійняв Він, і встановив терези,
8. Щоб не порушували ви терезів.
9. Зважуйте ж справедливо, та не занижуйте ваги!
10. І землю Він розкрив для творинь,
11. На якій фрукти й пальми з гронами,
12. І зерно колосисте, і трави духмяні.
13. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
14. Створив Він людину з сухої глини, схожої на гончарну,
15. І створив джвинів із полум'я вогняного.
16. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
17. Господь обох сходів і заходів.
18. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
19. Він створив дві водойми поряд, що не зливаються в одну!
20. Між ними – перепона, щоб не виходили вони [з берегів].
21. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
22. Отримують із них перлини й корали.
23. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
24. Йому належать судна з парусами на морі, подібні до гір.

Структура та ритм 55-ї сури визначається рефреном «То які з Господніх благ ви заперечуєте?», який вводить до «даных Богом» життєвих благ «невдячній людині».

За корисними уявленнями, всісвіт населений багатьма істотами, серед яких є люди, створені з глини, джвини (букв. «триховані», «невидимі»), створені з вогню, та ангели, створені зі світла.

Як пояснюють коментатори, в 17-му аяті йдеться про схід і захід сонця влітку та взимку.

Класична екзегеза подає наступні варіанти тлумачення 19 та 20-го аятів: 1) море прісне та море солоне; 2) море «небесне» та море «земне»; 3) Середземне море та Перська затока, Середземне море та Індійський океан.

25. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
26. Все, що на землі – гине!
27. Вічним є лише лик Господа твого, сповненого слави та щедрості.
28. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
29. Благають Його ті, хто на небесах і на землі, і Він на кожен день має справу!
30. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
31. Скоро візьмемося Ми за вас, о ви, джини та люди!
32. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
33. О, натовп джинів і людей! Якщо зможете ви подолати межі небес і землі, то здолайте їх, але ж не здолаєте, якщо не матимете владі!
34. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
35. Направлять на вас полум'я від вогню і розплавлену мідь, і не втечете ви!
36. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
37. І коли небо розколеться і стане червоним, наче розпечена шкіра.
38. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
39. В день той не запитують про гріх ні людей, ні джинів.
40. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
41. Пізнають грішників за ознаками їхніми, і схоплять за ноги і чуб.
42. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
43. Оце і є геєна, яку заперечували грішники.
44. Блукають вони між пеклом і водою киплячою!
45. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
46. А ті, які бояться постати перед Господом своїм, отримують два сади.

Сучасна мусульманська екзегеза вважає 33-й аят вказівкою на існування сил гравітацій та можливість космічних подорожей.

47. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
48. З гілками дерев, розкидистими.
49. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
50. В них протікають два джерела.
51. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
52. Там – по парі з кожного виду плодів.
53. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
54. Будуть лежати [праведники] на ложах, застелених парчею, з плодами із двох садів, до яких можна дотягнутися рукою.
55. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
56. Там будуть [діви], що приховують погляди свої – не торкалися їх раніше ні людина, ні джин.
57. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
58. Схожі вони на яхонти та корали.
59. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
60. Чи віддячують за добро, крім як добром?
61. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
62. Окрім тих двох є ще два сади.
63. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
64. Темно-зелені.
65. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
66. У них два джерела здійсмають воду,
67. То які з Господніх благ ви заперечуєте?

У 56-му аяті йдеться про чорносоких (сур'аїві) цютиливих дічат – гурій, які, за коранічними уявленнями, населяють рай. Згідно з деякими переказами, сам Мухаммад казав: «Якби одна з жінок раю зійшла на землю, то вона осягла б світом те, що між небесами та землею, і натовпила б цей простір неземними нахоцями. Навіть покривало на її голові краще за це життя та його блага» (переказ, наведений аль-Бухарі та Муслімом). Слід, утім, зауважити, що гурій згадуються в Корані всього кілька разів (з досить короткими описами), тому численна кількість інтерпретацій та навіть відвертих спекуляцій із приводу «потойбічних насолод праведників», присутня як у арабській, так і в європейській літературі, є нічим іншим, як літературним доміслом, тобто вже більш пізнім надбавням класичного ісламу, нерідко заочиненим з інших релігійних традицій (наприклад зороастризму).

68. У них різні плоди – пальми, гранати.
69. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
70. У них – дощі та прекрасні [дів].
71. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
72. Чорноокі, заховані в наметах.
73. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
74. Не торкалися їх раніше ні людина, ні джін.
75. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
76. Лежатимуть вони на зелених подушках і багатих килимах.
77. То які з Господніх благ ви заперечуєте?
78. Хай же буде благословенне ім'я Господа твого, Славного та Найщедрішого!

*Ібн аль-Кайй
«Ода про зурій»
(поетичний переклад)*

*Тому, хто зурію прекрасну
Найфрився у жони ваять –
Тому, найперше, дуже ясно,
Найголовіше треба знати:*

*Ти прагнеш бути з нею у раю?
То ж знай все про наречену твою!*

*І все, що цінного ти маєш,
За неї сміло ти віддай –
На роздуми зусилля згаєш
Намарне! Крайче постивай!*

*Кохай! Душа твоя жадає,
Як тиця почуття бривають!
Краси такої більш немає –
Ні з чим земним не порівнять!*

*То ж все віддай – все, що зможеш ти!
Кохавий вічним досягнеш мети.*

*Найфрива із творін найфриваєш,
Найдосконаліша з жінок,
Смиреним поглядом прекрасна –
Зроби до неї швидше крок!*

*І скажеш: «Хто Творець чарівної краси –
Тому, Преславному, хвалу ти принеси!»*

*(Абд аль-Азіз ас-Сулайман
«Етимологія аскетичної поезії»)*

71. Нух (Ной)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Воістину, відіслали Ми Нуха до народу його: «Застерігай народ свій, поки не вразить його кара болісна!»
2. Він сказав: «О, народі мій! Воістину, я справді той, хто застерігає вас!»
3. Поклоняйтеся Аллаху, бійтеся Його, і коріться мені,
4. Щоб простив Він вам гріхи ваші, і відстрочив вам на певний

- час. Воістину, коли обіцяний Аллахом час настане, то не буде вже відстрочки. Якби ж ви тільки знали!»
5. Сказав Нух: «Господи! Воістину, закликав я народ свій вночі та вдень!
 6. Але заклик мій призвів лише до втечі їх.
 7. І, воістину, кожен раз, коли я закликав їх заради того, щоб Ти простив їх, вони вкладали в свої вуха пальці й закривалися одежею, наполегливо трималися свого і поводилися зверхньо!
 8. Потім я закликав їх відкрито,
 9. Знову закликав їх привселюдно, і спілкувався з ними таємно,
 10. Кажучи: «Благайте прощення у Господа вашого, воістину, Він – Прощаючий!
 11. Зішле Він із неба вам рясний дощ,
 12. І допоможе вам багатством і синами; і наділить вас садами, і наділить вас ріками.
 13. То чому ж не пошановуєте ви величі Аллаха,
 14. Коли створював Він вас поступово?
 15. Чи не бачите ви, як створив Аллах сім небес – одне над одним?
 16. І зробив Він місяць світлом, а сонце – світилом.
 17. І Аллах зростив вас із землі, наче рослини,
 18. А потім поверне вас туди і виведе вас звідти.
 19. І Аллах зробив для вас землю килимом,
 20. Щоб ходили ви по ній шляхами широкими».
 21. Сказав Нух: «Господи мій! Не послухалися вони мене, та й пішли за тим, чий багатство і діти не збільшать йому нічого, окрім втрат!»
 22. І замислили вони підступний зговір.
 23. І сказали вони: «Не полишайте нізащо богів своїх – не полишайте ні Вадда, ні Сува', ні Йагуса, ні Йа'ука, ні Насра!»

Пантеон давньоєгипетських богів, наведений у 23 му аяті, існував у часи Мухаммада серед арабів Мекки. Вадд – бог-охоронець, Сува – захисник отар, Йагус – зооморфне божество, до якого зверталися, щоб вислигати дощ, Йаук та Наср – теж зооморфні боги, перший був подібним на коня, а другий – на орла.

24. Вони збили зі шляху істини багатьох. Тож не примножуй нечестивим нічого, крім омани!
25. За свої гріхи потонули вони і були вкинуті у вогонь, і не знайшли вони для себе помічників замість Аллаха!
26. І сказав Нух: «Господи мій! Не залиш на землі жодного з невіруючих!»
27. Воістину, якщо Ти залишиш їх, то зіб'ють вони зі шляху істини рабів Твоїх, і лише збільшать кількість нечестивців невіруючих!
28. Господи Мій! Прости мене і батьків моїх, а також тих, хто входив до дому мого віруючим; і віруючих чоловіків, і жінок, і не збільшуй нечестивцям нічого, окрім як загибелі!»

50. Кяф

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Кяф. Клянуся Кораном преславним!
2. Але ж вони здивовані тим, що з'явився застерігач із-посеред них самих, і кажуть невіруючі: «Це – дивна річ!»
3. Невже, коли ми помremo і станемо прахом, [то воскреснемо?]. Таке повернення – щось надзвичайне!»
4. Ми знаємо, що земля забирає їх, але ж у Нас Писання, в якому все збережено!
5. Та відкинули вони істину, коли вона з'явилася їм, і збентежилися вони!
6. Чи не дивилися вони на небо, що над ними – яким чином звели Ми його і прикрасили, і що немає в ньому тріщин?

Майже четверта частина сур усього Корану розпочинається з окремих літер арабського алфавіту, т. зв. мукатта' ат (букв. «літати», «зиркати»). Значення цих літер залишається й досі невідомим. Європейське сходознавство тривалий час вважало, що ці букви позначають імена деяких сподвижників (сахаб) Пророка, зі слів яких і було записано сур. Висувалися також й інші гіпотези, тоді як традиційна екзегеза за звичай пояснювала являче мукатта' ат через їх зіставлення з «прекрасними іменами» Аллаха, яких нараховується дев'ятьох дев'ять (див. нижче коментар ар-Разі до початку сури «Маріам»). На думку деяких сучасних коментаторів, ці короткі та звучні мовні маніфестації вказують на ідентифікацію Корану – незрівнянність Корану».

7. І землю розіслали Ми, встановивши стійкі гори на ній, і виростили на ній усіялякі рослини прекрасні,
8. Щоб бачив і пам'ятав це кожен покірний раб.
9. І зіслали Ми з неба воду благословенну, і проростили нею сади і зернові посіви,
10. І високі пальми – з гронами звисаючими,
11. Як їжу для рабів [Наших]. Ми оживляємо водою мертву землю, і таким самим буде вихід [із могил].
12. Задовго до них народ Нуха, жителі ар-Расса і Самуда,
13. Народи 'Ада і Фір'ауна, і брати Лута,
14. І жителі аль-Айкі, і народ Тубба' – всі вони не визнали посланців і збулося те, що Я обіцяв!
15. Хіба втомилися Ми від першого створення? Але ж вони сумніваються щодо творення нового!
16. Істинно, створили Ми людину, і знаємо, що нашіптує їй душа її, і Ми ближче до неї, аніж шийна артерія!
17. Двоє писарів записують, сидячи праворуч і ліворуч.
18. Не вимовить ані слова людина, щоб наглядач не був готовий записати його.
19. І настануть істинні передсмертні страждання. «Ось те, чого ти намагався уникнути!»
20. І засурмлять у ріг: «Це і є обіцяний День!»
21. Прийде кожна душа, а з нею – погонич і свідок.
22. «Істинно, не зважали ви на це, але здійняли Ми завісу з вас, тож зір ваш гострий сьогодні!»
23. І скаже душі супутник її: «Ось те, що записане мною».

Араби доісламського періоду майже не мали уявлення про потойбічне життя, тому й сприймали визолошувани Мухаммадом слова з неабияким подивом.

У 12–14 аятах перераховано народи, які, за коранічними уявленнями, були зазначені Богом за свої зріски та несприйняття посланців. Ар-Расс, Самуд та' Ад – давні народи аравійського півострова, аль-Айкі – селище на узбережжі Червоного моря. Тубба' – прадавній титул правителя Єгипту Фір'аун – фараон – у Корані фактично виступає як власне ім'я. Брати Лута (Бібл. Лот) – жителі Содому і Гоморри.

24. «Обидва ви викидаєте в геєну кожного невідячного, впертого,
25. Супротивника добра, злочинця, того, хто сумнівається,
26. Хто поставив собі іншого бога поряд із Аллахом».
27. Скаже приятель-[шайтан]: «Господи наш! Я не збивав його зі шляху істини, він сам заблукав у далечині!»
28. «Не сперечайтесь в Моїй присутності, бо Я вже попередив вас!»
29. «Не відмініться слово Моє, і Я не утискаю своїх рабів!»
30. В той День запитаємо Ми у геєни: «Чи ти заповнена?» Вона відповість: «Чи потрібно більше?»
31. Наблизиться рай до благочестивих і не буде віддаленим.
32. Це те, що було обіцяне кожному, хто кається та тримається [віри],
33. Тому, хто боїться Милостивого потаємно, і прийшов із каяттям у серці.
34. «Увійдіть із миром! Це – День Вічності!»
35. Їм – усе, що вони побажають, а в Нас – ще більше того.
36. Як багато поколінь, сильніших за них, Ми знищили раніше! Шукали вони притулок по всій землі. Та чи можливо втекти?
37. Воістину, в цьому – нагадування тому, хто має серце, хто слухає і хто є свідком.
38. Істинно, створили Ми небеса, землю і те, що поміж ними за шість днів, і не торкнулася Нас втома!
39. Будь терплячим до того, що вони кажуть, і прославляй Господа твого до сходу сонця і перед заходом.
40. І вночі прославляй Його, і після поклонів.
41. Прислухайся в той День, коли Глашатай почне кликати з найближчого місця.
42. В день, коли почуєте Глас істинний. Це і буде день виходу [з могил]!
43. Воістину, це Ми даємо життя і смерть, і до Нас повернення!

Під «Глашатаєм» (аль-мунад) у 41. му аяті мається на увазі ангел Ісрафіл, який має засуртити в рід перед Судним Днем.

44. В той День земля швидко розколеться над ними, і зібрати їх – легко для Нас!
45. Ми краще знаємо, що вони кажуть, тож ти не силуй їх. Наставляй Кораном тих, хто боїться Моєї обіцянки.

19. Мар'ям (Марія)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Каф. Га. Йа. 'Айн. Сад.

Букви: Каф, Га, Йа, 'Айн, Сад

Коментар ар-Разі до 1-го аяту: «Переповідають від сина 'Аббаса, нехай буде вдоволений ними Аллах, що слова Всевишнього «Каф. Га. Йа. 'Айн. Сад» є божим прославленням Самого Себе. Через «Каф» Він описав Себе як «Достатнього» (каф), через «Га» – як «Наставника» (гаді), через «'Айн» – як Знаючого ('алім), через «Сад» – як «Вірного» (садик). Також передають від сина 'Аббаса, нехай буде вдоволений ними Аллах, що «Каф» позначає «Великого» та «Благородного». І ще від нього переповідають, що «Йа» може іноді мати стосунок до «Благородного», а іноді – до «Премудрого». Переказують від Рабі' бін Анаса, що «Йа» походить від «Захисника» (муджайр). Ще передають від сина 'Аббаса, нехай буде вдоволений ними Аллах, що «'Айн» позначає «Величного» ('азіз) та «Справедливого» ('аділ).

Ці перекази не мають жодної сили, адже, як ми вже пояснювали, неможливо, щоб Писання Всевишнього Аллаха містило щось таке, на що не вказувала б сама мова – в прямому чи переносному значенні. Неможливо також, щоб відкрилися ці слова тому, хто бачить за всім буквральним значенням потаємний зміст. Мова не вказує на згадані висловлювання. Тому «Каф» – перший у їхніх доказах – не обов'язково повинен вказувати на «Благородний» (карім), «Великий» (кабір) чи якесь інше ім'я з імен Пророка, мир йому і благословення Аллаха, ангелів, раю чи пекла. Насправді ж мова не дає підстав для подібних означень».

2. Згадка про милість Господа твого до раба Його Закарії.
3. Коли він закликав Господа свого таємно,

4. Сказавши: «Господи, кістки мої ослабли, голова виблискує си-виною, а раніше, пам'ятаю, я не був розчарований у своїх молитвах до Тебе.
5. І, воістину, я боюся [вчинків] моїх родичів після смерті моєї, а дружина моя бездітна. Тож дай мені нащадка від Себе!
6. Який наслідок мене і рід Йа'куба. І зроби його, Господи, таким, яким Ти будеш вдоволений!»
7. О, Закарія! Воістину, Ми радуємо тебе звісткою про хлопчика на ім'я Йахйя. Раніше Ми не створювали нікого з таким ім'ям.
8. Відповів той: «Господи! Як може бути в мене хлопчик, коли моя дружина бездітна та й я зовсім немічний від старості?»
9. Сказали йому: «Так сказав Господь твій, і це – легко для Нього». Бо ж Я вже раніше створив тебе, хоча й був ти нічим.
10. Він відповів: «Господи, дай мені знамення!» Сказав [Господь]: «Знаменням буде тобі те, що ти, не будучи німим, три ночі не розмовлятимеш із людьми!»
11. Вийшов Закарія зі святини та й відкрився їм: «Воістину, прославляйте ранком і вечором!»
12. О, Йахйя! Дотримуйся Писання стійко! І дарували Ми йому мудрість ще в дитинстві,
13. І жертовність від Нас і чистоту, і був він богобоязливим,
14. І доброту до своїх батьків, і не був він гордим чи неслухняним.
15. Мир йому в день народження, в день смерті та в день воскресіння до життя!
16. І згадай в Писанні Марйам, коли вона віддалилася від своїх рідних у місце східне,
17. Сховавшись від них за завісою. І Ми відіслали їй Духа Нашого, який став схожим на чоловіка статного.
18. Сказала вона: «Воістину, шукаю у Милостивого захисту від тебе, хіба що ти богобоязливий!»

Порівняйте 7-й аят із Біблією – Лк. 1.60-61: «Та о зачала мати його і сказала: Ні, хай буде названий Іваном. І сказали їй, що нікого немає в її родині, хто б називався цим ім'ям» (Переклад о. Рафала Туркочяка).

19. Відповів він: «Воістину, я лише посланець Господа твого і маю дарувати тобі хлопчика пречистого!»
20. Сказала вона: «Як може бути в мене хлопчик, коли жоден смертний не торкався мене і не була я блудницею?»
21. Він сказав: «Так станеться, бо сказав те Господь твій. Це легко для Нього!» І Ми зробимо його знаменням для людей та милістю від Нас. Цю справу вже вирішено!
22. Тож вона завагітніла та й віддалилася у місце далеке.
23. Підійшла з муками родовими до стовбура пальми і сказала: «Як би я хотіла вмерти раніше цього, та й бути забутою назавжди!»
24. І вигукнув з-під неї [Іса]: «Не журись, Господь створив біля тебе струмок!»
25. Нахили до себе стовбур пальми та струсони: посиплються на тебе фініки свіжі!
26. Їж, пий і заспокойся! Якщо ж побачиш якогось чоловіка, то скажи: «Я дала Милостивому обітницю постити і не стану розмовляти сьогодні ні з ким із людей!»
27. Прийшла вона до своїх рідних, несучи його. Сказали ті: «О, Марйам! Ти зробила жадливу річ!»
28. О, сестро Гаруна! Не було дурних справ за батьком твоїм та й твоя мати не була розпусницею!»
29. Та вона вказала на [Ісу]. Запитали вони: «Як ми можемо розмовляти з ним, коли він – дитина в колиці?»
30. Сказав той: «Воістину, я – раб Божий. Дарував Він мені Писання і зробив мене пророком.
31. Він зробив мене благословенним [усюди], де б я не був, зобов'язав мене молитися і давати милостиню, доки я буду жити,

Розповіді, подані у 16–33 аятах, немає в текстах Нового Завіту, але вона присутня в деяких «апокрифічних» євангеліях, зокрема в т. зв. «Протоєвангелії Якова» (створене у II ст. н. е.) та «Євангелії від псевдо-Матвія». Перше джерело, відоме також як «Книга Якова», шанували багато східних християн на початку історії. Щодо латиномовного «Євангелія від псевдо-Матвія», створеного значно пізніше, то воно також містить низку ранньохристиянських переказів.

«Сестра Гаруна» – назвівка на походження Марії, яка означає «жінку з роду Аарона».

32. Буги шанобливим до матері моєї. І не створив мене зверхнім, нещасливим.
33. Мир мені в день мого народження, в день моєї смерті та в день, коли я воскресну до життя».
34. Таким є 'Іса, син Мар'ям. Оце і є правдиве слово про нього – про того, про кого так сперечаються.
35. Не належить Богу народжувати, Преславний Він! Коли вирішує Він щось, то лише каже: «Будь!» – і воно постає.
36. І, воістину, Аллах – мій Господь і ваш Господь. Тож поклоняйтеся Йому, це і є прямий шлях!
37. І сперечаються різні групи між собою. Горе ж невірющим від того, в чому вони пересвідчаються в День Великий!
38. Як же ясно вони будуть чути й бачити в той День, коли постануть перед Нами! Але ж сьогодні нечестивці справді блукають в омані очевидній!
39. Попередь же їх про День Втраг, бо ж рішення про них уже є, але вони не зважають на це та й не вірують.
40. Воістину, Ми наслідуюмо землю і тих, хто на ній. І до Нас повернуться вони!
41. І згадай у Писанні Ібрагіма, воістину, він був праведним про роком.
42. Коли він сказав своєму батькові: «О, отче мій! Чому ти поклоняєшся тому, що не чує і не бачить, і не порятує тебе від чогось?»
43. О, отче мій! Прийшло до мене таке знання, яке не сходило на тебе. Йди за мною, я поведу тебе шляхом прямим!
44. О, отче мій! Не поклоняйся шайтану, бо шайтан не послушався Милостивого!

*Розповідь Умм Саліма:
«Затим правитель Ефіопії. Чи є з тобою щось із того, що прийшло від Бога?» Джда' фар відповів:
«Так!» Тоді правитель сказав: «Прочитай мені це!» Йому прочитали початок сури «Мар'ям».
«Клянусь Аллахом, – сказала Умм Саліма, – правитель заплакав так, що стози стягнули бороди його! І так само плакали всі єпископи, отропивши сльозами сувої, і це після того, як вони почули читаче ним». Далі правитель сказав: «Воістину, і це, і те, з чим прийшов Ісус, виходить із однієї ніші...» (Ібн Гішан «Життєпис Пророка»).*

45. О, отче мій! Воістину, я боюся, що впаде на тебе кара від Милостивого, і ти станеш приятелем шайтана!»
46. Той відповів: «Невже ти відступишся від моїх богів, о Ібрагіме? Якщо ти не вгамонишся, то я справді поб'ю тебе камінням! Залиш мене надовго!»
47. Сказав [Ібрагім]: «Мир тобі! Я буду просити прощення для тебе в Господа, воістину, він – поблажливий до мене!»
48. Але я відрікаюся від вас і від тих, до кого ви молитесь замість Аллаха. І я звертаюся до Господа мого. Можливо, Він не відмовить мені у цьому, і я не буду нещасливим».
49. Коли полишив він їх і тих, яким вони поклонялися замість Аллаха, Ми дарували йому Ісхака та Йа'куба і зробили їх пророками.
50. Наділили Ми їх милістю Нашою і лишили про них високе, правдиве слово!
51. Згадай у Писанні Мусу – він був щирим і був він посланцем та пророком.
52. Покликали Ми його з правого боку гори, наблизивши до Себе, і розмовляли з ним потаємно.
53. І дарували Ми йому з Нашої милості брата його Гаруна, пророка.
54. І згадай у Писанні Ісма'їла; воістину, він був правдивим у обіцянках і був посланцем та пророком.
55. І наказав він своїм людям молитися та давати ритуальну милостиню; і його Господь був вдоволений ним.
56. І згадай у Писанні Ідриса, воістину, він був праведником, пророком!
57. І піднесли Ми його на високе місце.
58. Це – ті, кого наділив Аллах благами, вони – пророки, нащадки Адама і тих, кого порятували Ми разом із Нухом; нащадки Ібрагіма й Ісра'їла, одні з тих, кого Ми наставили на прямий шлях і обрали; коли читали їм аяти Милостивого, вони вклонялися низько та плакали.

*Ідрис – біблійний Енох:
«І ходив із Богом Енох, і не
стало його, – бо забрав його
Бог» (Бут. 5:24, переклад
проф. Івана Огієнка).*

59. Змінили їх нащадки, котрі перестали молитися та підкорилися бажанням низьким. Прийдуть же вони до загибелі!
60. Окрім тих, які покаялися, увірували й робили добро; вони увійдуть до раю і не будуть там нічим ображені!
61. В сади 'Едену, які Милостивий пообіцяв Своїм рабам. Воістину, обіцянка Його буде виконана!
62. Не почують вони там розмов суєтних, а лише слова: «Мир!» ім – наділ їхній ранком і ввечері!
63. Таким є рай. Успадкують його ті з Наших рабів, які богобоязливі.
64. [Сказали ангели]: «Ми сходимо лише за наказом Господа твого, належить йому те, що попереду нас, і те, що позаду нас. І Господь твій не забуває нічого!»
65. Господь небес, землі й того, що поміж ними! Поклоняйся ж Йому і будь стійкий у цьому! Чи знаєш ти рівного Йому?
66. І запитує людина: «Коли я помру, невже повернуть мене до життя?»
67. Чи ж не згадає людина, як колись Ми створили її, хоча вона була раніше нічим?
68. І клянуся Господом твоїм, Ми зберемо і їх, і шайтанів, поставивши потім навколо геєни на коліна.
69. Потім зберемо з кожної групи тих, хто найупертіше не слухався Милостивого.
70. Нам, врешті-решт, краще знати, хто з них заслуговує місця у вогні!
71. І, воістину, нема серед вас таких, хто не увійде до геєни! Вирішено це Господом твоїм остаточно!
72. Потім врятуємо Ми тих, які богобоязливі, а несправедливих залишимо там на колінах.
73. І коли читають їм Наші знамення, невірні говорять тим, що увірували: «Яка з двох груп вища й краща за місцем?»

'Еден – біблійний Еден.

Згідно з дев'ятьма коментарями, слова з 73-го аяту промовляли мекканські багатії, бажаючи привітати мусульман-бідняків. «Дві групи» – мусульмани та невірні.

74. О, скільки ж поколінь до них Ми знищили! А вони переважали їх і багатством, і зовнішнім виглядом.
75. Скажи: «Тим, хто заблукав, хай подовжить Милостивий життя, доки не побачать вони обцяного їм – чи покарання, чи прихід Часу. Знатимуть вони тоді, в кого прше місце й у кого слабше військо!»
76. І наділяє Аллах прямим шляхом тих, хто пристав на нього; праведні благодіяння кращі перед Господом твоїм і винагородою, і поверненням до життя [в День Воскресіння].
77. Чи бачив ти того, хто не вірував у Наші знамення й сказав: «Я буду справді наділений багатством і дітьми?»
78. Чи знає він сокровенне, чи, може, уклав завіт із Милостивим?
79. Ні ж бо! Запишемо Ми ним сказане і збільшимо йому покарання набагато,
80. І дійде до Нас сказане ним, і постане він перед Нами самотин.
81. Вони поклоняються поряд із Аллахом іншим богам, щоб отримати від них велич.
82. Але ж ні! Вони відкинуть їх поклоніння та й стануть ворогами їхніми!
83. Хіба ти не знаєш, що відіслали Ми до невіруючих шайтанів, щоб вони підбурювали їх?
84. Тож не поспішай із ними, рахуємо Ми число [діянь] їхніх.
85. Одного дня покличемо Ми богобоязливих до Милостивого почетом почесним!
86. А грішників поженемо Ми в геєну – спраглими!
87. Не отримає ніхто заступництва, окрім тих, хто має завіт від Аллаха.
88. І ще кажуть: «Узяв Милостивий сина».
89. Справді, стверджуєте ви жакливу річ!
90. Від цього здатне небо розколотися, земля розсипатися і гори зруйнуватися!
91. Від того, що вони приписали Милостивому сина.

92. Недостойно Милостивому мати сина!
93. Воістину, кожен із тих, хто на небесах і на землі, постане перед Аллахом лише як раб.
94. Знає Він їх число й перерахував їх.
95. І кожен із них постане перед Ним у День Воскресіння сам-один.
96. Воістину, тих, які увірували і творили добрі справи, Милостивий наділив любов'ю.
97. І полегшили Ми [Коран] твоєю мовою, щоб ти возвістив його благочестивим і застеріг ним людей, які сперечаються!
98. А скільки поколінь до них Ми знищили! Чи ти знайдеш хоч одного з них, чи почуєш їхній шепіт?

88–93-ті аяти спрямовані проти християнських поглядів на Ісуса Христа. Можливо, вони стосуються безпосередньо християн-несторіанців, які вважали, що Ісус Христос народився звичайною людиною, яку Бог згодом «усиновив».

17. Аль-Ісра', (Нічна подорож)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Слава Тому, Хто переніс вночі раба свого з мечеті Забороненої до мечеті Віддаленої задля того, щоб показати йому частину знамень Наших. Ми благословили околиці її, і Він – Всечуючий, Всевидячий!

БІЗ ДАВІД БІЗ ДАВІД БІЗ ДАВІД

Коментар ар-Разі: «Слова Всевишнього: «переніс» (асра), як кажуть філологи, позначають «нічну подорож». А що ж до слів «раба Свого», то всі тлумачі зійшлися на тому, що тут мається на увазі Мухаммад, мир йому і благословення. Я чув, як шейх, імам аль-Валід 'Умар бін аль-Хусайн, нехай буде милостивий до нього Аллах, сказав: «Я чув, що шейх, імам Абу ль-Касім Сулайман аль-Ансарі сказав: «Коли досягнув Мухаммад, благословення Божі йому, найвищих ступенів та піднесених місць у своєму небесному сходженні, то сказав йому Всевишній Аллах: «О Мухаммаде! Чим пошанувати тебе?» Той відповів: «О Господи! Хочу бути пов'язаним із Тобою через богосланування!» Аллах відкрив: «Слава Тому, хто переніс раба Свого», а Його слова «вночі» мають стосунок до обставин».

творіннями, і доведено, що досягнення такої швидкості руху в цих межах є можливим для тіла Мухаммада, мир йому і благословення Аллаха.

Щодо дослідження самої події вознесіння, то вчені говорять: «Саме Коран і переказ вказує на нічну подорож духу Мухаммада, мир йому і благословення Аллаха, а також його тіла з Мекки у Віддалену мечеть. Щодо Корану, то це – саме цей аят. І він стверджує, що «раб» – це поняття, яке означає разом і тіло, і дух. Отож, необхідно, щоб було нічне перенесення можливим як для тіла, так і для духу».

Знай, що це доведення ґрунтується на тому, що людина є або лише духом, або лише тілом, або поєднанням духу й тіла.

Слово «раб» не може означати нічого іншого, крім як поєднання духу й тіла. На це вказують слова Всевишнього: «Чи бачив ти того, хто заважав рабу нашому молитися?» (Коран, 96:9-10). Немає сумніву в тому, що «раб» тут означає поєднаність душі й тіла».

2. І Ми дарували Мусі Писання та й зробили його правильним шляхом для синів Ісраїла: «Не беріть Покровителем нікого, окрім Мене,
3. О нащадки тих, яких Ми врятували разом із Нухом! Воістину, він був вдячним рабом!»
4. Ми присудили синам Ісраїла в Писанні: «Ви будете поширювати нечестя на землі два рази, та й сповніться гордині великої!»
5. І коли настав перший раз, то Ми відіслали проти них Наших рабів, володарів міцної сили! Вони пройшлися всіма землями, та й здійснилася обіцянка!
6. Потім Ми дарували вам перемогу над ними, допомогли майном і дітьми, та й зробили вас рядами численними.
7. Якщо чините ви добро, то чините для себе, а як чините зло, то також для себе. А коли прийде останній час обіцяного, то знову вони робитимуть зло, та й увійдуть у Храм, як увійшли туди першого разу, і нищитимуть усе, що зможуть.
8. Можливо, змилується над вами Господь ваш. Та якщо ви знову повернетесь до старого, то Ми скараємо вас, і зробимо геєну в'язницею для невіруючих.

У 4-му аяті йдеться про подвійне руйнування Єрусалимського храму – авілонянами та римлянами.

9. Воістину, цей Коран провадить до того, що найправильніше, і сповіщає віруючих, які творять добрі справи, про те, що на них чекає велика винагорода!
10. А тим, які не вірують у наступне життя, – їм приготували Ми кару болісну!
11. Людина кличе [для себе] зло так само, як кличе й добро. Поспішна ж людина!
12. Ми зробили ніч і день двома знаменнями. Знамення ночі Ми приховали в п'ятмі, а знамення дня Ми зробили таким, що дарує світло, щоб прагнули ви до милості Господа вашого, знали число років і рахували. І кожну річ Ми пояснили як слід!
13. Кожній людині Ми начепили на ший сувій [долі]. В День Воскресіння Ми покажемо його як розгорнуту книгу.
14. «Читай книгу свою! Достатньо сьогодні тобі й твоєї лічби!»
15. Хто йде прямим шляхом, той іде ним сам для себе. І хто зійшов із нього, той зійшов лише сам для себе. І ніхто не понесе ноші іншого! Ми ж не карали нікого, не відправивши попередньо посланця.
16. Коли Ми бажали знищити якесь селище, то за волею Нашою багатії його творили нечестя. Сповнювалося слово Наше, і винищували Ми всіх!
17. Скільки селищ Ми знищили після Нуха! І лише Господь Твій знає та бачить гріхи рабів Своїх!
18. Хто бажав [благ] нинішнього життя, то дарували Ми йому те, що хотіли, і дарували, кому хотіли. А потім Ми скидали його в пекло, і був він приниженим і розбитим!
19. А хто прагнув життя наступного, докладав до цього належних зусиль та й був віруючим, тому будуть відплатчені зусилля його!
20. Кожного – як із цих, так і з інших – наділяє Господь твій. А не є забороненим те, що дав твій Господь!
21. Поглянь, як Ми віддали перевагу одним із них перед іншими. А наступне життя вище за ступенем і благородніше!

«Я любачив цисть натосніа серед духів... Вони намагались сховатися, але з ними грались пристрасні іхні та мучили їх шайтани. Всі ці натосніа просили захисту від шайтанів і від їхнього потарання, але цих людей було вигнано у вогонь. Ось те, що ви затерчували! І сказано було: «Прійшла істина, та згинула неправда» (Ібн'Арабі «Священі свідчення»).

22. Не роби поряд з Аллахом іншого бога, а то залишишся при-
ниженим і безсилим!
23. Наказав вам Господь твій не поклонятися нікому, окрім Ньо-
го, а також ставитися якнайкраще до батьків. І коли хтось із
них – чи вони обоє – досягне старості, то не кажи їм: «Фел», не
гримай на них і кажи їм лише гідні слова.
24. Тримай над ними крило смирення з милосердя твого і кажи:
«Господи мій! Змилуйся над ними, бо ж вони ростили мене,
малого».
25. Ваш Господь краще знає те, що у ваших душах, коли робите
ви добрі справи. Він прощає тих, хто звертається до Нього в
каятті!
26. Віддавай належне родичу, бідняку, подорожньому, та не ви-
трачай марно!
27. Воістину, марнотратники – брати шайтанів. А шайтан був не-
вдячним перед Господом своїм!
28. Якщо ти відвертаєшся від усіх цих, шукаючи милість Господа
свого, на яку сподіваєшся, то говори з ними ласкаво.
29. Не будь таким скупим, наче твоя рука прикута до шиї; та не
витрачай надміру, а то залишишся осудженим і зажуреним.
30. Аллах збільшує наділ, кому побажає, і зменшує, кому побажає.
Воістину, Він – Всевидящий і Всезнаючий над рабами Своїми!
31. Не вбивайте своїх дітей, боячись бідності! Ми годуємо як їх,
так і вас. Воістину, таке вбивство – великий гріх!
32. І не наближайтеся до перелюбу. Воістину, це – мерзота, шлях
ганебний!
33. Не вбивайте душу, вбивство якої заборонив Аллах, наче як
із правом на те. І якщо хтось убитий несправедливо, то на-
ступник його має від Нас владу [над вбивцею]. Та нехай не
порушує меж у помсті. Воістину, Бог допомагає йому!
34. Не витрачайте майна сироти, хіба як заради блага, та чекайте
на повноліття його. Виконуйте обіцянки, бо ж потім питаю-
ть вас про обіцяне!
35. Наповнюйте міру, коли відмірюєте, і зважуйте на вірних тере-
зах! Це – найкраще й найліпше за наслідком.

36. Не йди за тим, про що не маєш знання, адже слух, зір і серце будуть запитані про обіцяне.
37. І не ходи по землі пихато, бо ж не розколоти тобі землю і не досягнути гір висотою!
38. Усе це – зло перед Господом твоїм, і відразне воно!
39. Це те, що відкрив тобі Господь твій із мудрості. Тож не твори поряд із Аллахом іншого бога, а то будеш укинтий у геєну осудженим і розбитим!
40. Невже ваш Господь виділив вас синами, а собі узяв ангелів доньками? Справді, ви говорите слово потворне!
41. Ми пояснили це в Корані, щоб згадали вони. Та це лише додає їм відрази!
42. Скажи: «Якби поряд із Ним існували ще й інші боги, як стверджують [невіруючі], то вони неодмінно прагнули б досягнути володаря Трону!»
43. Преславний Він, і набагато Вищий від того, що вони кажуть!
44. Прославляють Його сім небес, земля та ті, хто на них. Немає речі, яка б не прославляла Його хвалою. Та ви не розумієте прославлення їхнього; воістину, Він – Смиренний, Прощаючий!
45. Коли ти читаєш Коран, то Ми встановлюємо невидиму завісу між тобою й тими, які не вірують у наступне життя.
46. Ми закрили серця їхні покровом і позбавили вуха слуху, щоб вони не могли зрозуміти його. І коли ти називаєш Господа свого в Корані єдиним, то вони відвертаються, заперечуючи!
47. Ми краще знаємо, що вони чують, коли чують тебе, і коли ведуть потаємні розмови, і коли кажуть нечестивці: «Ви йдете мише за зачарованим!»
48. Поглянь – яких тільки притч вони тобі не наводять! Хоча вони самі заблукали й неспроможні віднайти шлях!

У 22–39 аятах містяться т. зв. «двадцять заповідей ісламу» – короткий вислід основних норм мусульманської етики.

У 40-му аяті відображено той факт, що в доісламський період араби вважали ангелів доньками Аллаха, которого вони шанували поряд із іншими богами.

49. І ще кажуть: «Невже, будши кістками і прахом, ми воскреснемо, ставши творінням новим?»
50. Скажи: «Та хоч були б ви камінням чи залізом,
51. Або [новим] творінням, яке видається серцям вашим таким значним!» А тоді вони запитають: «Хто ж поверне нас до життя?» Скажи: «Той, Хто створив вас першого разу». Вони захи-тають перед тобою своїми головами і запитають: «І коли це буде?» Тож скажи: «Можливо, вже близько,
52. У День, коли Він покличе вас, а ви відповідатимете Йому хва-лою, і будете думати, що були [в могилах] зовсім недавого».
53. І скажи Моїм рабам, щоб вони розмовляли з ними лише най-кращим чином, бо шайтан прагне ворожості між усіма ними. Воістину, шайтан для людини – очевидний ворог!
54. Господь ваш краще за всіх знає про вас. Якщо Він захоче, то змилується над вами, а якщо захоче – то карає. Ми ж не від-силали тебе відповідальним за них.
55. Господь твій краще всіх знає тих, хто на небесах і на землі. Ми справді віддали перевагу одним пророкам над іншими й Ми дарували Давиду Забур.
56. Скажи: «Кличте ж тих, яких ви вважаєте [богами] поряд із Ним. Та вони не владні відвернути лихо від вас чи перенести його [іншим]».
57. Ті, до яких ви закликаєте, самі шукають шляху до Господа свого, змагаючись у на-ближенні. Вони сподіваються на Його милість і бояться Його кари, бо слід стерегти-ся кари Господа твого.
58. І немає такого селища, яке не буде зни-щене Нами перед Днем Воскресіння й не скаране карою важкою. Так записано в Писанні.
59. Ми не відіслали [Пророка] зі знаменням лише тому, що давні народи не повірили в них. Ми дали самудитам верблюдицю як знамення видиме, та вони вчинили з

Давида Забур – так у Корані названо Псалтир.

Самудити (Самуд) – народ, який у давні часи проживав на півночі Аравійського півострова. За коранічними переказами, Аллах відіслав до самудитів пророка Саліха. В якості останнього попередження посилаєць вказав на «божу верблюдицю», яку самудити мали напувати водою. Але вони вбили її, за що й отримали покарання (Коран, 11:61-68, 26:141-157 та ін.).

нею зле. Ми ж не відсилаємо знамень, окрім як для застереження!

60. Коли Ми сказали тобі: «Воістину, Господь твій охоплює людей [могутністю і знанням]». І Ми зробили видіння, яке бачив ти, а також дерево, прокляте в Корані, випробуванням для людей. Ми застерігаємо їх, але це не додає їм нічого, окрім непокори великої!
- «Видіння», про яке йдеться а 60-му аяті, – це нічна подорож до Єрусалиму; «прокляте дерево» – «дерево Закхум» (Коран, 37:62-65), яке за Кораном росте з середини пекла та слугуватиме вогню для згрішників.*
61. І коли Ми сказали ангелам: «Низько вклоніться Адаму!», то вклонилися всі, крім Ібліса, який сказав: «Як можу я вклонитися тому, хто створений Тобою з глини?»
- Ібліс – ім'я диявола в мусульманській традиції.*
62. І ще сказав: «Чи Ти бачив того, кому ти віддав перевагу замість мене? Якщо Ти відстрочиш мені до Дня Воскресіння, то я спокушу всіх його нащадків, окрім небагатьох!»
63. Відповів [Аллах]: «Вийди геть! Хто з-посеред них послідує за тобою, матиме відплатою геєну, відплату повну!»
64. Зваблюй їх своїм голосом і скеруй проти них свою кінноту та піхоту, будь другом їхнім у статках їхніх і дітях, давай їм обіцянки. Але обіцянки шайтана – ніщо інше, як зваба!
65. Немає в тебе влади над рабами Моїми, а Господь твій – Покровитель їх!»
66. Господь твій – Той, Хто рухає для вас судна морем, щоб шукали ви милості Його. Воістину, Він Милосердний до вас.
67. Якщо вразить вас лихо в морі, то вас полишають усі ті, кого ви кликали, крім Нього. Коли ж рятує Він вас, виводячи на сушу, то ви відвертаєтесь! Воістину, невдячна ж людина!
68. Невже ви безпечені від того, що частина суші може поринути під вами у провалля, або що відішле Він проти вас кам'яний дощ? І тоді не буде вам покровителя!
69. Чи ж ви впевнені в тому, що Він не поверне вас на море ще раз і не відішле проти вас руйнівний смерч, та й не втопить вас за невір'я ваше? І тоді не знайдете ви того, хто помстився б Нам!

70. Ми пошанували синів Адама та дозволили їм рухатися сушею та морем, наділили їх благами й віддали їм велику перевагу перед багатьма іншими творіннями!
71. Одного дня Ми зберемо всіх людей разом із вождями їхніми. І кому дадуть книгу в праву руку, ті прочитають цю книгу своєю, і не будуть вони ображені ніскільки!
72. Хто сліпий нині, той лишиться сліпим і в наступному житті, та заблукає ще більше!
73. Вони ледь не відхили тебе від Нашого одкровення тобі, щоб вигадав ти щось таке про Нас, чого немає в ньому. О, тоді вони справді мали б тебе за друга!
74. І Ми ствердили тебе, коли ти вже трохи пристав на їхній бік.
75. Ось тоді Ми б дозволили тобі спробувати подвійну кару – як у цьому житті, так і після смерті. І не знайшов би ти проти Нас помічника!
76. Вони ледь не вигнали тебе з цієї землі, залякуючи. Та після того й вони не лишилися б там надовго.
77. Так само чинили з Нашими посланцями й до тебе. І не знайдеш ти змін у законах Наших!
78. Здійсною молитву з часу полудня до часу настання темряви, і читай ранкову молитву, воістину, засвідчена ранкова молитва!
79. І не спи частину ночі, здійснюючи додаткові молитви. Можливо, дарує тобі Господь твій місце преславне!
80. І кажи: «Господи! Введи мене крізь врата правди і виведи мене крізь врата правди! Даруй мені від Себе силув поміч!
81. І скажи: «Прийшла істина і зникла неправда, бо ж, воістину, неправда – зникає!»
82. Ми відкриваємо в Корані те, що є зціленням і милістю для віруючих. Нечестивцям же це не додає нічого, крім втрат!
83. Коли Ми наділяємо людину благами, то вона відвертається та й віддаляється в гордині. А коли торкається її зло, то вона опиняється у відчаї.

Слово «Сінсді» (анні), згадане в 72-му аяті, зазвичай означається в Корані в переносному сенсі.

84. Скажи: «Кожен вчиняє по-своєму, а Господь ваш знає краще тих, хто йде найправильнішим шляхом!»
85. Запитують тебе про дух. Скажи: «Дух [виникає] за наказом Господа мого. Але не дано вам про це знання, окрім як малого!»
86. Якби Ми побажали, то позбавили б тебе того, що відкрили тобі. І тоді ти не знайдеш проти Нас покровителя,
87. Якби не милість Господа твого. Воістину, велика Його милість до тебе!
88. Скажи: «Якби люди та джини об'єдналися разом для того, щоб створити щось подібне до цього Корану, то вони не зробили б цього, навіть допомагаючи одне одному!»
89. Ми роз'яснили людям у цьому Корані різні притчі, та більшість людей заперечує все, крім невір'я.
90. Вони кажуть: «Ми не повіримо тобі, поки ти не здобудеш нам із землі джерело,
91. Чи поки не буде в тебе саду з пальмами та виноградом, де ти проведеш канали,
92. Чи поки не скинеш небо, як ти обіцяєш, на нас шматками; чи не прийдеш до нас із Аллахом та ангелами,
93. Чи поки не буде в тебе будинку з коштовностей, чи поки не піднімешся ти на небо. Але ми ніколи не повіримо, що ти піднявся туди, якщо ти не зійдеш із Писанням, яке ми читатимемо!» Скажи: «Пречистий Господь мій! Я ж лише людина, посланець!»
94. Після того, як прийшов до них правильний шлях, людям завадило увірувати лише те, що вони сказали: «Невже Аллах посланцем відправив людину?»
95. Скажи: «Якби по землі спокійно ходили б ангели, то Ми б зіслали вам ангела посланцем із неба!»
96. Скажи: «Достатньо Аллаха свідком між мною і між вами. Воістину, Він над рабами Своїми Всечуючий, Всезнаючий!»
97. Той, кого наставив Аллах на прямий шлях, іде прямим шляхом. А для того, кого Він збив зі шляху, не знайдеш ти

90-93 айти пов'язані з тим фактом, що мекканські «багатобожники» (мушрікун) вимагали очевидних чудес від Мухаммада.

захисника, окрім Нього Самого. Ми зберемо їх у День Воскресіння обличчям донизу, сліпими, німими та глухими. Госна буде притулком їхнім! Як тільки згасає вона, Ми додаємо їй вогню!

98. Такою є відплата їм за те, що не вірили вони у знамення Наші. Вони кажуть: «Невже, будучи кістками зітлілими, воскреснемо ми утворінні новому?»
99. Чи ж вони не бачать, що Аллах, Який створив небеса і землю, здатний створити подібних їм? Він встановив для них строк, у якому немає сумніву, але нечестивці заперечують усе, крім невір'я.
100. Скажи: «Якби навіть володіли ви скарбами милості Господа мого, то все одно трималися б за них, боючись витрат, бо ж скупкою є людина!»
101. Справді, Ми дарували Мусі дев'ять ясных знамень. Запитай синів Ісраїла, як він прийшов до них, а Фір'аун сказав йому: «Я думаю, о Мусо, що тебе воістину зачарували!»
102. Той відповів: «Справді, ти вже знаєш, що ці знамення – очевидні докази – зіслав ніхто інший, як Господь небес і землі. Я думаю, о Фір'ауне, що ти, воістину, загинеш!»
103. Тоді він захотів вигнати їх із землі своєї, але Ми втопили його і тих, хто був із ним – усіх!
104. Після цього Ми сказали синам Ісраїла: «Населяйте цю землю. Коли ж прийде остання обіцянка, то Ми зберемо всіх вас».
105. Ми зіслали [Коран] з істиною, і зійшов він з істиною. Ми не відсилали тебе, як тільки вісником і застерігачем!
106. І Ми розділили Коран, щоб ти читав його людям без поспіху, та й зіслали його одкровенням!
107. Скажи: «Віруєте ви в нього чи не віруєте, але ж все одно – ті, кому було дано знання перед цим, низько кланяються, дістаючи обличчям землі, коли читають їм це!»
108. Вони кажуть: «Преславний Господь наш, і обіцянка Господа нашого неодмінно буде виконана!»
109. Вони кланяються обличчям додолу, плачуть, і це додає смирення їм.

110. Скажи: «Чи закликаєте ви Аллаха, чи закликаєте ви Милостивого; як би не закликали ви Його – Йому належать прекрасні імена». І не підвищуй голосу в молитві своїй та не говори пошепки, а вибери середнє між цим.
111. Скажи: «Хвала Аллаху, Який не мав дитини, і Якому немає рівного у владі, та не потрібен Йому захисник від приниження». І звеличуй Його звеличуванням!

18. Аль-Каф («Печера»)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Хвала Аллаху, Який зіслав рабу Своему Писання і очистив його від усіляких протиріч,
2. Але зробив вірним, щоб застерегти ним від Своєї жорстокої кари та й сповістити добру звістку віруючим, які творять добрі справи; воістину, їм – найкраща винагорода!
3. Яку матимуть вони вічно!
4. І щоб застерегти тих, які кажуть: «Милостивий узав Собі сина!»
5. Ні в них самих, ні в батьків їхніх немає знання про це. Великим гріхом є слово, що виходить із вуст їхніх! Воістину, кажуть вони неправду.
6. Можливо, ти побиваєшся за тим, що вони не вірують у цю розповідь?
7. Воістину, Ми зробили прикрасою все те, що на землі, щоб перевірити людей: чиї вчинки кращі?
8. І воістину, Ми перетворимо все це на рівнину безплідну!
9. Чи ти думаєш, що люди печери та «ар-Ракіма» були найдивовижнішими серед Наших знамень?
10. Коли заховалися юнаки в печері та сказали: «Господи наш! Даруй нам милість від Себе і веди нас вірним шляхом у справі нашій!»

Історія про юнаків у печері пов'язана з християнським переказом про сімох Ефеських отроць (Православна церква вважає у їх пам'яті 4 серпня та 22 жовтня), які були зафіксовані в печері в часи імператора Діоклія (249-251 рр.), а через двісті років прозвучали. Перед входом до печери один із юнаків, таємний християнин, лишив таблиці з записами імен отроць (мусульманські екзегети вважають «ар-Ракім» сферижалью з іменами юнаків).

11. Тож Ми запечатали в печері вуха їхні на численні роки!
12. А потім Ми збудили їх, щоб дізнатися, яка з двох груп найточніше виражує час їхнього перебування там!
13. Ми розповімо тобі їхню правдиву історію. Це були юнаки, які увірували в Господа свого, і Ми додали їм правильного шляху Свого!

«Запечатати вуха» – у арабській мові цей вираз має значення «триспати», «змусити когось спати».

«Дві групи», про які йдеться у 12-му аяті – це язичники та християни, або язичники та мусульмани.

14. А також ствердили серця їхні, коли вони встали та сказали: «Господь наш – Господь небес і землі, і ми ніколи не будемо закликати ні до якого іншого бога, крім Нього, бо це було щось надмірне!
15. Деякі люди з нашого народу взяли собі інших богів поряд із Ним. Чого ж не наведуть вони ясного доказу про це? Хто ж більший нечестивець, ніж той, хто вигадує про Аллаха всіляку неправду?»
16. Якщо ви полишили їх і те, чому вони поклоняються замість Аллаха, то сховайтеся в печері. Наділить вас Господь ваш Своєю милістю та полегшить вам справу вашу!
17. Ти побачив би, що ранкове сонце відхиляється від їхньої печери вправо, а наприкінці дня відвертається в лівий бік. Вони ж перебували всередині. Це – одне зі знамень Аллаха, і кого Аллах веде прямим шляхом, той іде прямим шляхом, а кого зіб'є зі шляху, тому немає ні захисника, ні наставника.
18. Ти вирішив би, що вони не сплять, тоді як вони були сплячими. Ми перевертали їх то на правий бік, то на лівий. І пес їхній, витягнувши свої лапи, лежав біля порогу. Якби ти знайшов їх там, то вжахнувся і перелякано втік би.
19. Так Ми збудили їх, щоб вони розпитали одне одного. Один із них запитав: «Скільки ви часу були тут?» Ті відповіли: «День або частину дня». А інші мовили: «Господь ваш краще знає, скільки ви були тут! Тож відішліть когось із вас у місто зі сріблом вашим. Нехай він погляне, яка їжа там найкраща, та й принесе вам поїсти. Та нехай стережеться, щоб ніхто не впізнав вас!

20. Якщо вони знайдуть вас, то каменують, або ж навернуть до своєї релігії. І ви ніколи не матимете спасіння!»
21. Таким чином, Ми розповіли людям це для того, щоб вони знали, що обіцянка Аллаха – істина, і що немає сумніву в приході Часу. Люди почали сперечатися між собою щодо [юнаків] та й сказали: «Збудуйте споруду над ними! Їх Го споду краще знати про них!» Але ті, чия думка переважила, відповіли: «Справді, ми збудуємо над ними храм!»
22. Дехто каже: «Було їх троє, а четвертою була собака». Інші кажуть: «П'ятеро, а шоста – собака», намагаючись вгадати потаємне. Ще кажуть: «Семеро, а собака їхня – восьма». Скажи: «Го сподь мій краще знає, скільки їх було. І це відомо лише небагатьом». Не сперечайся з ними, окрім як привселюдно, і не питай про [юнаків] ні в кого!
23. І ніколи не кажи: «Я зроблю це завтра»,
24. [Не додавши]: «Якщо побажає Аллах!» А якщо забув, то згадай Господа твого і кажи: «Можливо, Господь ще більше наблизить мене до шляху прямого».
25. Тож вони перебували в печері триста років і ще дев'ять.
26. Скажи: «Аллах краще знає, скільки вони там були. Йому належить потаємне небес і землі. Як прекрасно бачить Він їх та чує! Немає Захисника, крім Нього, і немає Йому рівного у владарюванні!»
27. І читай те, що зіслано Тобі з Писання Господа твого. Немає змін у словах Його, і ти не знайдеш притулку в когось іншого.
28. Терпи разом із тими, які кличуть Господа свого вранці і ввечері, прагнучи до лику Його. Не відвертай очей своїх від них, прагнучи прикрас земного життя. Та не корися тим, чії серця зробили Ми неуважними до згадки про Нас, тим, хто йде за пристрастями своїми. Марні вчинки їхні!
29. Скажи: «Істина – від Господа вашого! Хто хоче, нехай вірує, а хто не хоче, то нехай не вірує». Воістину, приготували Ми для нечестивців вогонь, який укріє їх, наче намет. А коли вони

«Якщо побажає Аллах» (in sha' Allah) – загальноозначена серед мусульман релігійна формула; в арабській розмовній мові вона входить до складу для означення майбутнього часу.

проситимуть допомоги, то допоможуть їм водою, схожою на розплавлений метал, який лишає опіки на обличчях. Гидкий це напій, і погане там житло!

30. А щодо тих, які увірували та творили добро, то Ми не залишимо без винагороди праведні вчинки.
31. Приготовано для них сади 'Едену, де течуть ріки. Вдягнуть вони браслети з золота, зелені одержі з атласу та парчі та й лежатимуть тут на ложах! Прекрасна ж це винагорода та чудове житло!
32. Наведи ж їм притчу про двох чоловіків. Ми дарували одному з них два виноградники, оточили їх пальмами та й зростили між ними ниву.
33. В обох садах визрівали плоди й ніщо з них не марнувалося. Ми розташували між ними струмок.
34. Цей чоловік мав [багато] плодів і, розмовляючи зі своїм приятелем, сказав йому: «Статок мій більший за твій, і я маю більше нащадків!»
35. І він увійшов до свого саду, згрішивши проти самого себе, та й сказав: «Я не думаю, що цей сад коли-небудь зникне!»
36. І я не думаю, що прийде Час. Та якщо повернуть мене до Господа мого, то я справді віднайду там щось краще, ніж це!»
37. Розмовляючи з ним, його товариш сказав: «Невже ти не віруєш у Того, Хто створив тебе із праху, потім – із краплі, а потім зробив тебе чоловіком?»
38. Для мене Аллах – Господь мій, і я не приписую Йому рівного!
39. Чому ти, увійшовши до свого саду, не сказав: «Так побажав Аллах! Немає сили, окрім як у Аллаха»? Ти думаєш, що я бідніший за тебе і статком, і нащадками,
40. А, можливо, Господь мій дасть мені щось краще за твій сад, а на нього зішле покарання з неба й він перетвориться на болотисту рівнину.
41. Або води його підуть углиб землі, і не зможеш ти віднайти їх!»
42. І згнули плоди того, і почав ламати він руки собі, жалкуючи про витрачене на сад, підпори якого завалилися. І вигукнув він: «О, якби я не приписував Господу рівного!»

43. І не було нікого, хто допоміг би йому замість Аллаха, і сам собі він не допоміг теж.
44. Допомога тут можлива лише від істинного Бога. У Нього – найкраща винагорода та найкращий вихід!
45. І наведи їм притчу про земне життя. Воно схоже на воду, яку Ми відсилаємо з неба. Земні рослини поглинають її, а потім висихають, і розвіює їх вітер. Так, Аллах – над усякою річчю Могутній!
46. Скарб і сини – прикраси земного життя. Але праведні діяння, які є вічними, кращі за винагородою в Господа твого, і краще сподіватися саме на них.
47. У той День Ми змусимо гори рухатися й побачиш ти землю пустою. Ми зберемо всіх, і ніхто не сховається від Нас!
48. Вони вишикуються лавами перед Господом твоїм: «Справді, ви прийшли до Нас такими, якими Ми створили вас першого разу. Але ж ви й не думали, що обіцянку буде виконано!»
49. Покладуть книгу, і ти побачиш, як перелякаються грішники від того, що [написано] в ній. І скажуть: «Щоб нам згинутися! Що за книга! Там не забуто ніщо, ні мале, ні велике – все пораховано!» Вони знайдуть там усі діяння свої, і Господь твій ні з ким не вчинить несправедливості.
50. І коли сказали Ми ангелам: «Уклоніться Адаму!» І вклонилися всі, окрім Ібліса. Він був джином і ослунався наказу Господа свого. Невже ви берете його та його нащадків покровителями замість Мене, тоді як вони – ваші вороги? Мерзотна ж ця заміна для нечестивців!
51. Вони не були свідками створення як небес і землі, так і їх самих. І Ми не беремо помічниками тих, які збивають із вірного шляху!
52. У той День скаже Він: «Кличте рівних Мені, про яких ви думали!» Вони покличуть їх, але ті не відповідатимуть їм. Ми ж зведемо поміж ними згубну перешкоду!
53. Грішники побачать вогонь і подумають, що саме це і є їхнє місце. І не знайдуть вони спасіння від нього!
54. Ми пояснили людям у цьому Корані різні притчі, але ж людина надто багато сперечається!

55. Що ж завадило людям увірувати, коли прийшов до них правильний шлях, та й просити прощення в Господа свого? Лише прагнення до звичаїв давніх предків або те, що вони вимагали негайної кари [як доказу]!
56. Ми відсилали посланців лише як вісників і застерігачів. Але ті, які не вірують, сперечаються, намагаючись спростувати своєю брехнею істину. Вони глузують із Моїх знамень і того, від чого застерігають їх.
57. Хто ж несправедливіший від того, кому нагадали про знамення Господа його, а він знехтував ними та й забув про свої вчинки? Воістину, Ми накрили їхні серця завісою, щоб не зрозуміли вони [Корану], і вуха їхні вразила глухота. Якщо ти покличеш їх на прямий шлях, то вони ніколи не стануть на нього!
58. Господь твій – Прощаючий, Володар милості. Якби Він карав їх за те, що скоїли вони, то прискорив би покарання їхнє. Але призначений час, і не знайдуть вони порятунку від нього.
59. Це трапилося з селищами, які були знищені Нами за гріхи мешканців їхніх. Ми встановили час загибелі їхньої.
60. Якось сказав Муса своєму слугі: «Я буду йти, поки не досягну того місця, де зливаються два моря, навіть якщо витрачу для цього багато років».
61. І коли вони досягли того місця, то виявилось, що вони забули свою рибу. І раптом вона рушила в напрямку моря.
62. І коли вони пішли звідти, сказав Муса слугі своєму: «Принеси нашу їжу, бо ж ми втомлені труднощами шляху нашого».
63. Той відповів: «Дивись! Коли ми сховалися під скелею, то я забув рибу там. Це шайтан змусив мене забути її та не згадати про неї. І вона поплила в море якимось дивним чином!»
64. Сказав Муса: «Ось те, чого ми чекали!» І вони пішли назад тим же шляхом.
65. Там знайшли вони одного з Наших рабів, якому Ми дарували милість від Себе та якому Ми дарували від Себе знання.

ми знаннями» (‘улум аль-ладунійя). Перу шейха Абу Хаміда аль-Газалі належить трактат про такі Божественні знання. Погоджуючись із його розмовою на цю тему, ми кажемо:

«Коли ми пізнаємо якусь справу та уявляємо якусь дійсність, то або висловлюємо судження про неї, називаючи це «переконанням», або ж узагалі не висловлюємо ніякого судження, що є просто «уявленням». Кожне з цих двох знань буває або апріорним, тобто таким, що досягається без набуття чи вивчення, або власне набутим. Щодо апріорних знань, то вони досягаються душею чи розумом без набуття чи вивчення, подібно до наших уявлень про страждання та насолоду, існування чи неіснування. Або, наприклад, коли ми переконані в тому, що заперечувальне і стверджувальне судження не можна поєднати в одне чи видалити взагалі, або переконані в тому, що одиниця – половина двійки. Щодо знань набутих, то вони початково не існують у власне душевній субстанції, стаючи можливими лише через саме набуття. Такий шлях пізнання має два види.

Людина може займатися співставленням інтуїтивних, апріорних знань, поки, нарешті, не пізнає вона невідомого. Цей метод називається «теоретизуванням», «осмисленням», «міркуванням», «спогляданням», «розглядом» і «роздумуванням». І такий вид пізнання стає можливим тільки через зусилля та вивчення. Щодо другого виду, то він має місце тоді, коли людина прагне через посередництво вправ і зусиль послабити сили відчуття та уявлення. І коли ці сили послаблюються силою розуму, і коли освілюється сама сутність розуму Божественним світлом, то досягається містичне пізнання (ма‘аріф). Знання стають досконалими без жодного посередника, схожого на прагнення та вивчення в осмисленні та міркуванні. Це й називається «Божественними знаннями».

Коли тобі стало відомо це, то дізнайся ще ось що: розумні душевні субстанції відрізняються одна від одної за своєю сутністю (магія). Душа може стати осяяною, просвітленою, Божественною та вищою, такою, яка майже не залежить від плотських прагнень і тілесних схильностей. Самі ж тіла ніколи не бувають належно підготованими до отримання святого саява та Божественного світла, і тіла не сповнюються цим світлом потаємного світу (‘алам аль-гайб) та не набувають цим шляхом досконалості й довершеності. Саме це мається на увазі під «Божественним знанням» у словах Всевишнього («Ми дарували йому милість

від Себе і дарували Йому знання від Себе»). А щодо душі, яка не досягла чистоти своєї сутності та просвітлення свого начала, то вона так і лишається душею обмеженою, нерозумною, і не здатна вона отримати знання, окрім як за посередництва людини, яка б займалася її освітою та навчанням. Перші душі стосуються інших так, як сонце стосується світильника, як море стосується струмка чи величний дух якогось окремого духу. Ці стосунки – мала частина того, що можна пізнати, і все, що поза ними – таємниця. Неможливо написати це тут, у книзі».

66. Муса сказав йому: «Чи не піти мені за тобою, щоб навчитися тому, що дано тобі знати про шлях прямий?»
67. Той відповів: «Воістину, ти не матимеш достатньо терпіння зі мною!»
68. Та й як тобі витерпіти те, щодо чого ти не маєш знання?»
69. Сказав Муса: «Якщо побажає Аллах, то я буду терплячим, і я слухатимуся тебе в усьому!»
70. Мовив той: «Якщо ти підеш за мною, то не запитуй мене ні про що доти, доки я сам не нагадаю тобі про це».
71. Вони вирушили далі, й коли перебували на човні, той зробив дірку в ньому. Муса запитав: «Ти зробив дірку, щоб втопити людей на цьому човні? Справді, ти скоїв щось дуже погане!»
72. Той відповів: «Чи ж я не казав тобі, що ти не матимеш достатньо терпіння зі мною?»
73. Муса мовив: «Не картай мене за те, про що я забув, і не роби справою важкою!»
74. Тож вони вирушили далі, й коли зустріли хлопчика, той убив його. Муса запитав: «Ти вбив невинну душу, і це не була відплата за іншу душу? Справді, ти скоїв щось дуже погане!»
75. Той відповів: «Чи ж я не казав тобі, що ти не матимеш достатньо терпіння зі мною?»

Мусульманська традиція ототожнює «раба», згаданого в 65–82 аятах зі святих Хизром. Містична течія ісламу – суфізм – вважає Хизра безсмертним праведником (іноді профетом), який час від часу з'являється людям, щоб навчити їх «істинному шляху».

76. Муса відповів: «Якщо після цього я запитаю ще щось, то не бери далі мене. Ось, я вже вибачився перед тобою!»
77. Тож вони вирушили далі, поки не дійшли до одного селища та й попрохали в його жителів їжі, але ті відмовилися пригостити їх. Тут вони помітили стіну, яка вже ледь трималася, але той випрямив її. Муса сказав: «Якби ти захотів, то отримав би плату за це!»
78. Той відповів: «Ось тут ми й розійдемося з тобою. Я розповім тобі тлумачення того, на що в тебе не вистачило терпіння!»
79. Щодо човна, то він належав біднякам, які мали промисел у морі. Я захотів пошкодити його, бо перед ними був цар, який відбирав усі [цілі] човни силою!
80. Щодо хлопчика, то його батьки були віруючими, і ми боялися, що він зашкодить їм своїм нечестям та невір'ям.
81. Ми побажали, щоб Господь їхній взамін дарував їм того, хто буде чистішим і ближчим до милосердя!
82. Щодо стіни, то вона належала двом хлопчикам-сиротам із міста, і під нею знаходився скарб. Батько їхній був праведником, і Господь твій побажав, щоб вони спочатку досягли повноліття, а вже потім дістали скарб за милість Господа твого. Я діяв не на свій розсуд. Оце і є тлумаченням того, на що в тебе не вистачило терпіння!»
83. Тебе запитують про Зу ль-Карнайна. Скажи: «Я розповім вам згадку про нього!»
84. Воістину, Ми укріпили його на землі й дарували Йому до кожної речі шлях.
85. Тож він ішов шляхом,
86. Поки не досягнув місця, де заходить сонце. Він побачив, що воно сідає в джерело каламутне, і він знайшов навколо нього людей. Ми сказали: «О Зу ль-Карнайне! Ти можеш їх скарати, а можеш зробити їм добро!»

Зу ль-Карнайн («Дорогий») зазвичай ототожнюється як мусульманською ексегезою, так і сходознавчою наукою з Олександром Македонським (відомим на сході як Іскандар Зу ль-Карнайн). «Дорогий» він нібито названий за те, що його царство сягало меж заходу і сходу (проте це не єдиний варіант тлумачення).

За іншим варіантом у 86-му аяті йдеться не про «джерело каламутне», а про «джерело гаряче».

87. Він сказав: «Хто вчинив несправедливо, того ми скараємо, а потім він повернеться до Господа свого. І Він каратиме його карою тяжкою!
88. А хто увірував і діяв праведно, той матиме найкращу винагороду, і ми віддамо йому легкі накази».
89. Він пішов далі шляхом,
90. Поки не досягнув місця, де сходить сонце. Він побачив, що воно сходить над людьми, яким Ми не дали жодного покрову від нього.
91. Ось так! Ми охоплюємо знанням усе, що відбувалося з ним.
92. Він пішов шляхом далі,
93. Поки не досягнув двох [гірських] загорощ, і знайшов навколо них людей, які майже не розуміли його мови.
94. Вони сказали: «О, Зу ль-Карнайні! Воістину, Йаджудж і Маджудж поширюють нечестя на землі. Може, ми заплатимо тобі данину, щоб ти зробиш між нами та ними загорожу?»
95. Мовив він: «Те, чим укріпив мене Господь мій, ще краще! Допоможіть мені силою, і я встановлю перепону між вами та ними!
96. Несіть мені залізні балки!» Заповнивши простір між двома схилами, він сказав: «Розпалюйте!» Коли ж балки стали червоними від вогню, мовив він: «Принесіть мені розплавлену мідь, щоб я вилив її на них!»
97. Тож [Йаджудж і Маджудж] не спромоглися ні перелізти стіну, ні пробити її.
98. Він сказав: «Це – милість від Господа мого. І коли прийде обіцяне Господом моїм, Він дозволить розтрощити її. Обіцянка ж Господа мого – істина!»
99. Одного дня Ми дозволимо їм піти одне проти одного війною. Потім засурмить ріг, і Ми зберемо всіх разом!
100. І цього дня Ми явно покажемо невірющим геєну,

Йаджудж і Маджудж – біблійні народи Гог і Магог відносно. Мусульманська середньовічна ексегеза ототожнює валах із аланами, девізми тюркськими народами та навіть русами.

101. Тим, чиї очі були віддалені пеленою від згадки про Насі чиї вуха не були здатні слухати.
102. Невже ті, які не вірували, думали, що вони зроблять покровителями Моїх рабів замість Мене? Воістину, Ми приготували геєну житлом для невіруючих!
103. Скажи: «Чи не розповісти вам про тих, які через свої вчинки втратять найбільше?»
104. Про тих, чиї прагнення заблукали в земному житті, хоча вони думали, що вчиняють добре?»
105. Це ті, які не вірують у знамення Господа їхнього та в зустріч із Ним. Тож марні їхні діяння, і вони не будуть у День Воскресіння нічого важити!»
106. За те, що вони не вірували і глузували з Наших знамень і посланців, їхньою винагородою буде геєна.
107. Воістину, ті, які увірували та створили добрі справи, матимуть за житло сади Фірдауса.
108. Вони будуть там вічно, не бажаючи ніяких змін.
109. Скажи: «Якби море стало чорнилом для слів Господа мого, то воно вичерпалося

Одним зі святих, до яких у Палестині звертаються найчастіше, є легендарний аль-Хизр або «Зелений». Кажуть, що він віднайшов джерело молодості, розташоване безь поблизу місця зустрічі двох морів. Це джерело намагалися віднайти багато інших шукачів природ, серед яких був і відомий Зуль Карнайн, «дворогий» Олександр. Разом зі своїми супутниками він прибув до берегів річки, яка витікала з цього місця. Маючи з собою в якості провіанту засолену рибу, вони випадково поклали її у водні цієї річки. Значна кількість риби ожихла та й втегла від них, але Олександр і його супутники так і не зрозуміли своєї цастивої знахідки. Вони рушили далі своїм шляхом, поки не дійшли до місця, де сонце заходить в чорне, какалутне джерело. Олександр збудував там вісімнадцять міст, і кожен з них назвав на свою честь Олександрією. Але ні він, ні його супутники так і не стали безсмертними, адже вони не спромоглися розгледіти джерело живої води і скористатися ним. Аль-Хизр, який був бідним щасливим (або бідним спостережливим!), не лише віднайшов джерело, але й лив його воду. Отож, він ніколи не помирав і час від часу з'являється (...), щоб виправити якусь шкідливу або захистити правду. Його співототожнюють із Пінхасом, сином Елеазара, а також із пророком Ілією та Святим Георгієм. Коли щось загрожувє дітям, єврейські матері звертаються до нього як до «Еліягу за Наві» [Ілія-пророк], християнські – як до «Мар Джерджіс» [Святого Георгія], а мусульманські – як до «аль-Хизр». Його численні святині в різних частинах Святої землі завжди слугують місцем нахальництва для послідовників усіх трьох релігій (Патріарх Дж. Е. «Фольклор святої землі»).

б раніше, ніж вичерпалися б слова Господа мого, навіть якби додали ще одне море».

110. Скажи: «Воістину, я така ж людина, як і ви. Лише відкрито мені, що Бог ваш – Бог єдиний. І хто сподівається на зустріч із Господом своїм, то нехай творить добрі справи і нехай не додає Господу своєму рівного в поклонінні!»

31. Лукман

Ім'ям Аллаха Милостивого,
Милосердного!

1. Алф. Лам. Мім.
2. Це – аяті Писання мудрого!
3. Правильний шлях і милість для праведників.
4. Які звершують молитву, дають ритуальну милостиню і впевнено вірують у наступне життя.
5. Вони – на прямому шляху, даному Господом їхнім, і вони матимуть спасіння.
6. Є серед людей той, хто збирає розважливі казочки, щоб через невігластво своє збивати людей зі шляху Божого, насміхаючись із нього. Таким приготована кара ганебна!
7. І коли читають йому Наші аяті, то він зверхньо відвертається, нібито він і не чув, нібито він глухий! Тож сповісти його про кару болісну!
8. Воістину, ті, які увірували і творили добрі справи, їм – сади блаженства.
9. Вони будуть там вічно, бо обіцянка Божа – істинна, а Він – Великий, Мудрий!

Фірдаус – сад у центральній частині раю.

«Арістотель жив приблизно за триста років до Месії і був візиром Олександра Македонського, який переміг персів. Про його часи повідомляють як римські історики, так і єврейські та християнські. Але цей Олександр не в Зуль-Карнаїном, згадав у Корані, як вважають деякі люди. Зуль-Карнаїн збудував загорожу від Наджуджа й Маджуджа, а що до Македонського, то він не дійшов до неї. Той був єдиногобожником, а Македонський був багатогобожником, таким самим, як і його одноплевніки греки, що поклонялися зіркам та ідолам» (Ібн Таймійя «Метод пророка Сунні»).

Відповідно до поясень, у б-му аяті нібито йдеться про мекканця Надіра ібн Харіса, який розповідав перські казки, глузуючи паралельно з коравічними отовідей Мухаммада.

10. Він створив небеса без підпори, якуб вимали змогубачити, та встановив на землі тверді гори, щоб не хиталася вона разом із вами, і Він заселив її тваринами кожного роду. Ми зіслали воду з неба та зростили рослини кожного доброго роду.
11. Усе це – творіння Аллаха! Тож покажіть мені, що створили ті, [кому ви поклоняєтесь] замість Нього. Але ж нечестивці перебувають в очевидній омані!
12. Справді, Ми дарували Лукману мудрість: «Дякуй Богу, бо той, хто дякує, той дякує заради самого себе. А хто не дякує – то Аллах не потребує нічого, Багатий Він та Хвалений!»
13. І коли сказав Лукман своєму сину, повчаючи його: «О, сину мій! Не поклоняйся поряд із Аллахом нікому, бо багатобожжя – справді великий гріх!»
14. Ми заповідали людині ставитися якнайкраще до своїх батьків. Матері дуже важко носити дитину, але вона віднімає її лише у дворічному віці. Дякуй Мені та батькам своїм: до Мене повернення!
15. А якщо ж батьки силуватимуть тебе до поклоніння іншим богам, про яких тобі

Лукман аль-Хакім («Мудрий Лукман») – легендарний мудрець, відомий ще з доісламської епохи. Частина коментаторів вважає Лукмана одним із родичів пророка Аїуба (біблійного Йова), який дожив до часів Давида; інші стверджують, що він походив із Африки та був рабом-меслею. Існує також низка інших інтерпретацій. У добу середньовіччя деякі арабські історики навіть зараховували Лукмана до перших мислителів, називаючи грецького філософа Фалеса Мілетського (7–6 ст. до н. е.) його учнем. Слід також зауважити, що в окремих напрямках східного християнства (зокрема в Коптській православної церкві) Лукмана шанують як святого, а його висловлювання входять до літургійних текстів.

Одного дня цар Давид потікає Лукмана та сказав, що хоче поставити його суддею. Отож, він мав судити поміж людьми. Але Лукман відмовився. Цар запитав: «Що ж поганого в тому, якщо ти, будучи мудрим чоловіком, чесно висловлюватимеш вирок серед людей?» Лукман відповів: «Я не хочу, щоб я був прославленим, могутнім і сильним у цьому світі, але погараним і призначеним у світі наступному! Хто продасть наступний світ, щоб купити цейний, той втрапить обидва світи!» Бог – Преславний Він – був задоволений цими словами, і Він відіслав свого ангела, щоб той допоміг Лукману набутти мудрості. Отож, Лукман став наймудрішим чоловіком у світі. Давид розто відас усім про його мудрість і говорив йому: «Мой вітання, о Лукмане! Тобі даровано найбільше розуму!» («Коптський переказ про Лукмана Премудрого»).

нічого не відомо, то не корися їм, але будь із ними в цьому світі добрим і йди шляхом тих, хто звертається до Мене! Потім до Мене повернетеся ви, і Я сповіщу вам про те, що ви чинили!

16. «О сину мій! Навіть якщо це буде щось, що важить як гірчичне зерно, і воно перебуватиме ускелі, чи на небесах, чи на землі, Аллах дістане його звідти. Воістину, Аллах – Премудрий, Всевідаючий!
17. О сину мій! Звершуй молитву, закликай до заохочуваного та забороняй відразне, та сприймай із терпінням те, що вразило тебе. Воістину, саме такою і є рішучість увчинках.
18. І не скривлюй свого обличчя у відразі перед людьми та не крокуй по землі знахабніло! Воістину, Аллах не любить усіляких нахаб, грішників!
19. Стримуй поступ свій і знижуй голос свій. Воістину, найвідразніший голос – то рев віслюка!»
20. Чи ж вони не бачать, що Аллах підкорив вам те, що на небесах, і те, що на землі, і що Він щедро дарував вам блага Свої, відкриті та потаємні? Серед людей є такий, хто сперечається про Аллаха, не маючи ні знання, ні правильного шляху, ні писання ясного.
21. І коли кажуть їм: «Діть за тим, що зіслав Аллах», то вони відповідають: «Ні! Ми йдемо за тим, із чим знайшли ми батьків своїх!» Невже ж так буде й тоді, коли шайтан покличе їх у пекельний вогонь?
22. І той, хто повертає обличчя своє до Аллаха, будучи праведним, той уже схопився за надійну основу. І Аллаху належить кінець усіх справ!
23. А якщо ж хто не увірував, то не сумуй за невір'ям його! До Нас повернуться вони, і Ми розповімо їм про те, що вони чинили! Воістину, Аллах знає те, що в серцях!
24. Ми дозволимо їм насолоджуватися благами короткий час, а потім вразимо їх карою страшною!
25. Якщо ти запитаєш їх: «Хто створив небеса й землю?», то вони неодмінно скажуть: «Аллах!» Скажи їм: «Хвала Аллаху!» Але більшість із них не розуміє.
26. Аллаху належить те, що в небесах, і те, що на землі. Воістину, Аллах не потребує нічого, Багатий та Хвалений Він!

27. Якби перетворилися всі дерева землі на тростини для письма, а до моря додали б ще сім морів, то й тоді не вичерпалися би слова Божі. Воістину, Аллах – Великий, Мудрий!
28. Створити і воскресити вас так само легко, як і єдину душу. А Аллах – Всечуючий, Всевидячий!
29. Невже ти не бачиш, що Аллах скорочує ніч, подовжуючи нею день, та скорочує день, подовжуючи його ніччю? Він підкорив Собі сонце та місяць, які рухаються за встановленим порядком, і Аллах усе знає про вчинки ваші!
30. Це так, бо Аллах – істина, а ті, до кого закликають замість Нього – обман! Аллах – Всевишній, Великий!
31. Невже ти не бачиш, як кораблі пливуть морем за милістю Божою, щоб міг показати Він вам знамення Свої? Воістину, в усьомуцьому – знамення для кожного терплячого, вдячного!
32. І коли вкриває їх, наче тінь, хвиля, то закликають вони до Аллаха, будучи щирими у вірі своїй. Та коли Він рятує їх, виводячи на сушу, то зменшується віра їхня. Ніхто не заперечує Наші знамення, окрім кожного зрадника, невдячного!
33. О ви, люди! Бійтеся Господа вашого та жахайтеся того дня, коли не зможе батько заступитися за сина свого, а син – за свого батька. Справді, обіцянка Божа – істина! Нехай же не спокушає вас земне життя, і нехай не спокушає вас проти Бога спокусник.
34. Воістину, лише в Аллаха є знання про Час. Він посилає дощ і знає те, що в утробах. Жодна душа не знає, що трапиться з нею завтра, і не знає вона, в якій землі помре. Воістину, Аллах – Знаючий, Відаючий!

64. Ат-Тагабун (Взаємний обман)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Прославляє Аллаха те, що на небесах, і те, що на землі. Йому – влада, Йому – сила, і Він – над усякою річчю Могутній!
2. Він – Той, Хто створив вас. Є серед вас невіруючі, і є серед вас віруючі. І Аллах бачить те, що ви робите!

3. Він створив небеса та землю в істині, надав вам вигляду і зробив ваш вигляд прекрасним! І до Нього – повернення!
4. Він знає те, що на небесах і на землі, і Він знає те, що ви приховуєте, та те, що покажете. І Аллах знає те, що в серцях!
5. Чи ж не доходили до вас звістки про тих, які не вірували в минулому та спробували на смак наслідки діянь своїх?
6. Це – тому, що коли приходили до них посланці з ясними знаменнями, то вони казали їм: «Невже такі ж люди поведуть нас шляхом прямим?» Тож вони не повірили та й відвернулися. Та Аллах не потребує їх; воістину, Аллах – Багатий, Хвалимий!
7. Невіруючі думають, що вони ніколи не воскреснуть. Скажи: «Ні! Клянуся Господом моїм, ви воскреснете, а потім, воістину, повідають вам про діяння ваші! Це для Аллаха легко!
8. Тож увіруйте в Аллаха, Його Посланця і світло, яке зіслали Ми! І Аллах знає те, що ви робите!
9. У той День Він збере вас для Дня зібрання. Цей день буде Днем взаємного обману. І тому, хто вірував у Аллаха та творив добро, будуть прощені злі вчинки його, і введуть у садки, де течуть ріки. Будуть вони там вічно, і це – великий успіх!
10. Ті, які не вірували та вважали знамення Наші брехнею, вони – жителі пекла! Будуть вони там вічно, і жахливий же це кінець!
11. Не вражає лихо, крім як за дозволом Аллаха. І серце того, хто увірував у Аллаха, Він наставить на прямий шлях. А Аллах знає кожну річ!
12. Коріться Аллаху, коріться Посланцю. А якщо ж ви відвернетесь, то Посланцю належить лише передати одкровення.
13. Аллах – немає бога, окрім Нього, і нехай на Аллаха покладають сподівання віруючі!
14. О ви, які увірували! Воістину, серед дружин ваших і дітей ваших є вороги вам! Стережіться ж їх! А якщо ж ви вибачите їм, змилюєтеся та простите їх, то Аллах – Прощаючий, Милосердний!
15. Ваші діти та ваше майно – лише спокуса. А у Аллаха – велика винагорода!

*«День взаємного обману»
(Yaum al-ma'ad) – за коментарями, це день, коли зриваючи побачать свої місця в раю, де вони могли б бути, а праведники – свої місця в пеклі, які отакули їм.*

16. Тож бійтеся Аллаха, наскільки зможете, слухайтеся та коріться, і жертвуйте задля свого ж блага! І виграли ті, які вберегли себе від скупості!
17. І якщо дасте ви Аллаху гарну позику, то Він поверне вам іще більше та й простить вас! А Аллах – Вдячний, Смирений!
18. Він знає потаємне і явне, Великий, Мудрий!

62. Аль-Джуму'а (Соборна)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Славлять Аллаха ті, хто на небесах, і ті, хто на землі – Царя, Святого, Великого, Мудрого!
2. Він – Той, Хто направив до неписьменних посланця з-посеред них самих. Читає він їм знамення Його, очищує їх ними, вчить їх Писанню та мудрості, хоча були раніше вони в очевидній омані.
3. Та інших з-посеред тих, які ще не приєдналися до них, а Він – Великий, Мудрий!
4. Це – милість Аллаха, дає Він її, кому побажає, а Аллах володіє милістю великою!
5. Ті, яким [наказано] триматися Тори – але потім не дотрималися вони цього – схожі вони на віслюка, навантаженого книгами! Злом є приклад людей, які відкидають аяти Аллаха, а Аллах не веде прямим шляхом несправедливих!
6. Скажи: «О ви, які є юдеями! Якщо вважаєте ви себе ближчими до Бога від інших людей, то побажайте собі смерті, якщо ви правдиві!»
7. Але не побажають вони її ніколи через те, що творили руки їхні! А Аллах знає нечестивих!
8. Скажи: «Воістину, смерть, від якої тікаєте ви, істинно спіткає вас! Потім повернетеся ви до Знаючого потаємне і видиме, і сповістить Він вам про те, що ви діяли!»
9. О ви, які увірували! Коли закликають вас на молитву в п'ятницю, то зверніться до згадування Аллаха, і полиште справи торгівельні. Це краще для вас, якщо ви розумієте!

10. І коли молитва закінчиться, то розходьтесь по землі, шукаючи милість Аллаха, і згадуйте Аллаха часто, може, будете ви щасливі!
11. Але коли бачать вони торгівлю чи розвагу, поспішають вони до цього, залишаючи тебе стояти [в мечеті]. Скажи: «Те, що в Бога, краще від розваг і від торгівлі, і Аллах – найкращий із тих, хто наділяє!»

За коментарями, в 9–11 аятах ідеться про випадок під час однієї з ятвинних молитв, коли в Медину прибув караван із Сирії. Більшість молящихів пішли з мечеті, тож порад із Пророком залишилося лише дванадцять осіб.

47. Мухаммад

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Ті, які не вірують і збивають інших зі шляху Аллаха, – марні діяння їхні!
2. А ті, які вірують і творять добро, увірували в те, що зіслано Мухаммаду, і що це – істина від Господа їхнього. Він відпустив їм гріхи та покращив становище їхнє.
3. Це – за те, що ті, які не увірували, йшли за неправдою, а ті, які увірували, йшли за істиною від Господа їхнього. Так наводить Аллах людям притчі.

Бис

Ар-Разі каже: «Якщо неправда – це небуття, тобто те, що взагалі не може існувати, то як же можна йти за цим?»

4. Тож коли [під час війни] зустрінете ви тих, які не вірують, то рубайте їхні шиї, поки не переможете їх, а потім закріплюйте кайдани полонених, або милуйте їх, або беріть викуп. Вчиняйте так, поки війна не скине своєї ноші. Якби Аллах побажав, то Він покарав би їх Сам, але хоче Він випробувати одних із вас через інших. А ті, які билися на шляху Аллаха, – не будуть марними діяння їхні!
5. Поведе Він їх прямим шляхом і покращить становище їхнє,
6. І введе їх у рай, про який дав знати їм.
7. О ви, які увірували! Якщо ви допоможете Аллаху, то Він допоможе вам і утвердить стопи ваші.

47 суру виголошено після битви біля колодазі Бадр (624 р.), коли мусулмани перемогли опричі більший загін мекканців.

8. А тих, які не вірують, – знищить Він їх і зробить марними діяння їхні!
9. Це тому, що вони заперечували те, що зіслав Аллах, і Він зробив даремними діяння їхні.
10. Невже ж не подорожували вони по землі й не бачили, яким був кінець тих, що жили раніше? Аллах знищив їх, і з невірючими буде те саме!
11. Це так, бо Аллах – Заступник тих, які увірували, а у невірючих немає Заступника!
12. Воістину, Аллах введе тих, які увірували і творили добро, в сади, де течуть ріки, а тим, які не увірували, насолоджувалися [життям] та їли як скотина – вогонь буде домівною їм!
13. І скільки поселень, які були сильнішими за твоє поселення, що вигнало тебе, зруйнували Ми, і ніхто не допоміг їм!
14. Невже той, хто отримав ясний доказ від Господа свого, подібний до того, кому видалися красивими злі вчинки його, і хто йшов за своїми пристрастями?
15. Ось подоба раю, обіцяного богобоязливим: там ріки з води, яка не псується, ріки з молока, смак якого незмінний, ріки з вина, що насолоджує того, хто п'є, і ріки з меду чистого. Матимуть вони там кожен вид плодів і прощення від Господа їхнього. А що в тих, які вічно перебувають увогні та п'ють киплячу воду, яка розриває їхні нутрощі?
16. І серед них є ті, які слухали тебе раніше, а коли відходять від тебе, то говорять тим, кому дано знання: «Що це він казав що-йно?» Вони – ті, чий серця запечатав Аллах, і які йдуть за своїми пристрастями.
17. А тим, які йдуть прямим шляхом, примножив Він їм правильний шлях свій і дарував їм богобоязливість їхню.
18. Невже сподіваються вони чогось, окрім Часу, який прийде до них зненацька? Вже з'явилися ознаки його, тож навіщо їм тепер згадка про нього!

«У будь-якого народу віра вибраних і натовсту відрізняється, тому що вибрані від природи мають здатність прагнути до розумового осмислення та точного пізнання начал, тоді як натовст обмежується чуттєвими сприйняттям і частковими положеннями, не прагнучи до уточнень» (з Б'їруні «Індія»).

19. Тож знай, що немає бога, окрім Аллаха, і проси прощення за гріхи свої та гріхи інших віруючих, чоловіків і жінок. І Аллах знає, чим займається ви і де знаходите спокій.
20. І кажуть ті, які увірували: «Якби ж то була зіслана сура [про дж'гад]!» А коли ж приходиться сура зі згадкою про боротьбу, добре викладена, то ти бачиш, як ті, чиї серця хворі, дивляться на тебе з переляком, наче перед смертю. Краще для них
21. Підкоритися і сказати добре слово. І коли вирішено, то краще їм бути правдивими перед Аллахом.
22. А можливо ви, якщо відмовитеся, будете поширювати нечес-тя на землі й розривати ваші родинні зв'язки?
23. Вони – ті, яких прокляв Аллах, позбавив слуху і зробив сліпими.
24. Невже ж не роздумують вони про Коран? Чи серця їхні на замку?
25. Воістину, тим, які повернулися спинами після розуміння правильного шляху, – шайтан спокусив їх, дарувавши хибні надії.
26. Це так, бо сказали вони тим, хто ненавидить зіслане Аллахом: «Ми коримося вам у деяких справах». А Аллах знає таємниці їхні!
27. Що ж трапиться, коли схоплять їх ангели, та й почнуть бити по обличчях і спинах?
28. Це так, бо йшли вони за тим, що прогнівило Аллаха, і ненавиділи те, що схвалює Аллах! Тож даремні вчинки їхні!
29. Невже думають ті, в чиїх серцях хвороба, що не розкриє Аллах потаємної злоби їхньої?
30. Якщо Ми побажали б, то показали б їх тобі, і ти пізнав би їх за ознаками їхніми, і пізнав би їх за голосом їхнім. А Аллах знає все про вчинки їхні!

Імам Джа'фар ас-Садик сказав: «Якщо син Адама має би дві долини – одну золоту, а другу срібну, то він все одно шукає би ще й третю» (аль-Маджлісі «Океани, словнені світла»).

Імам Муса аль-Казім сказав: «Земле життя схоже на морську воду. Чим більше її ви її – тим сильніша спрага, яка, зрештою, і знищить тебе» (аль-Маджлісі «Океани, словнені світла»).

31. Ми неодмінно будемо випробовувати вас, поки не визначимо з-посеред вас тих, хто бореться на шляху Аллаха, та тих, хто сповнений терпіння. І Ми перевіримо те, що говорять про вас.
32. Воістину, ті, які не вірують і збивають інших зі шляху Аллаха, противляться посланцю – навіть після того, як став зрозумілим правильний шлях – все одно ніяк не зашкодять Аллаху. Він зробить даремними діяння їхні!
33. О ви, які увірували! Коріться Аллаху, коріться посланцю і не марнуйте справ своїх.
34. Ті, які не вірували, збивали інших зі шляху Аллаха та й померли, будучи невірними, ніколи не отримають від Аллаха прощення.
35. Не вагайтеся, не просіть миру – і матимете перевагу! Аллах із вами, і Він не залишить [без винагороди] діяння ваші.
36. Воістину, земне життя – лише гра та забава. Якщо увіруєте ви та будете богобоязливими, то Він дасть вам винагороду, і не буде просити статку вашого.

Пророк Мухаммад сказав: «Прийде час, коли моєю зрмудою будуть керувати тирами, коли очені стають жадібними, та й знанче їхне благочестя. Молитьмиги стають лацелрами, а гупці порикуть улихарство, та й почиуть продавати зпсований товар. Живиги думатикуть лаие про свої прираси. В той же час алада перейде до найзриших, а найвранці будуть молитися, і не почиють відповіді» (аль-Маджісі «Океани, стовпнені світла»).

БІБЛІОГРАФІЯ

Коментар ар-Разі до 36-го аяту. «Наведено таке [порівняння]... Бо коли людина віддається грі, то не переймається більше нічим».

37. Якщо би Він наполегливо просив статку, а ви були б скупими, то Він розкрив би потаємну злобу вашу.
38. Ось закликають вас витратити на шляху Аллаха, та є серед вас скупі, а хто скупий, той скупий до самого себе. Аллах багатий, а ви – бідняки. Якщо ж відвернетесь ви, то Він замінить вас іншим народом, який не буде схожим на вас.

61. Ас-Саффі (Лави)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Прославляють Аллаха ті, хто на небесах, і ті, хто на землі, а Він – Великий, Мудрий!

2. О ви, які увірували! Чому говорите те, чого не робите?
3. Велика ненависть у Аллаха тоді, коли ви кажете те, чого не робите!
4. Воістину, Аллах любить тих, які ведуть боротьбу на шляху його лавами, схожими на міцну споруду.
5. І коли сказав Муса народу своєму: «О народі мій! Чому чините зле мені, хоча справді знаєте, що я – посланець Бога до вас?» І коли збилися вони з прямого шляху, то відвернув Аллах серця їхні, бо Аллах не веде прямим шляхом нечестивих!
6. І коли сказав 'Іса, син Мар'їам: «О, сини Ісра'їла! Я – посланець Аллаха до вас, який підтверджує те, що було до мене в Торі, і сповіщає добру звістку про посланця, котрий з'явиться після мене. Ім'я його – Ахмад». А коли з'явився цей посланець їм із ясними доказами, то сказали вони: «Це – очевидне чародійство!»

Коментар ар-Разі: «Слова «Я – посланець Аллаха до вас» означають наступне: згадайте, що я – посланець Аллаха, відісланий до вас, і я маю ті ознаки, які були наведені в Торі, і я підтверджую істинність Тори, [інших] писань Аллаха та всіх пророків, які були раніше та які ще прийдуть у майбутньому. Слова «і сповіщає добру звістку про посланця» підтверджують істинність Тори. Це схоже на те, якби його запитали: «Як звать того посланця?» Тож він відповів би: «Його звать Ахмад». Під «Ахмадом» («Найпрославленіший» – М.Я.) мається на увазі той, кого Аллах прославляє найбільше, а також той, хто прославляється за свою щирість і прекрасну моральність частіше, ніж хтось інший.

А зараз нам слід згадати частину того, з чим прийшов 'Іса, мир йому, передуючи нашому Володарю Мухаммаду, мир йому, та сповіщаючи про нього в деяких місцях Євангелія. Перше з них знаходиться в чотирнадцятому розділі Євангелія від Івана. Ось що там написано: «Я попрошу для вас Отця свого, щоб Він дарував вам іншого Фаракліта (гр. Параклетос («Утішитель»). – М.Я.), який буде з вами вічно. Фаракліт – це Дух істини» (Ів. 14:16-17)*. Слово Фаракліт так і передається арабською. У п'ятнадцятому розділі того ж Євангелія також згадано це слово: «А Фаракліт – то Дух Святий, якого Отець відіслав в ім'я моє. Він навчить вас та дарує вам [знання] всіх речей, і нагадає вам те, що говорив я» (Ів. 14:26). Трохи далі сказано ось що: «Я розповів вам раніше, ніж це станеться, щоб тоді, коли воно станеться, ви увірували» (Ів. 14:29). І також

сказано в шістнадцятому розділі: «Але істину вам кажу нині: відхід мій кращий для вас, бо якщо я не піду від вас до Отця свого, то не прийде до вас Фаракліт. А якщо я піду, то відішлю його до вас. І коли він прийде до жителів світу, то буде судити, дарувати та винагороджувати за гріх, праведність і за суд» (Ів. 16:8). Далі говориться таке: «Маю багато слів, які хочу промовити вам, але ви не зможете прийняти їх та запам'ятати. Але коли прийде Дух Істини до вас, то відкриє вам та сповістить повноту істини, бо ж він говоритиме не від себе» (Ів. 16:12-13). Чи не мається на увазі під Фараклітом той, хто прийде, щоб повести їх до істини та щоб навчити їх шариату, тобто сам 'Іса після хреста? Ми кажемо: «Апостоли згадали наприкінці Євангелія, що 'Іса, прийшовши після хреста, не згадав жодної речі з шариату, і не навчив їх жодного закону, та й був серед них якусь мить. Говорив він також небагато».

** Переклад цитат із Євангелія виконано з арабського тексту коментаря ар-Рафі. Мусульманська традиція ототожнює біблійного Духа-Утїшителя з самим Мухаммадом.*

7. Та хто ж більший нечестивець, ніж той, хто зводить наклеп проти Аллаха, коли його закликають до ісламу! А Аллах не веде прямим шляхом нечестивців.
8. Бажають вони загасити світло Аллаха своїми устами, але Аллах сповнює світло своє, хоч як би не було ненависно це невірющим.
9. Він – Той, Хто послав Посланця свого з правильним шляхом і релігією істини, щоб перевершила вона всі інші релігії, як би не було ненависно це багатобожникам!
10. О ви, які увірували! Чи не вказати вам на справу, яка врятує вас від кари болісної?
11. Увіруйте в Аллаха і Посланця його та боріться на шляху Аллаха своїм скарбом і життям своїм. Це краще для вас, якщо ви розумієте!
12. Простить Він вам гріхи ваші та введе в сади, де течуть ріки, в добре житло й у сади 'Едену. Це – успіх великий!
13. І інше, що миле вам, – допомога від Аллаха і близька перемога, тож сповісти вірющим добру звістку!

14. О ви, які увірували! Будьте помічниками Аллаха, як сказав Іса, син Мар'ям, учням своїм: «Хто мої помічники на шляху до Аллаха?» Сказали учні: «Ми – помічники Аллаха». І увірвала частина з-посеред синів Ізраїлевих, а інша частина не увірвала. Підтримали Ми тих, які увірували, і перемогли вони ворогів своїх.

65. Ат-Талаяк (Розлучення)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

- О Пророче! Коли розлучаєтеся ви з жінками, то розлучайтеся з ними відповідно до встановленого періоду, дотримуйтеся його та бійтеся Аллаха, Господа вашого! Не женіть їх із житла їхнього, та нехай і вони не виходять із нього, хіба як вчинять вони розпусту очевидну. Такими є обмеження Божі. Хто ж порушить обмеження Аллаха, той вчинить несправедливо щодо самого себе. Ти ж не знаєш, а раптом Аллах вирішить потім інакше.
- Коли ж прийде встановлений строк, то залиште їх у себе з миром або ж розійдіться з ними миром. Покличте для цього у свідки двох справедливих чоловіків з-посеред вас та й свідуйте перед Аллахом. Таким є повчання для того, хто вірує в Аллаха та Останній День. Хто боїться Аллаха, тому Він дає вихід.
- Та наділяє звідти, звідки той і не чекає. Тому, хто покладає сподівання на Аллаха, достатньо Його. Аллах доводить до кінця виконання наказу Свого, і Він для усякої речі створив свою міру!
- Для тих із ваших дружин, у кого припинилися місячні, в разі сумнівів ваших – строк у три місяці. Це також для тих, які не досягли віку місячних. У вагітних же він займає час до пологів їхніх. А тому, хто боїться Аллаха, Він полегшує справи!
- Це – наказ Божий, який Він зіслав вам. І хто боїться Аллаха, тому Він простить гріхи його та збільшить йому винагороду!
- Поселяйте їх там, де живете самі, відповідно до достатків своїх. Не заподіюйте їм шкоди, щоб не робити тяжче їм. Якщо ж ва-

Фраза з 1-го аяту «Аллах вирішить потім інакше» означає, що розлучені знову одружаться. Як зазначають сучасні екзегети, ця сура у свій час мала величезне значення, адже забезпечувала права розлученої жінки, гафатом яких служував сам Бог.

гітні вони, то утримуйте їх до того часу, поки не народять вони. Якщо ж годують вони груддю [дітей] ваших, то давайте їм винагороду їхню та й радьтеся між собою по-доброму. Якщо ж це буде важко для вас, то запрошуйте годувальницю.

7. Нехай власник достатку витрачає відповідно до достатку свого; а кому важко це, то нехай витрачає з даного йому Богом. Аллах не вимагає з людини більше від того, що Він дав їй. І Аллах дарує полегшення після труднощів!
8. О, скільки ж міст не послухалися наказу Господа їхнього та посланців Його! Ми відплатили їм жорсткою відплатою та скарали їх тяжкою карою!
9. Вони відчули наслідки своїх вчинків. І змінилися вчинки їхні збитком!
10. Аллах приготував їм жорстоку кару. Тож бійтеся Аллаха, о ви, обдаровані розумом, які увірували! Аллах зіслав вам нагадування
11. Через Посланця, який читає ясні знамення Аллаха вам, щоб вивести тих, які увірували та чинили добрі справи, з пільми до світла. Хто увірує в Аллаха та робитиме добро, той увійде до садів, де течуть ріки. Вони будуть там вічно. Аллах уже дарував їм прекрасний наділ!
12. Аллах – Той, хто створив сім небес і стільки ж земель. Сходить між ними наказ задля того, щоб знали ви, що Аллах – над усякою річчю Могутній, і що Він охоплює всяку річ знанням!

59. Аль-Хашр. (Зібрання)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Славить Аллаха те, що в небесах, і те, що на землі, а Він – Великий, Мудрий!
2. Він – Той, хто вивів невіруючих людей Писання з домівок їхніх під час першого вигнання. Ви й не думали, що вони підуть, а вони думали, що фортеці їхні захистять їх від Аллаха. Та Аллах скарав їх з іншого боку,

59-та сура розповідає про події 625 р., коли мусульмани на чолі з самим Мухаммадом змусили єврейське плем'я бані Надір залишити Медину. Таким чином Пророк позбувся ворогів у самій Медині, які у випадку нових наступів меккаців могли б долучитися до «зовнішнього» ворога.

- з якого вони й не чекали. Він сповнив страхом їхні серця. Тож вони руйнували власні будинки своїми руками та руками віруючих. Нехай же це буде повчанням вам, тим, хто має очі!
3. Якби не прислав їм Аллах вигнання, то скарав би їх у земному житті. А в наступному житті на них чекає кара вогняна!
 4. Це – за те, що вони повстали проти Аллаха та посланця Його. До того, хто постає проти Аллаха, Він суворий у покаранні!
 5. Те, що ви зрізали пальми або ж залишили їх і далі стояти на корінні їхньому, – лише з дозволу Аллаха та задля ганьби нечестивцям.
 6. І ви не скакали на конях чи верблюдах до тієї здобичі, яку дарував Аллах Посланцю Своєму, але ж це Аллах дає владу посланцям Своїм над тими, над ким побажає Він. І Аллах – над кожною річчю Могутній!
 7. Те, що Аллах дарував Своєму Посланцю від жителів селищ, належить Аллаху, Посланцю та родині його, сиротам, бідним і подорожнім; і щоб не дісталось воно багатіям із-посеред вас! Тож візьміть те, що дав вам Посланець, та не чіпайте того, що він заборонив вам. Воістину, Аллах – сильний у покаранні.
 8. [Майно належить також] убогим переселенцям, які були вигнані з домівок своїх і втратили своє майно, прагнучи милості від Аллаха та вдоволення Його, заради допомоги Аллаху та посланцю Його. Вони і є праведниками.
 9. Ті, які жили [в Медині] раніше та увірували раніше, люблять тих, хто переселився до них. У їхніх серцях немає заздрості до того, що отримали ті. Вони визнають їхню перевагу, хоча й самі перебувають у скруті. Хто здолали свою скупість, ті й отримали успіх.
 10. Ті, що прийдуть після них, скажуть: «Господи наш! Прости нас та братів наших, які увірували раніше за нас! І не дай серцям нашим сповнитися ненавистю до тих, хто увірував [раніше]. Господи наш! Ти – Смиренний, Милосердний!»
 11. Чи не бачив ти лицемірів, які кажуть своїм невірющим братам із-поміж людей Писання: «Якщо виженуть вас, то ми неодмінно підємо разом із вами, і ми не підкоримося наказу воювати проти вас. А якщо хтось

І 1-й аят розповідає про перемовини між єврейськими племенами та «лицемірами» – особами, які прийняли іслам лише з міркувань політичної чи економічної вигоди.

буде боротися проти вас, то ми допоможемо вам». Та Аллах свідчить, що вони брешуть!

12. Якщо ти й будуть вигнані, то вони не підуть разом із ними, а якщо проти них почнеться боротьба, то вони також не допоможуть їм, відвернувшись назад. Не допоможе їм ніхто!
13. Справді, у своїх серцях вони мають страх перед вами сильніший, ніж страх перед Аллахом, бо ж вони – люди, які не розуміють!
14. Усі разом вони не розпочнуть боротьбу проти вас, хіба як в укріпленнях селищ чи за стінами їхніми. Та й бойовий запал їхній є сильним лише поміж ними самими. Ти вважаєш, що вони – єдині, але ж серця їхні роз'єднані. Це так, бо вони – люди нерозумні!
15. Схожі вони на тих, які існували незадовго перед ними. Ті ж відчували наслідки діянь своїх, та на них чекає болісна кара!
16. Схожі вони на шайтана, коли мовив він до людини: «Не віруй!» Коли ж та стала невірною, він сказав: «Я відрікаюся від тебе, бо ж я боюся Аллаха, Господа світів!»
17. Кінець і тих, і інших – пекло, де вони будуть вічно. Це і є винагорода для нечестивців.
18. О ви, які увірували! Бійтеся Аллаха, та нехай поміркує кожен про те, що приготував він собі на завтра. Бійтеся Аллаха, бо Аллах знає про те, що ви чините!
19. Не будьте ж такими, як ті, хто забув Аллаха. Він змусив їх забути самих себе! Вони і є нечестивцями!
20. Не рівні мешканці пекла та мешканці раю, бо ж саме мешканці раю матимуть успіх.
21. Якби Ми зіслали цей Коран горі, то ти побачив би її покійно розколотою від страху перед Аллахом. Це – притчі, які Ми наводимо людям; можливо, поміркують вони!
22. Він – Аллах, окрім Нього немає бога, Він знає потаємне та відкрите, і Він – Милостивий, Милосердний!
23. Він – Аллах, окрім Нього немає бога, Цар, Пресвятий, Мирний, Вірний, Охоронець, Великий, Сильний, Звеличений. Пречистий Аллах від тих, кому поклоняються поряд із Ним.

24. Він – Аллах, Творець, Створювач, Надляючий образом. Йому належать прекрасні імена, славить Його те, що на небесах та на землі, а Він – Великий, Мудрий!

58. Аль-Муджадділя («Суперечка»)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Аллах почув слова тієї, яка сперечалася з тобою щодо свого чоловіка, і скаржилася Богу. Аллах почув вашу розмову, бо, в істину, Аллах – Всечуючий, Всезнаючий!
2. Ті, які називають своїх дружин хребтами матерів, хоча насправді ті не є матерями їхніми, бо матері їхні – ті, які народили їх, кажуть слова відразні та брехливі. Воістину, Аллах – Милосердний, Прощаючий.
3. Ті, які називають своїх дружин хребтами матерів, а потім відмовляються від сказаного, нехай звільнять одного раба перед тим, як торкнутися одне одного. Повчають вас цим, і Аллах знає те, що ви робите.
4. А хто не має раба, то нехай тримає безперервний піст протягом двох місяців перед тим, як торкнутися [дружини]. Хто ж не може зробити цього, то нехай нагодує шістдесят бідняків. Усе це – для того, щоб увірували ви в Аллаха, Його Посланця. Такими є обмеження Божі, а невіруючим приготовано болісну кару!
5. Ті, які ворогують із Аллахом і Його Посланцем, будуть розбиті так само, як були розбиті ті, що жили раніше за них. Ми зіслали ясні знамення, а невіруючим приготовано ганебну кару.
6. У День, коли Аллах воскресить їх усіх та розповість їм про діяння їхні. Врахував їх Аллах, а вони забули про них, та Аллах – кожній речі Свідок.
7. Чи ж ти не бачиш, що Аллах знає те, що на небесах, та те, що на землі? Не буває таємної розмови між трьома, де Він не був би четвертим, між п'ятьма, де Він не був би шостим, або ж менше чи більше від цього, де не був Він між ними, де б вони не були. Потім, у День Воскресіння, Ми розповімо їм про діяння їхні. А Аллах про кожну річ знає!

За коментарями, 58-му суру виголошено з приводу скарги однієї мусульманки, чоловік якої розлучився з нею за язичиварським ригулятом.

Фраза з 2-го аяту «Ті, які називають своїх дружин хребтами матерів» пов'язана зі словами «ти для мене – наче хребет моєї матері», які в доісламські часи промовляв араб, коли збирався розлучитися з дружиною.

8. Чи ти бачив тих, яким була заборонена таємна змова? Потім усе ж вони повернулися до того, що було заборонено їм, змовилися про гріх, ворожість і непослух проти Посланця. Коли вони приходять до тебе, то вітаються з тобою не так, як вітається Аллах, та й кажуть самі собі: «Чого не скарає нас Аллах за те, що ми кажемо?» Доволі їм геєні! Туди буде вкинуто їх, і потворне ж це місце!
9. О ви, які увірували! Коли спілкуєтеся потаємно, то не змовляйтеся про гріх, ворожість чи непослух проти Посланця. Змовляйтеся ж про благочестя і богобоязливість, та бійтеся Аллаха, перед яким ви будете зібрані!
10. Воістину, потаємна змова – від шайтана, який прагне смутку для тих, які увірували. Але вона не принесе їм ніякої шкоди, крім як із дозволу Аллаха. І на Аллаха покладають сподівання віруючі!
11. О ви, які увірували! Коли кажуть вам на зібраннях: «Поступіться» – то поступіться. І наділите вас Аллах ще більшим місцем! Коли вам кажуть: «Встаньте» – вставайте. Аллах підвищує місце тих серед вас, які увірували, та тих, яким дано знання. І Аллах знає те, що ви робите.
12. О ви, які увірували! Коли ви говорите з Посланцем потаємно, то нехай передує розмові вашій милостиня. Це – краще для вас і чистіше. Та як не знайдете в себе нічого, то Аллах – Прощаючий, Милосердний!
13. Невже ви боїтеся, щоб милостиня передувала вашій таємній розмові? Якщо ж ви не зробили цього, та Аллах прийняв ваше каєття, то звершуйте молитву, давайте обрядову милостиню, коріться Аллаху і Його Посланцю. А Аллах знає те, що ви робите!
14. Чи ти бачив тих, які приятелюють із людьми, на яких розгнівався Аллах? Вони – і не за вами, і не проти вас, свідомо дають неправдиві клятви.

Фразою «Люди, на яких розгнівався Аллах» у Корані часто називають юдеїв.

15. Аллах приготував для них тяжку кару. Воістину, зле те, що вони роблять!
16. Вони зробили свої клятви щитом, та й збивають зі шляху Аллаха. На них чекає кара принизлива!
17. Не допоможе їм перед Аллахом нічим ні майно їхнє, ні діти їхні. Вони – жителі пекла, і будуть там вічно!

18. У той День Аллах воскресить їх усіх. І вони будуть давати клятви перед ним, як давали клятви вам, та й думатимуть, що це чимось допоможе їм. Воістину, вони – брехуни!
19. Переміг їх шайтан та й примусив забути навіть згадувати Бога. Вони – прибічники шайтана, і, воістину, прибічники шайтана – це ті, які матимуть втрати.
20. Воістину, ті, які ворогують із Аллахом та Його Посланцем, опиняться серед найприниженіших.
21. Аллах написав: «Неодмінно перемогу отримаю Я та Мої посланці».
22. Ти не знайдеш людей, які вірували б у Аллаха та Останній День, але ж приятелювали б із тими, хто ворогує з Аллахом та Його Посланцем – навіть якщо це були б діти їхні, сини їхні, брати їхні чи родичі їхні. Аллах дарував серцям їхнім віру та ствердив їх духом від Себе. Він введе їх у сади, де течуть ріки, і будуть вони там вічно! Аллах вдоволений ними, і вони вдоволені Ним. Це – прибічники Аллаха, і, воістину, прибічники Аллаха матимуть успіх!

66. Аг-Тахрім (Заборона)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. О Пророче! Чому ти, прагнучи догоди-ти своїм дружинам, забороняєш те, що дозволив тобі Аллах? А Аллах – Прощаючий, Милосердний!
2. Істинно, встановив Аллах вам шляхи відступу від клятв ваших. А Аллах – Покровитель ваш, Знаючий, Мудрий!
3. І коли переповів таємно Пророк одній із дружин своїх новину, то та розповіла це іншій. Але відкрив Аллах йому це. Розповів їй частину Пророк, а частину приховав. І коли повідав він їй це, вона запитала: «Хто розповів тобі це?» Сказав він: «Розповів Всезнаючий і Всевідаючий».

І-й аят супроводжується дуже великою кількістю коментарів і різних тлумачень, серед яких найпоширеніший такий: Пророк перебував у будинку однієї з дружин – Хафси – з іншою (служницею Марією, яка народила йому сина Ібрагіма), про що Хафса розповіла ще одній дружині, Айші (див. 3-й аят). «Прагнучи догодити своїм дружинам, Мухаммад сказав, що відний Марія заборонена» для нього.

4. Якщо обидві ви покаєтесь перед Аллахом [то це буде краще], так віддалилися серця ваші. А якщо об'єднаєтеся ви проти нього, то, воістину, Аллах його покровитель, і Джибрил, і праведні віруючі, а після цього – ангели.
5. Можливо, якщо розлучиться він із вами, то Господь Його замінить вас дружинами, кращими за вас – відданими Богу, віруючими, покірними, тими, що каються, поклоняються, постяться – як тими, що були замужніми, так і цнотливими.
6. О ви, які увірували! Бережіть себе і сім'ї свої від пекла, паливом якого є люди й камені, над якими ангели – суворі та сильні, які не ухиляються від того, що Аллах наказав їм.
7. О ви, які не увірували! Не виправдовуйтеся сьогодні, відплатять вам лише за те, що ви чинили.
8. О ви, які увірували! Покайтеся перед Аллахом кааяттям щирим! Можливо, Господь відпустить вам гріхи ваші та введе вас у сади, де течуть ріки. В той день Аллах не принизить пророка й тих із ним, які увірували. Світло їхнє плине попереду них і праворуч від них. «Дай нам сповна світло наше і прости нас, воістину, Ти над усім сущим Могутній!»
9. О Пророче! Веди боротьбу з невірними та лицемірами, будь суворий із ними. Домівкою їхньою буде геєна, і жадливим є такий кінець!
10. Навів Бог приклад тих, які не увірували: дружину Нуха і дружину Лута. Вони були за двома нашими праведними рабами. Але вони зрадили їх, тож не позбавили чоловіки їх від карі Божої, і сказано їм: «Увійдіть у пекло разом із іншими».
11. І навів Бог приклад тих, які увірували – дружину Фір'ауна, коли сказала вона: «Господи! Зведи мені біля Тебе дім ураю! І врятуй мене від Фір'ауна і вчинків його! І врятуй мене від народу несправедного!»
12. І Марйам, доньку 'Імрана, яка зберегла цноту лона свого, тож вдихнули Ми в нього від духа Нашого; сприйняла за істину вона слова Господа її та Писання Його, і була вона з-посеред покірних.

'Імран – батько Муси та Ісфунда (Мойсея та Аарона). Слово «донька» тут має переносне значення, позначаючи належність до власне роду.

60. Аль-Мумтахана (Випробовувана)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. О ви, які увірували! Не беріть собі друзями Моїх ворогів і ворогів ваших! Ви зустрічаєте їх із любов'ю, тоді як вони не вірують у істину, що прийшла до вас, виганяють Посланця і вас самих за те, що віруєте ви в Аллаха, Господа вашого! І якщо ви вийдете боротися на Моєму шляху та шукати Моєї милості, то не приховуйте свою любов до них. Я ж бо знаю те, що ви приховуєте, та те, що ви говорите відкрито. І хто з вас зробив це, той зійшов зі шляху істинного.
2. Якщо ж стануть вони на шляху вашому, то будуть вам ворогами, завдаватимуть шкоди вам своїми руками та словами, бажаючи, щоб ви стали невіруючими.
3. Не допоможуть вам ні дружини ваші, ні діти ваші. В День Воскресіння Він розсудить між вами. І Аллах бачить те, що ви робите!
4. І добрий приклад для вас Ібрагім та ті, хто з ним, коли сказали вони народу своєму: «Ми відрікаємося від вас та від того, чому ви поклоняєтеся замість Аллаха! Ми не визнаємо вас, і буде між нами і вами ворожнеча й ненависть доти, доки не увіруєте ви в єдиного Бога». Тільки сказав Ібрагім батькові своєму: «Я буду просити прощення для тебе, хоча й не маю для цього влади над тим, що належить Аллаху! Господи наш! На Тебе сподіваємося ми, і до Тебе – повернення.
5. Господи наш! Не дозволяй невіруючим відвертати нас. Прости нас, Господи наш, воістину, Ти – Великий, Мудрий!»
6. Справді, вони були добрим прикладом для вас, для тих, хто сподівається на повернення до Аллаха та Останній День. А якщо хто відвернеться, то Аллах – Багатий, Хвалимий!
7. Можливо, Аллах встановить любов між вами та між тими, з ким ви ворогуєте. І Аллах – Могутній, Аллах – Прощаючий, Милосердний!
8. Аллах не забороняє вам бути дружніми та справедливими до тих, хто не бився з вами за віру та не виганяв вас із ваших домівок. Воістину, Аллах любить справедливих.

9. Аллах забороняє вам приятелювати лише з тими, які билися з вами через віру, виганяли вас із ваших домівок та сприяли вигнанню вашому. А хто приятелює з ними, то ті – нечестивці.
10. О ви, які увірували! Коли приходять до вас віруючі жінки, що переселилися, то випробуйте їхню віру. І Аллах краще знає, яка їхня віра. Якщо ж переконаєтеся ви у тому, що вони – віруючі, то не повертайте їх невіруючим, бо їм заборонено одружуватися низ, а їм – виходити заміж за них. Тож сплачуйте їм те, що вони витратили. Немає гріха вам у тому, що ви одружитеся з ними після сплати належного [жінкам]. Не дотримуйтеся своїх обов'язків перед невіруючими дружинами й вимагайте назад витрачене вами. І [невіруючі чоловіки] нехай вимагають те, що вони витратили. Це так вирішив для вас Аллах, Він судить між вами, і Аллах – Знаючий, Мудрий!
11. І якщо піде якась із ваших дружин до невіруючих, а потім захопили ви здобич, то дайте тим, кого полишили дружини, стільки ж, скільки ті сплатили їм. І бійтеся Аллаха, в якого ви віруєте!
12. О Пророче! Коли придуть до тебе віруючі жінки і заприсягнуть у тому, що не будуть поклонятися нікому, окрім Аллаха, що не будуть красти, чинити перелюб, убивати своїх дітей, мати дітей від інших, уперто триматися брехні, та що не будуть чинити тобі непослух, коли закликаєш ти їх до заохочуваного, то прийми клятву їхню та проси для них прощення в Аллаха. Воістину, Аллах – Прощаючий, Милосердний!
13. О ви, які увірували! Не беріть собі друзями людей, на яких прогнівався Аллах! Вони вже втратили сподівання на наступне життя, як втратили його невіруючі, що лежать у могилах!

У 10-му аяті йдеться про гроші, які сплачували чоловіки перед одруженням.

5. Аль-Ма'їдда (Трапеза)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. О ви, які увірували! Дотримуйтеся угод! Дозволено вам у їжу тварин, окрім тієї худоби, яку заборонено вам. Заборонено полювання, коли перебуваєте ви в паломництві. Воістину, Аллах вирішує так, як воліє!

2. О ви, які увірували! Не порушуйте ні символів Божих, ні забороненого місяця, не зачіпайте ні тварин, що йдуть на жертву, ні прикрас [тварин], ні людей, що йдуть у Дім Заборонений, прагнучи здобути милість Господню. І коли вийдете ви з Забороненого місяця, то можете полювати. І нехай ненависть до тих, які не пускали вас у Заборонену Мечеть, не штовхає вас на злочин. Тож допомагайте одне одному в справах праведності та благочестя, але не допомагайте одне одному в справах гріха та ворожнечі. І бійтеся Аллаха, воістину, Аллах суворий у покаранні!
3. Заборонено вам мертвечину, кров, свинину, а також те, що забито без імені Божого – і задушене, і забите на смерть, і те, що впало з висоти, і вбите рогами інших тварин, і вбите хижаком – хіба як виконаєте необхідні приписи. І заборонено вам зарізане на капищах поганських. Заборонено також гадати на стрілах. Усе це – гріх. Сьогодні ті, хто не вірував, втратили надію [знищити] вашу релігію. Не бійтеся їх, а бійтеся Мене! Сьогодні Я завершив вам вашу релігію, довів до кінця Свою милість до вас і схвалив іслам як вашу релігію. Якщо ж хтось змушений був [з'їсти заборонене], не бажаючи гріха, то Аллах – Прощаючий, Милостивий!
4. Запитують вони тебе, що дозволено їм. Скажи: «Дозволено вам добру їжу, споживайте також виловлене для вас навченими тваринами, навченими того, чого Аллах навчив вас. Тільки згадуйте ім'я Аллаха [над їжею], воістину, Аллах швидкий у відплаті!»
5. Сьогодні дозволено вам прекрасну їжу. Дозволено вам їжу людей Писання, і вашу їжу дозволено їм. [Дозволені вам] цнотливі жінки з-посеред віруючих і людей Писання, коли сплатите ви викуп за них, коли ви цнотливі, й не розпусники, і не берете їх наложницями. А хто відрікся від віри – марні його діяння, в наступному житті він буде серед тих, хто матиме втрати!
6. О ви, які увірували! Коли стаєте ви на молитву, то омийте ваші обличчя, омийте руки до ліктів, ноги до колін, протріть голову й вимийте ноги до кісточок. А якщо ви перебуваєте в стані нечистоти, то вику-

3-й аят має назву «аят релігій» (аят ад-дін). Вважається, що він є останнім за хронологією аятом Корану.

У 6-му аяті остаточно встановлюється обряд омивання – необхідної передумови для звершення молитви.

пайтеся. Якщо ж ви хворі чи знаходитесь в дорозі, якщо хтось із вас справив нужду чи торкнувся жінки й не знайшов води, то омийте обличчя чистим сухим піском, обітріть ним обличчя своєї руки. Не бажає Аллах утруднювати вас, а бажає вам очищення і завершення Своєї милості вам, може, ви будете вдячні!

7. І згадайте милість Аллаха до вас і завіт ваш із Ним, коли сказали ви: «Слухаємо і підкоряємося!», і бійтеся Бога. Воістину, Він знає те, що приховане в ваших серцях!
8. О ви, які увірували! Будьте стійкими у вірі в Аллаха, свідчіть справедливо, і нехай ненависть ваша до інших не веде до несправедливості. Тримайтеся справедливості, бо вона ближча до благочестя. Бійтеся Аллаха, воістину, Йому добре відомо все те, що ви чините!
9. Обіцяв Аллах тим, які увірували і творили добрі справи, прощення і велику нагороду!
10. А ті, які не увірували й відкидали Наші знамення, вони – жителі пекла!
11. О ви, які увірували! Згадайте милість Аллаха до вас, коли вороги підняли свої руки проти вас, але Аллах відвернув їх. Бійтеся Аллаха, і на Аллаха хай сподіваються віруючі!
12. І, істинно, Аллах узяв завіт із синами Ізраїла. І відіслали Ми дванадцять вождів з-посеред них. І сказав Аллах: «Воістину, Я – з вами! Якщо будете ви звершувати молитву, даватимете ритуальну милостиню й увіруєте в посланців Моїх, будете підтримувати їх і дасте Аллаху добру позику, то Я очищу вас від зла і введу в сади, де течуть ріки. Якщо ж хтось із вас залишиться невірющим після цього – то він збився з прямого шляху!»
13. А за те, що порушили вони завіт із Нами, прокляли Ми їх та зробили жорстокими серця їхні. Змінюють вони слова, невірно тлумачать [Писання], забули вони ту його частину, яку їм треба було пам'ятати. Не перестанеш ти дізнаватися про їхню зраду, лише окрім декого з них, але ти вибач їх і прости. Воістину, Аллах любить тих, хто творить добро!
14. І з тими, які говорять: «Ми – християни», взяли Ми завіт. І забули вони ту частину [Писання], яку їм треба було пам'ятати.

12-й аят розпочинає тривалу полеміку з юдеями та християнами, яка займає основну частину сури.

- І посяяли Ми серед них ворожість і ненависть одне до одного аж до Дня Воскресіння. І покаже тоді їм Аллах, що вони чинили!
15. О люди Писання! Прийшов до вас Посланець Наш, щоб пояснити вам багато з того, що ви приховуєте з Писання, і щоб багато чого простити вам! Прийшло до вас світло від Бога і ясне Писання,
 16. Яким наставляє Аллах на шляхи миру тих, котрі шукають Його милості. Виводить Він їх за Своїм наказом із темряви до світла й наставляє їх на шлях прямий!
 17. Істинно, не вірують ті, які кажуть: «Воістину, Аллах, Він – Месія, син Мар'яам!» Скажи: «Хто може завадити волі Аллаха, якщо Він захоче знищити Месію, сина Мар'яам, і матір його, і тих, хто на землі – всіх?» Аллаху належить влада на небесах і на землі, і над тим, що поміж ними. Створює Він те, що бажає, Він – над усякою річчю Могутній!
 18. І говорять юдеї та християни: «Ми – сини Аллаха і улюбленці Його!» Скажи: «Чому ж карає Він вас за гріхи ваші? Адже ви, люди – творіння Його. Прощає Він, кого хоче, і карає, кого хоче. Йому належить влада на небесах і на землі, і над тим, що поміж ними! І до Нього – повернення!»
 19. О, люди Писання! Прийшов до вас Посланець Наш після перерви у посланцях, пояснюючи [істину], щоб не могли стверджувати ви: «Не приходив до нас ні благовісник, ні застерігач!» І ось – прийшов до вас благовісник і застерігач! А Аллах – над усякою річчю Могутній!
 20. І коли сказав Муса народу своєму: «О народе мій! Згадайте милість Аллаха до вас, коли обрав Він серед вас пророків і зробив вас володарями, і дав вам те, чого не давав нікому зі світів!
 21. О народе мій! Увійдіть у землю священну, яка є приписом Аллаха для вас, не повертайтеся назад, а то матимете втрати!»
 22. Сказали вони: «О Мусо! Воістину, тут же перебувають велетні! Ми ніколи не підемо туди, доки вони будуть там. Якщо ж вони залишать цю землю, то тоді увійдемо ми!»
 23. Сказали два богобоязливі мужі, нехай наділить їх благами Аллах: «Увійдіть у землю ззнацька, через ворота, та й не бійтеся їх, дарує Аллах перемогу вам, якщо ви віруєте!»

24. Сказали вони: «О Мусо! Воістину, нізащо й ніколи не ступимо ми на землю цю, поки знаходяться там велетні! Йди сам із Господом твоїм і бийся там із ними. Воістину, ми побудемо тут!»
25. Сказав Муса: «Господи, воістину, підвладний мені тільки я і брат мій. Розсуди й розділи ж нас із цим народом грішним!»
26. Сказав Господь: «Воістину, заборонена ця країна вам на сорок років. Будете ви блукати по землі. Не сумуй же за народом грішним!»
27. І повідай їм розповідь істинну про синів Адама, коли вони обидва склали жертву, і її було прийнято в одного, та не було прийнято в другого, котрий потім сказав: «Я в'ю тебе!» Відповів другий: «Воістину, Аллах приймає жертви лише від благочестивих!»
28. Якщо піднімеш ти руку, щоб убити мене, то не підніму руки я, щоб убити тебе. Воістину, я боюся Аллаха, Господа світів!
29. Воістину, я хочу, щоб ти взяв на себе гріх проти мене і свій гріх, і ти будеш серед жителів пекла, а це – кара злочинцям!»
30. Але веліла тому душа його вбити брата свого, і вбив він його. І опинився він посеред тих, які мали втрати!
31. І послав Аллах крука розгрібати землю, щоб показати, як ховати мертве тіло брата свого. Сказав він: «Горе мені! Не в змозі я, як крук цей, поховати мертве тіло брата мого!» І опинився він серед сповнених каяття.
32. Із цієї причини веліли Ми синам Ізраїла: «Якщо хтось уб'є душу не як помсту за душу і не як помсту за нечестя землі, то це прирівнюється до вбивства всіх людей. А хто оживить душу померлого, той оживить усіх людей». І, істинно, приходили до них посланці з ясними доказами. Але й після цього багато хто з них чинить гріх на землі!
33. Воістину, відплатять тим, які воюють проти Аллаха і Посланця його та поширюють нечестя на землі – будуть вони вбиті чи розіп'яті, або будуть відрубані руки та ноги їхні, чи вигнані будуть вони з землі. Це їм – ганьба в цьому світі та кара велика у світі наступному!

27–32 азми розповідають про Кабіла та Хабіла (Бібл. Каїн і Абель).

34. Окрім тих, які покаялися раніше, ніж подолали ви їх. Тож знайте, що Аллах – Прощаючий, Милосердний!
35. О ви, які увірували! Бійтеся Аллаха і шукайте шляхи наближення до Нього, і борітеся на шляху Його! Можливо, матимете ви успіх!
36. Воістину, якби ті, які не вірують, мали б те, що на землі, й навіть більше цього, щоб викупити себе цим від кари в День Воскресіння, то не взяли б того від них. На них чекає болісна кара!
37. Бажатимуть вони вийти з вогню, але ніколи вони не вийдуть із нього. На них чекає болісна кара!
38. Крадію і крадійці відріжьте руку як покарання за їхній злочин. Покарання – це як приклад від Аллаха, а Аллах – Великий, Мудрий!
39. А в того, хто покається після злочину свого й виправиться, візьме Аллах каяття. Воістину, Аллах – Прощаючий, Милостивий.
40. Чи ти не знаєш, що Аллаху належить влада на небесах і на землі? Карає Він, кого побажає, і прощає, кому побажає, і Аллах – над кожною річчю Могутній!
41. О, Посланцю! Хай не засмучують тебе ті, які поспішають у невір'ї та кажуть своїми устами: «Ми увірували», але немає віри в серцях їхніх! І ті юдеї, які прислуховуються до брехні та прислуховуються до інших людей, котрі не приходили до тебе. Спотворюють вони значення слів і кажуть: «Якщо дано вам це, то беріть його, а якщо не дано, то стережіться!» А якщо побажає Аллах спокусити когось, то ти перед Аллахом не допоможеш йому нічим! Вони – ті, чиї серця не побажав Аллах очистити, їм – ганьба в цьому світі та кара велика в світі майбутньому!
42. Слухачі неправди, поглиначі забороненого! Якщо придуть вони до тебе, то розсуди між ними або ж відвернися від них. Якщо відвернешся ти від них, то не зашкодять вони тобі ніяким чином. Якщо ж будеш судити їх, то суди між ними справедливо. Воістину, Аллах любить справедливих!
43. Але ж як поставлять вони тебе суддею, коли є в них Тора, в якій суд Божий? Потім же відвернуться вони після цього. Ні, не вірують вони!

44. Воістину, зіслали Ми Тору, в якій – правильний шлях і світло. Судять за нею юдеїв пророки, які навернулися до Бога, і равини, і книжники, як це було наказано їм – оберігати Писання Боже і бути свідками йому. І не бійтеся людей, а бійтеся Мене! І не продавайте знамень Моїх за безцінь! А ті, які не судять за тим, що зіслав Аллах, вони – невіруючі!
45. І приписали Ми їм там: «Душа – за душу, око – за око, ніс – за ніс, вухо – за вухо, зуб – за зуб, а також відплата за поранення». Якщо ж хтось відмовиться від помсти – то милість ця буде спокутою його. А ті, які не судять згідно з тим, що зіслав Аллах, вони – несправедливі!
46. Слідами їхніми відправили Ми Ісу, сина Марйам, із підтвердженням істинності того, що було до нього в Торі, й дарували Ми йому Інджилъ, у якому правильний шлях і світло, й підтвердження істинності того, що було до нього в Торі, й як правильний шлях і пересторогу для богобоязливих.
47. І нехай судять люди Інджилю за тим, що зіслав їм Аллах. А ті, які не судять за тим, що зіслав Аллах, вони – нечестивці!
48. Зіслали Ми тобі Писання в істині, яке підтверджує те, що було до цього в писаннях, і тебе як наглядача над ним. Тож суди між ними згідно з тим, що зіслав Аллах, і не підкоряйся бажанням їхнім, щоб не ухилитися від тієї істини, яка явилася тобі. Кожному з-посеред вас встановили Ми різні закони і приписи. Якби побажав Аллах, то створив би Він вас громадою єдиною, але випробовує Він у тому вас, що дарував вам. Змагайтеся ж у благодіяннях, до Аллаха ви всі повернетеся, і звістить Він вам про те, щодо чого були ви незгодні одне з одним!
49. І суди між ними за тим, що зіслав Бог, і не підкоряйся бажанням їхнім, і стережись, щоб не збили вони тебе ні на крихту з того, що зіслали Ми тобі! Якщо ж відвернуться вони, то знай, що бажає Аллах покарати їх за деякі гріхи їхні, а, воістину, багато з-посеред людей нечестивців!
50. Невже прагнуть вони суду часів невігластва? Хто ж кращий за Аллаха в суді для людей стійко [віруючих]?

«Інджилъ» – таку назву в Корані має Євангеліє.

«Часи невігластва» (джазілія) – так позначається в Корані доісламський період життя арабів.

51. О ви, які увірували! Не беріть юдеїв та християн у приятелі – вони приятелі одні одним. А хто ж серед вас знається з ними – він сам з-посеред них. Воістину, Бог не веде прямим шляхом нечестивих!
52. Тож ти бачиш тих, чії серця хворі – поспішають вони до них, кажучи: «Боїмося ми, що лихо спіткає нас». А можливо, Аллах дарує перемогу або наказ від Себе. І тоді вони розкажуться в тому, що приховували в серцях своїх!
53. І скажуть ті, які увірували: «Невже це ті, які клялися Аллахом – найсильнішою клятвою – що вони справді з нами?» Даремні вчинки їхні, й матимуть вони втрати!
54. О ви, які увірували! Якщо відступить хтось із вас від своєї релігії, то Аллах швидко явить людей, яких любить Він і які люблять Його, смиренними перед віруючими й непохитними перед невіруючими, борцями на шляху Аллаха, і тими, що не бояться осуду. Така милість Аллаха! Дає Він її, кому побажає, а Аллах – Охоплюючий [щедрістю], Знаючий!
55. Покровитель ваш – лише Аллах, Посланець Його й ті, які увірували, ті, які звершують молитву, дають обрядову милостиню, поклоняються!
56. Ті, які беруть своїм покровителем Аллаха й Посланця Його і які увірували, воістину, є вони прихильниками Аллаха, і вони – переможці!
57. О ви, які увірували! Не приятелюйте з тими, які вважають релігію вашу насмішкою та грою, з-поміж тих, яким було дано Писання раніше за вас і невіруючих, і бійтеся Бога, якщо ви віруючі!
58. І коли закликаєте ви до молитви, то вони знущаються і насміхаються. Це так, бо вони люди нерозумні!
59. Скажи: «О люди Писання! Невже ненавидите ви нас лише за те, що увірували ми в Аллаха, і за те, що зіслано нам, і що зіслано раніше, і що більшість із вас – грішники?»
60. Скажи: «Чи не розповісти вам про тих, на кого чекає кара від Аллаха і кого прокляв Аллах; і на кого прогнівався та перетворив деяких із них на

Тагут, за поясненнями коментаторів, – це «все, чому поклоняються замість Аллаха». Тагутом також означають несправедливого правителя чи суддю (Коран, 4.60).

мавп і свиней, і які поклонялися Тагуту? Їм – найгірше місце, бо збивають вони зі шляху істинного!»

61. І коли приходять вони до вас і кажуть: «Увірували ми», то насправді прийшли вони з невір'ям і пішли з ним.
62. І бачиш ти, що багато хто з-поміж них поспішає перевершити інших у гріхах, ворожості та пожиранні забороненого! Мерзотне те, що чинять вони!
63. Чому ж не утримають їх равини та книжники від розмов гріховних і пожирання забороненого? Істинно, мерзотне те, що чинять вони!
64. І сказали юдеї: «Рука Аллаха закута!» Будуть закутими руки їхні, і прокляті вони за те, що кажуть! Ні ж бо, руки Його широко простягнуті, наділяє Він, як побажає! Воістину, те, що зіслано тобі від Господа твого, багато в кого з них збільшує непокору й невір'я. Ми підняли між ними ворожість і ненависть до Дня Воскресіння. Завжди, коли розпалюють вони вогонь війни, гасить його Бог. Вони прагнуть поширити нечестя на землі, але Аллах не любить нечестивих!
65. Якби ж то люди Писання увірували й боялися [Бога], відпустили б Ми гріхи їхні та ввели б їх у сади насолоди.
66. Якби вони трималися Тори, Інджилю й того, що зіслано їм від Господа їхнього, то пожинали б вони те, що над їхніми головами та під їхніми ногами. Є серед них і справедливі люди. Але щодо більшості з них – мерзота те, що чинять вони!
67. О Посланцю! Сповісти те, що зіслано тобі від Господа твого! А якщо не зробиш ти цього, то не сповістиш послання Його! Аллах захистить тебе від людей. Воістину, Аллах не веде прямим шляхом невір'ючих!
68. Скажи: «О люди Писання! Ви не утвердитеся ні в чому доти, поки не будете триматися Тори й Інджилю, і того, що зіслано вам від Господа вашого! Воістину, те, що зіслано тобі від Господа твого, багато в кого з них збільшує непокору й невір'я. Тож не сумуй за людьми невір'ючими!
69. Воістину, ті, які увірували, і ті, які сповідували юдаїзм, і сабеї, і християни, з-поміж тих, які увірували в Аллаха та в Останній день і творили добро – нема їм чого боятися, і не будуть засмучені вони!

70. Істинно, взяли Ми завіт із синами Ісраїла і надіслали Ми їм посланців. Кожен раз, коли приходив до них посланець із тим, що не подобалося душам їхнім, – одних вони оголошували брехунами, а інших вбивали.
71. І думали вони, що не буде лиха їм. Були вони сліпими і глухими, потім прийняв Аллах каяття їхнє, але й після того все одно були сліпими і глухими багато хто з них. Але Аллах бачить те, що чинять вони.
72. Істинно, невіруючі ті, які кажуть: «Воістину, Аллах – це Месія, син Мар'ям!», але ж казав Месія: «О сини Ісраїла! Поклоняйтеся Богу, Господу моєму і Господу вашому!» Воістину, ті, які додають Аллаху рівних – заборонив Бог їм сади раю, будуть у пеклі вони! І не буде в неправедних помічників!
73. Істинно, не вірують ті, які кажуть: «Воістину, Аллах – третій із Трійці», але ж немає бога, окрім Бога єдиного! І, воістину, якщо не відмовляться вони від того, що кажуть, то тих із них, які не вірують, спіткає кара болісна!
74. Невже не покажуться вони перед Аллахом і не благатимуть прощення в нього? Адже Аллах – Прощаючий, Милостивий!
75. Месія, син Мар'ям, – лише посланець. Істинно, приходили посланці до нього. Мати його – праведниця, і вони споживали їжу. Поглянь, як пояснюємо Ми [невіруючим] знамення Наші! І ще раз поглянь – у якій же омані вони!
76. Скажи: «Невже поклоняєтеся ви окрім Аллаха тому, що не має влади принести вам ні шкоди, ні користі? А Аллах, Він – Всечуючий, Всезнаючий!»

Сабей (відомі також як мандеї; від араб. манда – «знання») – один із гностичних напрямів, послідовники якого вважають себе учнями Івана Хрестителя. У центрі сабейської релігії лежить уявлення про спасіння через тізнання істинного Благого Творця, про ялого людей сповістив Манда д'Хайя («Житве Знання»). Космологія сабейо ґрунтується на уявленні про ріку живої води – струмив Велогого Життя, небесний Йордан (з чим і пов'язане особливе місце ритуалу водного хрещення в мандеї). Сабей були відомі вже в першому столітті нашої ери й досить серйозно вплинули на християнський та ісламський містицизм; невеликі громади представників цієї релігії збереглися до наших днів у нідевно-західному Ірані та на півдні Іраку (від 5 до 20 тис. осіб).

У 75-му аяті фраза «І вони споживали їжу» означає, що вони мали потребу в їжі, як і всі інші люди.

77. Скажи: «О люди Писання! Не порушуйте в своїй релігії меж істини й не йдіть за низькими бажаннями людей із минулих поколінь, які самі заблукали і збили багатьох [зі шляху істини]».
78. Прокляті ті, які не вірять, з-посеред синів Ісраїла, вустами Давуда та Іси, сина Марйам. Це так, бо вони не слухалися й були порушниками!
79. Вони не утримували одне одного від зла, вчиненого ними! Мерзота те, що чинять вони!
80. Бачиш ти, що багато хто з них приятелює з тими, які не увірували. Мерзота те, що приготували душі їхні! Прогнівився Бог на них, і кара буде їм вічною!
81. Якби ж то увірували вони в Аллаха й Посланця Його та в те, що зіслано йому, то не приятелювали б вони з ними. Але більшість із них – нечестивці!
82. Істинно, ти впевнився, що сильніше за всіх людей ненавидять тих, які увірували, юдеї та багатобожники. Істинно, ти побачиш, що найближчі в любові до тих, які увірували, ті, які кажуть: «Воістину, ми – християни!» Це так, бо серед них є священники й ченці, і вони не вивищують себе.
83. І коли чують вони те, що зіслано посланцю, бачиш ти очі їхні, сповнені сліз від істини, про яку дізналися вони. І кажуть вони: «Господи наш! Увірували ми! Тож запиши нас серед тих, хто свідчить!»
84. А чому нам не вірити в Аллаха та в ту істину, яка прийшла до нас? Прагнемо ми, щоб Господь наш увів нас разом із людьми праведними!»
85. За те, що кажуть вони, відплатить Аллах їм садами раю, де течуть ріки, й вони будуть вічно там, і такою є відплата праведникам!
86. А ті, які не вірували і вважали оманю знамення Наші, вони – жителі пекла!
87. О ви, які увірували! Не забороняйте собі блага, які Аллах дозволив вам, і не порушуйте! Воістину, Аллах не любить порушників!
88. Їхте дозволене і приємне, чим наділив вас Аллах. І бійтеся Бога, в якого віруєте ви!

89. Не покличе вас до відплати Аллах за легковажність у клятвах ваших, але відплатить Він за [невиконання] договорів, які в клятвах! Викуп за це – нагодувати десятих бідняків так, як годуєте ви сім'ї свої, або ж одягнути їх, або ж звільнити раба. А якщо хто не в змозі зробити цього, то нехай поститься три дні. Це – викуп за порушення клятв ваших, тож тримайтеся клятв своїх. Так пояснює Аллах вам знамення свої. Можливо, будете ви вдячні!
90. О ви, які увірували! Воістину, вино, азартні ігри, камені жертovníків і стріли для ворожби – мерзота від шайтана! Тож стережіться цього! Можливо, будете ви спасенні!
91. Воістину, бажає шайтан посіяти між вами ворожість і ненависть через вино та майсір і відвернути вас від згадування Аллаха та молитви. Невже ж ви не зупинитесь?
92. Коріться Аллаху, коріться посланцю, пильнуйте! Якщо ж відвернетесь ви, то знайте, що обов'язок посланця Нашого – лише звістка ясна!
93. Немає гріха на тих, які увірували та чинили добрі справи, за те, що їли вони; це так, якщо богобоязливі вони, увірували й чинять добрі справи; так, якщо богобоязливі вони й вірують; так, якщо богобоязливі й чинять добро. А Аллах любить тих, які творять добро!
94. О ви, які увірували! Воістину, буде випробовувати вас Аллах [здобиччу] від полювання, яку здобуваєте ви руками і списами, щоб дізнатися, хто з вас боїться Його потаємно; а хто ж із вас порушить після цього, то йому – кара болюча!
95. О ви, які увірували! Не полюйте, коли перебуваєте в іхрамі! А хто ж із вас уб'є навмисно, то відплатою йому буде стільки вбитої домашньої худоби, скільки вбив він. Присуджують це два справедливих мужі з-посеред вас, і це – жертва, яку приносите ви до Ка'аби. Або ж спокутою буде їжа для бідних, або ж відповідний цьому

«Майсір» – досить поширена серед арабів доісламського періоду азартна гра.

У 94-му аяті йдеться про заборону на полювання під час хаджу.

Іхрам – ритуальний оступ наломивши на територію мекканської мечеті під час хаджу, який супроводжується зняттям одягу та дією окремих заборон.

піст, щобміг порушник відчуття тяжкі наслідки діяння свого. Прощає Аллах те, що було раніше. А якщо хтось повторить [вчинок], то скарає Аллах його. А Аллах – Могутній, Володар відплати!

96. Дозволено вам полювати на морських тварин і їсти їх, споживаючи їх також у дорозі. Але заборонено вам полювання на суші, поки перебуваєте ви в іхрамі. Й бійтеся Аллаха, перед Яким будете зібрані ви!
97. Встановив Аллах Ка'абу – заповідний дім, опорудля людей, а також встановив заборонений місяць і жертвних тварин із прикрасами. Для того це, щоб знали ви – знає Аллах те, що на небесах і на землі, і що Аллах – над усім сущим Знаючий!
98. Знайте ж, що Аллах суворий у покаранні, і що Аллах – Прощаючий, Милосердний!
99. Посланець же зобов'язаний лише передати одкровення. А Аллах знає, що ви відкриваєте й що приховуєте!
100. Скажи: «Не рівні між собою зле та добре, навіть якщо дивує тебе велика кількість злого». Тож бійтеся Аллаха, о ви, обдаровані розумом! Можливо, будете ви спасенні!
101. О ви, які увірували! Не запитуйте про ті речі, які приховані та можуть засмутити вас. А якщо запитаєте ви про це тоді, коли відсилається Коран, то відкриється вам це. Простив Аллах це вам, а Аллах – Прощаючий, Милостивий!
102. Істинно, деякі люди ще раніше за вас запитували про щось подібне, а потім стали невірними від цього.
103. Не встановлював Аллах приписів ні щодо бахіри, ні саїби, ні васілі, ні хаміна, але ті, які не вірують, приписали неправду Аллаху, і більшість їх не розуміє!
104. Коли кажуть їм: «Прийдіть до того, що зіслав Аллах, і прийдіть до посланця», то говорять вони: «Достатньо для нас того, на чому знайшли ми батьків наших». А якщо батьки їхні не розуміли нічого й не йшли прямим шляхом?

Бахірою араби називали верблюдяра, яка народжувала її втрьох років після, за що в ній відлучали на волю. Саїба – це верблюдиця, яка була відлучена на волю після даної господарем обітниця (наприклад, потрапивши в тило, араб казав: «Якщо по вернусь живий – дам волю одній верблюдиці»). Васіла – вісця, яка народжувала язвлято, присвячене божеству. Хамін – верблюд-самець, від якого народилися десять верблюденят.

105. О ви, які увірували! Бережіть душі ваші, щоб не звів вас той, хто сам збився зі шляху, коли йдете ви прямим шляхом! До Аллаха повернетеся ви, і сповістите Він про те, що ви чинили.
106. О ви, які увірували! Свідками поміж вами, коли прийде до когось із вас смерть і час складання заповіту, нехай будуть два справедливих мужа з-посеред вас, або ж двоє – не з вас. Якщо ж прийшла до вас смерть, коли ви подорожуєте по землі, то зупиніть їх після молитви, й нехай вони поклянуться Аллахом: «Ми не продамо це свідчення ні за яку ціну, навіть якщо буде [зацікавлена особа] родичем нашим, і не приховаємо свідчення перед Аллахом. Воістину, інакше ми будемо серед грішників!»
- «Або ж двоє – не з вас» – маються на увазі представники інших віросповідань.*
107. А якщо стане відомо, що обидва вони вчинили гріх [лжесвідчення], то нехай двоє інших стануть на їхнє місце з-посеред близьких родичів, які протестували проти колишніх свідків, і поклянуться Аллахом: «Воістину, наше свідчення правдивіше від попереднього свідчення, і не порушимо ми, бо інакше були б ми серед несправедливих».
108. Це – краще, коли дають вони свідчення щире, бо інакше будуть вони боятися, що інші клятви дадуть після клятв їхніх. І бійтеся Аллаха та слухайте Його, а Аллах не веде прямим шляхом нечестивців.
109. У той День збере Аллах посланців і скаже: «Яку відповідь отримали ви?» Скажуть вони: «Невідомо нам. Воістину, лише Ти знаєш потаємне!»
110. Коли сказав Аллах: «О 'Іса, син Мар'ям! Згадай благодать Мою до тебе, коли укріпив Я тебе Духом Святим. І говорив ти з людьми і в колісці, і у віці дорослому, і коли Я навчив тебе писання й мудрості, й Тори, й Інджилю; і коли створював ти з глини подобу птаха з дозволу Мого, дихав на неї, і ставала вона птахом з дозволу Мого; і як ти зцілював сліпонародженого і прокаженого з дозволу Мого; і коли воскрешав померлих із дозволу Мого; і коли стримав Я синів Ізраїля від тебе, коли явився ти їм зі знаменнями ясними. І сказали ті, які не увірували: «Воістину, ось очевидне чаклунство!»

Ар-Рази коментує 110-й аят: «Щодо цього аяту існує два погляди. Перший із них свідчить, що Святий Дух – це Джібріл, мир йому. Дух – це, власне, Джібріл, а Святий – це Сам Всевишній Бог, бо ж це поняття відноситься до Нього Самого, звеличуючи Його. Згідно з другим поглядом, маються на увазі духи, які відрізняються один від одного за своєю сутністю. Серед них є духи, очищені світлом, і є заплямовані питьмою. Також серед них є духи сяючі, є брудні, є добрі, є благочестиві, а є просто підлі. Через це Пророк, мир йому, сказав: «Духи – це озброєні війська». Всевишній Бог наділив 'Ісу пречистим, світлим, сяючим, вищим і благочестивим духом».

111. І коли відкрив Я апостолам: «Увіруйте в Мене і в посланця Мого!» Сказали вони: «Увірували Ми, тож засвідчи, що ми – віддані Тобі!»
112. Коли сказали апостоли: «О 'Іса, син Мар'ям! Чи може Господь твій зіслати нам трапезу з неба?» Мовив він: «Бійтеся Аллаха, якщо ви віруючі!»
113. Сказали вони: «Бажаємо ми спробувати її, щоб заспокоїлися серця наші та впевнилися ми, що ти сказав правду нам, і щоб ми були свідками цього!»
114. Сказав 'Іса, син Мар'ям: «О Аллах, Господь наш, зішли нам трапезу з неба, яка була б святом для перших із нас і для останніх з-поміж нас – як знамення від Тебе; наділи ж нас, бо Ти – найкращий із тих, що наділяє!»
115. Сказав Аллах: «Воістину, Я зішлю її вам, але якщо хтось із вас і після цього не увірує, то, воістину, скараю Я його такою карою, якою не карав Я нікого з [жителів] світів».
116. І коли сказав Аллах: «О 'Іса, син Мар'ям, чи говорив ти людям: «Візьміть мене й матір мою за двох богів нарівні з Аллахом?»» Сказав 'Іса: «Преславний Ти! Не казав я того, на що не маю права. Якби я й сказав те, Ти б це точно знав. Ти знаєш те, що в думках моїх, а я не знаю того, що в думках Твоїх. Воістину, лише Ти знаєш потаємне!»

«Віддані Тобі» – так ми перекладаємо арабське слово мусліман. Релігійна свідомість первісного ісламу сприймала всіх монотеїстів авраамічної традиції як мусульман, тобто людей, «відданих [Богу]», тих, які «підкорилися [Богу]». Юдеї та християни перестали бути мусульманами, коли «відступили» від «істинного єдиногобожжя» (таухід).

117. Не сказав я їм [нічого], окрім того, що наказав Ти мені: «Поклоняйтеся Аллаху, Господу моєму й Господу вашому!» І був я свідком їм, поки був серед них. Коли ж узяв Ти мене, то нагадаєш за ними Ти, а Ти – усьому суцшому Свідок!
118. Якщо ж скараєш Ти їх, тож, справді, вони – раби Твої, а якщо простиш їх, то, воістину, Ти – Великий, Мудрий!»
119. Скаже Аллах: «У цей день допоможе правдивість правдивим; їм – сади, де течуть ріки, будуть вони вічно там». Вдоволений буде Аллах ними, і вони будуть вдоволені Ним! Це – великий успіх!
120. Аллаху належить влада над небесами, землею і тим, що поміж ними, і Він над усім сущим Могутній!

114. Ан-Нас (Люди)

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Скажи: «Шукаю захисту в Господа людей,
2. Володаря людей,
3. Бога людей,
4. Від зла спокусника зникогого,
5. Який спокушає серця людей.
6. Від зла джинів та людей».

Замість післямови

Можливо, Схід і Захід все ж зустрінуться... Але чогось немає бажання вимальовувати їхню зустріч, услід за Кіплінгом, у якійсь есхатологічній перспективі чи, взагалі, відсилати їхню відмінність у суцільне небуття («But there is neither East nor West...»). А можливо, вони вже зустрілися? І їхнє meeting place, яке час від часу забуває своє власне ім'я, називається то Ukraine, то аль-Українія?

Михайло ЯКУБОВИЧ

*передилати,
бо ризикуєш розминутися!*

Індекс	Назва видання	Вартість приймання передплати		
		1 міс	3 міс	6 міс
94978	ЖУРНАЛ «КИЇВСЬКА РУСЬ» (укр.) Сучасна проза, поезія, есеї, інтерв'ю, огляди книжкових новинок, ексклюзивні рецензії й оригінальні судження. Видання в дилі не виходить. Передплату на дилі не приймає. Тел.: (044) 239-73-81 ОБСЯГ РЕКЛАМИ – 1%	Вартість приймання передплати		
		0,35	0,80	1,00
		Вартість видання з доставкою		
		10,74	32,22	64,44

*Шукайте нас у передплатному каталозі
на літеру «Ж»!*

✂

Державний комітет зв'язку та інформатизації України ф.СП-1

			ДОСТАВНА КАРТКА – ДОРУЧЕННЯ		
ПВ	місце	літер.	На журнал	94978	
			ІНДЕКС ВИДАННЯ		
Журнал «Київська Русь»					

Вар- тість	передплата	_____ грн. ____ коп.	Кількість комплектів	
	переадресування			

на 200__ рік по місяцях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

поштовий індекс _____			місто _____
код вулиці _____			село _____
буд.	корп.	кв.	область _____
			район _____
			вулиця _____

_____ прізвище, ініціали

✂

Чи міг князь Володимир зробити Русь мусульманською?

Петро КРАВЧУК

Питанню «вибору віри» князя Володимира Святославовича присвячено велику кількість літератури. Однак у ній переважно зацентовано сам момент хрещення Русі. Щодо інших можливостей «вибору віри» – язичницької, мусульманської, іудейської, західнохристиянської, – то про них автори згадують рідко. Загалом переважає думка, ніби ці можливості були безперспективні.

Але це не зовсім так. Уже факт, що в «Повісті минулих літ» багато уваги приділено питанням «вибору віри» та критиці неправославних вірувань, сам по собі є промовистим. Звичайно, розповіді про «вибір віри», наведені в «Повісті...», є легендами. Однак за будь-якою легендою стоїть реальність. І якби не було реальних можливостей «вибору віри», то такі легенди не виникали б і їм би не приділяли стільки уваги християни-літописці. Останні хотіли утвердити думку, ніби вибір християнства візантійського обряду для Русі був правильним та єдиною можливим.

Ця теза християн-літописців (правда, вже в модифікованій, «секуляризованій» формі) так чи інакше домінувала й досі домінує серед науковців, котрі досліджували давньоруську історію. Зумовлено це, по-перше, тим, що вони, здебільшого, формувалися в лоні християнської (часто – православної) культури, по-друге, тим, що використовували християнські джерела, ступінь довіри до яких був високим. Щодо нехристиянських джерел, котрі висвітлювали «вибір віри» князя Володимира, то вони або не дійшли до нас, або сприйняті критично й використані мало.

Не будемо зараз обговорювати можливості язичницького, іудейського чи західно-християнського вибору. Зупинимось лише на

можливості вибору мусульманського. Тим більше, що збереглися джерела, які дають змогу глибше висвітлити це питання.

Мусульманський світ у X ст., коли Русь «шукала» для себе віру, ще переживав час піднесення. І хоча Арабський халіфат, ця могутня мусульманська імперія з центром у Багдаді, перебувала в стані політичного роздроблення, духовна єдність мусульманського світу, що простягнувся від Атлантики аж до Індії, зберігалася. Міста мусульманських держав залишалися осередками розвинутого ремесла й торгівлі. На високому рівні в тодішніх мусульман були культура й наука.

Русь мала різнопланові контакти з мусульманськими країнами Кавказу, Закавказзя й Середньої Азії. На Кавказі в той час існували мусульманські держави. Найбільш впливовими з них були Дербентський емірат і держава ас-Сарір. Закавказзя лишалося під владою арабських халіфів, правда, тут посилювалася боротьба християнських правителів (вірменських та грузинських) за незалежність. А в Азербайджані правили намісники багдадських халіфів.

У Середній Азії в зазначений час впливовою політичною силою стала мусульманська держава Саманідів¹ із центром у Бухарі, яка формально залежала від Багдаду. Саманідам у X ст. підпорядковувалася Хорезм. На півдні Каспію існувала низка невеликих держав, що були в складних відносинах із Саманідами й багдадськими халіфами.

Руські купці вели торгівлю з країнами Кавказу, Середньої Азії, іншими мусульманськими державами. Арабські географи IX-X ст. описували торгові шляхи, що вели з мусульманських країн через володіння хозар або Чорне море в Східну Європу. Існування таких зв'язків підтверджують знахідки скарбів срібних дирхемів² на Русі й у Прибалтиці. Вже в IX ст. руські купці з'являлися в Багдаді.

Інтенсивні торгові контакти могли бути каналом поширення ісламу в Східній Європі. Адже руські купці, приїжджаючи в мусульманські країни, знайомилися з місцевими релігійними віруваннями, а деякі з них, можливо, навіть приймали іслам.

Однак торгівля була далеко не єдиним каналом проникнення на Русь мусульманства. Багаті мусульманські країни ставали об'єктами військових нападів русичів.

¹ Саманіди – династія мусульманських правителів у Середній Азії. Існувала з 819 по 999 роки. Засновником династії був Саман-худаг, що походив з Північного Афганістану. Саманідам вдалося створити сильну державу з центром у Бухарі. У першій половині X ст. вона переживала економічне та культурне піднесення.

² Дирхем (чи дирхам) – старовинна арабська срібна монета, яку карбували з 695 р. Дирхеми мали велике поширення на Русі. Давньоруські князі навіть використовували їх при чеканці своїх грошей.

Так, мусульманські автори повідомляли про кілька військових походів, що їх здійснили русичі в прикаспійські землі (Є чимала література мусульманських авторів, у якій розповідається про Русь. Див., наприклад: Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских. – СПб., 1870). Одне з таких свідчень знаходимо в мусульманського автора кінця XI – початку XII ст. Ал-Марвазі. Він вважав русів дуже войовничим народом. Мовляв, вони дивилися на меч як на головний засіб існування. «І було їхнє виховання таким, поки вони не прийняли християнство в 300 році. Коли вони на вернулися в християнство, віра притупила їхні мечі, двері для здобуття здобичі закрилися перед ними, й вони повернулися до нужди й бідності, скоротилися в них засоби для існування. Ось вони й захотіли зробитися мусульманами, щоб їм були дозволені набіги та священна війна, повернутися до того, що робили раніше. Вони послали до володаря Хорезму чотирьох мужів із наближення царя. Є в них цар і називається він Булдмир... Прийшли послы їхні у Хорезм, розповіли про мету посольства, зрадив хорезмшах, що вони захотіли стати мусульманами...». Далі йдеться про те, що правитель Хорезму послав до русичів наставника, який мав їх навчити законів ісламу.

Пам'ятна монета номінальною вартістю 10 гривень, присвячена офіційному запровадженню християнства як державної релігії. В обігу з 16 жовтня 2000 року. Продовжує серію 2000-ліття Різдва Христового. Виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г. Діаметр монети 38,61 мм, гурт – рифлений, якість виготовлення – «пруф», тираж – 10 000 штук. Автор ескізів і моделей – Роман Чайковський (sumy.net.ua).

На згадку про це натрапляємо також у Ал-Масуді та Мухаммеда Катіба. Правда, останній вважав, що ця подія відбулася не в 300-му, а в 333-му році хіджри¹. Арабський історик XIII ст. Ібн Ісфендіяр називав датою навершення до ісламу русів 297 рік хіджри.

Із цих дат випливає, що ісламізація русів відбулася в першій половині X ст. 297 рік хіджри відповідає 909/910 рр. від Різдва Христового, 300 р. – 912/913 рр., 333 р. – 944/945 р. Однак ім'я царя русів Булдмир, яке навів Ал-Марвазі, привело багатьох дослідників до думки, що йдеться про князя Володимира. Тому зустрічаємо твердження, що князь здійснив спробу запровадити іслам у Київській Русі, взявши цю віру з Хорезму.

Певно, найбільш вірогідним часом прийняття ісламу частиною русів є початок X ст. Звичайно, не варто повністю довіряти Ал-Марвазі. І все ж за напівлегендарним повідомленням історика стоїть певна реальність. «Язичницька Русь» мала можливість маневрувати між християнсько-візантійським та мусульманським світами. Будучи язичниками, русичі здійснювали грабунки й Візантії, і багатих мусульманських країн. А прийняття котроїсь зі світових релігій – чи то християнства в його візантійському варіанті, чи то ісламу – зменшувало можливість маневру. Це, на нашу думку, було однією з причин «язичницької реакції» князя Олега – він відмовився від християнства, що його прийняли були Аскольд і Дір. Це також відіграло не останню роль у «язичницькому виборі» Святослава. Зовнішня політика Русі за Олега та Ігоря (та й, фактично, в пізніші часи – аж до Володимира Святославовича) нагадувала своєрідний «маятник», що хитався між християнським та мусульманським світами. Русичі нападають на Візантію, після цього укладають із нею мирний договір, якась частина їх приймає християнство. Тоді «маятник» йде до ісламського світу. Русичі нападають на мусульман, переважно в районі Прикаспію. Тепер уже з мусульманами укладають угоду, навіть, можливо, якась частина русів стає мусульманами. Мусульманський автор Шукраллаг (XV ст.) пише, що руси прийняли іслам для того, щоб «законним шляхом» отримувати військові трофеї, захоплені у війнах із «невірними» (немусульманами). Тоді «маятник» знову йде в християнський бік, спостерігаємо напади на Візантію і т.д.

Є підстави вважати, що, крім опорних пунктів у Києві та Новгороді (на «шляху із варяг у греки»), існував ще один опорний пункт русичів у Прикаспії, десь у районі нижньої Волги. До річч, Волга відігравала

¹ Хіджра (араб. – переселення) – переїзд Мухаммеда із Мекки в Медину 622 р. На честь цієї події рік Хіджри було проголошено початком мусульманського літочислення.

помітну роль у торгівлі русів. Арабський географ Ібн Хаукаль навіть іменував її «руською рікою» (нахр ар-Рус).

Для згаданого Ал-Марвазі Русь – це не Подніпров'я, не гради на «шляху із варяг у греки». Це щось зовсім інше. Для нього Русь – острів у морі чи серед озера. Він писав: «Щодо русів, то вони живуть на острові в морі. Цей острів займає три дні дороги в той чи інший напрямок. На острові ліси й болота, і оточений він озером. Вони (руси) дуже численні... І вони, народ сильний та могутній, ходять у віддалені місця з метою набігів, а також плавають на кораблях у Хозарське (тобто Каспійське – П.К.) море, нападають на кораблі й захоплюють товари. Їхня хоробрість та мужність добре відомі...».

Можна це повідомлення трактувати як вияв необізнаності й фантазії Ал-Марвазі. Однак про «острів русів» писало чимало мусульманських географів та істориків. До того ж, ці описи дуже подібні. Дослідники загалом ставилися з довірою до цих свідчень і намагалися відшукати острів. Шукали його переважно неподалік Балтійського та Чорного морів. На нашу думку, цей острів міг лежати в північній акваторії Каспійського моря. Річ у тім, що в VI-X ст. рівень Каспійського моря був дуже низьким, і там цілком могли з'явитися острови, яких зараз немає. На одному з таких островів могла розташовуватися опорна база русичів.

Та й навіть зараз на Каспії є географічні об'єкти, що загалом підпадають під опис «острова русів». Це – гирло Волги. Впадаючи в Каспійське море, річка завдяки своїм рукавам створює цілу систему островів. З одного боку їх омиває Каспій, з інших – рукава річки, заплави. Звідси, можливо, твердження Ал-Марвазі, що «острів русів» лежав у морі, але водночас був оточений озером.

«Острів русів», що розташовувався на перехресті важливих торгових шляхів, міг би стати зародком імперської держави, котра б заступила Хозарський каганат, що почав занепадати. Походи русичів на Каспій нічим не поступалися їхнім походам на Чорне море. Про один із них, що відбувся десь у 912/913 р., писав арабський географ та історик першої половини й середини X ст. Ал-Масуді. Відповідно до його свідчень, руси зі згоди хозарського правителя на 500 кораблях (очевидно, човнах на кшталт «чайок») увійшли в Каспійське море й стали грабувати мусульманське населення Ширвану, Азербайджану, Гіляну й Табаристану. Базою для них стали острови, розташовані неподалік від Баку. Правитель Ширвану Алі, зібравши великий флот, намагався вибити русичів із островів, але зазнав поразки. Після цього русичі багато місяців грабували на Каспії,

а потім, захопивши велику здобич, повернулися в дельту Волги. Хозарському кагану вони послали частину здобичі, тож він поставився до них прихильно.

Однак хозарські мусульмани почали вимагати від кагана, щоб той дозволив помститися русичам за розбій. А мусульмани в Хозарії були впливовою силою. Із них, зокрема, комплектували гвардію. Тому каган мусив зважати на їхні вимоги. Він погодився, щоб хозарські мусульмани помстилися русичам, однак повідомив останнім, що на них готують напад. Три дні йшла запекла битва, в якій русичі зазнали нищівної поразки. Лише п'ять тисяч із них прорвалися й пішли вгору по Волзі, але й тих перебили буртаси й волзькі булгари⁴.

Важко сказати, наскільки описане відповідало дійсності. Та слід враховувати, що Ал-Масуді був сучасником подій. Ймовірно, русичі, які діяли на Каспії, зазнали серйозної поразки. Не виключено, що тоді частина «острівних» русів прийняла іслам.

Знищення їхнього військово-політичного утворення стало причиною того, що напади наших предків на прикаспійські території вже не мали таких масштабів, як раніше. Один із таких нападів відбувся орієнтовно в 944/945 р. Тоді русичі, заручившись підтримкою кавказьких народів, аланів та лезгинів, здійснили похід на Кавказ і Закавказзя. Свої бази в північному Прикаспії вони вже не мали.

Прийняття ісламу «острівними русами», якщо таке було, виявилось безперспективним варіантом. Затиснутий Хозарією, «острів русів» так і не зміг стати великою державою. Водночас, іслам відгородив «острівних» русів від основної частини їхніх одноплемінників, які ще зберігали язичництво, а в політичному й культурному планах маневрували між християнським та мусульманським світами.

Наступна спроба ісламізації Русі відбулася за князя Володимира Святославовича й пов'язана з т.зв. «вибором віри». Інформація про цю подію є в давньоруських літописах.

Стож, звернімося до літописної розповіді. Під 985 роком у «Повісті минулих літ» читаємо: «Рушив Володимир на Болгар із Добринею, вуєм своїм, у човнах, а торків берегом [Волги] привів на конях, і так переміг болгар. І сказав Добриня Володимирові: «Оглядав я колодників, і всі вони в чоботах. Сим данини нам не платити, підемо оба шукати тих, що в постолах». І вчинив мир Володимир із болгарами, і поклялися вони межі собою, і сказали болгари: «Тоді нехай не буде миру межі нами, коли камінь стане плавати, а хміль – тонуги». І вернувся

⁴ Булгари – тюркські племена, які жили в степах Приазов'я та Волго-Донського межиріччя. У X ст. після розпаду Хозарського каганату створили свою державу.

Володимир до Києва» (Цю та інші цитати з «Повісті минулих літ» подано за перекладом Л.Махновця. Див.: Літопис руський. – К., 1989).

Звичайно, наведена оповідь має легендарний характер. Можна навіть сумніватися, чи взагалі був похід на Волзьку Булгарію¹. Адже про нього, наскільки нам відомо, ніде не сказано, окрім «Повісті минулих літ». Але впадає в око велика коректність літописця щодо волзьких булгар. Булгарів не розглядали за об'єкт глузування, на відміну від інших підкорених народів. Навпаки, про них говориться з повагою: мовляв, це люди, які не будуть платити данини. Тому з ними укладено «вічний мир».

¹ Волзька Булгарія – держава, що існувала в Середньому Поволжі в X-XIV ст. Вигідне географічне розташування сприяло розвитку в ній торгівлі й ремесел. Належала до найбільш розвинених держав Сходу Європи. Підтримувала тісні економічні зв'язки з мусульманським світом, зокрема з Середньою Азією.

Таке шанобливе ставлення до волзьких булгар із боку давньоруських літописців є зрозумілим. Булгарська держава була значною потугою, контролюючи поволзькі шляхи торгівлі так само, як Київська Русь контролювала шлях із «варяг у греки». У певному сенсі можна сказати, що Русь та Волзька Булгарія стали своєрідними близнюками, спадкоємцями Хозарського каганату.

Як свідчить «Повість минулих літ», 965 р. князь Святослав розгромив хозарів. Володимир теж ходив на них, про що писав Яків-мніх у творі «Пам'ять та похвала Володимирі». Можливо, саме Володимирові належала остання крапка в справі ліквідації Хозарського каганату. Він іменувався каганом, як і верховний правитель Хозарії, про що свідчив Іларіон у «Слові про Закон і Благодать».

Волзькі булгари, які належали до складу Хозарії, теж внесли свою лепту в розпад цієї держави. Вони прийняли іслам, тож стали ніби в опозицію до влади хозарських правителів, які дотримувалися іудаїзму. Після розпаду Хозарського каганату завершилось формування незалежної Булгарії на Волзі.

Булгари, без сумніву, були зацікавлені в поширенні своєї релігії серед русичів, бо отримали б могутнього союзника. Не даремно в «Повісті минулих літ» після опису походу Володимира на булгар іде розповідь про те, що булгари запропонували йому прийняти мусульманство. Саме вони започаткували процес «вибору віри» для Володимира. І саме до них спершу князь посилає «добрих мужів», щоб розвідати, якою є їхня віра. Такий факт «першості» є промовистим. Він свідчив: іслам був цілком реальною альтернативою візантійському християнству. На користь цього свідчать й інші моменти літописної легенди про «вибір віри».

Ось як, наприклад, розповідається про приїзд булгар до Володимира: «Прийшли болгари віри магометанської, говорячи: «Ти князь еси мудрий і тямущий, а не знаєш закону. Увіруй-но в закон наш і поклонися Магомету». Володимир запитав: «Яка є віра ваша?» І вони сказали: «Ми віруємо в бога, а Магомет нас учить, наказуючи робити обрізання, а свинини не їсти, і вина не пити, а по смерті з жінками чинити похоть блудну. Дасть Магомет кожному по сімдесят жінок красивих, вибере одну красиву, і складе красу в сіх на [неї], і та буде йому за жону. Тут же, сказав він, належить чинити всякий блуд. Якщо ж на сьому світі хто буде убогим, то [таким буде] й там. Якщо ж багатим він є тут, то [таким буде] й там». І багато іншої облуди [вони говорили], що про неї й писати не можна сорома ради. Володимир же слухав їх, бо сам любив жінок і многоблудство, і вислухав [це все] з насолодою.

Але се було йому не до вподоби: обрізання, і про їду свинячого м'яса, а про пиття – особливо. Він сказав: «Русі веселість – життя, ми не можемо без цього бути».

Звісно, оповідь має легендарний характер. Володимир у ній виглядає карикатурно-анекдотично. Загалом, у «Повісті минулих літ» проглядається негативне ставлення до цього князя. Його засуджують за вчинки, несумісні з християнською мораллю. Літописець і на цей раз зумів уколоти Володимира. Мовляв, князь готовий прийняти іслам, аби чинити «похоть блудну» (хай навіть після смерті). Але він відмовляється від цієї віри, бо треба робити обрізання, а ще іслам забороняє вживати свинини і спиртне. Ці чинники (зокрема, заборона на спиртне, на чому наголошено) не були серйозною перепорою для прийняття мусульманства. Спиртне вживалося в тодішньому мусульманському світі. Пригадайте хоча б поезію Омара Хайяма, у яких звучить гімн вини.

Із вищенаведеної оповіді Володимир постає як блудник, п'яниця, котрий, до того ж, любить поїсти. Це повне заперечення християнського морального ідеалу. Але відкинемо карикатурно-анекдотичні моменти, викликані неприязню літописця до Володимира. Важливо інше: літописець визнав, що Володимир готовий був стати адептом ісламу. У наступних випадках, коли він приймав німців-католиків та іудеїв, у нього такого бажання не виникало. Принаймні, так випливає з літописних оповідей.

Тому в «Повісті минулих літ» бачимо гостро критичне ставлення до мусульманської релігії, чого не скажеш про ставлення до інших неправославних конфесій. Уже в розповідь про свою віру, яка ніби звучала з уст булгар, включено моменти, котрі спотворюють вчення мусульман. Мовляв, мусульмани вірили, що соціальний статус людини на цьому світі буде відповідати її соціальному статусу в потойбічному житті. Це явно сфальсифіковане твердження мало за мету зробити іслам менш привабливим у очах простолюду порівняно з християнством, що трактувало потойбічне життя людини в іншому (можна сказати – демократичному) плані.

На ще більші фальсифікації мусульманської віри натрапляємо в «Промові філософа», котру виголосив перед Володимиром адепт візантійського християнства: «А потім до Володимира греки прислали філософа [Кирила], говорячи так: «Чували ми, що приходили булгари, повчаючи тебе прийняти віру свою. Але їхня віра оскверняє небо і землю, бо вони прокляті суть більше од усіх людей, уподобившись Содому й Гоморрі, на яких ото напустив Бог каміння розжарене, і потопив їх, і потонули вони. Отак і сих жеде день погибелі, коли Бог прийде

судити на землю й погубить усіх, що чинять беззаконня й скверну діють. Ці ж підмивають зади свої, обливавшись водою, і в рот [її] вживають, і по бороді мажуть [нею], згадуючи Магомета. Так же й жінки їхні чинять таку саму скверну та інше, ще гірше: чоловічі [викиди] од злягання вони поїдають». Коли почув це Володимир, він плюнув на землю, сказавши: «Нечисте се діло».

Як бачимо, тут ідеться про речі, далекі від дійсності. Цей уривок із «Промови філософа» мав одну мету: будь-яким чином скомпрометувати іслам. Коли ж «філософ» критикує інші ворожі для нього релігії (західне християнство, іудаїзм), він далекий від подібної компрометації. З усього випливає, що для нього мусульманство – ворог номер один.

І ще в одному місці «Повісті минулих літ» бачимо компрометацію мусульманства волзьких булгар. Це стосується розповіді послів, котрі відвідали різні країни й познайомилися з їхніми вірами. Якщо ці послі не вивчали віру євреїв, а про німців сказали лише, що в їхній вірі не побачили ніякої краси, то засудженню мусульманства відвели чимало місця: «Ходили ми спершу в Булгари й дивилися, як вони поклоняються в храмі, тобто в мечеті, стоячи без пояса. Отож, поклонившись, сяде [кожен] і глядить сюди й туди, як навіжений, і нема радості в них, але печаль і сморід великий, і недобрий є закон їхній».

Зрештою, як свідчить літопис, бояри порадили Володимирові прийняти візантійське християнство, що він і зробив. Мусульманська перспектива розвитку Русі відпала.

Чи була така перспектива реальною? Думаю, наведені вище факти дають підстави для ствердної відповіді. Ми не можемо прийняти тенденційних міркувань, які часто зустрічаються в літературі, що мусульманська віра була абсолютно чужою за своїм духом і традиціями для русичів і слов'ян загалом. Іслам є світовою релігією, яка має великий універсалістський потенціал. Ця релігія зуміла перемогти в розвинутих країнах, де були свої сильні культурні традиції. Мусульманство поширилося й серед частини слов'янського населення (боснійців та помаків на Балканах). Розповсюджувати в X ст. в язичницькій Русі іслам було б не набагато складніше, ніж християнство.

Перемога тут візантійського християнства обумовлювалася не стільки культурними, скільки геополітичними чинниками. Центром Русі став Київ – важливий пункт на шляху із «варяг у греки», який перебував у орбіті візантійського геополітичного впливу. Але ж не виключалася можливість виникнення іншого центру Русі. Навіть князь Святослав хотів перенести свою резиденцію з Києва на Дунай. У часи Давньоруської держави серйозними конкурентами Києва виступали Новгород і Чернігів. Тепер уявімо, що один із могутніх чи навіть домінантних центрів Русі сформувався на «острові русів» у північному Прикаспії, а Волга стала основним шляхом руської торгівлі. Як результат цього, в Поволжі сформувалася б слов'янська імперія, котра заступила б Хозарський каганат. Це могло відбутися, якби не нищівний погром «острова русів» 912/913 р. Гіпотетична слов'янська імперія на Поволжі мусила б підтримувати тісні контакти з ісламськими державами, й фактично перебувала б у зоні мусульманського геополітичного впливу. Показово, що в період Середньовіччя ісламізація Поволжя таки відбулася.

Зі втратою «острова русів» як потужного військово-політичного осередку, історія східного слов'янства набула прокиївського спрямування, а ісламську можливість «виборувіри» було втрачено. Хоча, як зазначалося, за часів Володимира знову спостерігаємо спроби руської верхівки звернутися до мусульманства. Очевидно, це було пов'язано з намаганням укласти союз із Волзькою Булгарією. Варто погодитися з думкою українського історика-сходознавця О. Прицака, що такий союз був особливо корисний для Новгорода. І якби Володимир залишився в Новгороді, «...то напевне запровадив би там тюркську версію ісламу, й таким чином північна частина східних

слов'ян стюргізувалася б, як це сталося з волзькими булгарами. Однак Володимир перейшов до Києва, змінивши «півмісяць» на «сонце» Константинополя, де змушений був змінити іслам на грецьке християнство» (Пріцак О. Походження Русі. – К, 1997. – Т.1 – С.30-31). Волзька Булгарія так і не стала для Русі таким важливим партнером, як Візантія. Тому спроба ісламізації Русі за князя Володимира виявилася невдалою. ✿

ВОЛОДИМИР
ЕРМОЛЕНКО

Зачини за собою двері

...народився 1980 року. Есеїст, філософ, журналіст. 2002-го року закінчив Києво-Могилянську академію. Останні три роки прожив у Парижі. Керівник проєкту «Лабораторія наукового перекладу». Пише книжку про Вальтера Беняміна та нескінченний філософсько-літературний есей «Життя філософії jazz». Автор статей у часописах «Критика», «Коментар», «Філософська думка», «Практична філософія». Переглядає книги Ганса Блюменберга «Світлякнига» (К: «Лібра», 2005). Один із ініціаторів філософсько-музичного проєкту «Philosophic jazz band». Улюблений поет — Володимир Верлока. Улюблена група — «Jethro Tull». Улюблена мелодія — «Starless» (King Crimson). Улюблений письменник — Алессандро Баріко. Улюблений режисер — Хуліо Медем. Улюблений фотограф — Ежен Атже. Кохана жінка — Т.О. Останній прочитаний текст — «Можливість острова» Мішеля Уэльбека. Останній написаний текст — «Двадцять століття Річарда Рорті» («Критика», 2007, липень-серпень). Останній ненаписаний текст — щось про тварин, ангелів та нескінченне життя.

* * *

зачини за собою двері
прислухайся

як росте час
із сердець поетів

як моляться білі птахи
у їхніх словах

як розтинається навпіл твій голос
до говорить про небо й землю

як від тиші тремтять телефони
на нічних дорогах

прислухайся
зачини за собою двері

воскресни

боже

* * *

божевільні шамани ланг'едоку
тихо ходять паризькими вулицями
стріляють цигарки у чорних
купляють одяг у реперських крамницях

розчавлюють власний біль
кидаючи його мов сміття
до прозорих каллж

заходять до бібліотек
беруть одні й ті самі газети
з оголошеннями про роботу

читають імена працедавців
немов мантри
немов зруйновані пилом і водою
святині книги

деколи опиняються в ресторанах
замовляють рівно на тридцять євро
поївши, спускаються до туалету
ріжуть собі вени, аби не платити

за годину їх забиратимуть поліціянти
і краплі крові падатимуть на підлогу

В

І

З

І

О

І

голка за голкою,
нота за нотою,
мов поховклі одноцентові монети

вони мають мільйони слів у кишенях
тому чекатимуть на тебе у вагонах метро
казатимуть «слухай, я маю тобі щось сказати»

і їхній погляд врізатиметься до твоїх очей
відчуватимеш, як він падає до серця
як він подорожує твоїм тілом
як твої мільйони сердець нарешті вибухнуть

вбивавчи всіх птахів довкола

від цих божевільних
тікатимеш світ за очі
нарешті вириватимешся до околиць

тут їх меншає
повітря теплішає
серце повільнішає

їхню відсутність
можна відчутти на запах
хлупучи хліб в арабській храмниці

В

І

З

І

О

І

можна відчутти на дотик
збираючи шмем гарячого осіннього листа
до обпіхас долоні

і тільки біля твоєї кімнати
знову повернеться неспокій

переступивши поріг
знепритомнієш

обернешся, застигнеш
притримаєш серце

там на підлозі
повно поживклих
монет

де гарячих

де майже живих

* * *

зима лягає поруч зі мною
носить у собі мою дитину

збереже під снігом,
згодусь морозом
зігріє в печерах

насяниться вночі твій голос

дитино моя,
весно

В

І

З

І

О

І

* * *

моє життя перелітний птах

ханаш його за голос
саджаш у клітку
годуєш дощами

ножем вирізаєш серце
і носиш його в кишені

воно тремтить і пульсує

як тіло солдата,
уражене списом

як серце убитого моря,
що прагне завмерти
і стати твоїм амулетом,

частиню тебе, твоєю межею
твоїм передмістям

душа моя розтане під сонцем
збереться у річку

втече між горами,
полетяться провулками ночі

мов вітер між небом і небом
мов час між війною й війною

схопиш мене за голос
посадиш у клітку

згодуєш дощами

заснеш на подвір'ї

прокинешся зранку -

а клітка порожня...

К

* * *

І

кільканадцять діб
наизнані на голку гарячого серпця

З

кільканадцять тисяч секунд
нашого ретро

І

дедалі частіше
сняться білі, мов крейда, рейки

О

і вантажівки, що ходять по них замість вагонів
наповнених мішками з засушеним повітрям
тих кільканадцяти діб

І

нашого пекла

* * *

куди ти ведеш мене,
сонце,

своїми

небесними катакомбами?

на захід,
де листя останнього жовтня

вкриває тіло вулкану

де річки з теплої пари
завмирають на ребрах гір

і осипаються згодом

на плечі воїнів Зевса?

на схід,
де черепахи завбільшки з небо,

і голоси лунають з озер -

міцні і холодні, мов лід,
голоси індійських царів?

В

І

З

І

О

П

де воїни Індри кохаться з хмарами
і пропускають їхні тіла

крізь леза своїх мечів?

куди ведеш мене, сонце,

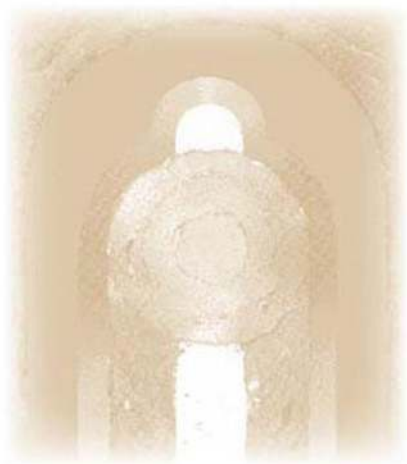
в якому з твоїх океанів
покинеш ти мій повітряний човен?

в якій із твоїх печер

знайду я свій голос,

і спокій

сваденного літа?

* * *

я заїду на північ
за полярне коло

завантажу вагони
ранковим снігом

візьму курс
до південних морів

і десь на берегах Йордану
скидатиму його до пустелі

він не розтане
і стане твердішим

Йордан вкриється кригом

і я ходитиму по його поверхні

мов човен

В

І

З

І

О

І

* * *

плач,
о самураю

боги самотності тебе почувть

вои пам'ятають тільки таких
загорютих у водоспади своїх кімоно

пораєних уколами годинникової стрілки
птахів невідомих гір

як багато води у твоєму голосі
як багато річок тече у твоєму волоссі

вона осідає в озерах наших листів
і збирається там у дощі

плач,
о самураю

* * *

цього року весна прибуде
закордонним автобусним рейсом
сполученням рим-варшава

у неї прозорі очі
легкі валізи
і біле серце

як упізнаєш
шепи їй на вухо

«екскурсії містом»
«квартири»
«путівники»

вона ж нетутешня

і нас не знає

R

LA GUERRE

уповільнюючи пам'ять
розмотуючи її стрічку

I

бачити супрематичні картини минулого

3

солдатів, що зустрічали автоматні черги,

немов квіти, кинуті з партера на сцену

E

їхню брудну уніформу
деінде розірвану від тремтіння сердець

потоки крові, що текли з безодень їхніх легенів
теплим підземним ключем

O

глибокі сліди війни
на полях, майданах, в очах,
на сільських кладовищах

H

птахів, що після бою розривали
фотокартки загиблих
розсілюючи уривки, як понілі

водойми, в яких відображалися душі
померлих речей

і очі потоплених риб
так само й ти
колись розшукуватимеш своє ім'я
в телефонній Книзі Мертвих

стрибаччи до кратера свого серця
немов до темних печер вохзалів

до яких колії, мов судини,
приносять свіжі потоки
нового життя

* * *

на вокзалі святого лазаря
натикається на безпритульного
що просить гроші на їжу
і помешкання

голуби обліплюють його лахміття,
немов стару падуанську церкву

в його фігурі, жестах, вигуках
все не з цього світу
все є цитатой,
архушем, вирваним із інших книг

написаних мовою,
нам невідомою

ти кидаєш йому монети
немов жменю землі до свіжої могили

* * *

в електричному струмі вулиць,
у цьому урбаністичному механізмі,
скріпленому гвинтами зупинок,
гвіздками парків, осями центральних бульварів
ми зустрічаємося неохоче
обережно тиснемо один одному руки
немов боїчися короткого замикання
в щоденному спілкуванні вони трапляються
так часто
я знав чоловіка
він помер від одного погляду
серце не витримало високої напруги
а все тому, що його очі під час контакту
були надто вологими

Р

І

З

Е

О

П

* * *

ти бачиш це обличчя
і не можеш зрозуміти
що саме тебе в ньому
зражає
ти просто знаєш
що воно
принесе тобі смерть
немов ахейському воїнові
смерть, що прийде
завтра, наступної весни
за сто років, ніколи
але смерть

* * *

вулиці старого міста
розташованого на півдні іль-де-франс
все ще наповнені здебільшого
білими європейськими обличчями,
які не вміють зливатися з темрявою
і виблискувати з неї сріблом своїх зіниць,
які не вміють підкреслювати чорноти своєї шкіри
золотими браслетами, срібним пірсингом
і жовтими, мов сонце, сукнями
храми цього старого міста
мільйони разів оповідають одну й ту саму
історію
прочанам, птахам і північним циклонам
нарешті це набридає жерцям і навіть
самому Ісусові
який сходить з небес
з золотим нимбом і срібними персями
на великих пальцях
і тільки індус, що несе свого сина
на поклоніння розп'яття,
згадуватиме своє дитинство
у спекотних цейлонських мастях
жінок, що торкалися губами його волосся
статуї будди, що стояли на захищених берегах
і розмовляли між собою

Р

І

З

І

О

П

розповідаючи одна одій про нове вбрання
 принцеси

нові сережки в її служниць
 та їхні пружки, мов тисячолітній туман, стегна
 тепер він стоїть посеред заставленого стільцями
 магнетичного лабіринту нотр-дам-де-шартр
 і думав про вулиці цієї старої храмици
 його благочестя

на яких деколи ще можна почути
 шеліт каміння, що нам'ятає доторки пальців святих
 і їхні примружені від літньої снєхи очі

Оксана ПЛАКСІЇ

Легідна глобалізація

У цьому номері, побудованому на інтерпретаціях теми зіткнення Заходу та Сходу, поезія Володимира Ермоленка виявилася якось поза дискусією – складається враження, що це поезія доби «після» – після потопу, після кінця світу, званого страшним словом «глобалізація». Вона підкралася й сталася непомітно, не наражаючись зайве на опір.

Наші знання про світ давно не обмежуються приватним досвідом, навіть так: приватний досвід нині – незначна частка нашого знання про світ, знання, що складається з мозаїки вихопленого зі сказаного, написаного, згаданого, вгаданого, випадково почутого в маршрутці, кадри телевізійних новин, фото з інтернету, фільми. Перевірити увесь огром інформації, проаналізувати її бодай більш-менш не вдасться ніколи, тож наше знання про світ стає таким поверховим, що вже мало чим відрізняється від віри, на якій виростають релігії. Чи не звідси – стилізація сакральності в текстах, мало дотичних до релігійних питань, але побудованих на образах, які в нашому уявленні виступають виразниками чужої (а часом і своєї) культури. Ми будуємо свою віру в цей світ і те що поза ним, дедалі менше зважаючи на авторитети, дедалі менше дотримуючись канонів, дуже довільно сприймаючи та потрактовуючи уривчасті образи дійсності. Ми дедалі менше здатні дивуватися, ми дедалі більше віримо у Письмо в будь-якому його вигляді, віримо, що все вже написано: *«все не з цього світу//все є цитатою//аркушем, вирваним із інших книг»*

І це Письмо, цей віртуально-сакральний простір глобалізованого світу стає більшим і живішим, ніж простір безпосереднього спілкування й дотику. Письмо стає справді первинним, і з ним ми асоціюємо й порівнюємо свої нові «тактильні» досвіди, бо саме так нам простіше їх осмислювати – як одиничні відображення Тексту.

Завдяки йому нам дедалі простіше зрікатися «суєти суєт» повсякденності, нас дедалі менше лякає власна окремішність, ми дедалі менше схильні дозволяти цьому світові впіймати нас:

*«ми зустрінаємося неохоче
обережно тиснемо один одному руки
немов боячися короткого замикання
в щоденному спілкуванні вони трапляються так часто»,*

зате дедалі більше схильні зачиняти за собою двері й прислухатися.

І тому між нами дедалі менше відмінностей. І тому немає значення, в який бік поведе тебе сонце – ані «воїни Зевса», ані «воїни Індри» вже не завдадуть тобі шкоди, ти можеш споглядати їх зацікавленим поглядом дитини, невразливої для зла. Прийняття множинності світу й множинності краси дарує спокій, що чимось нагадує стан просвітленості з давніх релігій.

Красивість образів, легкість пересування в часі й просторі, дещо медитативний настрій, що чимось нагадує чи то давню перську, чи то японську поезію, вирізняють добірку на тлі сучасної української поезії, частіше схильної до епатування. Тут же, навпаки, бачимо намагання естетизувати навіть страждання й смерть (автоматні черги для солдатів – як «квіти, кинуті з партера на сцену») – також, до речі, притаманне давній поезії, – чи, принаймні, приглушити їх яскравою метафорикою або згадкою про «задавленість» прикрої події. Ненав'язливість і легкість цієї поезії, разом із тим, трохи насторожує, бо її витончений світ, у який так легко вірити, видається крихким, наче вежа зі слонової кістки. Наша вишукана інтелектуальна релігія, що так легко примирила світові суперечності, раптово наражається на справжність не такого відстороненого переживання світу, не такої захищеної-приспаної свідомості, яка ще готова приймати дійсність гостріше й не навчилася обманювати свій біль, прикрашаючи його цитатами. Вона ще належить до світу «до потопу», вона розрізняє «своє» й «чуже», зокрема – «свою» й «чужу» пам'ять.

*«... інду, що несе свого сина
на поклоніння розп'яттю,
згадуватиме своє дитинство
у спекотних цейлонських маєтках
жінок, що торкалися губами його волосся
статуї будд, що стояли на захищених берегах
і розмовляли між собою...»*

І чомусь саме ця свідомість чужинця, виявляється, здатна почути в храмі європейського міста

*«...шепіт каміння, що пам'ятає доторки пальців святих
їхні примружені від літньої спеки очі».*

Але, може, це просто різні шляхи до того самого? ✿

Література

• Українська

• Світова

• Химерна

• Науково-популярна

Кімната

відпочинку

• Кахве

• Кіно

• Музика

• Ігрова

• Майстерня креативу

...та багато

іншого...

Літфорум |
litforum.net.ua |

Тут спілкуються
про літературу

ігор
гільбо

Майстер

Ігор Гільбо народився в грудні 1943 в Архангельську. З 1950-го мешкав у Мурманську. Після восьмирічної працював слюсарем, закінчив вечірню школу. Служив у війську, працював шофером у Мурманську та слюсарем у Києві. Наприкінці 1960-х ловив рибу в Баренцовому морі та Атлантиці, згодом закінчив відділення фототехніки в Київському технікумі.

З 1970-го — фотограф.

З 1994-го — видавець.

А П О К Р И Ф И

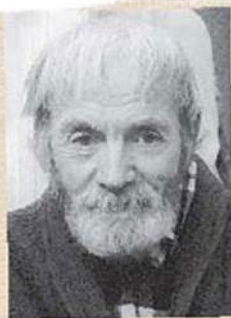

...И ты можешь так работать. Дай телу принуждение, глазам управление, мыслям средоточие, тогда ум взвеселится, и будешь делать пылко и охотно. Чтобы родилась неустанная охота к делу, надо неустанно принуждать себя на труд. Когда мой ум обленится, я иду глядеть художество бывших мастеров. Любуюсь, удивляюсь: как они умели делать прочно, красовито... Нагляжусь, налюбуюсь этого веселья – и к своей работе. Как на дрожжах душа-то ходит. Очень это прибыльно для дела – на чужой успех полюбоваться.

**Из книги Бориса ШЕРГИНА «Древние памяти»
(со слов поморского мастера-резчика Евграфа)**

Мастер-скульптор Клоков под этими словами, пожалуй, подпился бы охотно...

В начале 1960-х он поехал строить Красноярскую ГЭС. Работал бетонщиком. В конце 1967-го, в нашу первую встречу, мне это казалось его далеким прошлым – он говорил о времени, когда вдруг почувствовал, что занимается чем-то не тем, не настоящим, что надо быть ближе к жизни, участвовать в чем-то... До этого успел, правда, закончить художественную школу, институт, защитить диплом, сделать портрет Татьяны Яблонской в мраморе (ректор С.А.Григорьев разрешил ему работать в мастерской Киевского художественного института по ночам, а она – дважды лауреат Государственных премий – позировала недавнему выпускнику), знаменитую «Звеньевую» в дереве (серебряная медаль Академии художеств СССР и бронзовая – на выставке в Брюсселе), композицию в дереве «Полдень», также объехавшую много стран...

КЛОКОВ Вячеслав Михайлович
(19.02.1928–16.04.2007) –
заслужений діяч мистецтва
України. Працював у жанрі
станковий та монументально-
декоративної скульптури.
Автор багатьох пам'яток.
Його роботи неодноразово
відзначали на престижних
міжнародних виставках.
Великий любитель відпочинку
на байдарках. «Заразив»
своїм хобі не один десяток
людей культури, які спершу
з ним, а потім і без нього
ходили майже всіма річками
європейської (і не лише)
частини колишнього Союзу.

Занятная судьба его дипломной работы. В мастерские художественного института как-то зашел А.Корнийчук, ему понравились два диплома – «Перед стартом» В.Клокова и «Колхозница» В.Селибера. Ванда Василевская – жена члена ЦК КПСС, члена бюро Всемирного Совета Мира, Лауреата всяческих высоких советских премий, в общем, жена очень советского человека – и говорит: «Нравится, так купи». Он и купил, но сначала дал деньги только на отливку в бронзе. А потом взял да и подарил готовые работы авторам. Странные какие-то попадались члены ЦК. После выставки их купил украинский музей в Киеве. Интересно, кто из сильных мира сего ходит смотреть на дипломы сегодняшних студентов?

О том времени написано много, «крикнуть человечеству» о нем больше, пожалуй, нечего. Вячеслав Клоков, Вячек, как его называли друзья, прожил его достойно. Как и всю жизнь. Слово это сегодня кажется немного тусклым, но это ведь смотря как его ощущать...

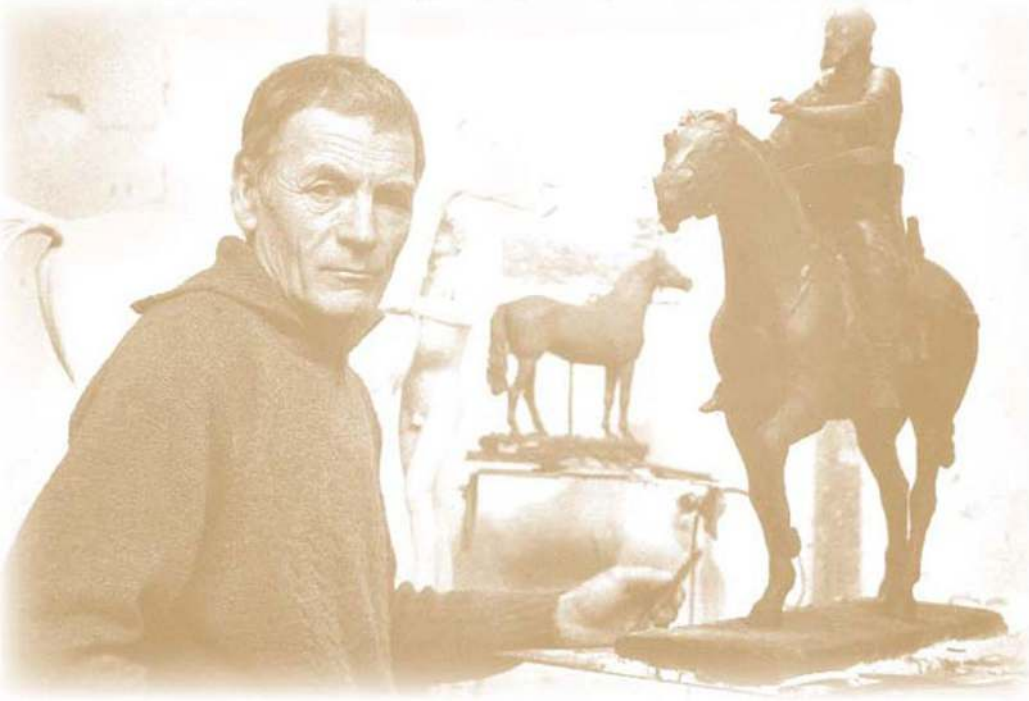
Он рассказывал, как шли они на охоте цепью по вспаханному полю, и вдруг впереди выскочил лис – большой, ярко-оранжевый красавец (не буду даже пытаться передать плотную образность его рассказов – это было бы печально), и скрылся, пропал на узкой полоске пожелтой травы, на меже. Обыскали все вдоль и поперек – пропал. А шагов через тридцать Вячек оглянулся и увидел, как лис спокойно, с большим достоинством уходит в противоположную сторону. Охотиться он вскоре перестал...

После Сибири появился «Усть-Илим» – большой поясной портрет в дереве. Сварщик с медвежонком на руках. «Усадить» туда медвежонка посоветовала Лиля. Два скульптора – Лилия Гордиенко и Вячеслав

Клоков – прожили вместе шесть-десять два года. В художественной школе, в институте, дома, в мастерских, на плоскодонках, на байдарках, на лыжах... В палатках и не в палатках... На лыжах прямо из института бегали по Днепру в Плюты и обратно – не очень-то близко, а одежды (да и еды) в пятидесятых было не много. На плоскодонке по Днепру (тогда еще по Днепру), на байдарках по рекам Украины, Карелии, Белому морю... И везде – восторг! Восторг перед природой и боль за нее – общность состояния душ... В майском походе по Ворскле Вячек как-то ушел перед рассветом по залитому лугу на журавлиное курлыкание и вернулся счастливым – он видел танцующих журавлей! Восторгался тем, как выводили первый раз после зимы коров в череду, как провожали их женщины, как ласково напутствовали... Такой же восторг вызывали зимой в Новгородской области тетерева на березах... Во время отлива на Белом море вокруг байдарки «...прямо на глазах появлялись

*Импульсом к созданию произведения искусства является желание воплотить в жизнь идеал. Дыханием же искусства всегда была живая радость восхищения красотой Божьего мира. Я бы сказал, что искусство – это выражение признательной благодарности Богу за совершенство созданного им...
(Из записей Вячеслава КЛОКОВА).*

вдруг из воды камни, как в сказке» – что, правда, не только сказочно красиво, но и немного опасно...

Может быть наше отношение к природе как-то передается и ей (имею в виду не только топоры и выхлопные газы), и от нее другим людям?

Вячеслав КЛОКОВ

ВЕЧЕР

Был тихий августовский вечер. Солнце опустилось уже за прибрежные деревья, и только кое-где его золотые лучи еще пробивались сквозь густую листву. Кроны деревьев отчетливо отражались в неподвижной воде, будто в темном зеркале, и только байдарка, неслышно скользя, оставляла на темной воде светлые полосы, наискось отходящие от ее носа. Стояла тишина, нарушаемая только звуком капель, падающих с весел в тихую воду. Ни сзади, ни впереди нас, до самого поворота реки не было ни души, и нам казалось, что мы одни на этой чудной реке. Лиля с Оксанкой тихо запели «Аве, Мария».

Низкий, негромкий голос Лили и звонкий голосок Оксанки, не нарушая гармонии вечера, так зазвучали над рекой, словно они слышались здесь всегда.

Слышно было, как звуки негромкого пения, отражаясь от поверхности воды, далеко разносились над рекой, как бывает только над тихой, вечерней водой. Сердце наполнялось сладкой истомой. На душе было так хорошо, словно я всю жизнь ждал этого часа и, наконец, дождался. Казалось, что нет, и никогда не было на земле никаких войн. Не было ненависти и страха...

Тихо приближался поворот реки, едва заметный из-за проецирующихся друг на друга деревьев левого и правого берегов. Наконец байдарка неслышно обогнула мыс, и впереди опять стали видны уходящие вдаль лесистые берега, обрамляющие реку. Неожиданно с обоих берегов из-под нависающих над водой верб раздалась аплодисменты. Мы увидели расположившихся на уловистом месте десятка два рыбаков. Они-то и аплодировали так дружно. Удивило то, что аплодировали они вполне серьезно, без всяких выкриков и насмешек, будто это было в порядке вещей. Я подумал, что будешь рассказывать – так не поверят же, что рыбаки в разгар вечернего клева отложили удочки, чтобы благодарно хлопнуть в ладошки. Однако – было. Наверное, волшебный вечер так подействовал на всех.

Ориентироваться в природе и восторгаться ею легко и приятно – она всегда настоящая. А в жизни и в человеках – надо потрудиться. В начале тех же шестидесятых, кстати, Вячек успел восемь месяцев поработать матросом на китобойной флотилии «Слава». Может быть, не до конца еще в себе сориентировался...

Он говорил, что, глядя на скульптуру, может рассказать об авторе все – хоть бы жил тот три тысячи лет тому – о его характере, мироощущении, привычках, степени честности и внутренней свободы, отношению к детям, женщинам... Всегда старался сказать что-нибудь хорошее о работах своих собратьев по цеху (не всегда, правда, ему это удавалось) и о них самих. Смешно сейчас вспоминать, как в 1967 я что-то плел ему про какие-то особые права художника в обществе, про то, что он ведь не то что я, слесарь... А Вячек рассмеялся и утешил: у художника есть только большая ответственность. Можно сказать наверняка: он *никогда* не требовал ни от кого большей ответственности, чем от себя. А от себя требовал много – вся жизнь тому доказательством.

Сразу оговорюсь: в святости упрекать его не собираюсь, этого он уж точно бы не простил...

Летом 1942-го с сестрой-близняшкой Светой, мамой и бабушкой он был в эвакуации, в селе Воронцовка под Воронежем. Оттуда уходили на восток вместе с колхозом два старика, а остальные – женщины

1942 р.

Александр Николаевич
Дятлов. Родился 1818г. Умер 1900.

и дети. Четырнадцатилетнего Вячека приставили к табуну, и с девятилетним пацаном Витькой они триста километров гнали по задонской степи больше сотни лошадей. Про многое рассказывал – про ковыль, закаты, костры, эшелон, бомбежки и... про лошадей. Стех лет, наверное, у него такая нежная любовь к этим животным. А может, передалась генами от прадеда генерала-улана Александра Николаевича Петрова (1818–1900). Или из рассказов о нем в детстве от мамы, дяди, бабушки... Муж последней, полковник Василий Корнильевич Зайцев, погиб в Первую мировую в 1915 и тоже был кавалеристом...

Рисовать и лепить лошадей Вячеслав Клоков любил всегда, еще после третьего курса они с Лилей для практики выбрали Дубровский конный завод под Миргородом. В последнее время он часто вспоминал, с какой любовью женщины там вычесывали лошадей специальными скребками, и с какой готовностью лошади подставляли бока...

Одной из самых сложных задач в скульптуре Вячек считал... посадить всадника на коня (а одним из лучших решений считал памятник кондотьеру Гаттамелате работы Донателло, чья копия стоит в Пушкинском музее в Москве, и советовал не полениться лишний раз посмотреть на него).

Он вылепил пять конных моделей памятника автору «Слова о полку Игореве». На этот памятник у него ушло двадцать лет жизни, начиная с шестидесят восьмого, когда им с Лилей и с архитектором Сергеем Миргородским поручили работу над ним. Памятник предполагалось сделать в честь похода русских дружин под руководством князя Игоря на половцев. А какая, собственно, честь, если всех солдатиков там положили, а сам князь с сыном в плен попали? Но есть ведь и другая сила на земле – Слово. Вот и решили романтические авторы сделать памятник «Слову», его мощи, его поэтике...

Памятник автору «Слова» был только частью одного (или нескольких) вариантов из пяти проектов. Были в них пять вариантов образа

Ярославы (сконями и без), аркамузей с рельефами, двусторонний рельеф, изображающий уходящую на битву дружину... Было и множество решений всяческих советов, протоколов различных директивных органов... Ни один из проектов не был осуществлен. После очередной поездки в Сумы Вячек рассказал, как проходило

ДОНАТЕЛЛО (Донатто ді Николо ді Бетто Барді, 1386–1466) – італійський скульптор та малюв. раннього Ренесансу; релігійні, міфологічні скульптури погруддя; звернення до античності; статуї для церкви Ор Сан Мікеле у Флоренції; статуя Давида, пам'ятник кондотьєра ді Гаттамелати у Падуї (УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія).

«обсуждение» (опять очень образно, как про охоту). Стоим мы, говорит, с Сергеем одни в большом обкомовском кабинете лицом к дверям, и вдруг сбоку стена раздвигается, как в кино, и входят... серьезные такие, солидные дядьки. По очереди подходят, за руку здороваются и представляются. Стали кружком вокруг модели и стоят. Молчат. Долго молчат. Там же все, наверное, расписано – кто должен что-то сказать, если Сам молчит... Наконец, кто-то сказал – так, ни то ни се, но с подачей... Подачу взяли, пошли... в общем, разнесли проект в пух и прах. И вдруг Сам голос подал: а что, мне нравится... Как по команде все хором начали хвалить. Солидные, в общем, дядьки.

В Путивле стоит и смотрит на Сейм бронзовая Ярославна, потрясающе красивая женщина – часть четвертого проекта.

Что же, мне тоже нравится...

К этому времени он был, пожалуй, уже уверен в себе. Работы у него всегда принимали туго, не все коллеги, наверное, «чужой успех» считали прибыльным делом, но он делал свое.

Из письма Вячеслава КЛОКОВА

...1947 год. Киев в развалинах. При всем этом – непреходящее ощущение эйфории, беспрестанное ожидание чуда!

Я уже в институте. Неожиданно меня приглашают на киностудию им. Довженко. Нужно вылепить льва в натуральный размер за одну ночь для декорации к какому-то фильму.

Вылепил. Хвалили и даже деньги заплатили. Иду я в общежитие, довольный – дальше некуда! Лето, синее небо, ветер и солнце!

В чемоданчике сто бумажек по тридцать рублей. Я такой суммы до этого не то что в руках не держал, не видел даже! На душе птички поют. Улыбаюсь прохожим.

Прохожу Сенную площадь, уже рядом с институтом. На площади базар, толчея людская. Продают, покупают, торгуются, в общем – «толкучка». А я не могу погасить улыбку на лице, так все случившееся со мной неожиданно!

В этот самый момент чемоданчик мой, которым я весело размахиваю, расстегивается и подхваченные ветром ассигнации, как стая розовых (тридцатки были розового цвета) голубей, взлетела над людской толчеей и разметалась по базару. Нагибаюсь, чтобы поднять единственную тридцатку, упавшую к моим ногам, кладу ее в

распахнутый чемоданчик, лежащий на земле, и, огорошенный, присаживаюсь рядом, не зная, что делать дальше.

Вокруг меня, как возле бродячего фокусника, образовалось плотное людское кольцо.

И вот, между головами людей, образовавших кольцо, стали просовываться с разных сторон руки с розовыми бумажками, передавали их передним, а те клали их в чемоданчик. Не веря глазам, я наблюдал эту странную картину. Все происходило в совершенной тишине. Ни шуток, ни утешений, ни злорадства, ничего!

Не могу сказать, сколько длилось это молчаливое действие. Когда поток бумажек иссяк, я закрыл чемоданчик и молча, даже не сказав спасибо, ушел. Придя в общежитие, я пересчитал тридцатки. Их было, как и раньше, ровно сто штук, как в сказке, но это было со мной! Это был базар, на нем были разные люди, наверное, и жулики в том числе, и чем объяснить их однозначное поведение – я не знаю. Во всех действиях людей чувствовался какой-то азарт добра. С тех пор мне стало казаться, что люди изначально добры, а злыми их делают обстоятельства.

Ему очень помогала поддержка друзей, но в первую очередь он опирался на вкус и чутье своего главного единомышленника – Лили Гордиенко.

В гостинице «Мир» в Харькове установлен большой барельеф их совместной работы. Немного несправедливо, если честно, что пишут про авторов: Клоков в соавторстве с Гордиенко. Про этот барельеф можно с большим запасом сказать: Гордиенко в соавторстве с Клоковым. Может быть, в нем и передано более всего то трепетное отношение к природе, что объединяло их столько лет (почти в сорок, после шести месяцев, проведенных в океане, он послал в письме Лиле стебелек травы, привезенный ему вертолетчиком с острова Крозе – поделиться своей радостью). И общее понимание назначения искусства и ответственности художника... Старик и медведь, девушка и олень, юноша и олень, девушка и лось, бабушка с одуванчиком... Сказки всего мира кричат о страстном желании человека быть «своим» в природе... Вот и Лили с Вячком создали свою сказку в кованой меди...

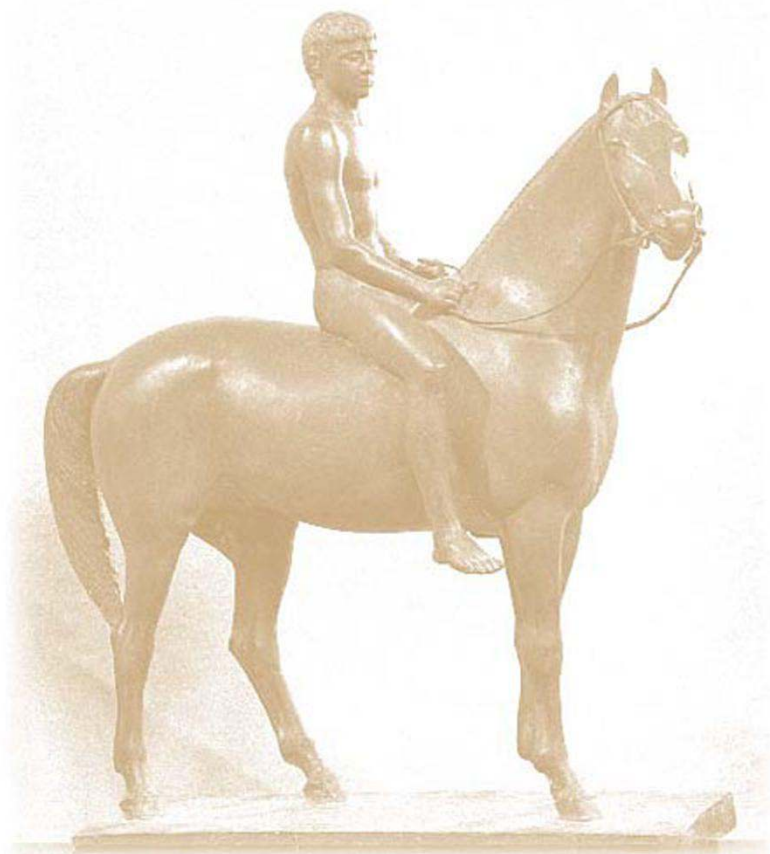
Тогда же Клоков вырезал в дереве удивительно лиричную и философски емкую композицию «Утро» (девочка и рысь). Еще одна сказка про идеальный мир идеального покоя, мир, в котором девочка и рысь – неприручаемый хищник – просто сосуществуют рядом, связанные, наверное, только мироощущением художника. Скульптура с большим

успехом экспонировалась у нас и в США (сейчас «покоится» в фондах Национального художественного музея Украины). В жизни, кстати, эта девочка – дочь Лили и Вячека, художник Оксана Клокова...

В 1974, кажется, на Трухановом острове замечательные энтузиасты сумели организовать обучение всех желающих верховой езде. Вячек ездил туда часто... Тогда, кажется, он и рассказывал впервые про себя-мальчика и табун лошадей в сорок втором...

Человек и конь. Много веков они приручали друг друга, и эта тема – взаимной любви и взаимной благодарности, ответственности за прирученного – занимала его всю жизнь...

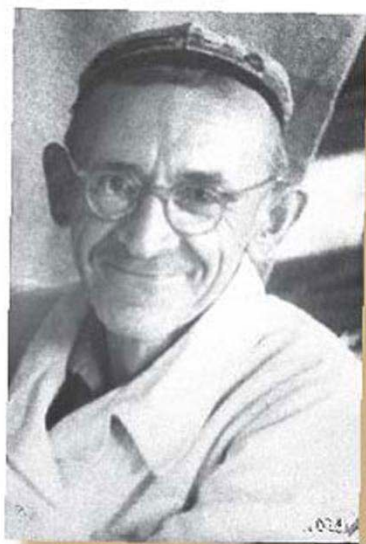

Еще тема всей жизни: Мальчик и...: Мальчик и олень. Мальчик и лось. Мальчик на козле. Мальчик и конь. Мальчик на коне. Не знаю, есть ли у животных душа, но если она есть у художника, то через его руки к бронзовому, деревянному или каменному животному она вполне может перейти...

Что и от кого переходит к нам – нелегко определить. Михаил Васильевич Клоков, отец Вячека, доктор биологии, ботаник с мировым именем (фиалка Клок), за очень долгую научную жизнь описал огромное количество растений, получил Государственную премию, даже, кажется, не одну. Иорден Ленина получил. Не стал академиком, но кто знает, как там у них все это происходит? Вячек ведь тоже «заслуженного» получил, как мне рассказывали, только потому, что рабочие на художественном комбинате возмутились – сколько можно давать только тем, кто «верхам» верно служит... На правду вообще-то говоря похоже, рабочие его по-настоящему уважали, я много раз это видел. Академиком он тоже не стал. Других хватает.

Михаил Васильевич (Михайло Доленго) в литературной жизни двадцатых-тридцатых годов был одним из самых известных украинских критиков. И всю жизнь – украинским поэтом. Очень хорошим, по оценкам многих. Жили они в начале тридцатых в Харькове, в пятьдесят третьей квартире самого, наверное, трагичного дома – писательского «Слова» (вот уж, воистину, памятник Слову!), прозванного самими жильцами «предварилровкой». О нем много написано. Мама Вячека, Евгения Васильевна, вспоминала, как они с бабушкой уничтожали следы дворянского происхождения – документы и фотографии. Самое большое достижение советской власти – разрыв связи времен, сначала в семейных архивах, затем в наших душах...

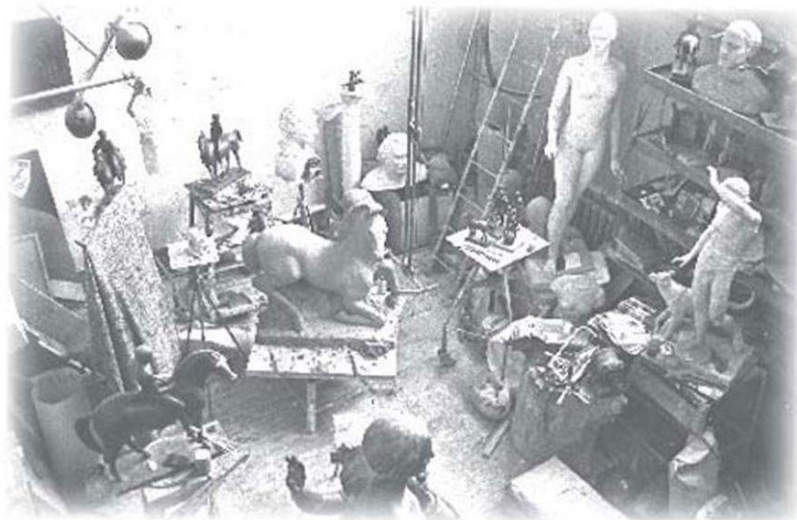
Михаил Васильевич был арестован, но, к счастью, выжил, хотя везло немногим. А в соседней, пятьдесят четвертой квартире, недолгое время жила большая семья Крушельницких, ставшая, наверное, символом трагедии украинской интеллигенции того времени... В том

Я люблю скульптуру за ее сущность – сущность волшебного предмета. Люблю за то, что она не только кажется, но и есть, что ее можно обойти со всех сторон, можно ощутить плотную, напряженную поверхность форты, люблю за чудо игры светотеней на ней с изменением положения солнца, люблю за ее начальное назначение – утверждать в мире идеал... Скульптура создается из прочных материалов, она – послание в будущее, и поэтому несет особую миссию. Я люблю скульптуру за ее мужество, за скупость средств, которыми она оперирует, за взаимодействие с пространством... (Из интервью В.КЛОКОВА разных лет).

же пятом подъезде жили Владимир Сосюра, Юрий Смолич, Вадим Меллер, Лесь Курбас... У Вячека есть пронзительно лиричный рассказ «Королева» (все мы родом из своего детства), действие которого происходит в том самом доме. Оттуда-то его большая любовь к литературе на всю жизнь...

В экспозиции музея в Тригорском стоит портрет Пушкина в дереве. Очень красивый, одухотворенный, романтичный и благородный. Пушкин работы романтичного и благородного Клокова. Глядя на скульптуру, можно многое рассказать и об авторе...

Он удивительно много сделал в период между сорока и пятьдесятю, самое, пожалуй, плодотворное время жизни. Наверное, много накопил в себе, нужно было делиться... Бегал каждое утро по часу (а в воскресенье по два в лесу – мое самое счастлирое время общения с ним – бежишь рядом и слушаешь...). И байдарка, и лыжи при малейшем снеге...

Спорт был с ним всю жизнь. Он очень любил бокс – груша и мешок висели и дома, и в мастерской. В госпитале, пугаясь уже иногда в реальности, сказал как-то утром: «Знаешь, я сегодня провел очень хороший бой с тенью». В молодости, в рейсе, лежа на койке, пытался вспоминать движения лыжника и... учился правильно бежать сам. После рейса, в первую же зиму побежал по-другому. Лиля к тому времени была уже мастером спорта по лыжам и академической гребле, членом обеих сборных, многократной чемпионкой Украины...

Одна из любимых работ – «Гимнастка»; дипломная работа «Перед стартом» – фигурка девушки-пловчихи... У него есть портрет планериста Николая Калашникова (мастера спорта и чемпиона Союза), о котором он рассказывал всегда с восхищением.

Он вылепил три портрета художников: Алексея Захарчука в 1982 (хранится в Третьяковской галерее), Николая Рапая в 1988

Скульптор запечатлел момент, когда великий Боттичелли благословляет свое творение на вторую жизнь – на бессмертие. Получив от художника жизнь, оно вот-вот унесется из его мастерской в мир. Композиция построена на противопоставлении устойчивой фигуры сидящего мастера и парящей фигуры девушки. Ее можно воспринимать не только как дитя его таланта, но и как Музу-вдохновительницу, пробуждающую творческие силы, как мечту, недосягаемый идеал совершенства, как Весну, несущую радость. Клоков не ставил своей целью точно воссоздать облик одной из моделей Боттичелли, но его идеал красоты близок к боттичеллиевскому пониманию прекрасного. Поэтому Муза Боттичелли, несомненно, и Муза Клокова (Юлия ЗАХАРЧУК).

(в Дирекции художественных выставок Украины), Анатолия Лимарева в 1989 (в мастерской автора).

И в это же время (1983–1989) работает над композицией «Боттичелли». Портрет художника. Вечная тема в искусстве – художник и его модель.

Он отлил ее в бронзе за свой счет (точнее, за счет себя и семьи, потому что никогда особенно много не зарабатывал, а стоило это и тогда немало). А вот «унестись в мир» ей оказалось непросто. «Пристраивать» свои работы Клоков как-то не очень умел, а покупать скульптуру для музея начальство «по культуре» не собиралось. Появилась идея установить ее на улице Флоренции в Киеве (Флоренция – родина Боттичелли). Подготовили проект, подали, куда надо, получили ответ: не надо. Потом, в горисполкоме, кажется, и в Союзе художников возникла идея подарить скульптуру городу-побратиму Флоренции. Еще хотели поставить ее возле Музея западного и восточного искусства... Идеи «появлялись», конечно, не сами по себе. Друзья-художники переживали (и переживают до сих пор) за судьбу шедевра – Алексей Захарчук, Борис Довгань, Юлий Сенкевич... Может, и не только они многое делали, чтобы скульптура не пропала, как пропали многие его работы.

Для поездки в Италию собрали большую группу людей (Лиля Гордиенко в нее не попала), сколотили ящик для скульптуры и... не смогли поехать из-за Балканской трагедии. Во Флоренцию «Ботичелли» Клоков не попал. Вячек смеялся: «Зато какие доски остались...»

В обоих случаях В.Клоков хотел подарить свою работу, надеялся только, что ему возместят стоимость отливки. Не получилось. А Киев продолжают «украшать» те, которые «верно служили» и служить продолжают...

Кстати, в одну из предвыборных кампаний Клоков и «Ботичелли» попали в газету, их даже сфотографировали вместе с кандидатом куда-то там; что-то этот кандидат обещал, Вячек удивлялся: надо же, есть люди, равнодушные к судьбе искусства... В таких случаях он немного смахивал на святого...

С 1998-го года «Ботичелли» стоит в Национальном художественном музее Украины, прямо перед входом в залы второго этажа. Клокову нравилось, что люди будут видеть его. Только вот живет он там без прописки, на птичьих правах. Может и улететь, как улетели уже в

*Античное искусство вечное, оно не меркнет. Античный мир в моем понимании служит образом в трагостке человека, через его призму я хочу дать людям ориентир в сегодняшней жизни, обратить их взоры к идеалу, к прекрасному...
(Из записей В. КЛОКОВА)*

*...настоящее искусство всегда
премущественно и всегда ново, как
сама жизнь, ибо оно – жизнь духа.
Премущественность – кровеносная
система искусства, и потерять ее,
значит убить искусство.
(Из записей В.КЛОКОВА).*

2001-м, кажется, бронзовые «Афродита и Дионис» – в подарок, как сообщили, какому-то очередному Самому («сам» этот и имени автора-то, скорее всего, не знает – бронза, и достаточно).

«Афродита и Дионис», «Актеон», «Орфей», «Похищение Европы»... Художник хотел дать ориентир... Из этих четырех работ только «Орфей» был установлен в Гурзуфе, в парке санатория Министерства обороны СССР в 1989-м. Может, и его уже украли, как «Мальчика на козле» из парка культуры Шевченковского района? Истинных ценителей бронзы много.

В молодости для него большим авторитетом был Иван Петрович Кавалеридзе – Человек и Художник.

Незадолго до смерти он перечитал «Кола Брюньон» Романа Роллана. «Знаешь, – говорит, – я читал его в пятнадцать лет и не знал даже, как много взял оттуда...».

**«...Сколько на этой круглой
штуке великолепных вещей, ве-
селящих глаз, услаждающих вкус!
Господи Боже, до чего жизнь хоро-
ша!» (Кола в восторге).**

**«Мир – бесплодная равнина,
где, местами, колосятся нивы,
засеянные нами, художниками»
(Кола в отчаянии).**

Я потратил время, проведенное рядом с ним, до обидного расточительно. Поэтому сейчас это все и записал. ✱

Королева

Высшая ШКОЛА ПИИ

Все мы родом из своего детства

Славка открыл глаза и увидел на белой стене оранжево-розовый, казавшийся пушистым, отсвет утреннего солнца. Не жась в постели, ощущая голым телом уютную теплоту чистых, глаженных простыней, он не спешил вставать.

Была суббота, семнадцатое мая, первый день долгожданных летних каникул, и жизнь впереди представлялась беззаботно-радостной, как это утро.

Славка жил с бабушкой и сестрой, но сейчас их не было дома. Бабушка, судя по всему, ушла на базар, а Светка – к подруге Алке Бахмут, о чем свидетельствовала оставленная на столе записка. Поднявшись с постели, он прошел в ванную и долго стоял под душем, млея от горячих, тугих струй.

Вымывшись, радуясь распаренному чистому телу, Славка протер ладонью висевшее на стене большое, запотевшее зеркало и стал разглядывать в нем свое отражение. За прошедшую зиму он здорово вырос, раздался в плечах, и теперь с любопытством, будто новоприобретенную собственность, рассматривал свое неузнаваемо изменившееся тело. Упруго-округлое, уже слегка загорелое, кроме мест, где загару мешали трусы, оно весело блестело от воды, казалось здоровым, сильным и нравилось ему.

Вдоволь наглядевшись, Славка оделся, выпил чаю с оставленными ему еще теплыми пирожками и, в радостном нетерпении, предвкушая все прелести вольного времяпрепровождения, сбежал по лестнице во двор.

Светило солнце, но еще не было жарко. В высоком небе бесшумно пронеслись легкие ласточки. Еле уловимо пахло цветущей сиренью. До чего же хорошо дышалось в это майское утро...

Славке очень хотелось поделиться с кем-нибудь своим праздничным настроением, но во дворе еще никого не было,

и он, прыгая через две ступени, радуясь упругой силе ног, взлетел на солярий, надеясь застать там кого-нибудь из ребят.

Солярием у них в доме называли ровную, огороженную площадку на крыше, где жильцы сушили белье, а ребята загорали, и где на высокой прочной мачте вращался их самодельный ветряк. Он и сейчас тихо жужжал, весело мелькая разноцветными лопастями, будто радуясь Славкиному приходу. К его мачте была привязана длинная, поддерживаемая посредине высоким шестом веревка, на которой сушились чьи-то широкие простыни. Под их тяжестью веревка натянулась, слегка прогнув мачту. Обычно веревки привязывали левее к высокой стойке ограждения, и тогда отсюда, с высоты пятого этажа, были видны яры, начинающиеся сразу за домом, столетний дуб на острове посреди яра и далекий лесопарк в лиловой дымке.

Сейчас же простыни, как занавес перед началом спектакля, закрывали полнеба, и ничего, кроме них, не было видно.

Славка, пребывая в том состоянии праздничной эйфории, когда все кажется простым и подвластным, не долго думая, решил, что ничего этим простыням не сделается, если он перевяжет веревку левее, к стойке ограждения, открыв привычный простор с ярами и лесопарком. Туго затянутый влажный узел не поддавался, и Славка, пытаясь растянуть, поддел его ножиком, неловко потянул на себя, и ножик, соскользнув с узла, чиркнул остро отточенным лезвием по основанию туго натянутой веревки, мгновенно перерезав ее.

Шест, поддерживающий веревку, повалился, и белые, словно лебеди, полотнища, взмахнув широкими краями, печально опустились на грязный, весь в масляных пятнах от постоянно чинившихся здесь мальчишечьих велосипедов, асфальт.

Испугавшись, Славка подхватил веревку, пытаясь поднять мокрые, неожиданно тяжелые простыни, но только проволочил их по асфальту, еще больше испачкав. В панике он обернулся, намереваясь убежать, но бежать было некуда: в дверях солярия, словно Немезида, стояла Королева.

Боже! – мелькнуло в его голове, – неужели это ее простыни? Меньше всего на свете он хотел бы именно этого!

Она появилась в их доме недавно, и Славка не знал ее имени. Во дворе же за горделивую осанку, за уложенную короной русую косу на красивой голове ее называли Королевой. Цвет лица у нее был смугло-румяный, а синие глаза серьезно смотрели из-под темных соболиных бровей. На вид ей было лет шестнадцать, не больше. Во всяком случае, к чуждому Славке миру взрослых она в его представлении еще не принадлежала, и очень ему нравилась. Служила Королева у жильцов с пятого этажа. Он засматривался на нее, когда она проходила по двору, легко ступая, ладно отмахивая округлыми, не по-городскому загорелыми руками, слегка покачивая спиной. Все ее движения казались ему удивительно ловкими и свободными, плавно переходящими одно в другое, будто у молодого оленя. Славка даже решил, что влюблен в нее.

Она же о его существовании и не подозревала, пока в прошлое воскресенье, отчаявшись другим способом привлечь ее внимание, его не угораздило запустить ей во след теннисным мячом. Мяч, как нарочно, сильно ударил ее пониже спины, оставив на светлой юбке темное пятно. От неожиданности она вскрикнула, смешно схватилась за ударенное место, потом увидела Славку, и только высокий забор, через который он перемахнул в соседний двор, спас его от ее гнева. Всю неделю он опасливо озирался, боясь неожиданной встречи с ней, и вот встретились!

Славка едва успел отбросить назад ножик, будто еще можно было скрыть содеянное, как Королева в два прыжка оказалась рядом и, схватив обеими руками за ворот, затрясла его, словно грушу. Вблизи, босая, разъяренная, с синей косынкой на волосах, выбивавшихся из-под нее, и мотающейся по загорелым плечам русой косой, она уже не казалась ему почти ровесницей, и он не на шутку испугался.

– Ты что же это делаешь, паразит? Совсем сдурил, что ли? Ну, погоди, – прокричала она ему прямо в лицо так, что он чувствовал ее горячее дыхание и, развернув спиной к себе, не отпуская воротника, повела на лестницу. Дверь в ее квартиру была открыта, и она направила его туда.

На пороге Славка испуганно уперся руками в дверной косяк, пытаясь что-то сказать в свое оправдание, но сильный пинок коленом заставил его влететь в кухню, по пути ударившись в темной прихожей о вешалку и испугавшись мелькнувшего в большом зеркале своего же отражения.

– Молчал бы уже, сама своими глазами все видела! – входя вслед за ним, сказала Королева. Не дав опомниться, она повалила его на пол и, зажав сильными коленями его руки, связала их своей косынкой. От ее разгоряченного тела волнующе-остро пахло нагретым под солнцем ромашковым полем.

– Ну вот, теперь никуда не денешься! – подымаясь с пола, сказала она, оправив платье и, захватив стоявший под раковинником пустой таз, ушла, заперев его в кухне. Слышно было, как ее босые ноги прошлепали по коридору, и все стихло.

Славка в немом отчаянии продолжал лежать на полу, ожидая невесть чего. Утро было по-прежнему ясное, так же светило солнце, но все это уже не радовало глаз... Хуже всего было даже не само сознание вины, которая была целиком на его со-

вести и за которую он готов был нести наказание, а убежденность Королевы в сотворенной ей на зло пакости и собственное бессилие что-либо доказать.

Шло время, Королева не возвращалась, а больше, судя по царившей тишине, в квартире никого не было. Немного придя в себя, он все же поднялся с пола и огляделся.

Кухня была светлая и довольно просторная. На большой плите под вываркой с бельем шумел примус. Посреди кухни стоял стол, покрытый розовой в белую клетку клеенкой. На столе, кроме синей, эмалированной кружки, до краев наполненной прозрачной водой с торчавшей одинокой ромашкой, ничего не было. Возле стола приткнулись две табуретки, с одной из которых свисало кухонное полотенце, а дальше, вплотную к раскрытому настежь окну, темнел высокий сундук с латунными кольцами по бокам. Сундук был разрисован по темному фону пышными диковинными цветами, изрядно уже потертыми. На сундук и, дальше, на свежeweымытый, еще блестящий от влаги пол, падали две широкие полосы солнечного света, озаряя низ сундука оранжевыми отблесками. Справа на стене мотали маятником дешевые часы-ходики с гирей на длинной цепочке. Стрелки на них показывали без двадцати десять. Слева в углу висела плохо видная в ярком свете икона в поблескивающей серебром ризе.

Из открытого окна веяло утренней прохладой, пахло сиренью, и доносились веселые детские голоса. В кухне было очень чисто, даже нарядно и немного таинственно от темной иконы и старинного сундука. Славка подумал, что, наверное, на нем спит Королева. При мысли о ней его опять охватило отчаяние. Он присел на табуретку и попытался зубами растянуть узел, стягивающий кисти рук, но только еще сильнее затянул его и безнадежно ткнулся головой в свои лежащие на столе руки, стянутые синей косынкой.

Захотелось пить, и он отпил пару глотков из кружки с ромашкой. Ее лепестки защекотали нос. Они горьковато пахли солнечным полем, как пахло сегодня и от самой Королевы. Это почему-то успокоило его, и он подумал, что ничего такого уж страшного с ним не случится.

В это время в коридоре послышались шаги босых ног и звук отпираемого замка. Вошла Королева, неся таз с горой измазанных простыней. Не глядя на Славку, она прошла мимо

и с глухим стуком бросила таз под раковину. Затем, стремительно разогнувшись, бегом вернулась к входной двери, заперла ее и, прикрыв кухонную дверь, уже не спеша подошла к столу. Славка невольно поднялся и, потупясь, с опаской поглядывал на нее. Щеки ее горели, губы были решительно сжаты, в синих глазах дрожали злые слезы. Она молча оглядывала его – с ног до головы. Что-то было в ее взгляде, от чего все в нем сжалось в тоскливом предчувствии, и когда она, устало мотнув подбородком в сторону сундука, негромко, но как о чем-то окончательно решенном, сказала: «Ложись на скриню, выпорю!» – у него от испуга и стыда ослабели ноги. Растерянно глядя на нее, он вымученно улыбался, пытаясь сделать вид, что принимает ее слова за шутку, в то же время с ужасом сознавая, что она не шутит. В уголках глаз Королевы мелькнула усмешка, на миг обнадежив его, но глаза ее тут же снова стали по-взрослому отчужденными.

– Живо стаскивай штаны да ложись, а то Наташку позову, хуже будет! – уже с угрозой в голосе повторила она, и Славка окончательно понял, что сейчас, несмотря на праздничное утро, на аромат сирени и проносящихся за окном ласточек, он действительно будет выпорот, и помешать этому не в его силах. Он хорошо знал Наташку, румяную узкоглазую деваху, прислугу из соседнего парадного! Торопливо, чтобы хоть ее не позвали, Славка связанными руками нащупал пряжку ремня, с трудом растегнул ее, затем пуговицы, и, придерживая сползающие штаны, шагнул на непослушных, будто чужих ногах к сундуку. С иконы на него скорбно и укоризненно смотрел темноокий женский лик. Пропуская его к сундуку, Королева выдернула из петьель ремень, отчего Славкины штаны сползли вниз, спугав ноги. Славка беспомощно затоптался перед сундуком, боясь своей нерасторопностью совсем разозлить ее.

Его еще никогда всерьез не пороли. От волнения он не помнил, как все же очутился на высоком сундуке. В памяти остались только ее настойчиво сильные, горячие руки, бесцеремонно управляющиеся с ним, смутно волнуя своими прикосновениями. Опомился он уже лежа голым животом на твердой, нагретой солнцем крышке, едва хватавшей ему до подбородка. Внизу он видел свои руки, привязанные к кольцу на боковой стенке сундука. Лежать было неудобно, и Славка попытался передвинуться, но туго стянутые в коленях каким-то полотенцем

ноги не позволили сделать это. Из открытого окна веяло утренней прохладой, усиливая ощущение незащитной и стыдной заголенности. От сознания полной власти над его телом чужой воли в горячем волнении стучало сердце. Славка слышал, как она, примериваясь, дважды сильно хлестнула ремнем по воздуху с его голым телом, а из открытого окна, перебивая эти пугающие звуки, доносился чистый и звонкий девчоночий голос, весело звавший кого-то – «Маня! Маня!» Где-то там шел своим чередом беззаботный праздничный день, причудливо переплетаясь с приготовлениями к стыдному наказанию, от чего они казались еще более дикими.

Позвонили в дверь, и Королева, выйдя в коридор, с кем-то разговаривала. Вернувшись, она достала из-под рукомоynика таз с бельем и толчком босой ноги подогнала его под самый нос Славке. Широкая солнечная полоса, косо падающая на крашеный пол, достигнув таза, резко загибалась вверх, следуя причудливым изломам складок белья, беспощадно высвечивая на нем масляные пятна грязи. Хочешь-не хочешь, приходилось смотреть на них, с трепетом ожидая приближения Королевы.

Краем глаза он видел ставшую на солнечную полосу узкую загорелую ступню, затем плотная ладонь легла на его поясницу, с силой удерживая ее, и в следующий миг сильнейший удар ремнем ожег его зад, лишив последних иллюзий. Славка испуганно закричал, не узнавая своего голоса, а Королева, перегнувшись через него к окну, касаясь ожженных мест упругим животом, деловито закрыла рамы.

– Орешь сильно! – объяснила она.

Сразу стихли веселые звуки погожего летнего утра. Запахло кипятившимся бельем, и Слава, уразумев наконец, что его сейчас ожидает, рванулся изо всех сил, пытаясь освободиться, но тяжелый сундук прочно стоял на полу, надежно удерживая своего узника.

Поняв тщетность усилий, Славка затих, обреченно расслабившись, а Королева сноровисто, как делала все, за что ни бралась, стала со всего маха хлестать его по голому телу.

– Вот тебе! Вот тебе! Вот тебе! – все больше распаяясь, выдыхала она за каждым ударом. Славка метался, насколько позволяли его путы, в напрасной надежде избежать очередного удара, но ремень жег и жег, настигая во всех положениях. Он кричал, что больше не будет, просил простить его,

но это было все равно, что просить грозовую тучу перестать метать молнии. Жгучие волны боли вспыхивали одна за другой, захлестывая сознание. Ему казалось, что порка никогда не кончится. Наконец, после еще нескольких, совсем уже нестерпимых ударов, когда его вопли слышны были, наверное, по всему парадному, она бросила ремень на стол, и его пряжка звякнула по кружке с водой.

Славка лежал, тяжело дыша, не смея верить, что наказание окончено. Сзади все горело огнем, но это казалось уже раем по сравнению с тем, что было. После истошных криков в кухне стало непривычно тихо, только по-прежнему, будто ничего не случилось, тикали ходики да мирно шумел примус. Королевы вообще не было слышно, и это почему-то тревожило Славку. Наконец он с облегчением услышал, как она отошла к раковине и заплескалась там, умытая, потом подошла к сундуку, перегнувшись через него к окну, открыла настежь рамы.

В кухню хлынул свежий, прохладный воздух, и снова запахло сиренью. Опять стали слышны звуки погожего утра, звуки того мира, в котором Славка жил до этого и куда ему предстояло возвратиться, но уже каким-то другим. Королева отвязала ему ноги, опустила на битые места рубашку и, зайдя спереди, наклонилась, отвязывая руки. Узел на руках сильно затянулся, и она присела, пытаясь растянуть его зубами. Ощувив рядом жар ее щеки, Славка испуганно повернул голову и совсем близко увидел ее темносиние, еще не остывшие от горячки наказания, глаза. Они с шалым любопытством скользну-

ли по его лицу, встретились с ним взглядом, и вдруг брови ее встревоженно сдвинулись, будто самой стало больно, глаза потеплели, сделались по-детски сочувствующими и даже, как ему показалось, немного виноватыми, словно просили прощения. Эта перемена в ней так поразила и обрадовала Славку, что он, неожиданно для себя, благодарно ткнулся лбом в ее горячую щеку и безудержно заплакал. Он плакал от всего сразу – от пережитого смятения, боли и стыда, от внезапно нахлынувшей жалости к себе, и еще от чего-то хорошего, что возникло только сейчас, после этой перемены в ней, которой он сам не мог до конца понять. Будто вернулось что-то бесконечно дорогое, казавшееся безвозвратно утерянным!

Королева не убирала головы, а только молча гладила горячими ладонями его мокрые от слез щеки.

Когда Славка немного успокоился, она все же умудрилась развязать ему руки, и он слез с сундука. Она как маленькому помогла ему одеться и, пока он жадно пил из-под крана холодную воду, умыла следы слез на его лице.

– Сам же виноват, дурень! – говорила она, будто оправдываясь, вытирая ему лицо полотенцем. – Я вчера до полуночи стирала. Думала на воскресенье домой съездить, а ты что сотворил? – говорила она, вдевая на место ремень. Что мог сказать на это Славка? Он только шмыгал носом, глотая остатки слез и рассеянно глядя поверх ее загорелого плеча на мотающие маятником часы. Они показывали четверть одиннадцатого.

Прошло всего полчаса, как он здесь, а ему казалось – полдня.

– Что, жаловаться пойдешь? – не глядя на него, спросила она, провожая его на лестницу. Он и сам не знал, куда пойдет и что будет делать, будто вместо него был кто-то другой и начиналась какая-то другая жизнь, в которой он еще не знал, как себя вести.

Когда он спустился по лестнице и вышел из темного парадного во двор, все там показалось ему странно незнакомым. Будто после месячного отсутствия. Не заходя домой, Славка побрел через яры, чтобы не встретить по дороге людей, в парк. Сзади все саднило и казалось распухшим, мешая идти. В глухом углу парка он долго лежал животом на прохладной траве,

изредка ненадолго засыпая. Просыпался он каждый раз от собственного крика, и с облегчением сознавал, что наказание уже позади.

Домой Славка шел уже вечером, в тихие сиреневые сумерки. В его душе не было ни стыда, ни обиды, а одно только безумное облегчение, словно после выполненной уже, казавшейся непосильной работы. Дома он, чтобы избежать расспросов, сразу лег спать.

Проснувшись утром, Славка сел на диван, собираясь вставать, но сзади все еще саднило, мешая сидеть и, даже на ощупь, чувствовались вспухшие полосы. Вчерашнее снова встало перед его глазами, и горячая волна стыда и обиды захлестнула его. Он откинулся на подушку, пытаясь заснуть, чтобы не думать об этом, но уже не спалось. С обидой подумалось, что могла бы и полегче хлестать. Потом, вытесняя обиду, вспомнилась гора измазанных простыней, которые Королеве предстояло перестирывать. Вспомнились ее волшебно подобранные глаза и чуткие горячие ладони, так хорошо утешавшие его...

В открытое окно было видно такое синее бездонное небо, в просторе которого проносились радостно ликующие ласточки. Обида куда-то ушла, и радость бытия снова наполнила его душу.

Славка позавтракал, невпопад отвечая на бабушкины вопросы, и вышел во двор, слегка побаиваясь встречи с Королевой. По случаю воскресенья она появилась уже после полудня, в новом платье, красивая как никогда. Испугавшись встречи с ней, Славка отвернулся и, не оглядываясь, пошел к воротам. Проходя их, он услышал за спиной легкие шаги. Обгоняя, она притянула к себе его голову, потрепав по волосам, будто подтверждая примирение, молча оттолкнула и быстро ушла вперед, оставив его растерянно стоящим на тротуаре. Провожая глазами ее покачивающуюся в такт шагам гибкую спину и мелькающие внизу сильные загорелые ноги, Славка даже застыл в нерешительности.

Вечером в тот же день, возвращаясь домой из кино, где показывали «Бесприданницу», он был полон впечатлений от фильма. Жалко было Ларису, и Славка подумал, что никогда бы не разлюбил ее, такую самоотверженную и красивую. Еще ему хотелось, как тому богачу из фильма, бросить в грязь под

ноги какой-нибудь красавицы соболиную шубу, чтобы она могла пройти, не запачкав туфельки.

Но не было ни грязи, ни соболиной шубы, а единственная красавица, которую он знал, еще вчера выпорола его.

От всего этого было грустно, и он подумал, что до той взрослой жизни, какую показывают в кино, где бывает такая отчаянная любовь, ему еще ой как далеко!

С шумной и освещенной Оумской он свернул в тихий Госпитальный переулок. Впереди, в тени высоких, раскидистых тополей, еле видные в свете далекого фонаря, шли, оживленно переговариваясь, две девичьи фигуры. С тополиных крон над ними, недовольно каркая, взлетали и вновь усаживались потревоженные вороны.

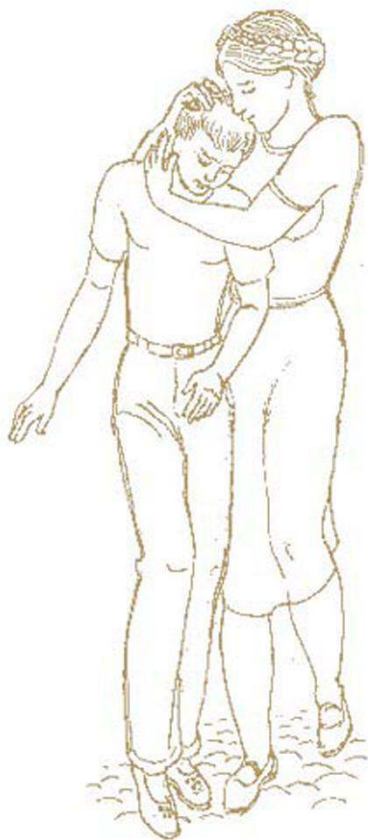
Славка шел быстро и уже догонял девиц, когда они вышли из тени на свет фонаря, и в одной он узнал Королеву. Второй была Наташка. Стесняясь обогнать, он медленно пошел следом, держась в тени деревьев и невольно прислушиваясь к разговору.

– ...и такое меня зло на него взяло, так он меня допек, что и жалко нисколько не было. Луплю по голому, ремень аж влипает, задница уже малиновая вся, так ее исполосовала. Он орет как резанный, а мне все мало! Насилу угомонилась! – горячо говорила Королева. Славка понял, что это о нем, и дальше прислушивался с жадным любопытством.

– Эх, меня не позвала, я бы тоже с удовольствием приложилась! – засмеялась Наташка.

– Да нет, ты слушай, – продолжала Королева, – стала его отвязывать, он обернулся, и я глаза его близко увидела. Большие, серые, в темных ресницах. Я раньше со зла и внимания не обратила, какие они у него. Смотрит испуганно, как дите малое, будто понять про меня что-то хочет. И так мне стало стыдно, так жалко его, сказать не могу!

– Ну, нашла кого жалеть! – рассердилась Наташка. – Я бы пацанов этих всех перепорола! В кои веки правильно что-то сделала – и то жалеет! – не унималась она. Королева не ответила. Славка остановился, давая им уйти. Слушать их разговор было стыдно, но вместе с тем утешительно, оттого, что Королева все еще переживает из-за него. Удаляясь под большущими тополями, они казались маленькими, словно дети, и совсем уже не опасными...

В их доме, где все друг друга знали, такое громкое, в буквальном смысле, событие не могло остаться незамеченным. Соседка видела, как Королева вела его к себе, и слышала затем вопли, не оставляющие сомнения в том, что там происходило. Узнала она и за что его наказали. Через день все женщины в доме знали об этом и дружно одобряли действия Королевы. Никто не верил его оправданиям, даже бабушка. Одна только Королева, кажется, поверила ему. Встречая, она по-доброму смотрела на него синими серьезными глазами, а иногда, когда никого рядом не было, проходя мимо, обнимала за плечи, прижимала к себе его голову и, потрепав по волосам, молча отталкивала. Такая у нее была привычка. От ее платья знакомо пахло ромашковым полем и солнцем. Славка млеет от этого запаха, от прикосновения ее горячих рук, и готов был отдать что угодно, только бы она не забывала этой привычки.

Прошел месяц. Славка все больше привязывался к Королеве...

А потом началась война. Последний раз он видел ее, когда она бежала через двор с каким-то письмом в руках, и слезы текли по ее загорелым щекам. Ночью она уехала, и больше он никогда ее не видел, ничего не знал о ее судьбе. Славка так и не узнал ее настоящего имени, но ему не суждено было ее забыть, и она навсегда осталась для него просто Королевой.

Киносеанс на корабле

Поздно вечером вдруг собрались крутить фильм. Экран, растянутый на большой раме, установили прямо на главной палубе. Его светлый прямоугольник тихо покачивался вместе ско- раблем среди незнакомых созвездий южного неба, казалось, что это звезды пологими дугами двигаются над экраном...

Весь сегодняшний день мы отдирали толстенные, мокрые, изорванные шипами рабочих сапог доски защитного покрытия палубы и сбрасывали их в океанские волны. За кормой, до са- мого горизонта, весь день тянулся след из пляшущих на волнах досок. Сейчас они остались далеко позади... На душе было лег- ко и радостно. Раз сняли рабочее покрытие, значит промысел закончен, и мы полным ходом идем в Мельбурн отоварить за- работанную валюту, а затем – домой!

...Семь месяцев, двумя двенадцатичасовыми вахтами, дневной и ночной, мы разделявали добываемых десятью кораблями-китобойцами китов. Двенадцать часов в сутки, без выходных и праздников, передыхая только во время штор- мов... Было от чего отдыхать, и я с наслаждением лежал на су- хой, еще теплой после жаркого дня палубе, чувствуя усталой спиной мягкие качания...

От фильма я не ждал ничего хорошего, так как на корабль попадали обычно картины уже никому не нужные в прокате. Я даже не поинтересовался названием. Все мое внимание было занято Южным Крестом, единственным знакомым мне созвездием южного полушария. Впервые я имел возможность спокойно рассмотреть его. В антарктических широтах, где мы провели больше полугода, из-за постоянной облачности звезд почти не увидишь, а многочисленные описания не дают о нем представления. Да и как можно описать словами эту выстроенную в пространстве, удивительную в своей гармонич- ности систему звезд? Она настолько совершенна во всех своих пропорциях и конструктивных связях, что невольно убеждает в наличии какого-то единого, светлого и всемогущего разума- творца и кажется знаком от него...

Занятый этими мыслями, я и не заметил, что картина уже идет. На экране двигались какие-то люди в старомодных костюмах, слышалась взволнованная речь и тихие переборы гитарных струн... Проступало что-то до боли знакомое, полузабытое, и все же щемяще-родное. Я понял, что смотрю «Бесприданницу», фильм, виденный мной еще до войны... Жила и мечтала о любви девушка, а полюбив, боролась за свое счастье, обманутая миражом... и душа замирала, покоренная ее безыскусным очарованием и печалью...

Матросы, заполнившие палубу, болтающие между собой и смеющиеся, постепенно смолкли, тоже захваченные действием. Стало тихо. Слышно было каждое слово, каждый вздох, доносящийся с экрана. В темноте, то разгораясь, то затухая, тлели огоньки сигарет, чуть подсвечивая сосредоточенные лица. Кто-то, расчувствовавшись, прошелся трехэтажным матом в адрес Кнурова... Жалко было Ларису, хотелось помочь ей, спасти ее, и зрители были благодарны актрисе, заставившей их так чувствовать, но спасти Ларису им не было дано...

Все действие фильма, разворачивающееся на фоне незнакомых созвездий, приобретало какое-то особое звучание и особый накал чувств...

Еще вчера мы разделяли последних китов, и я, с фленшерным ножом на громадной, качающейся туше, привычно ощущал себя неандертальцем, чье сердце усиливает биение только в ответ на повышение физической нагрузки.

А сейчас сердце опять горячо отзывалось трепету чужой души, и я был благодарен за это воскресение...

Через много лет мне довелось встретить Алисову в Киеве, в уютной Рапаевской мастерской. Мы пили чай, и мне все вспоминался озаренный звездами экран и она в своей звездной роли. Душа наполнялась благодарностью. Было хорошо-хорошо и до слез чего-то жаль...

Два полюса

Двое суток эшелон с эвакуированными медленно продвигался на северо-восток. Все это время над осенней, уже пожухлой землей низко висели сплошные, без единого синего окна, облака, спасая от бомбежек. Несмотря на это, все равно время от времени по поездной трансляции объявляли воздушную тревогу. Эшелон останавливался, и уставшие от долгой неподвижности люди с удовольствием выходили из вагонов размяться. Обычно слышно было характерное, с придыханием, гудение немецких самолетов, но их самих не было видно. К этому уже привыкли, и когда в очередной раз объявили воздушную тревогу, я тоже выскочил из вагона. Люди стояли, задрвав головы, глядя на спасительные тучи. Прямо от железной дороги начиналось всеми забытое поле с неубранными помидорами, и люди стали их собирать. Я тоже побрел между жухлыми кустами, обирая уцелевшие помидоры. Наклонившись, краем глаза увидел, как из низких туч один за одним вывалились три желтобрюхих «Юнкерса». Они шли совсем низко, наискось, с хвоста эшелона. Видно было, как одновременно у всех троих распахнулись продольные люки и из них, кувыркаясь, посыпались ясно видные вначале черные бомбы.

Я упал на спину, с любопытством наблюдая разворачивающееся действие. Страх в ту минуту еще не было. Куда-то бежали и падали на землю люди. Я увидел бегущую маму с сестрой, но не успел заметить, где они упали. Бабушки не было, она, видимо, как всегда, осталась в вагоне.

В это мгновение с неба раздался жуткий, с невероятной силой нарастающий, вдавливающий в землю вой бомбовых сирен. Ничего страшнее я в жизни не слышал. В последний раз глянул вверх, и в ужасе перевернулся на живот. Самолеты, одновременно кренясь, летели по пологой дуге, выходя прямо на нас. Я подумал, что это конец, что бомбы не могут не накрыть нас. Подумал, что ведь совсем мало прожил. Собственное тело казалось ненужно громоздким, хотелось стать плоским, как лист жести, и вдавиться в землю так, чтобы осколки пронеслись

мимо. Вой бомб стал невыносимым. Казалось, еще секунда – и умрешь от одного этого звука...

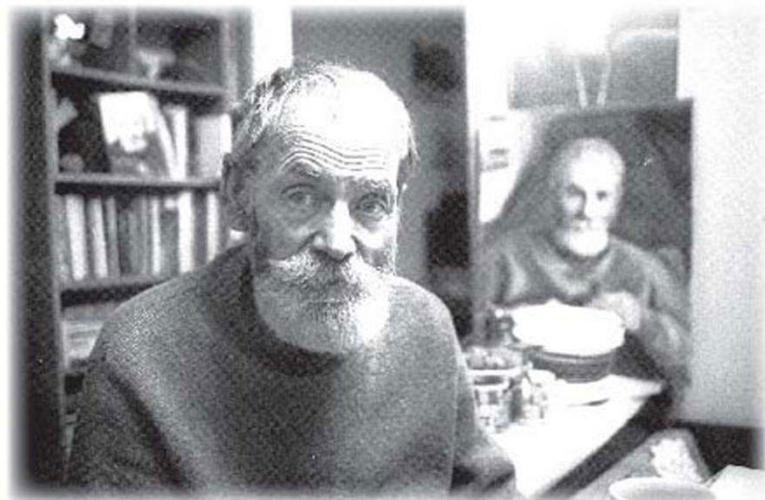
В это время, как избавление, забухали взрывы бомб, и черно-бурые фонтаны земли один за одним взмывали вверх. По спине затарахтели комья земли.

Когда стихли взрывы, люди начали подниматься. Где-то впереди, ближе к паровозу, кричали раненые. Несколько человек побежали туда. Остальные молча брели к вагонам. Я увидел мать, а потом и сестру. Они шли молча, как все, ничего не замечая вокруг, и я вдруг понял, что все, каждый в одиночку, в душе уже умерли, и понадобится время, чтобы прийти в себя.

Я шел, еще не вполне веря в свое спасение, но понимая, что детства уже нет, что что-то безвозвратно изменилось вокруг.

Живот и грудь у меня были буро-красные и мокрые. Я так жадно прижимался к земле, ища в ней спасения, что от помидор, которые я, собирая, клал за пазуху, остались одни только шкурки.

Когда я зашел в вагон, бабушка, увидев мой живот, испуганно вскрикнула, и пришлось ее успокаивать. В тот день я подумал, что, наверное, каждый умирает в одиночку, и ничего сделать с этим человеку не дано. ✱

Сарматський експрес

Микола РЯБЧУК

Кілька років тому я їхав із Відня до Будапешту й далі на схід, чи, властиво, на південь, – а втім, і на південь від Будапешту був також Схід, він починався, як відомо, вже на околицях Відня – за огорожею славнозвісного Меттерніхового саду, отож я їхав тим «орієнт-експресом» до Белграду, Софії й далі – до Азії, Африки і, можливо, Латинської Америки, – словом, до екзотичних країв, ледь окреслених на європейських ментальних мапах і позначених традиційним середньовічним терміном «земля левів».

На Паннонській рівнині стояла спека, досить незвична як на середину травня, але цілком звична для Сходу, відомого, зрештою, в цілому світі своїми морозами, самумами й тропічними зливами. У поїзді справно працювали кондиціонери й усім нам було добре в цій капсулі ready-made Заходу, космічному шатлі, що сумлінно віз пасажирів до їхніх далеких орбітальних станцій під назвою «Radisson», «Mariott» чи, у найгіршому разі, «Ibis».

Я гортав не надто цікавукнижку й краєм вуха, мимохіть, наслухав розмову сусідів. Один із них був болгариним, другий сербом, кожен розмовляв своєю мовою, допомагаючи задля більшої зрозумілості енергійними жестами, завдяки чому і я міг їх розуміти. Болгарин вважав себе фахівцем зі Сходу – він розказував своєму сусідові про Москву і Санкт-Петербург, Новоросибірськ і Новоросійськ, і, здається, про Новорибінськ чи Новорепінськ, про тамтешні химерні звичаї, а головне – про жахливу корупцію. «Вона ще більша, як у нас!» – патетично стверджував він, на що серб лише недовірливо хитав головою.

«І ніякої демократії, – не вгавав болгарин. – Путін у них як цар. Хоча це ще нічого. От у Білорусії – там є такий диктатор, називається... –

болгарин на мить завагався, – Шевченко!.. Так от, він навіть заборонив слово "президент"! Тобто президент у країні лише один. А всі інші – чи президент клубу, чи президент компанії – не мають права так називатися!..»

«Якийсь божевільний!» – скрушно зітхнув серб.

Я далі не слухав. Я уявив собі бідолошного серба, який, можливо, одного дня завітає до Києва і побачить там перед університетом пам'ятник Шевченкові. А тоді ще, чого доброго, дізнається, що пам'ятники йому є по всій Україні. І зрозуміє, що зрозуміти цих українців – навіть православним побратимам-сербам – неможливо. А що вже казати про якихось там підданих Єлизавети чи Густава-Адольфа!

2

На щастя, мої співвітчизники не поставили ще пам'ятників «білоруському диктаторові Шевченку», себто Аляксандрові Лукашенку, котрого сердешний болгарський орієнталіст сплутав із українським поетом-класиком чи, вірогідніше, із його популярнішим нині футбольним однофамільцем. (А ти, читачу, ніколи не плутав Чакрамурті і Чакраворті? Словенію і Словаччину? Росію і Русь? Ніязова і Назарбаєва? Рахмонова і Рашидова? Карімова і Кебабова?) Мої співвітчизники не поставили поки що навіть пам'ятника значно любленішому на цих теренах диктаторові – Владіміру Путіну, хоча цей хахлацький недогляд, у принципі, ще можна поправити.

Мої співвітчизники, загалом, люди некаптиві. Вони живуть у іншому історичному часі, а може, і взагалі в позаісторичному, як то личить жителям Орієнту. Замість пам'ятників вони б охочіше насипали кургани, робили зарубки на дереві чи випалювали своїх улюблених провідників із глини, попередньо їх у тій-таки глині засмаживши. А проте клятві колонізатори навчили їх будувати пам'ятники, і тепер мої співвітчизники, як і всі неофіти, виявляють у цій справі неймовірно завзяття. Пам'ятники Шевченку по всіх містах і містечках замінюють для них потребу публікування і купування, а тим більше – читання творів національного класика, і взагалі будь-яких творів. Пам'ятники Леніну, набудовані ще раніше по всіх містах, містечках і навіть по селах, виконують ще важливішу – космічно-регулятивну – функцію: забезпечують тяглість часу, його циклічну повторюваність, захищають міфологічний світ від історії з її неминучими розривами, ревізіями і травмами.

Лихослови, втім, стверджують, що пам'ятники Ленінові та інша комуністично-колоніальна атрибутика, щедро збережена майже по

всій Україні до наших днів, – це такий собі вияв українського мазохізму, що його описав ще близько двох століть тому Микола Гоголь. У його повісті «Ніч перед Різдвом» є епізод, де козаки, прибувши до Петербурга, падають навколішки перед збентеженою імператрицею. «Та ну ж бо, підведіться», – каже вона. «Ні, – відказують вірнопіддані козаки. – Умрем, матінко, а не підведемося!»

Лихослови вважають, що для глибоко травмованої колоніалізмом свідомості збереження колоніальної атрибутики має психотерапевтичний ефект: воно дає змогу тубільцям переконати себе, що кількочасотлітній колоніальний гвалт був насправді цілком добропорядним подружнім життям, – може, й не надто щасливим, але цілком легітимним. Усі ті Леніни в цьому контексті – це такі собі фотографії в сімейному альбомі, які шкода викинути. Бо хоч «хазяїн» і був мерзотником, а все ж – це «законний мужик хоч бив, і знущався, і морив голодом, а все ж – не до смерті!

Лихослови, либонь, не читали Марка Павлишина, австралійського професора-україніста, котрий мудро догледів у нашій химерній, чи навіть, як стверджує дехто, потворній еkleктиці вияви специфічної постколоніальної «толерантності, компромісу, зм'якшення максималізмів і розширення сфери можливого». Ба навіть – вияви специфічного місцевого постмодернізму. От, наприклад, видавалося нам, що український уряд не здійснює конче потрібних економічних реформ. А це ж, насправді, – «постмодерна нехоть до сміливих теоретично обгрунтованих експериментів, які, однак, мали б ще більш поглибити

соціальний дискомфорт». Чи, наприклад, от ми собі думали, що українська влада бреше, займається безсоромним крутіством і у внутрішній політиці, й у зовнішній. Ані ж бо, насправді це – «постмодерна свідомість релятивності всіх позицій, готовість переосмислювати всі положення, навіть елементи пародії та гри».

Одним словом, Україна, завдяки посткомуністам, щасливо перескочила з до-модерності у постмодерність, і в цьому контексті футбольний геній Андрія Шевченка є щонайкращим утіленням духу постмодерної нації, чи, власне, спільноти, – бо ж які там у постмодерну добу нації?! Ну а футбольні частівки, що їх скандують щасливі вболівальники дорогою зі стадіону, – це, либонь, і є наш постмодерний «Кобзар», наша «Іліада» та «Одіссея», наша пісня про Сіда, про Роланда, про рушник і про рідну матір, і, звісно, про похід князя Ігоря на половців.

Властиво, в цьому контексті й гоголівські запорожці можуть бути блискучим утіленням нашого постмодерного духу, адже їхнє небажання вставати з колін перед імператрицею – це цілком виразне усвідомлення «релятивності всіх позицій» і, звичайно ж, «готовість переосмислювати всі положення». Ну а поміщик Шпак із комедії «Шельменкоденщик» Гоголевого сучасника Грицька Квітки-Основ'яненка взагалі мав би стати для постмодерної України постаттю емблематичною. Адже серед безлічі милих звичок цей добродій мав зокрема й таку: принципово не читати свіжих газет, аби не мучитись невідомістю й непередбачуваністю поточних подій. Завдовго до Бодріяра він знав, що таке симулякри, й засолював їх, наче огірки в трілітрових слоїках; завдовго до Фукуями він знав, що таке кінець історії, й витворював його собі в окремо взятому маєтку. Він ретельно складав свіжі газети, аби прочитати їх за рік усі гамузом і, таким чином, довідатися не тільки про те, що було, а й про те, що буде:

«Читая по прошествии года все номера вместе, я имею полное наслаждение знать, чем какое обстоятельство кончится. Например, – делиться він сокровенною мудрістю із сусідом, – кроме военных сражений, я люблю следовать за семейными делами Европы, и вот читаю, что такой-то принц женился; и пока вы, Осип Прокопович, мучитесь десять месяцев неизвестностью, я в тот же вечер узнаю, чем его молодая супруга разрешилась и как зовут новорожденное».

Я знаю, що в кожному українцеві сидить Кирило Петрович Шпак, який на всі намагання сусідів втягнути його в обговорення свіжих газет і поточних подій мудро відказує: «Та хай Бог милує, які там свіжі газети! Я ж іще не прочитав торішніх!..»

3

Втім, попри суто постмодерністське розуміння часу, і взагалі історії, Кирило Петрович Шпак був дитям своєї доби, тобто навіть не зовсім своєї, а дещо давнішої, ранньомодерної, котра, як відомо, на Сході законсервувалася й перетривала ледь не до наших днів. Серед безлічі милих звичок Кирило Петрович Шпак мав і звичку судитися – за побитих курей, за загризену сусідським собакою гуску, за отравлену чужою худобою пашу, звичайно ж, за межу, підступно порушену сусідським поміщиком.

Українські письменники першої половини XIX століття досхоchu накепкувалися з цих ексцентричних звичок провінційного малоросійського панства і, схоже, прогледіли досить важливу історичну традицію, якої, зазначимо, не було в сусідній Московії і, відповідно, в тамтешній літературі. Ця традиція походить із досить розвиненої як на свій час правової системи, що існувала на українських землях у XVI–XVII століттях, коли вони ще не були «Малоросією», а просто Руссю в межах польсько-литовської Речі Посполитої. Українські історики, починаючи від Грушевського, часто згадують досить давній і далеко не очевидний нині факт, що Україна впродовж століть «жила одним життям, одними ідеями із Заходом», «у нього черпала культурні засоби, у нього брала взірці для своєї культури». Один із програмових памфлетів, що їх опублікував Михайло Грушевський на початку 1918 року, коли очолював недовговічну Українську Народну Республіку, так і називався: «Наша західна орієнтація». Щоправда, у менш пропагандових текстах українські історики визнають, що «Захід» виступав в Україні «передовсім у польському кунтуші», а його культурну місію здійснював головню «польський варіант католицької контрреформації». І взагалі, як пише гарвардський візантолог Ігор Шевченко, суттєвою рисою українських культурних зв'язків як зі «Сходом», так і з Заходом був, на превеликий жаль, «брак прямого доступу до оригінальних джерел... Закордонні культурні цінності надходили сюди через посередників... Другорядність української культури означала й певну її слабкість».

Безумовно, Україна була недо-Європою – навіть із погляду Польщі, але вона була так само недо-Росією – з погляду московських, а згодом петербурзьких правителів, котрі поступово перебрали від поляків владарювання над цими «окраїнними» теренами. Вона мала становий устрій (Staendestaat) і Магдебурзьке право, розвинену судову систему й місцеве самоврядування, мала школи й колеґіуми, взоровані на польську, чи, властиво, єзуїтську модель, мала своїх

шляхтичів у польському сеймі, котрі час до часу вибирали собі короля – такого собі шляхетського президента, і мала, зрештою, церкву, що не була частиною державного апарату, як у Росії, а радше – інституцією громадянського суспільства. Нічого подібного не існувало в орієнтальній деспотії, званій Московським царством, як і, зрештою, в монголо-татарській Золотій Орді, під сюзеренітетом якої те царство сформувалося.

Цивілізаційний конфлікт між цими двома утвореннями – шматком Речі Посполитої, що ставав Україною, і Московією, що ставала Росією, був неминучий. Він оприявнився, властиво, вже на самому початку їхніх відносин – 1654 року в Переяславі, невеликому містечку на Лівобережжі, де гетьман Хмельницький, натомившись шість років воювати з католиками-поляками, прийняв протекторат сусіднього православного государя й підписав про це відповідну угоду. В душі часу він склав присягу на вірність царю Алексєю і зажадав від нього подібного жесту – клятвенного підтвердження прав і свобод козаків, чи, іншими словами, визнання автономії козацької квазі-держави, званої Гетьманщиною. Тут, власне, й трапився перший українсько-російський конфуз. Цар просто не годен був зрозуміти, чого від нього ці українці хочуть. Для Хмельницького, котрий хоч і воював із католиками, проте був наскрізь просякнтий їхньою освітою і культурою, їхніми цивілізаційними категоріями, чи, по-сучасному кажучи, дискурсом, контрактні взаємини між володарями та підданими були нормою. Для московського деспота, як і для золотоординських ханів, подібні взаємини були блюзнірством.

До початку XIX століття від цих взаємин, як і від традиційного судівництва, як і від колишньої освітньої системи, як і від Магдебурзького права, залишилися лише реліктові рештки, які дотепно описав Квітка-Основ'яненко та ще кілька українських класиків. Але вигнана в двері Європа залазила тепер уже через петербурзьке вікно – разом із новочасними університетами, запізнілим скасуванням кріпацтва та відносно ліберальними реформами 1860-х років. Тепер Європа приходила в Україну вже не в польському кунтуші, а в московському кафтані, чи, радше, петербурзькому сюртуку. Проте клімат у Малоросії справді був трохи інший, і тому навіть добropорядні імперські ідеї, як, скажімо, слов'янофільство, зазнавали тут якихось потворних антиімперських мутацій – не без польських, вочевидь, підступів.

Польські підступи ввижалися імперській таємній поліції ледь не на кожному кроці. Втім, не лише поліція, а й більша частина імперського освіченого суспільства була переконана, що весь український

національний рух – це польсько-австрійська інтрига, глибоко чужа і незрозуміла насправді більшості малоросів. Властиво, вони переконані в цьому й досі, от тільки австрійських інтриганів замінили тепер ще зловивіші й підступніші інтригани американські, ну й, звісно, всюдисущі жидо-масони на чолі з Соросом. Для українських націоналістів, які протягом усієї своєї історії воювали з поляками набагато запекліше й кривавіше, ніж із росіянами, а принагідно ще й не цуралися дати перцю «жидо-масонам», такий патронат мав би виглядати неабияким, ба просто-таки неймовірним успіхом.

А проте навіть міжнародною антиросійською змовою важко витлумачити той факт, що в XIX столітті, як пише історик, «у добу, коли Україна була політично асимільована Росією, всеросійський лібералізм і конституціоналізм знаходив собі найсильнішу підпору власне в українських провінціях імперії». Саме звідси походили майже всі російські ліберали та реформатори – аж до Нікіти Хрущова з етнічно української Курщини та Михайла Горбачова з етнічно української Кубані. (Один зберіг невідомо українського «хруща» в своєму прізвищі, другий – неповторно українське «гекання» у своїй говірці). Зрештою, і церковні реформатори були переважно звідси, і релігійні філософи – ціла блискуча школа кінця XIX – початку XX століття, що показово не вписувалась у православну ортодоксію і, властиво, самою своєю появою суперечила традиційному антиінтелектуалізму російського православ'я.

Польсько-католицька зараза була розлита на цих теренах і, наче невидимий вірус, вражала людей, котрих важко було запідозрити в якихось пропольських чи прокатолицьких настроях. Важко сказати, де крилася та зараза. Уніатську (греко-католицьку) церкву в Російській імперії було зліквідовано ще в першій половині XIX століття, польські маєтки skonфісковано в переважній більшості після двох невдалих антицарських повстань, польські лицейі та гімназії зачинено, польські костьоли сплюндровано почасти за царя, головно за більшовиків, палаци спалено разом зі старовинними меблями та книгозбірнями, кількасотлітні парки повирубано на дрова, недоруйновані замки перетворено на казарми або конюшні, а двомільйонне польське населення України депортовано на захід, на схід, або й на той світ.

Навіть у Західній Україні, «визволеній» советами щойно 1939 року, пам'ять про польську присутність було замазано щонайретельніше. Допіру закінчивши школу (цілком українську, як і більшість у Львові), я зрозумів, що половина моїх однокласників мала польські прізвища – Следзь, Дуфанець, Зацкевич, Щенснович; і допіру закінчивши два

вузи, я довідався, що українців у передвоєнному Львові було лише 20%. Третину населення міста складали євреї, половину – поляки.

Говорити про польськість Львова, а тим більше – про політичну і, що там гріха тайти, цивілізаційну польськість більшості України було неприйнятно. Українські націоналісти й російські більшовики були в цьому питанні зворушливо одностайні. Як і в прагненні «остаточно» вирішити польське питання – чи то за допомогою упівських погромів на Волині, чи то за допомогою енкаведистських депортацій у Галичині. Польськість була як сороміцька хвороба, яку приховують; як позашлюбна дитина в добропорядного батька сім'ї, про яку всі знають, але намагаються вголос не згадувати.

Вона була натаком на якесь інше, несороміцьке життя, на якусь іншу, неросійську традицію. Вона мимохіть, самою своєю присутністю делегітимізувала російсько-советську колонізацію цих теренів, чи, принаймні, ставила пізніший українсько-російський мезальянс під великий сумнів. Її викорінювали як могли – зносили цвинтарі, збивали таблички з пам'ятників, замальовували польські написи на будинках, котрі проте знов і знов проступали з-під неякісної советської фарби, зрештою, насаджували полонофобію, котру, власне, й не треба було особливо насаджувати, бо вона завжди мала в цих краях сприятливий ґрунт.

Польська присутність чимдалі на схід стає слабшою – дедалі менше костьолів, зацілілих палаців і замків, менше парків і, власне, самої колективної пам'яті про їхню «польськість». А проте вона вириває то тут, то там – аж до «дикого поля», аж до найдальших історичних кордонів Першої Речі Посполитої. Наче колекція польських книжок, зібрана моїм тестем-учителем серед односельців – скоріш за все з розграбованого панського маєтку. Або наче спогад Віктора Ющенка з дитинства – про якийсь пам'ятний знак, що нагадував про археологічну знахідку, передану до імператорського музею, зроблену на кордоні Росії та Польщі.

Втім, поза суто матеріальними виявами, польськість різних українських теренів щонайповнішою мірою відбивається в політичних орієнтаціях місцевого, аж ніяк не польського, а часом і завзято антипольського, люду. Той люд із року в рік виявляє прозахідну, прореформістську, проліберально-демократичну орієнтацію тим більшою мірою, чим довше той чи той терен перебував під владою ненависних ляхів-католиків, а не братніх москалів-православних.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х років українські антисоветчики мали виразну перевагу лише на заході України – в історичних

межах Другої Речі Посполитої. На початку 2000-х їхній вплив, як це показали парламентські, а згодом і президентські вибори, суттєво розширився на південь і схід – до найдальших історичних кордонів Першої Речі Посполитої, які нині збігаються з межами Кіровоградської, Полтавської та Сумської областей. Чи поширяться коли-небудь цей український (і європейський) «Захід» далі на південь і схід, у степову зону «дикого поля», де ніколи не було ніякої Речі Посполитої, а була лиш Османська імперія та, згодом, Російська, – сказати важко. У кожному разі, є щось таке, як цивілізаційна детермінованість, яка не конче повинна асоціюватися з вульгарним детермінізмом гантінгтонівського зразка, але мусить, напевно, узгоджуватися з суворим присудом Роберта Патнема (Putnam): точка, до якої ти прийдеш, хоч-не-хоч, а залежить від точки, з якої ти вийшов.

Я не думаю, що українці, котрі саме в межах колишньої Речі Посполитої голосували переважно за Ющенка і за демократичні партії, пам'ятають що-небудь про Річ Посполиту і про її суттєву цивілізаційну відмінність від наступних господарів цих теренів. Я не дуже вірю також у генетичну пам'ять – гарнуріч для поетів і публіцистів, але вкрай ненадійну для політиків і політологів. А все ж я припускаю, що колективна пам'ять існує на мікрорівні, на рівні повсякденного габітусу – того самого, що спонукав Кирила Петровича Шпака постійно вплутуватись у безконечні й безнадійні, збиткові для нього судові позивання за якісь цілковиті, на перший погляд, дрібниці. Я припускаю, що саме така колективна пам'ять спонукала мільйони Шпакових нащадків вийти пізньої осені 2004 року на вулиці українських міст задля якоїсь цілком безнадійної й, скоріш за все, збиткової для них справи, котра для більшості їхніх советських екс-співвітчизників навряд чи й видавалась би важливою. Їм просто здалося, що їхні права порушено, а головне – їм здалося, що ці права можна цілком легітимно відстояти.

Найцікавіше, що те саме здалося й суддям Верховного Суду, котрі несподівано повелись так, мовби все життя працювали в Речі Посполитій і жодного дня – у Московському царстві.

Але Московське царство насправді нікуди не зникло на цих теренах, як і Річ Посполита. Воно збереглося не лише в незлічених пам'ятниках Леніну та подібному колоніальному мотлосі, досі не прибраному з України. Воно, як саркастично зауважив кілька років тому Юрій Андрухович, збереглося також у мозкових півкулях, на рівні підкірки, у нервових клітинах мільйонів гомо советікусів. Збереглося не лише у своїй агресивній червонопрапорній більшовицько-золотоординській формі, а й у формі, сказати б, софістикованішій, не позбавленій певного інтелектуального шарму й певної національної легітимності. Ідеться насамперед про візантійщину, про православ'я, про характерний для обох цих традицій антиокциденталізм, а також про ще питомішу і, на жаль, не менш антизахідну традицію українського нативізму й народництва.

Григорій Грабович, головний редактор українського часопису «Критика», переконаний, що саме в гримучій суміші цих національних та «націоналізованих» традицій криється проблема «історичної та культурної готовості українського суспільства прийняти комунізм як свою стрижневу ідеологію, а отже й советизм як культурний стиль». Поки українське суспільство не оприявнить, не деконструє й не дис-

танцюється певним чином від цих фатальних традицій, вважає він, воно буде «схильне або готове прийняти советський експеримент, з огляду на свої народницькі, нативістські та радикальні традиції; на свою спадщину зовсім недавнього кріпацтва й відсутності в найширших мас виборчого права; на свою інтелектуальну спадщину візантійського цезаропапізму та інших колективістських, провіденціалістських та антиіндивідуалістичних рис східного християнства; а передусім, звичайно, на майже цілковиту відсутність будь-якої традиції громадянського суспільства».

Багатосотлітнє існування на цивілізаційному пограниччі спричинило драматичну розчахнутість української психіки між двома досить різними, часто цілком несумісними системами цінностей та, відповідно, поведінкових моделей. Публіцисти називають це «постсоветською шизофренією», соціологи – «соціальною амбівалентністю», хитрі політики – «багатовекторністю» та пошуком «власного шляху», веселі постмодерністи – усвідомленням «релятивності всіх позицій» та «готовістю переосмислювати всі положення».

Ця свідомість може одночасно хотіти незалежності України й відновлення СРСР, інтеграції в Євросоюз і приєднання до російсько-білорусько-казахського «Єдиного Економічного Простору», демократії й авторитаризму, вільного ринку й державного керування цінами, відродження української мови й культури і – подальшого домінування російської. Це свідомість дитини, що має грошей лише на морозиво або кока-колу, а проте хоче купити і те, й те. І коли вибір доводиться таки робити, ця свідомість потрапляє або в стан істерики, або в ступор (до 50 відсотків українців не здатні дати однозначної відповіді на різноманітні запитання соціологів), або ж покірливо улягає волі дорослих, себто – влади.

Українці традиційно бояться змін, бо зміни в їхньому житті майже ніколи не бували на краще. І тому, якщо вже доводиться вибирати незалежність – то нехай вона про всяк випадок буде зі старим комуністичним босом; якщо вже доводиться вибирати собі новий, жовто-блакитний прапор – то варт було б доточити до нього кавалок старого, червоного; якщо вже доводиться вибирати собі новий герб – то добре було б до цього націоналістичного тризуба якось примоцувати ще й звичного серпа з молотом; ну а новий національний гімн узагалі найкраще було б прийняти без слів, щоб не дратувати вразливих російськомовних вух половини населення.

Рік тому якийсь дотепник у селищі Велика Синява на Хмельниччині вирішив увіковічити пам'ять покійного Роналда Рейгана, назвавши

Його ім'ям одну з вулиць. Ідея цілком несподівано здобула підтримку місцевих жителів, котрі, проте, мусили вирішити складне питання: як саме з наявних вулиць перейменувати на честь людини, що так поважно прислужилася занепадові Советського Союзу і, відтак, здобуттю України незалежності. Рішення місцевої Ради виявилось істинно українським. Депутати не зачепили ні вулиці Леніна, ні Жовтневої, ні Комсомольської, натомість пожертвували цілком безневинною Цукрозаводською. Причина проста і по-своєму, себто по-українському, раціональна: по-перше, вулиць зі схожими назвами на честь місцевого цукрозаводу в селищі аж три (Заводська, Цукрозаводська, Цукрова). А по-друге – завод уже давно не працює, і це має для жителів селища значно фатальніші наслідки, ніж діяльність якогось там Леніна з усіма його комуністами, чекістами та комсомольцями.

Один із дослідників новочасної української ідентичності Ендрю Вілсон (Andrew Wilson) навіть саркастичне висловлювання російського царя Павла Першого про уніатів («ні риба, ні м'ясо»), і так само саркастично зауважив, що це означення можна, у принципі, застосувати взагалі до всіх українців, як і, зрештою, до білорусів. Причиною цієї «ніякості» він вважає багатосотлітнє існування українців у ситуації «поміж»: «Фактично всю українську історію можна описати як коливання між двома сторонами, Польщею і Росією, причому російський вплив вирішальним чином переважив над польським доприру в XIX–XX століттях». Проте ця перевага, зазначмо, так і не стала остаточною, себто, не трансформувалась у перемогу. «Захід», як новочасна реінкарнація «Польщі», відновив наприкінці 1990-х свої позиції в міжвоєнних межах Речі Посполитої, а нещодавно, схоже, наблизився й до її середньовічних кордонів.

Йозеф Ланжер (Josef Langer), дискутуючи зо два роки тому про євросоюзівську політику «нового сусідства» і про доречність зведення під спільний знаменник таких різних країн, як Росія й Марокко, Білорусь і Єгипет, Молдова й Ліван, зауважив, що, попри справді суттєві й усім добре відомі відмінності між цими країнами, концептуальна подібність між ними є для Євросоюзу набагато вагомішою. І полягає вона в тому, що всі ці країни «втягнуті у більш або менш відкриту громадянську війну з приводу прийняття чи неприйняття західних цінностей». Саме це, додамо, а не політика чи економіка, робить для європейців украй проблематичним прийняття і Туреччини, й України у своє коло. Тому що в обох цих країнах, на превеликий жаль, «Євросоюзіві протистоїть інша духовна потуга» – ортодоксальний ісламизм в одному випадку та російсько-східнослов'янський православний неосовет-

тизм – удругому. І поки Туреччина з Україною не завершать цих своїх внутрішніх «громадянських воєн», цих драматичних «зіткнень цивілізацій» – на власних землях і власних мозкових підкірках, – вони залишатимуться для Європи «Орієнтом» – можливо, симпатичним, можливо, дружнім, можливо, на різні лади афілійованим-асоційованим, але цивілізаційно – іншим, себто – чужим.

5

На Дунаї того травня стояла повінь, і будапештські набережні були залиті водою. Води було небагато – саме якраз, щоб хлопчачки могли бродити босоніж по асфальту, засукавши штани до колін, або хвацько гасати по воді на велосипедах. Над Дунаєм кружляли чайки, коло пристані швартувалися кораблі, на одному з них було написано «Тарас Шевченко», але плив він чомусь під швейцарським прапором. «А все-таки не під білоруським», – відзначив я з якимсь дивним внутрішнім задоволенням, хоч, властиво, підстав для задоволення не було жодних.

Я повертався з постмодерного Заходу на домодерний Схід – тепер уже поїздом для тубільців, де кондиціонери, як правило, не працюють, провідники звично хамлять, а прикордонники й митники по обидва боки кордону поводяться як обслуга концтаборів із багатолітнім стажем. Пасажирів у поїзді було обмаль, що, загалом, нормально для країни, де немає середнього класу і де багаті подорожують, як правило, літаками, а бідні – автобусами.

Допіру у Львові до мого купе зайшло двоє дівчат, одна з яких, судячи з усього, поверталася з Польщі й щедро ділилася з супутницею, правдоподібно, львів'янкою, своїми тамтешніми враженнями.

«Как меня эти поляки достали! – ремствувала вона. – Это их постоянное прошэ-пшепрашам, это сплошное пан-пани-паненка, дзень-куе бардзо!.. Я уже там три года учусь, вот поехала теперь в наше министерство, чтобы оплатили мне магистерку, а они мне говорят: «Ты учишься, ты и плати!» Ну, ты представляешь, какие националисты! Ну, прямо расисты!..»

Тут вона, видно, спохопилася, що «антинаціоналістичний» сюжет може й не викликати в сусідки-львів'янки позитивного відгуку, і повернулася до поляків.

«Хоть дома отъемяся немного. А то представляешь, этот их барщик – вода, свекольным соком окрашенная! А серники?! Ты представляешь, у нас сырники – маленькие, кругленькие, а у них – берут

килограм творога, кілограм сахара, и толкут, толкут!.. А потом заливають все это шоколадной глазурью, и это у них – *серник!*.. А *пероги?*!.. Ты представляешь, пошла я в кафе, вижу – *piegogi*, ну, думаю, поем наших пирогов. А это!.. оказывается!.. *вареники!!!* Причем у нас вареники – или с творогом, или с картошкой. А у них!.. и с картошкой, и с творогом вместе!.. У нас вареники – варят. А у них – и варят, и поджаривают! С луком!!!»

Оповідачка перевела дух. Сусідка мовчала. Я лежав на горішній полиці, вдаючи сонного.

«Уеду, – сказала вона по театральній паузі. – Уеду в Італію. У мене сестра там працює. Недавно письмо написала: пришли мне, мол, український словарь. Ну, ты представляешь?!.. Ей!.. там!.. в Італії!.. нужен!.. український!.. словарь!!!»

Тут вона, видно, знов спохопилася, що сусідка може й не оцінити її праведного обурення, і знов повернулася до поляків.

«Хотя, конечно, – примирливо погодилася вона, – культура там есть. Это не то, что у нас. Едешь в метро, сожмут тебя со всех сторон, дышат в лицо, все мужики какие-то измочаленные, помятые, на кого не посмотришь – импотент! А у них – все подтянутые, аккуратные, на кого не посмотришь – кобель!..»

Я, каюсь, не стримав допитливості й з-під примружених повік глянув на оповідачку. Фарбований блонд, симпатичне, не зіпсує надмірним інтелектом обличчя, трощинський глямур. «І тебе, голубуночко, захопила вже ця європейська зараза», – подумав я з якоюсь мефістофельською зловтіхою, усвідомлюючи, що попри погані дороги, брудні поїзди, корумпованих митників і навіть недоліки польської кухні, Захід упевнено торує собі шлях на Схід. Можливо, одного дня ми навіть прибудемо з ним туди одночасно, тим самим поїздом.

серпень 2005

Північний Кіпр

Сергій ТРАВАР

Початок

У пугівнику по Кіпру, випущеному російським видавництвом «Во круг света» в 2006 р., я прочитав: «З точки зору права, особи, що вирішили відвідати північну частину острова через Туреччину, порушують закон. Проте, незважаючи на міжнародну ізоляцію, деякі туристи потрапляють до північної частини острова, ігноруючи прикордонні переходи Республіки Кіпр». І далі: «Іноземець, що прибув до північної частини острова не зможе з її території потрапити до Республіки Кіпр через КПП «зеленої зони». Більше того, за надзвичайних обставин, що виникли на території ККТС (Турецька Республіка Північний Кіпр), йому не варто розраховувати на консульську допомогу рідної країни».

І тут я ще раз оцінив справедливість фрази: «Дякую, Боже, що я не москаль». То ж їм, москалям, росіянам тобто, стане вельми скрутно без підтримки російського консульату. Нам, українцям, в цьому плані значно легше, ми ж бо ніколи на наш консулат не розраховували, завжди – лише на себе.

Спекотного липня 2007 р. я «з точки зору міжнародного права» вже вдруге порушував закон. Вперше це сталося два роки тому. Більше того, робив це не сам, а з моєю Оксаною.

Як і два роки тому у прикордонній службі Північного Кіпру нам люб'язно надали спеціальні вкладки, в які були поставлені відмітки про перетин кордону. Але були й відмінності. Перш ніж пропустити, нас завели до начальника прикордонної служби Північного Кіпру, який особисто оформив наші документи. На досить різке зауваження нашого друга, азербайджанського поета Ельчіна Іскандерзаде, чому так довго пропускають таких поважних людей, начальник зауважив, що люди надто вже поважні, а тому він особисто хоче засвідчити свою повагу.

На цьому прикордонному пункті я вперше усвідомив: ми на острові, і його мешканці нікуди не поспішають – такий вже уклад їхнього життя. Подібне відчуття у мене було колись на Соловках, де теж ніхто нікуди не поспішав. Ми, материкові, живемо іншим ритмом, намагаючись постійно встигнути. От тільки куди це нас часом заводить?

Начальник прикордонної служби так само повільно, як заповнював дозвіл перебування на Північному Кіпрі, встав і побажав нам гарного перебування в їхній країні. Ми пішли до невеличкого бусика, де вже чекали поети з Туреччини, Німеччини та Греції – ми прилетіли на *I Міжнародний поетичний фестиваль*, що відбувався в невеличкому містечку Іскеле.

Бусик рушив, і я відразу відчув певний дискомфорт – на Північному Кіпрі лівосторонній рух, і доки не звикнеш, здається, що зустрічні машини їдуть прямо на тебе.

Лівосторонній рух, ціни в фунтах стерлінгів і ще багато суттєвих і несуттєвих моментів – наслідки останнього владарювання на острові англійців.

Історія

Кіпр завжди був ласим шматочком для багатьох. Для цього достатньо причин. Географічне положення, м'який клімат, різноманітний ландшафт, толерантність місцевого населення до людей різних національностей. Притому гордість щодо державного самовизначення у кіпріотів доволі сильна. Перебуваючи на Північній турецькій частині Кіпру, ми не раз чули від місцевих жителів, що вони кіпріоти, кіпріоти-турки. Вони й справді відрізняються від материкових турків. Тому є багато причин, проте головна – розмаїття цивілізацій, що пройшли через Кіпр і полишили по собі слід. Кожна з них.

Остання, англійська, присутність на Кіпрі відчувається ще й сьогодні. Пам'ятаю, ще першого приїзду вразила велика кількість м'ячів для регбі на пляжі (в Україні м'ячі для регбі на пляж не беруть). Кількість англійських туристів на острові значна. Різного віку – молоді і старі – вони неспішно (дається взнаки острівний спосіб життя) щось купують у невеличких крамничках, обідають у маленьких ресторанчиках і кав'ярнях, відпочивають на невеличких яхтах і, взагалі, насолоджуються життям.

Англійці прийшли сюди в 1878 році, зробивши Кіпр спершу протекторатом і залишивши його в складі Османської імперії, а згодом, під час Першої світової війни, в 1914 році, анексувавши острів.

Саме в 1878 р. закінчується перше перебування на острові видатного французького поета Артюра Рембо, який працював тут наглядачем від компанії «Ернест Жан та Тіаль Молодший» на кам'яному кар'єрі в селищі Ксилофагу, що між Ларнакою і Фамагустою. Дві причини змусили його виїхати: конфлікт із робітниками і лихоманка, від якої поет з кожним днем втрачав вагу. Рембо ще раз повернеться сюди за рік, припливши до Фамагусты, де знайде роботу на будівництві губернаторського маєтку на горі Троодос (англійці почали колонізувати Кіпр), але через черговий конфлікт він виїде до Африки. Виїде з надією повернутися: «Якби я залишився, я міг би досягти непоганого положення, – писав він 17 серпня 1880 року. – Але я можу ще туди й повернутися».

Фамагуста

На Північному Кіпрі ми побували в столиці Левкоші (Нікосії), курортній перлині Гірне (Кіренії), невеличкому містечку Іскеле та фантастичній Фамагусті.

Фамагуста... Місто, що застигло в летаргічному сні. Колись могутній морський порт, столиця Кіпру, сьогодні – місто-примара Середньовіччя, де майже фізично відчуваєш пил напівзруйнованих храмів. Кажуть, їх тут було 365 – скільки днів у році, і кожного дня вранішня служба починалася в іншому храмі. Так це чи ні, сьогодні сказати

важко, але храмів дійсно багато. Вони в різному стані, але від каміння Фамагуста віє таємницею.

Фамагуста з тих міст, до яких хочеться повертатися знову і знову. Подібне відчуття в мене було в чеській Празі, австрійському Зальцбурзі, німецькому Кьольні, румунських Тімішоарах, українських Львові та Києві. Що об'єднує всі ці міста? Мабуть глибоке, втаємничене призначення їхнього існування. Є міста, яким надана особлива місія. Фамагуста саме з таких.

Тож зовсім не дивно, що Вільям Шекспір саме Фамагусту обрав тим місцем, де розгорнулася трагедія мавра Отелло та дружини його Дездемони. Час, описаний великим англійцем, відноситься до венеціанського періоду історії Кіпру. Саме тут, у Фамагусті в 1505–1508 рр. комендантом військового гарнізону був Крістофоро Моро («моро» – в перекладі з італійської – мавр). Його дружина загинула при загадкових обставинах, після чого комендант повернувся до Венеції. Дослідники творчості В.Шекспіра вважають, що ці події, описані пізніше італійським новелістом Джузеппе Чінтіо, стали основою безсмертної трагедії англійського драматурга.

Хай там як, а одна з башт Фамагустської фортеці сьогодні має назву «Башти Отелло». Вона має суворий вигляд, як, утім, і вся фортеця, що не раз захищала місто від загарбників. Здається, тільки війська хрестоносців під проводом англійського короля Ричарда Левове Серце зійшли на берег Фамагуста без будь-якого спротиву. Всі інші захоплювали місто, топлячи його в крові...

Фамагусту було засновано на місці давнього поселення Арсіної, закладеного Птолемеєм II в III ст. до н.е. на честь дружини. Воно знаходилося неподалік тодішньої столиці Кіпру – Саламісу. Після розорення останнього арабами, жителі міста перебралася до Арсіної, але місто змінило назву на Аммохосту (з грецької – «загублений у пісках»). А під час правління династії де Лузіньянів місто стало зватися на французький манер – Фамагустою. Під такою назвою воно й стало відомим Європі.

У 1291 р., після втрати хрестоносцями Отремера, з Палестини до Фамагуста перебралося безліч втікачів. Міграційна хвиля дала розвиткові міста могутній поштовх. Фамагуста отримала право безмитної торгівлі і стала першою «вільною зоною» («порто-франко») Середземномор'я.

Місто казково збагатіло. В цей час на вулицях Фамагуста можна було зустріти представників зі ста країн світу. В величому соборі Св. Миколая проводилася коронація королів династії де Лузіньянів

короною Єрусалима. І хоча після 1291 р. це носило більше символічний характер, однак попри все було престижним. У цей час у Фамагусті будується більшість церков. Утім, за показним аскетизмом місто мало славу центру розпусти. Шведська чорниця і проповідниця Св. Брігітта в розпачі якнайшвидше полишила Фамагусту, називаючи її новою Гоморрою й передрікаючи місту швидку загибель. Її пророцтво незабаром збулося.

«Золотий вік» Фамагусті закінчився. В 1369 р. внаслідок змови баронів влада перейшла до генуезької меншини, а місто поступово занепало. В 1464 р. до влади прийшли венеціанці. Вони відновили місто й фортецю, якій довелося пережити найбільшу в історії острову облогу.

Під час війни Венеції з Отаманською імперією в 1570–1571 роках фортеця витримала десятимісячну облогу армії Лали Мустафи Паші й капітулювала лише тоді, коли вогнем турецьких батарей було знищено більшу частину наземних укріплень, гарнізон втратив 90% особового складу, а запаси пороху вичерпалися.

Остання облога фортеці міста Фамагусті сталася вже в наш час, у 1974 р. За її стінами ховалося турецьке населення міста та околиць, що рятувалося від нападу солдатів грецької армії та національної гвардії греків-кіпріотів.

Така ось історія міста-фортеці Фамагусті, а разом із нею й історія всієї країни. Фортеця приховує чимало інших таємниць.

Наприклад, де поділися скарби венеціанців? Адже після того, як турки ввійшли до міста, золота вони не знайшли. Чому військовий комендант фортеці Марк Антоніо Бригадино вже після того, як було піднято білий прапор капітуляції, наказав стратити триста турецьких військовополонених? Про що вони повинні були мовчати?

Недалеко від уже згаданої нами «Башти Отелло», знаходяться руїни католицької церкви Св. Георгія, збудованої французьким придворним архітектором для короля Людовіка Святого. Саме в цьому храмі, вже тяжко хворий, французький король дав обітницю в разі видужання відвоювати втрачений хрестоносцями Єрусалим. Він видужав і разом з королем Кіпру та лицарями тамплієрами захопив у Єгипті порт Даметту. Правитель Єгипту запропонував йому в обмін на Даметту Єрусалим. Та він не погодився, пішов на Каїр, заразився холерою і помер. Пізніше короля Людовіка було долучено до лику святих християнської церкви. Архітектор, повернувшись до Франції, збудував на честь свого патрона церкву, подібну до церкви у Фамагусті.

Поруч із цією церквою знаходиться фігове або інжирне дерево, до якого приходять вагітні жінки з проханням народити хлопчика. Ще

одне славетне фігове дерево росте в самому центрі старого міста біля мечеті Лала Мустафи (в минулому – собор Св. Миколая). Дерево було посажене, коли закладався храм Св. Миколая (1298–1326 рр.). Воно має понад 700 років і вважається найдавнішим на всьому острові. В 1571 р. до собору Св. Миколая, що за своїми оздобами нагадує Реймський собор у Франції, був добудований мінарет.

Фамагуста – місто-загадка, місто, в якому, наче в багатшаровому пирозі, одна епоха наповзає на іншу, місто, в якому сучасність переплітається з такою сивою давниною, що інколи просто неможливо повірити в реальність тих чи інших подій.

А ще Фамагуста – місто-привид Вароша зі своїми 80-ма готелями й піщаними пляжами, але без жодного жителя на вулицях (після 1974 р. квартали Вароші знаходяться в демаркаційній зоні); центр світової тюркології «КІБАТЕК», створений кіпрським письменником Ісмаїлом Бозкуртом; найкращий на всьому Північному Кіпрі ресторан-цукерня «Петек» («Вулик») з надзвичайним за кількістю вибором східних солодощів, напоїв та морозив; це і античний Саламіс, що в десяти хвилинах від Фамагусты, з римськими гімназіумом, термами та амфітеатром на двадцять тисяч місць; це і мінойські написи, золоті вироби та бронзові зображення богів XII ст. до н.е., знайдені в Енгомї біля селища Тузла (цікава назва, чи не так?). І ще безліч цікавинок, усі з яких, певно, не відомі навіть більшості мешканців Фамагусты.

Святий Варнава

Дорога з Фамагусты до Іскеле йде повз монастир Св. Варнави – апостола, що його вважають родоначальником християнської релігії на Кіпрі.

Він був родом із Соломіса. Під час навчання в Єрусалимі пізнав Христове вчення і став палким його прибічником. Він завжди був поруч з Ісусом, але одним із дванадцяти апостолів так і не став. Після зради Іуди Іскаріота, аби визначити, хто заступить його місце, було кинуте жереб між Матфеєм та Іустом Варнавою. Доля вказала на Матфея. Пізніше саме Варнава (а не навпаки, як заведено вважати) закликав Павла в подорож для християнської проповіді у світі. І першим місцем, куди вони прибули, став Кіпр. 45 року вони обернули до християнської віри римського проконсула Сергіуса Савла – Кіпр став першою країною, правитель якої був християнином. Згодом апостоли Варнава і Павло розійшлися. Причому в їхній суперечці Павло виглядає не кращим чином. Варнава, повернувшись до Кіпру, продовжив

справу обернення до християнства язичників. У цьому йому допомагав його небіж Марко, відомий пізніше як автор одного з чотирьох канонічних Євангелій. Загинув Святий апостол на своїй Батьківщині – Кіпрі. Був спалений іудеями.

Тоді я написав новелу:

АПОСТОЛ

Дивні істоти люди – метушаться, метушаться. Ніде не знаходять собі місця. І постійне бажання нищити собі подібних. І правоту свою намагаються відстоювати силою, а не логікою, не творенням, не Словом.

Зараз мене сплять...

Гірко? Та ні.

Це – фінал кожного, хто був поруч із Ним. Його учні, а я – Його учень, як правило, трагічно закінчують. Це – плата за радість спілкування з Ним.

Люди, що біля ніг моїх суєтно намагаються запалити хмиз, не відають: за короткий час вони будуть поклоняться Вчителю, і заповідливо відстоювати Його вчення, і гнівно ганьбити своїх супротивників, і, цілком можливо, навіть нищити їх. Але це буде потім, а зараз... зараз вони творять наругу над своїм країнином, який народився на цьому острові, виріс на звабі хвиль, під ніжним сонцем і синьо-мармуровим небом.

Я був учнем Його, і сам став учителем. Звісно, не таким, як Він, бо таким, як Він, не стане ніхто. Я пройшов багато доріг, бував у містах і селищах, і зовсім маленьких селах, бачив багатьох людей і скрізь ніс Його Слово до тих, хто хотів почути, і тих, хто чути не хотів. Та Слово лунало, і це було Його Слово.

Я був поруч із Ним, зовсім близько, але так і не зумів стати найближчим. Це я програв жереб Матфею, коли вибирали дванадцятого замість зрадника Іуди Іскаріота, це я привів до вчення Павла, покликав у подорож до країн різних, і він став провісником Слова Його. А потім ми з Павлом розійшлися, кажуть, посварилися, хоча точніше все ж розійшлися у поглядах на ставлення до людей. Це я покликав до проповідей свого небожа Марка – кмітливого хлопця, який заходився писати життя Учителя, а Павлу це не сподобалося, бо він хотів бути єдиним носієм Слова Ісусового. Але я простив Павла і всіх прощаю, хто

*вільно чи невільно робив мені прикрасі. І цих іудеїв прощаю,
які збираються спалити мене живцем... так заповідав Ісус.*

Все... буде боляче... дуже боляче...

...дуже пече...

Острове рідний... небо мармурово-синє...

І нагорі...

Я бачу, Тебе, бачу... мій Учителю..

Апостола Варнаву – проповідника, учня і вчителя, кіпріота, спалили його ж країни за поширення Слова Ісусового.

478 року архієпископ Кіпру Антемій побачив видіння, в якому було вказано місце, де покояться останки Святого апостола Варнави. Архієпископ віднайшов їх разом зі списком Євангелія від Матфея. На тому місці було споруджено монастир Св. Варнави. Зараз у монастирі Археологічний музей та Музей ікон. Поруч могила Святого.

Іскеле

Дорога від монастиря веде на Іскеле, де відбувається вже 39-й Міжнародний фольклорний фестиваль. Власне, в рамках фестивалю відбувся і Перший Міжнародний поетичний фестиваль, до участі в якому запросили й мене. Приїхали поети з десяти країн: Німеччини, Греції, Туреччини, Іраку, Азербайджану, Албанії, Англії, Македонії, Північного Кіпру та України – всього осіб 20–25. З України нас було двоє: я і Оксана. Я – поет, Оксана – моя Муза.

Іскеле – невеличке містечко, відоме Музеєм іконопису, що розмістився в церкві Різдва Богородиці, збудованій в XII ст. В склепіннях головного храму збереглися фрески XII ст. роботи придворного візантійського художника династії Комнінів («Воскресіння Христове»).

Мер Іскеле, говорячи про необхідність проведення таких фестивалів, наголосив, що це робиться з двох причин. По-перше, жителі невідомої країни повинні відчувати, що вони хоча й живуть понад тридцять років в ізоляції, проте світ про них пам'ятає. По-друге, світ теж повинен бачити, що на Північному Кіпрі вирує життя. До речі, поетичний фестиваль транслювався на 120 країн світу.

Ставлення до поетів було казкове. Нас поселили в розкішному, тільки-но збудованому готелі «Артеміс» на березі моря кольору бірюзи, в якому «вода, как слюза», за висловом мого друга Ельчіна Іскандерзаде.

Із вранішнього моря, годині о сьомій, ми й починали свій день. Команда у нас була достойна: двоє українців – я і Оксана, азербайджанець Ельчін та іракський поет Февзі Терзіоглу (депутат парламенту Іраку, між іншим). Згодом до нас приєднувались німці – поетеса Анетте Гонселовські та гітарист Андреас Кох. Якою мовою ми розмовляли, сказати важко, та чудово розуміли одне одного. На фестивалі було відчуття поетичного братства.

Саме дійство відбувалося пізнього вечора на сцені античного амфітеатру в присутності кількох сотень людей. Я читав вірші українською, читав з нової збірки «Твоє ім'я», і відчував себе посланцем Батьківщини, а перший ряд глядачів по закінченню розмахував блакитно-жовтими прапорцями на знак підтримки. Я читав вірші про Україну, про кохання, про Кіпр...

Кіпр

*Подаруй мені, люба, цей острів на подиху моря.
Тьмяний присмак повітря, піщану окресленість гір.
І кохання своє – неземне, безтурботне, прозоре.
Несподівану радість, і трав зачарований спів.*

*Подаруй це каміння – фортечне, століттями змите.
У солоному бризкоті – вічності складений шлях,
Цей дарунок природи, натхнення зірками пролите,
Недоторканий берег і славу, послулу в віках*

*Подаруй поцілунок від сонця, від гілки оливи,
Від безмірності опраги, розбурханих вкрай почуттів.
Подаруй мені острів – відлуння небесної ліри.
Подаруй мені острів – найкращий з усіх островів.*

Подаруй мені, люба, цей острів на подиху моря.

Я читав і дякував Богу, що я поет, що Небо надало мені можливість пеленати Слово...

Гірне

Гірне, або Кірінея, якщо грецькою, – один із найкращих курортів Північного Кіпру. Місто має хороші готелі, прекрасні пляжі, відверто казкову гавань, де пильнують одне одного рибачки баркаси та чудернацькі яхти, прогулянкову набережну, на якій життя розпочинається лише ввечері. А ще воно має прадавню історію, що заховалася в мугунній фортеці.

Ми сиділи удвох з Оксаною біля стін фортеці в невеличкому ресторанчику на березі моря. За два кроки від нас троє музик – гітарист і двоє скрипалів – дочаклювали романтику вечора.

Хто з нас не мріяв ось так, разом з коханою на березі моря, а поруч суєтність офіціантів і різноманітні наїдки, до яких не звук, і музика, що pestить, і ввечір, що переходить в ніч, даруючи прохолоду, і тінь фортечних мурів, і ти нікуди не поспішаєш. Мрії збуваються...

Говорити про кухню на Північному Кіпрі треба окремо. Вона ввбрала в себе риси кухонь турецького Середземномор'я, англійської колонізації, грецької традиції і суто кіпрської вишуканості.

Коли на запитання офіціанта, чи будемо ми замовляти «мезе», відповіли відмовою, то зрозуміли, що зробили помилку.

«Мезе» – обов'язковий місцевий ритуал з 10–15 холодних та гарячих закусок, так звана прелюдія до основної трапези. До холодних закусок належать білий та червоний соуси, мариновані та солені оливки (оливки на Північному Кіпрі – своєрідний культ, в ресторані готелю «Артемід» в Іскеле ми нараховували до дванадцяти їх видів, пропонувані до обіду), гострий зелений перець, йогурт зі свіжим огірком, долма, смажений сир «хеллум», домашній копчений окорок та інше. До гарячих – смажений восьминіг або кальмар, невеличкі підсмажені ковбаски – «шефтالی», різні види баклажанів, маринована рибка барабулька.

Взагалі, на Північному Кіпрі в раціоні обов'язкові оливки та оливкова олія, овечий сир «хеллум» та свіжа риба.

Крім згаданої барабульки поширені морський окунь – «групер», сібас, чупра, середземноморський лящ та ін.

Що стосується м'яса, то тут дуже сильний вплив турецької та ліванської кухонь. І шашлик, і кебаб, який ми знаємо з м'ясного фаршу, – всі називаються «кебабами». До м'ясних блюд, як правило, на гарнір подається смажена картопля, до речі, така ж смачна, як і в Україні. І завжди обов'язковий салат зі свіжих овочів.

Солодощі – також своєрідний культ – багато печеного, безліч турецьких смаколиків, різноманітні горішки-фісташки, варення та джеми (особливо цікаві варення з грецьких горіхів).

«Кіпрське вино – поцілунок сонця». Так ще в античні часи сказав поет про надзвичайні напої, що дарує природа цього краю. Біле і червоне, надзвичайно різноманітне, залежно від сорту винограду, сухе й напівсухе, солодке десертне десятирічної витримки, вино хрестоносців «Commanđaria»...

А ще є брєнді та виноградна п'ятдесятиградусна горілка «Zvania».

Так сталося, що чаю ми там не пили, але каву вживали постійно. Вона справжня турецька: дуже міцна, подається в невеличких філжанках і надзвичайно ароматна.

З усього цього ми повинні були обирати кожного дня, точніше – по кілька разів на день. Схуднути було важко, та й чи потрібно?

Так ми сиділи біля моря і біля фортеці літнього липневого вечора удвох з Оксаною... Життя справді було прекрасним.

Пізніше я прочитав про ці місця у чернігівського ігумена Данила в його «Хожденіях» по Святих місцях:

«І там народжується фіміам, ладан: він спадає з неба, і його збирають на деревах. Багато в тих горах дерев невисоких, з травою рівних, на них і падає фіміам той хороший. Збирають його в липні місяці й у серпні; в інші місяці не випадає; але тільки в ті два народжується».

Написав це наш земляк Данило десь між 1104 та 1106 роками під час своїх відвідин Кіпру.

Ми сиділи з Оксаною біля моря, а з другого боку виднілися гори, на яких о цій порі збирають фіміам.

Фортеця, що оточувала нас, несла багато цікавинок, проте, на мій погляд, найбільш знаний експонат в музеях фортеці – найдавніший у світі корабель, знайдений моряком і ловцем губок Андреасом Карьйолу в 1965 році. Корабель затонув біля берегів Гірне десь між 288 та 262 рр. до н.е. Він перевозив вино в глиняних амфорах, мигдаль та оливки. Почорнілі мигдаль та оливки, а також столові прибори збереглися до сьогодні. Вино, на жаль, – ні.

Белапоїс

У 6 км від Гірне знаходиться абатство Белапоїс. Воно причаїлось у передгір'ї гірського хребта Бішпармак (П'ять пальців). Спершу тут селилися ченці-бенедиктинці, пізніше – ченці-августинці. З часом абатство закинули, але залишилися споруди старофранцузької готики часів де Лузіньянів. Навколо абатства – селище Белапоїс, в якому збудував будинок і довгий час жив англійський письменник Лоуренс Даррел, автор відомих «Олександрійського квартету» та «Авіньйонського квінтету». В Белапоїсі письменник написав першу частину «Олександрійського квартету» – роман «Жюстін». Пізніше своє життя на острові Лоуренс Даррел описав у книзі «Гіркі лимони». Ми були в Белапоїсі й сиділи за філіжанкою кави під Деревом ледарів, вечеряли з кіпрськими друзями в маленькому ресторанчику, де завжди вечеряв згаданий англійський письменник. Саме там я вперше скуштував «пекмез», який добувають з насіння ріжкового дерева, перетирають з тахіном і подають як тонізуюче. Ріжкового дерева на Північному Кіпрі дуже багато. Збір плодів докладно описано в романі Ісмаїла Бозкурта «Якось, одного дня». Ми довго не могли зрозуміти, яке воно – ріжкове дерево, і які його плоди. Нам показав його Шавкет – наш добрий геній на Північному Кіпрі. Він взагалі стільки встиг показати і розказати про свою Батьківщину, що лишалося тільки по-хорошому позаздрити його щирому патріотизму.

Левкоша

Шавкет родом із Левкоші – столиці Північного Кіпру. Він викладає в Кіпрському міжнародному університеті турецьку мову, мовознавство, фольклористику і ще кілька предметів.

Шавкет на турка зовсім не схожий ні зовнішньо, ні ментально. Навпаки, він більше подібний на класичного давньогрецького героя. Вони з дідусем Махмудом приїхали за нами до Іскеле і перевезли до Левкоші.

Дідусь Махмуд – чоловік немолодий, проте надзвичайно жвавий, підтягнутий та інтелігентний. Дідусем ми його звемо поза очі, бо різниці в віці не відчувається. Він є одним із провідних спеціалістів у галузі північно-кіпрського фольклору. Вони разом з Шавкетом написали кілька книжок з цього питання.

Ці люди, а ще Хасан Кахвесіогли – власник «Radio May», – були нашими добрими господарями під час відвідин Північного Кіпру. Варто згадати ще про Бесте Сакаллі – організатора Міжнародного поетичного фестивалю, прекрасну поетесу.

Говорячи про поетичний фестиваль, я неспівомом оминув увагою, що крім безпосереднього поетичних студій, було організовано низку екскурсій та офіційних зустрічей. Одна з них – прийом у Президента Північного Кіпру – пана Мехмета Алі Талата.

Під час зустрічі з Президентом кожен з учасників фестивалю розповідав про себе і свою країну. Ми залишили в подарунок наш прапор, український рушник, оберіг, книжку моїх поезій «Твоє ім'я» та номер журналу «Київська Русь».

Мій виступ у резиденції перекладав професор Стамбульського університету Атаол Бехрамогли. Він один із трьох живих класиків сучасної турецької літератури, знає шість мов, кандидатську дисертацію захистив у Москві, а докторську – в Сорбоні.

Пізніше, коли ми гуляли Левкошею, у нас була тривала розмова про «серебряний век» російської літератури, на якій пан Атаол дуже добре знається. Він переклав турецькою О.Пушкіна, М.Лермонтова, М.Горького, всю драматургію А.Чехова. Розуміє він і українську, але нашої літератури не знає. Тим цікавіші були наші розмови. Можливо, вони отримають якесь втілення в майбутньому. Ми гуляли північною частиною кіпрської столиці, бо Левкоша турецькою – те ж саме, що грецькою – Левконія, а англійською – Нікосія.

Розповідати про столицю Кіпру можна окремо і довго. Більша частина цікавих архітектурних пам'яток знаходиться саме з північно-

го боку демаркаційної або зеленої лінії. З зеленою лінією теж цікаво: назва її пов'язана з кольором олівця, яким англійський офіцер під час збройного конфлікту в 1974 році розділив кіпрську столицю на північ і південь. Ми підходили до «Пункту переходу» з однієї частини до іншої. Турки-кіпріоти, як правило, мають по два паспорти: паспорт Турецької Республіки Північний Кіпр та паспорт Республіки Кіпр, і не мають проблем для переходу. Іноземці, тобто ми, не мають права переходу на південну частину. Але іноземці з грецького боку мають таке право: турки-кіпріоти їм дозволяють. Ось і міркуйте, на чиему боці правда та справедливість у цьому конфлікті. Про сам конфлікт розповідати не буду – це типовий приклад громадянської війни, розв'язаної ззовні. Звичайно, у кожного свої симпатії та антипатії, але скажу відверто: мої симпатії на боці турків-кіпріотів.

Дні в Північному Кіпрі пролетіли швидко. Ми багато чого не побачили, бо на кожен сантиметр території тут по кілька віків історії. Хотілося побувати на півострові Карпасія, де проповідував Святий апостол Андрій Первозваний і де заповідник морських черепак. Або поїхати до церкви Св. Мамаса, де на мармуровій колоні при вході до храму зберігся напис нашого земляка Василя Григоровича-Барського, що ним він дякує за чудесне зцілення від хвороб Господа Бога та благословенну землю Кіпру.

...Ми відлітали з Північного Кіпру о 5-й ранку з аеропорту Ерджан – головних повітряних воріт невизнаної країни. Відлітали з бажанням повернутися знову... ✨

Борис МОЗОЛЕВСЬКИЙ

половецький ідол

(Знахідка 1905 року)

Щоб знало межі недолуге бидло
 Й сиділо мовчки, підле, на цепу,
 Мене на пострах видовбали ідолом
 І високо поставили в степу.
 Я міг би стати жорнами і домною,
 Лягти в бруківку, звестися мостом.
 Але мені дано стояти догмою
 На кучих ніжках з дутим животом.
 Століттями я глухну тут від грому,
 А люди йдуть та йдуть на манівці.
 Переді мною хилиться сірома,
 Й підступно посміхаються жерці.
 Мені вже сонце випекло зіниці,
 Щоб я не бачив вашої ганьби.
 До мене підлітають тільки птиці,
 Бо лиш крилаті гідні боротьби.
 Торкніться вуст німих моїх руками –
 Й моє мовчання страх ваш розжене!
 Я тільки камінь, грубий сірий камінь –
 У барикаду покладіть мене!

ВАСИЛЬ
КУЗАН

ПАВЛО

ВОЛЬВАЧ

Доля стає текстом

У простих словах його віршів, у традиційній формі — дуже опуклі, живі й незграбні у своїй неприязнаності люди, зримі неприкрашені пейзажі й неідробний смуток. Він із Запоріжжя, і Запоріжжя із нього — махновщина, полини, степи, дими, пролетарі, життя не високе, а реальне, акація, посьолки, шосейки, ворота прохідної.

Після кількох збірок поезії, в якій — велика рідкість — нема самоцензури, Павло Вольвач випустив перший роман — «Кяса» (тернопільське видавництво «Джур»). Роман про Запоріжжя, про робочий клас, пригоди і розваги хлопців із мікрорайону, які кожну хвилину, проведену за воротами заводу, вважають особистим образою, а байки з зони чи творми слухають, як казки Шахерезади. Про промислове місто на південному сході України і Пашка, який почувачеться чужим серед друзів, а смішці маргінали — дядьки з вусами і у вишиванках — теж не зовсім та Україна, до якої він так обережно і діткаиво прислухається в собі (Валентина Клименко, «Україна Молода»).

БАРАБАНИ

Павло Вольвач – фігура в українській літературі znana і знакова. Його творчий образ стоїть в літпроцесі якось осібно, відокремлено. Його роман «Кляса» є таки романом, а не прозою поета, його поезія глибока й зворушлива, а мова пряма, аж інколи видається різкою. Зовнішня подібність до Григора Тютюнника додає Павлові особливого шарму, а думки, висловлені в розмові, доводять, що інколи за напускною неприступністю та серйозністю ховається тонка й вразлива душа.

Василь КУЗАН: Павле, ти більше поет чи прозаїк?

Павло ВОЛЬВАЧ: Складне питання, Василю, хоча, наче б, усе просто... За кількістю виданих книжок переважає поет. І, думаю, в свідомості більшості читачів та критиків я поки що ототожнююся саме з поезією. Щось більше прояснять час і подальші тексти. Ким відчуваю себе я? Знову ж таки, тут важливий фактор часу. Колись писав лише вірші, і уявляти себе прозаїком було б дивно. Тепер дедалі більше схиляюся до прози. Але ось ще яка штука: я й коли писав виключно вірші, не зовсім усвідомлював себе поетом. Тобто, не розчинявся в цьому слові повністю, до кінця, не стрибав у поезію так уже зовсім безоглядно. Завжди дивився на себе трохи збоку, трохи скептично, і головне – притомно (принаймні мені так здається). Може, це пов'язано з тим, що прийшов я в літературу (якщо не брати до уваги якихось юнацьких забав) вже в зовсім зрілому віці. Тобто, це я до того веду, що мені не так паморочилася голова, не так перехоплювало подих від бажань, як могло б це бути, скажімо, років у двадцять. І, мабуть, уже тоді мені видавалося, що нудно бути лише поетом. Чи лише прозаїком, літератором. Хочеться чогось іще. Якогось (чи якихось) додаткового виміру.

В.К.: Чи є в тебе поезії, думки й ідеї яких мають продовження в романі «Кляса»?

П.В.: Думаю, є. Насамперед, це світ, який я намагався донести і в поезіях, і в романі. Той світ, який один із критиків назвав «нелітературним, неукраїнським, нехудожнім», і ще якимось «не...» І так воно й є, погоджуюся я з певною мірою гордості. Бо він мені рідний, світ міської індустріальної околиці, світ асфальтного маргінесу. А те, що його не існувало в українській літературі, не існувало й досі не існує для тотальної більшості сучукритців, – тільки додає йому вагомості. Ну й далі, багато всякого... Скажімо, що відчай і надія ходять поруч. Що Божа присутність є в будь-яких небесах. Що український проект – це

класно й захопливо, й навіть те, що його поки що не існує в природі, ще нічого не означає. Що Схід – це Україна... Бачите, я вже майже як Леонід Данилович забалакав...

В.К.: Для поезії треба натхнення. Що треба для написання роману?

П.В.: Потрібен досвід. І потрібен час. Умови, хоча б мінімальні, потрібні. Вірш можна писати в поїзді на коліні, з романом уже так не вийде. Так, «Кляса» свою я закінчував у палаті інфекційного відділення центральної клінічної лікарні міста Києва. Але весь текст я б там не потягнув...

В.К.: Знаю, що під час роботи над романом з тобою траплялися дивні речі. Чи писання тексту, як на тебе, відображає дійсність – а чи провокує її?

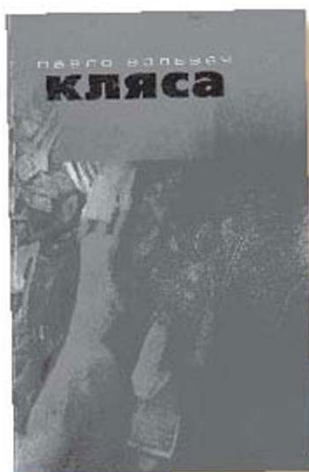
П.В.: Думаю, що й те, й інше. Доля стає текстом, а текст, якоюсь мірою, – долею. А дивних речей вистачало, справді. Починаючи з написання, з видавничих веремій і, скажімо, коли легким натисненням клавіші компа зник назавжди майже готовий переклад на російську мову, річна моя робота. Та багато всього. Треба, мабуть, колись написати про це...

В.К.: Один день із життя головного героя... Чому саме один день? Хіба більші часові рамки не дають більших можливостей?

П.В.: Дають, звичайно. В іншому романі, скоріше за все, скористаюся ними. «Кляса» ж написалася саме так. І по іншому бути не могло. Інтуїтивно так вийшло, але правильно. Короткий відтинок часу дає змогу все гранично сконцентрувати, водночас зберігаючи дуже камерну оптику. Але, повторюю, це я вже заднім числом намагаюся щось пояснити. А вийшло все, як вийшло, на одному подиху. Довго я не вагався щодо цього.

В.К.: Твої твори є продовженням тебе, чи ти є продовженням текстів?

П.В.: Так, тут щоб нам не заплутатися, треба повернутися вгору, перестрибнувши попереднє питання. Отож, усе сходиться в коло. Як змія, що кусає себе за хвіст.

Павло Вольвач. Кляса. – Тернопіль: «Джура», 2004.

В.К.: Чи є в тебе вірш, у якому ти весь? Тобто той текст, який найбільше передає твою сутність? Якщо так – процитуй.

П.В.: Ні, немає. Як немає й якогось одного улюбленого вірша. Я взагалі за різність. Що сь одне мене лякає, видаючись якоюсь однобокiстю, збiдненiстю, спрощенням.

Ну, скажімо, може бути ось це:

*Дбав про тебе Господь повітових небес
Вириваючи плоть з доль чужих і слівес
Де повітря покраяне висками фрез,
Там, де готика труб, де стоїть Дніпрогес.*

Але й це ось, навмання взяте, теж може:

*Знову синіх надій з-за горбів нанесе,
Де тополі на чатах.
Як воно навкруги недоказано все,
Як воно непочато.*

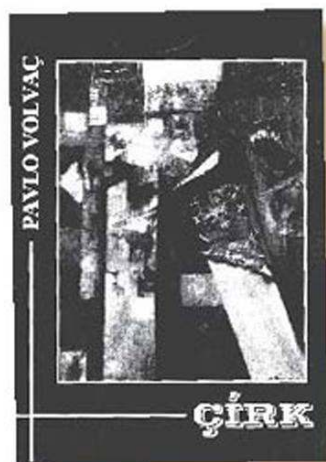
*Кров перейдено вбiд, і кричи, не кричи!
Нетвої тут оселі.
І у спадок тобі – ці блювотні плачі
На веселій пустелі.*

*І впирається лоб в зраду й смерть кам'яну,
Але брешуть всі числа!
Розминаєш між пучок пучок полину –
І приходить Вітчизна...*

В.К.: Ліричний герой твоїх віршів здебільшого філософ-самітник. Ти ж більше романтик, закоханий у життя...

П.В.: Я різний. Чи принаймні намагаюся таким бути. Єдине, чого, сподіваюся, не було й немає, це отого стереотипного, тошнотворного образу поета – з затуманеним поглядом, з романтичними кучерями й ямочками на щічках. От, знаєте: **поет!** Який обов'язково мусить постійно страждати, мурмотіти під ніс геніальні рядки, напиватися і – це вже й до бабці не ходи! – волочитися за кожною спідницею. І все це

Поетія – це як послання, вона звертається до всіх, але не нав'язує себе. А вже кожен вільний у своєму виборі, приймати її чи ні. І віджукнутися чи ні. За кольором хмар і маршрутом перелітних птахів я бачу, що є віджук на мої вірші. І є люди, котрі мене тотально ненавидять. І це мене теж радує – порожнечу неможливо ненавидіти (Павло ВОЛЬВАЧ в інтерв'ю Олександрові ХОМЕНКУ, липень, 2003, www.molo.dnukratna.org).

Pavlo Volvac. Цірк (roman). «VEKTOR» Neqrlor Evi, Baki – 2007.

напоказ, наслухавшись, що поети мусять бути такими ось... Дещо я про себе знаю. Дуже часто я собі не подобаюсь. Але, все-таки, в мене завжди був і лишається потяг до змін. Хоч до якогось, але вдосконалення. Принаймні, поки що мені так здається.

В.Ж.: Правда, що ти кинув пити і палити?

П.В.: Почасті правда. Тобто, повністю кинув лише палити. Це я зробив на початку своєї репортерської кар'єри, на Запорізькому ТБ. Я давно намірявся, кілька разів пробував – але щось не давало довести задумане до кінця. А на телебаченні, коли побачив, що мені вже не вистачає пачки на день, зім'яв залишки «Президента», здається, чи «LM», і більше вже не торкався. Водночас я підв'язав і з алкоголем, повністю. Чому? Ну, не знаю. Інтуїтивно десь відчув, що треба зробити таку ось радикальну перерву. Дещо затяглося було в мене алкогольне дозвілля. Тим більше, що з журналістикою в мене наче б починався новий етап у житті, новий період. Тож хотілося в ньому бути максимально оновленим. Обрубати все старе й зайве. Тому й кинув. Тепер, звісно, вживаю. Але дійшов висновку, що пити часто й багато мені нецікаво. І горілка якось спротивіла. А ось червоного сухого вина, чи коньяку, того ж таки «Закарпатського», із задоволенням вип'ю.

В.Ж.: Яка подія чи, може, художній твір підштовхнули тебе переїхати до столиці?

П.В.: Насамперед, до цього підштовхувало – і то не один рік, – саме життя. Дедалі більше хотілося нового подиху. Нових витків біографії. Зростання. Я знав, що цікаві мені люди, необхідні люди саме в Києві. Що там є середовище. З деким із тих людей я вже був знайомий – Валерій Ілля, наприклад, Леонід Череватенко, Сергій Набока, Лариса Івшина. В один із приїздів зазнайомився й з Миколою Вінграновським... З ним я, до речі, того весняного травневого дня, в скверу на Гончара, й перервав свій трирічний безалкогольний «целібат» – сиділи на лавці під маслиною, пили пиво, й невідомо від чого більше крутилася в мене голова: чи від алкоголю з незвички, чи від значущості події... Микола Степанович, до слова сказати, перший (і чи не єдиний) дуже тонко відчув, написавши колись про мене: «Таким поетам, як він, постійно потрібен подих. І подих новий...» Тож і поїхав. Перейшов у інший вимір існування. А щодо творів, які підштовхнули... Років за вісім до того я прочитав «Молодой негодяй» Лімонова. Цього вистачило...

Павло Вольвач. Тривання подорожі: Поезія. – Тернопіль: Навчальна книга – «Богдан», 2007.

В.К.: Фізично ти знаходишся в Києві, а духовно – в місцях де народився, в Запоріжжі. Ти більше живеш спогадами чи дійсністю?

П.В.: Дійсністю і ще раз дійсністю. Вона на першому місці, вона завжди була основою всіх моїх емоцій і переживань. Інша річ, що я довго не торкався «київських» реалій, бо їх треба було по справжньому відчути. Тобто, видавати неперетравлені шматки дійсності, з поверховим ковзанням по суто топографічних нових площинах, я не хотів. Розумів, що треба зовсім іншого, треба прозирання вглиб. Тепер, здається, мені це в дкрилося, і вже поетична книга «Тривання подорожі», яка ось вийшла у видавництві «Богдан», вона вже майже цілковито «київська», причому не так за місцем написання, не за топомом, але за духом, аурую, акустиккою. А для прозового мислення дій-

сність мусить перетравлюватися ще довше. Київських років моїх, думаю, вже цілком досить для нового роману. Єдине, що брак вільного часу чіпляється за мене, ніби пес за холоші, й стримує. Але, як Бог дасть, напишеться.

В.К.: Зовні ти дуже схожий на Григора Тютюнника. У творчості прагнеш поєднати Тютюнника і Лімонова. Чи не відчуваєш дискомфорту від того, що в тобі живе і романтик-лірик, і бунтівник-революціонер?

П.В.: Ну, щодо схожості, то тут я б волів відбутися жартом. І то не своїм... Колись Володимир Коломієць заявив, мовляв, схожий ти, Павле, на Григора. І, скривившись і закусивши огірком, додав: «Ну, це шарж, звісно, пародія на Тютюнника...» Ото і я про те. Бо й справді, не хотілося б на повному серйозі прив'язуватися до чиєїсь зовнішності. Навіть тютюнниківської. Щось в цьому є секондхендівське й трішки кумедне. Знаю одного піта, який не забуває звернути увагу співрозмовника на свою схожість «на Єсеніна». Ну то й що? «Ха-ха», – кажу я подумки... Інша річ, що мені дуже подобається вміння Тютюнника прописати, «вікарбувати» своїх героїв, зробити їх об'ємними, стереоскопічними, а світ їхній – справжнім і живим. Це дуже живий письменник. Як і Лімонов, що й дало мені підстави колись сказати про прагнення

поєднати стилі й світовідчуття цих двох, таких діаметрально різних – і, парадоксальним чином, у деяких моментах близьких авторів. Що я сам у собі поєдную? Хтозна. Мені здається, що багато всякого. Ти кажеш, що я, з одного боку, романтик-лірик... Може бути, але в моїх поезіях – і це не лише моє відчуття, це зазначали чи не всі критики, котрі звертали погляди в мій бік, – якраз дуже мало ліричної води, романтичних завитків у тому, традиційному розумінні. Вірші жорсткі, як гравій на насипу, ось хтось із молодших так написав у рецензії, мені подобається і видається це досить точним. Бунтівник-революціонер? Є й таке, мабуть. Але це теж лише «одне з»... І якраз тому, мені здається, всі ці різні виміри не приносять дискомфорту, а, навпаки, гармонізують особистість. Бо гармонія, як на мене – в розмаїтті, в поєднанні всякого-різного. Тут мимохіть звернеш увагу на гороскопи – я за знаком Терези, а, отже, якесь прагнення до рівноваги, коливання туди-сюди таки простежується...

В.К.: Гранична відвертість і приреченість у твоїх текстах – це позиція, яка ґрунтується на усвідомленні свого призначення в житті?

П.В.: Давай підемо по порядку... Ну, без відвертості – яка творчість? Інакше не виходить оте, чого дошукуються всі й називають кожен по-різному: хто «вітром між рядків», хто енергетичним зарядом, хто просто поезією. Принаймні в мене не виходить. Можна творити плетиво кодів, символів, підтекстів, але й тут, мені здається, щирість не завадить. Та й, якщо вже на те пішло, мені цікавіші не «підтексти», а надтексти (вислів, здається, Талалая), як це й було, скажімо, в поезії Вінграновського. Було й лишилось.

Що ж до «приреченості», то тут активно тобі заперечу. Такого стану я ніколи не культивував у собі, й ніколи, Богу дякувати, не відчував його як основний. Навіть у ранніх віршах, як на мене, немає трагічності. Є драматизм, так, а трагізму нема. Чому колорит того ж

Мені найближчі маргінали. Я розумію маргіальність позитивно. Бо це – найбенкетящий, найреволюційніший людський матеріал. Я виріс у маргінесі, і чогось дорослого, важливішого у мене вже не буде. І в цьому немає нічого дивного – про це ж таке і Генрі Міллер у «Тропіку Рака». Отак воно і в мене, і кидатися кудись – чи до хлопчиків-модерністів, чи до колосових оцих підпасків, – ясне діло, не хочеться. А їх не прийняв – ні тих, ні тих, мені нецікаво з ними, ось. Цим і пояснюється ця особистість (Павло ВОЛЬВАЧ в інтерв'ю Олександрові ХОМЕНКУ, лютий, 2003, www.molo.daukraina.org).

таки «Маргінесу» досить похмурий, можуть спитати. Так сталося. Так склалися обставини – й особисті, й суспільно-політично-історичні. Неспівпадіння, як мені тоді здавалося, власного проекту життя з дійсністю, «іншість» омріяної України й реальної... От воно й відбилося. Але з часом тональність змінювалася, сонця прибувало. Бо життя, я завжди казав, воно різне. І зациклюватися на чомусь одному, й безнадійно скніти й пропадати я не вмію. Дякувати Богу, звісно. Це він визначає все, в тому числі й призначення людини в світі, про що ти згадуєш і про що нам знати не дано, та й не треба...

В.К.: У одному з віршів ти написав:

*А я вже думав, що мене нема
І далі бути необов'язково.*

Ти не бачиш себе ніде, крім літератури? А якби до тебе не прийшло слово – що було б тоді? Якби не література, ти став би бандитом, наркоманом?

П.В.: Так, колись так написалося. Це не означає, що все треба сприймати буквально, особливо в нинішньому часі, хоча кожен рядок наповнений реальним, конкретним змістом. «А я вже думав, що мене нема...» Ну, це ж оте, про що я вже десь згадував: власний, наміряний життєвий проект не збігається з дійсністю. Відповідно, якщо брати за найжорсткішими мірками, авторське максималістське «его» розчиняється в цій непривітній дійсності, його просто «нема», воно не існує, «і далі бути необов'язково». Це не означає, що нашому знервованому й тонкошкірому автору надокучило земне існування. Ні. Просто він спокійно констатує свій абсолютно пересічний, тьмяний, нецікавий вимір, який не є аж чимось таким неповторним і позначений особливим сенсом. Звісно, в його, авторовому тогочасному розумінні. Так я тоді вважав. Якщо ходити на завод з дня на день, точити гайку, ждати дзвінка, бігти за прохідну, в пивну чи до гастронома, і це теж з дня на день, і ніякого просвітку – то таке існування справді не дуже й обов'язкове. Воно мене й зараз лякає. А ким би був, якби не «прийшло слово»... Та хтозна. Думаю, щось би прийшло інше. Можливо, опанував би якесь ремесло, серйозне ремесло. Головне, щоб у ньому потім можна було вдосконалюватися й самореалізовуватися. Може, ще щось. Ми ж самі нічого не знаємо, хоча й думаємо, що знаємо багато. Гадаю, що бажано, аби в існуванні був якийсь сенс. Якраз через це (і через це) бандитом і наркоманом не став би точно. Безтолковість бандитської долі була мені очевидна з

найменших літ. Страчене життя. Як співається в одній пісні, «пагіблі юнасть і талант, в твоїх стінах, Таганка...» Тупо. Я ж цього ніколи не хотів. Та й рід у мене зовсім інший. Наркоманію ж узагалі, з перших її несміливих з'яв я не прийняв на ментальному рівні. Вона відділяла від усього, що було мені дорогим. Робила з людини тінь. Егоїста. А мені, навпаки, хотілося виразності й – у певних моментах – альтруїзму, колективістського відчуття. Покурити драпу – скільки завгодно, а решта – ні. Так я ще з юності міркував. Це не для мене, хай хоч там весь світ стає дубала.

В.К.: Хтось назвав тебе поетом великого міста. Я б сказав, що ти поет стражденної душі. Хто з нас ближчий до істини?

П.В.: Як завжди, істина посередині. Я не дуже вірю в самовдоволеного митця з «двоповерховою» потилицею. Людське життя конечне – хіба від самого цього факту душа не скулюється, не страждає – хоча б інколи? «Штоб не тупіть, чужих страдній хваті...» – як сказав поет. І своїх вистачить. Але яка ж нудьга, коли страждання, як і будь-що інше, стає єдиною тональністю, однією нотою творчості! Це тоска зелена, слів нема. Тому хочеться вірити, що я не замкнувся на чомусь одному. Та ще й на такому життєствердному, як страждання. Що є таки і тінь, і світло. І сум, і радість. Розпач і щастя. Село й місто. У моєму випадку міста, звичайно, більше. Та це й природно.

В.К.: Яка географія твоєї біографії?

П.В.: Жив у великій, трохи затхлій країні на ймення Країна Рад, у червоній імперії. Тож і орбіти були «імперські»: Москва, Пітер, Грузія, Прибалтика, Середня Азія... Служив у Криму. Але моє «все» пов'язано з Запоріжжям і, тепер ось, із Києвом. Виїздив і в «Європу», але в Парижі й Мадриді поки що не був, то й говорити нема про що. Та й головне, звичайно, не барвистість картинки, але – переживань. А це залежить не від відстаней і пальм на горизонті...

В.К.: Знаю, що для тебе найближчі письменники, до чийх текстів звертаєшся із задоволенням, Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Тарас Шевченко... А з ким спілкуєшся з колег-ровесників?

П.В.: З класиками треба обережно... Не будемо їх зайвий раз турбувати, принаймні зараз. А за Миколу Вінграновського скажу. З ним я справді спілкувався, і не лише за допомогою його геніального, летючого, жи-

вого, несамовито красивого поетичного слова. Микола Степанович міг просто по-людськи пригостити обідом. Посміхнутись. Налити чарку. Взяти на Десну. Помогти словом і ділом. Не знаю, може це робив і ще хтось, але я особисто це зустрічав лише у Вінграновського. Та ще, хіба, в Бориса Олійника, дай йому, Боже, здоров'я. Інші «класики» лише один поперед одного згадують в інтерв'ю, як їх, молодих і рвйних, півстоліття тому обігрівали Тичина та Рильський, та Бажан... Втім, щиро вважаючи, мабуть, що їх, обдепутачених і облавреачених, тепер ця естафета не стосується. А Микола Вінграновський був не лише великим поетом, а й великою людиною. А це вже взагалі неймовірна рідкість: дорівнювати собі як митцеві. Він дорівнював. І через те недосяжний.

З сучасниками – складніше. Смаки мої літературні змінюються. Та й спілкування за чаркою кави – це одне, а при «текстах» – інше. Можуть бути різні варіанти, тож, аби кого не образити та не зурочити, промовчу.

В.К.: Хто з класиків чи сучасних письменників вплинув на формування тебе як письменника?

Ну, класичний літератор у нас – Prinzipalnyi ще донедавна – це десь із Полтавщини, де він там ходив босими ногами по росянистих доріжках років 60 тому, а тепер пише про це вірші, живе на Хрещатику чи на Гончара і плачеться за селом, згадує, як мама саджала в ніч хліб на клеювій лопаті, хоч уже і села тогож нема, і хліб не печуть, його привозять раз у тиждень, і черга стоїть, матюкається... Або ж, якщо це більш сучасний варіант, – це з Вилчичи містечкової «продовжуватий» модерніст, любитель Чубаєв – вірні старшого, музика молодшого, кава, серезжа у вусі, «вф'юето до рача» (Павло ВОЛЬВАЧ в інтерв'ю Олександрові ХОМЕНКУ, лютень, 2003, www.molodaukraina.org).

П.В.: Це густе вариво, часом невлонне навіть для самого себе. Але спробую. Шевченко. Маланюк. Вінграновський. Це в поезії. З зарубіжних – Лорка, Траклъ, і росіяни – Маяковський, Есенін, Губанов, Рубцов трохи, трохи Бродський. У прозі українській – Коцюбинський, Тютюнник. Російські – Бабель, Шаламов, Лімонов. З дальшого закордону – Амаду, Міллер, Буковські, Гемінгвей.

В.К.: Ненормативна лексика в твої твори вписується органічно. Якою фразою (нецензурною, звичайно) можеш описати ситуацію в сучасній українській літературі?

П.В.: Трошки притлумлю міт про матюгальника-Вольвача. Мату в віршах я практично не допускав.

А щодо роману «Кляса», то там сама ситуація до цього спонукає. Роман про вулицю. Люмпен-пролетарську, кримінальну, маргінальну. Воно через те й органічно, Василю, що лаються герої твору. А ось сам автор досить стерпний у цьому плані персонаж. Ну, не зовсім щобуже зразковий, але цілком, цілком... Тому ось так, узяти знаєцька й загнути щось нецензурне... Не буду. Бо не буде це до кінця виправдано. Хоча б з огляду на ті літературні імена, які я поважаю. Не кажучи про читача.

В.К.: А в політиці?

П.В.: Тут це виглядало б значно органічніше, справді. Але на ту всю шлогребень не хочеться й слів витратити... Як казав один мій знайомий: «Букв нет. Одні сюні...»

В.К.: Що є найбільшим смертним гріхом для тебе? Чого не зміг би пробачити ближнім?

П.В.: Не знаю. Якось не задумувався над цим. Ну, зрозуміло – не вбий... Останнім часом дедалі чіткіше приходить розуміння – не можна зраджувати. Бажано – ні в чому, навіть у найнезначнішому.

В.К.: І насамкінець: кілька слів про сім'ю, родину й плани на майбутнє.

П.В.: До приватного життя я таки ставлюся як до приватного. Скажу лишень, що щасливий у своїй родині і своєю родиною. Дружина моя, на щастя, не з літературного й навіть не довоколітературного середовища. І теж із Запоріжжя. Маємо двох доньок-студенток. І деякі плани, серед яких і таке: показати хоча б комусь із родини часточку Закарпаття. Будь-яку. Воно все незвичайне. ✨

Підхоплення увірваної нитки

Віра АГЕСВА

Можна, здається, написати чи не повноформатну рецензію на книжку Оксани Забужко, коли дошукуватись усіх прихованих смислів, які відчитуються в заголовку цієї позірно ніби цілковито академічної монографії про одну з найчільніших постатей нашого національного пантеону. Але горизонт сподівань довірливого читача, який очікуватиме нової інтерпретації мистецького доробку поетеси в рамках усталеного жанру літературного портрета, буде безжалюно зруйновано: скориставшись бездоганною Кассандринною самоідентифікацією – це водночас і більше й менше, ніж інтерпретація творчості Лесі Українки. Особливо значущим мені бачиться те, що – нарешті! – одним із центральних завдань авторка вважає аналіз релігійної свідомості, світоглядно-релігійних шукань українського модернізму. Без цієї релігієзнавчої складової просто не могла постати цілісна картина, адекватний, впізнаваний портрет доби – попри очевидні часткові успіхи й здобутки багатьох цікавих авторів. Так що в цьому сенсі «Notre Dame d'Ukraine» слід вважати підсумковим дослідженням цілого попереднього п'ятнадцятиліття, зокрема коли йдеться про вивчення модерністського періоду.

Ніколай Бердяєв якось зауважив, що безбожні епохи, які намагаються облаштувати життя, не дошукуючись його вищого смислу, – це якраз «найбільш похмурі, нудні, одноманітні й плоскі епохи; в них навіть богоборства не може бути в глибокому і страшному сенсі цього слова, й атеїзм носить очевидне тавро лакейства, в них усе велике втрачає свою цінність, применшується». Модернізм саме й вирізняється на тлі двох хронологічно суміжних «безбожних» періодів: позитивістського, котрий так чи інакше виніс божественні смисли «за дужки», звів (особливо коли йдеться про марксизм) усю складність світобудови до боротьби соціальних груп за кращий шмат хліба насудного, – і радянського, соцреалістичного, з його войовничим атеїзмом і перипетіями «класових» та «морально-етичних» конфліктів між

однаково схематичними передовими й відсталими, прогресивними й реакційними картонними персонажами. Оксана Забужко вперше так виразно зацентувала «релігійну альтернативу в секулярну добу», складність пошуку шляхів до Бога, – про смерть якого звістив найавторитетніший філософ першої половини ХХ століття, – поза офіційним православ'ям і церквою. Леся Українка мала в цьому сенсі незаперечний вплив чи не на всіх письменників десятих-двадцятих років: і Сквородино Тичини (та й не самого лише автора «Соняшних кларнетів», Григорій Скворода став одною зі знакових постатей першої чверті віку), й антропософські візії Хвильового, і богошукацтво Куліша, і туга за зруйнованим, спрофанованим Собором, трагічне усвідомлення неможливості примирити релігію розуму з християнською вірою в Домонтовича – все це пов'язано з духом часу, з традицією, яку витворила чи не насамперед таки вона, велика єретичка, єресархія й провидиця.

Коли йдеться про утвердження абсолютних цінностей і пошуки вищих істин, то європейський модернізм бачиться найближчим до романтизму, до його трагічного двосвіття й поривів у блакить. Називаючи своє письмо новоромантичним, Леся Українка прямо покликається на одного зі своїх улюблених поетів, Генріха Гайне, і на цілугностично-лицарську європейську традицію, яка протистояла офіційній релігійній доктрині. В ортодоксальному християнстві ця письменниця не приймає, пристрасно заперечує (варто згадати тут хоча б «Одержиму», «В катакомбах», «Йоганну, жінку Хусову», «Руфіна і Прісциллу») насамперед дух ієрархічної підлеглості, концепт раба й господаря. («Але шляхи господні таємничі, // хто може їх збагнути? Може, треба // і господо рабів глухонімих...» – скрушно підсумовує свої стосунки з церковним кліром лицарськи бездоганний адвокат Мартіан; а неофіт-раб не може згодитися, що «терпливість і покірність» «рятують людські душі», і зважується поклонитися не Христу, а Прометею, тому бунтівному титанові, котрий «не творив своїх людей рабами...») Так само її герої не можуть змиритися з заповіддю *винагороди за любов і вірність* та погрозою кари за невірне служіння. Покірного чекає рай, Царство небесне, зрадливого ж раба пекельна кара жде. Натомість Міріам не згоджується жити ні вірною, ні невірною рабинею, не приймає винагороди за страждання й любов, які, власне, є сенсом її існування, і помирає «не за небесне Царство... ні... з любові!». Вона приймає лише лицарське служіння, яке не потребує жодної подяки чи заплати. Оксана Забужко старанно визбирує ті поодинокі «крейдяні позначки», віровизнавчі одкровення, які полишила в текстах сама Леся Українка. Одне

Оксана ЗАБУЖКО. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К.: Факт, 2007, 640 с.

з найвимовніших означень маємо в листі до Ольги Кобилянської. «Леся Українка просто-напросто на хвилиночку "підняла забороло" (NB: я кажу це в зовсім не метафоричному сенсі, як стане ясно з дальшого викладу!), причому навіть не для нас, нащадків, а для близької товаришки [...] і виказала свою програмову, ідеологічну приналежність до того самого стану, до якого вписував себе і Гайне: *духовного лицарства*, «лицарства-як-релігії-в-собі», унікального європейського синтезу *chevalerie i clergie*» (С.286). У контексті Українчиних драм неunikним є питання про складні кореляції «релігії предків», української релігійної традиції та «общєрусского» православія, яким воно поставало в XIX столітті. Посилаючись на праці М. Драгоманова, І. Франка, М. Сумцова, ав-

торка «Notre Dame d'Ukraine» показує, що інтелектуали другої половини XIX віку усвідомлювали наявність у вітчизняній традиції «релігійної альтернативи доктринальному юдеохристиянству». Зокрема Михайло Драгоманов вважав одну з єретичних течій, богумильство, «за фактично національну віру українців». Так що гностично-лицарський міф аж ніяк не був імпортований в українську культуру, йшлося про долучення до своєї власної спадщини, про зв'язування обірваної нитки.

Один із наскрізних сюжетів рецензованої книжки – наголошення неunikної й нагальної потреби підхопити нитку, обірвану в XVIII столітті, повернути Україну в річище європейського культурного розвитку. Це завдання покоління Лесі Українки усвідомлювало і як високу місію, і як програму повсякденної ненастанної праці. Амбітний європейський проєкт було започатковано якраз в останні десятиліття XIX віку – і в цьому наслідженні по-новому вияскравлюється важливість поняття традиції, канону, тягlosti у нашому зрілому модернізмі. У теоретичному аспекті теза про модернізм як явище, що постало з розриву, кризи, належить до загальнікових, вона підтверджена багатьма найавторитетнішими дослідниками літератури й культури кінця XIX – першої половини XX століття. Модернізм – це заперечення ренесансного типу гуманізму, патріархальності, натуралізму, реалізму, репрезентативності тощо, тощо... Нав'язлі в зубах української дискусії останніх років про мало не унікальність досвіду україн-

ської модерністської генерації, котра утвердилася, не пориваючи з ідеологією й естетикою народництва та класичного реалізму, час від часу активізуються на журнальних сторінках, здається, – знов-таки цитуючи Лесю Українку – «единственно от необразования» або ж через пристрасну й непереборну потребу видавати бажане за дійсне й не помічати одверто полемічних, часом майже знищувальних випадів тої ж Лесі Українки, Миколи Євшана, Миколи Зерова, Віктора Петрова-Домонтовича, Миколи Хвильового як загалом проти ідеології й естетики народництва та українофільства, так і проти конкретних речників цієї течії, як-от «лицаря темної ночі» (М.Євшан) Сергія Єфремова чи старого доброго Івана Нечуя-Левицького, в романах якого двадцятилітня Лариса Косач не знаходила «ні одної розумної людини», так що «якби вірити йому, то вся Україна здалась бидурною» (Лист до М.Драгоманова 1891 р. // Українка Леся. Збір. творів: У XII томах. – Т.Х, С.113). Але зрікаючись антропоцентризму, позитивізму й соціологізму, заперечуючи цінності «батьків», європейські модерністи шукали *інших* зразків, зверталися до спадщини «дідів». Оскільки засадничою рисою модернізму був формалізм, то їх приваблювали ті великі стилі, пріоритетом яких була знов-таки увага до форми, – перш за все бароко та класицизм. Українські модерністи звернулися насамперед до барокового досвіду, до спадщини тієї України, яка ще не була насильницьки вилучена з європейської культурної спільноти. У двадцяті роки необарокові тенденції були дуже помітними. (До речі, й духовно-релігійні шукання не в останню чергу інспірувалися тоді, очевидно, бароковими впливами, адже XVII–XVIII століття – це ще й доба невинних конфесійних дебатів, це література, мистецтво, наснажені релігійною символікою, пов'язані з християнськими претекстами). Активно досліджуються козацькі літописи (прикметно, що той-таки Зеров – студент класичної філології – темою дипломної роботи обрав літопис Григорія Грабянки – була якась логіка формування молодого дослідника, що неунікно вела його саме до цієї доби в історії української культури: пишучи про сучасне письменство, Микола Зеров, очевидно, хотів ґрунтовніше, через першоджерела (*ad fontes!*) зрозуміти його витoki, простежити процес успадкування традиції), в семінарі професора Володимир Перетца загалом охоче вивчають якраз давню літературу XVII–XVIII століття, барокові впливи дуже важливі в тогочасному малярстві – згадати хоча б доброго приятеля неокласиків Георгія Нарбута. І, на решті, не буде перебільшенням сказати, що зрілий український модернізм, особливо в першій половині двадцятих років, розвивався

під знаком Сковороди. Цікаво, що російські символісти, яким бракувало автентичної повноформатної барокової традиції, намагалися, так би мовити, «добудувати» свої богошукацькі, містичні концепції релігійно забарвленого модерністського письменства також через звернення до Сковороди. І при цьому оптика імперського бачення була аж такою неадекватною, що навіть інтелектуал класу Володимира Ерна, автора найпопулярнішої натовді російської праці про українського філософа, з комічною безпосередністю дивувався, як же то в «дикій», неосвіченій селянській Україні міг постати найвизначніший філософ «віку розуму», поруч із яким нема кого поставити в імперській російській культурі...

Коли йдеться про естетичні орієнтації українських модерністів, то на особливу увагу заслуговує рецепція Лесі Українки київськими неокласиками, зокрема й очевидні впливи її творчості на стильову манеру принаймні Максима Рильського та Миколи Зерова. У сонетоті, присвяченому Павлу Филиповичу, Зеров сам окреслює традицію, продовжувачами якої вони себе бачили: «Йдете доріжкою Максима й Лесі // І стежите парнаськутечію». Так що парнаські вершини означено тут не лише звичними вже для нас іменами Леконта де Ліля й Ередіа, але ще й Лесі Українки, що зайвий раз показує безгрунтовність звинувачень п'ятірного грона у вузькості орієнтацій і отій в зубах нав'язлій «несучасності». Саме неокласики зробили найбільше, аби усталити означений ще Миколою Євшаном канон вітчизняного модерністського письменства. (До речі, як на мене, авторка «Notre Dame d'Ukraine» надто сувора в оцінці ролі «Української хати» в тогочасному літературному процесі. Для утвердження модерністських цінностей і Євшан, і Сріблянський, і інші автори журналу зробили дуже багато. Вони означили конфлікт генерацій, піднесли гасла індивідуалізму, естетизму, урбанізму тощо. Врешті, модернізм – явище полістильове, і, високо поцінуючи новоромантизм Лесі Українки, хатяни підтримували й «артизм» Кобилянської, і символізм Яцкова, і перші спроби початківця Максима Рильського... Можна не згоджуватися з окремими Євшановими висновками чи присудами, але назагал журнал відіграв дуже важливу роль у гострій боротьбі старого й нового в тогочасному нашому письменстві). Для неокласиків центральною постаттю цього модерністського канону стала, звичайно ж, Леся Українка. Зеров мав усі підстави твердити, що читач Лесі Українки як соціальний феномен з'явився щойно в двадцяті роки. Літературознавці й критики з кола київських перціян – і М.Зеров, і М.Драй-Хмара, і О.Бургардт, і В.Петров – були блискучими інтерпретаторами творчості поетеси.

Після неокласиків (частково ще й пражан) історія рецепції творчості Лесі Українки в наступні радянські десятиліття може бути чудовою ілюстрацією того, як змінювалася чуттєвість культури у процесі поновної радянської колонізації. Оксана Забужко бездоганно деконструє численні риторичні фігури офіційного лесезнавства, більш ніж підставою визначивши центральним текстом (чи абзацом?) цього дискурсу ювілейну доповідь Олеся Гончара. Гончар представляє тут і цінності влади, панівної ідеології, й водночас (це значно цікавіший пласт для аналізу, бо ідеологія Сивашів – Перекопів – Великого Жовтня не надто переконливою, принаймні для інтелігентної української спільноти, була, можливо, вже й року Божого 1971, тим очевиднішим анахронізмом вона видається нинішньому читачеві) – цінності патріархальної, домодерної культури. Маємо тут ще один з-поміж численних інших, віднайдених уже багатьма дослідниками, – я, зокрема, писала про це, аналізуючи «згортання» феміністичного дискурсу в українській радянській літературі сорокових–сімдесятих і повернення до аксіології передемансипаційної доби, – доказів того, що від початку тридцятих років в українській культурі відбувалися **регресивні, демодернізаційні** процеси (не випадково Микола Хвильовий так охоче вживав для характеристики цих тенденцій прикметник «назадницький»), повернення до зужитого українофільства – просвітянства другої половини XIX віку, якого зреклися (знаємо з листа Лариси Косач до Михайла Драгоманова) вже молоді київські плеядівці при початку дев'яностих років.

У цьому сенсі зверхньо-поблажливі, співчутливі Гончареві оцінки «нашої прекрасної Лесі», «багатостраждальниці», «безщасниці» суголосні знов-таки риторичні патріархальних чоловіків, які були сучасниками поетки. Оксана Забужко слушно закликає нас бути справедливими до доповідача ювілейного зібрання: «парадигму Всенародної Хвороби створено не ним – він тільки доповнив її кількома політично-кон'юнктурними штрихами, всіма отими "Сивашами й Перекопами", які зі зміною політичної кон'юнктури й дезактуалізуються вмиг, і тому єдині в цьому тексті виглядають тепер анахронічно [...] Парадигму ж було закладено ще за життя Лесі Українки» (С.65). Концепт Великої Хвороби започатковано й поблажливою Франковою заувагою, що молада авторка навряд чи дасть те, чого від неї можна було б чекати, з огляду на тяжкий стан її здоров'я, і схожими репліками Маковея, інших рецензентів. Ще не було досліджено як належить навіть біографію письменниці, а в шкільний підручник з літератури 1928 року вже вкарбовано розлогі абзаци про боротьбу з хворобою як чи не

основний і єдино важливий сюжет цієї біографії. Так що пасажи Олеся Гончара несподівано перегукуються з текстами півстолітньої давності. Олександр Дорошкевич, автор «Української літератури. Підручної книги для старших груп семирічної школи» (Книгоспілка, 1928), той самий, між іншим, котрого іронічно згадано в «Неокласичному марші» як опонента групи, котрий, за Филиповичем, «вітався кисло» з приреченим неокласиком, коли над групою «мечем дамокловим нависла // суворя резолюція ЦК», старанно наголошує обставини страдницького особистого життя: «Треба сказати, що на характері її пізнішої творчості позначилися своєрідні умови її життя. Замолоду ще захворівши на сухоти, поетка весь час жила під небезпекою смерті». Тут знайдемо й мало не впродовж століття потім тиражовані кліше про виняткову любов до «волинських лісів» (отой, за Забужко, патент на грибництво у волинських лісах, який отримало українське літературознавство), про палку любов до трудящих і віру в переможну революцію... Тож сучасні автори підручників мають, в принципі, до вибору різні варіанти інтерпретацій, але зостаються бездоганно вірними найбільш патріархальній та ідеологічно зашореній. І, вочевидь, цей симптом можна розглядати як свідчення зтяжної хронічної недуги культури, що ніяк не може позбутися колоніального спадку. Парадигма «Великої Хвороби» – це «своєрідна українська версія “приборкання непокірної”» (С.83).

У книжці багато йдеться про ту роль, яку відіграли у віднайденні репресованої традиції, в зв'язуванні «увірваної нитки» українські шістдесятники. Як на мене, тут відчитується певна суперечність, спричинена розмитістю, недостатньою окресленістю самого поняття. Українчин ювілей 1971 року справді був насащений духом шістдесятництва. З початком відлиги інтелектуально-духовна атмосфера все ж поступово змінювалася, з'явилися **люди й тексти**, що нагадали, навіть явили високі осяги двадцятих років. Особистісний вплив, передача традиції від представників того майже винищеного покоління молодшим – у цьому контексті значили дуже багато. Про виняткову роль Бориса Антоненка-Давидовича згадують чи не всі мемуаристи. Так само, скажімо, й Григорій Кочур у літературній атмосфері шістдесятних – це не лише талановитий перекладач, але ще й репрезентант школи Миколи Зерова. Наприкінці п'ятдесятих львівські молоді письменники радо заходили до Михайла Яцкова, зацілілого молодомузівця, людини з іншого часового виміру, – він охоче бавив гостей спогадами про Франка, про львівський *fin de siècle*, і всі ті деталі долучалися до уявлення про цілісний – попри наглі вилучення окремих ланок, імен, навіть цілих генерацій – мистецький процес. Важлива роль у

цьому добудовуванні цілісності належала тим, хто не був репресований, але тільки з хрущовською відлигою спромігся на голос, точніше навіть – на півголос, аби все ж розповісти про своїх вчителів і друзів, про досвід цілого покоління. Маю на увазі насамперед Павла Тичину, Миколу Бажана, Юрія Смолича, особливо Максима Рильського, котрі з різною мірою наполегливості й відваги, але все ж робили дуже й дуже багато для повернення вилучених імен, текстів, пластів культурної пам'яті, для наснаження атмосфери шістдесятих досвідом модерністських двадцятих. Важливість цих процесів не підлягає сумніву, як не підлягає сумніву й значущість самого феному шістдесятництва і як суспільно-політичного, і як культурного явища.

Але водночас – коли повернутися до тодішньої рецепції творчості Лесі Українки – Оксана Забужко чи не найбільш критична до двох таки центральних постатей шістдесятництва (принаймні, як воно канонізоване сьогодні в академічних історіях літератури) – Івана Драча та Ліни Костенко. Найголовніша претензія дослідниці стосується того, що їхні оцінки Лесі Українки зроблено в контексті патріархальної аксіології. Тут проглядається зрештою, загальніша проблема: коли йдеться про етичні, а ще більше про естетичні засади, то шістдесятники сповідують переважно патріархальні, домодерні цінності. Щодо філософських орієнтацій, то ключовим словом шістдесятих років було слово «гуманізм», а відтак повернення до важливого концепту Нового часу, до позитивістських навіть цінностей, попри те, що спокус антропоцентричного гуманізму європейський модернізм зрікся вже принаймні півстоліття тому. Цілковито немодерним було й позиціонування митця, поета як речника Високої Ідеї, Світоча, Проводиря тощо. Оце афористичне «коли в людини є народ, тоді вона уже людина» – таки класично неонародницьке гасло, яке виразно підпорядковує індивідуальність загалові, індивідуальне зусилля, індивідуальний Божий дар знівельовує до вміння відповідати сподіванням загалу. Знов-таки, модернізм від цих ідеологічних надзавдань, сформульованих чи не романтизмом, уже давно відмовився. Дуже легко довести, що естетика, стилістика й поезія, й (тим більш!) прози шістдесятників переважно неоромантична, репрезентативно-реалістична (останнє добре видно в романістиці шістдесятих). Інакше навряд чи й могло бути – через незасвоєність (принаймні дуже обмежену обізнаність) шістдесятниками як західноєвропейського, так і українського модерністського досвіду. Це було інтелектуальне середовище, це була література, яка так і не долучилася ні до психоаналізу, ні до екзистенціалізму, ні до будь-яких інших модерних інтелектуальних течій. Ще одне питання,

яке тут постає, – чи загалом можлива мистецька творчість поза якимось релігійним досвідом, простіше кажучи: чи можливе високе мистецтво в атеїстичній системі координат, без долучення до сакральних вимірів. Закономірно, що поки не відкрилися шлюзи, поки в середині вісімдесятих не стали доступними класичні тексти, які визначали розвиток європейської гуманітарної думки впродовж мало не століття, доти остаточне прощання з соцреалізмом було неможливим. Дивом таланту часом вивичувалися окремі тексти (скажімо, проза Григора Тютюнника, пізніше Валерія Шевчука). Здійснитися як національний поет (безвідносний до радянської ідентичності) зміг Василь Стус. Але назгаль українська радянська література зоставалася явищем маргінальним, попри всі патріотичні заяви про нобелівський рівень того чи іншого автора.

Розрив із соцреалізмом був насамперед поверненням до досвіду початку ХХ століття, до традиції Лесі Українки і її мистецького покоління. Інакше просто не могло бути, потреба віднайти увірвану нитку визначала напрям шукань.

Оксана Забужко робить також дуже сміливу спробу простежити роль народницької ідеології впродовж ХІХ століття, показати як її «поступовість» у певні періоди нашої історії, так і очевидне «назадництво» вже в добу модернізму, – спроба смілива вже хоча б з огляду на те, як часто останніми роками поняття народництва використовували не для наукового аналізу, а просто для поррахунків із представниками «ворожого» табору, переважно з безгрунтовними й обурливо непатріотичними західниками, котрі не хочуть належно поцінувати абсолютну унікальність нашого історичного розвитку. Справді важливим, як на мене, є розрізнення пізнього, «різночинського», «грінченківсько-ефремівського» народолюбства й просвітанства, «коли вже розпочалась його невідворотна “люмпенізація” й аглютинація з народництвом російським» (С.298) і коли воно справді ставало гальмом культурного розвитку й, відповідно, об'єктом жорсткої критики Лесі Українки, Миколи Євшана, Миколи Хвильового, – і, з іншого боку, – народництва 40–70-х років. До речі, я би хотіла спеціально наголосити якісну різницю між романтичним і пізнішим народництвом у тому сенсі, що в часи романтизму народолюбна ідеологія не мала такого фатального впливу на романтичну естетику, як це бачимо в позитивістичну добу, коли програма диктувала, нав'язувала свої вимоги до форми, котра мала бути доступною неосвіченому реципієнтові біля підсліпуватого каганця. І романтики, кирило-мефодіївці, і тим більше старогромадівці бачили в народіві не так зразок для наслідування,

не так продуцента високих естетичних вартостей (врешті, мало хто зважувався на такі критичні оцінки селянства, народу, як романтик Куліш), як «меншого брата», неспроможного без зовнішньої підказки й допомоги осягнути власну ідентичність. «Інтелігенти – «українофіли» тільки поширили свій власний спадковий титул «лицарських синів» [...] на в с ю Україну, охопивши ним також і «братів незрячих, гречкосіїв»» (С.316). В українському селянстві вони бачили спадкоємця національної шляхти, козацько-лицарського світогляду. Наша історія ХХ століття слугує якнайочнішим підтвердженням висновку, який, посилаючись на авторитет Михайла Драгоманова, ілюструючи відомими сюжетами з літератури ХХ століття, безбоязно формулює авторка «Notre Dame d'Ukraine»: без інтелектуального проводу народ втрачає й ідентичність, і мову, й так люблені романтиками обряди-звичаї дуже швидко. «Справа в тому, що шляхетська свідомість є завжди, *ab definitio*, «пасеїстична», історично (=генеалогічно) зорієнтована: минуло повсякчас присутнє в ній «тепер і тут», у вигляді впадкованих предківських «завоювань», які згори задаються нащадкові як непохитний моральний норматив для наслідування й «утримання». Власне, завдяки цьому на етапі модернізації й переходу від аграрного до індустріального суспільства в більшості європейських країн аристократія й виступила головним забезпечником і гарантом культурної тягlosti: «народ», отой любий серцям романтиків консервативний *das Volk*, споконвічний хранитель усного переказу, з розпадом традиційного соціуму вмить, за одне покоління позбувався і свого «переказу», і всякої-будь історичної пам'яті, ба й своєї мови». Отож, без інтелектуальної еліти «народ залишається культурно беззахисним і сам своєї тожсамости в колоніальних умовах зберегти не може» (С.335, 336). У цьому контексті можна залучити до аналізу немало творів української прози, особливо радянських десятиліть. Література соцреалізму не вмiла дати собі ради з подібними колізіями, і тоном не надто впевненого в собі шкільного вчителя перед розбишакуватими підлітками шпетила аморального Володьку Лободу, протиставляючи йому бездоганних трудівників, вірних одвічному моральному закону. Оту «культурну беззахисність» селянина в зросійщеному місті, яке вже прийнятні частково належить іншій, імперській культурі, завважив, скажімо, Валер'ян Підмогильний, показавши, що урбанізація головного героя «Міста» Степана Радченка пов'язана з певними моральними компромісами, з необхідністю відмовитися від засвоєних з дитинства переконань і поведінкових принципів. Але впродовж наступного півстоліття селянська культурно-національна ідентичність втрачалася

ще інтенсивніше, і цей процес перетворення часто й охоче ідеалізованого вітчизняним письменством мудрого дядька на людину поза культурою, людину, що опинилася в спустошеному просторі, відірваною від селянської традиції й не адаптованою у міське середовище, – зафіксував Григор Тютюнник. В оповіданнях «Оддавали Катрю», «Син приїхав» представлено якраз змаргіналізованих учорашніх селян, здатних на великі моральні компроміси в боротьбі за виживання у чужому й негостинному середовищі.

Методологія, якою послуговується Оксана Забужко, дозволяє тримати в фокусі насамперед проблематику «національної чуттєвості», «конфлікти міфологій». І доказом адекватності, відповідності цієї методології щодо творчості Лесі Українки є те, що тут часто вперше залучено до цілісного аналізу тексти, які досі більшість дослідників видавалися маргінальними, «темними», випадковими й нечитомими. Хоча зрозуміло, що у письменниці рівня Лесі Українки «випадкових» текстів не повинно бути. Авторка «Notre Dame d'Ukraine» часто аналізує окремі вірші й фрагменти як підступи до якоїсь магістральної теми чи мотиву, що згодом розробляються повніше й глибше у вершинних творах.

Зрозуміло, що я торкнулася далеко не всіх аспектів книжки, в якій щедро розкидано багато спостережень і висновків, які виходять далеко за межі означеної її назвою проблематики. Так що заголовок усе ж обманює читача ще й у тому сенсі, що обіцяє значно менше, ніж прочитаємо й осмислимо на цих шестистах сторінках. (Неощадна якась авторка – за нинішніх ринкових відносин письменник здебільшого старається анонсувати значно більше, ніж реципієнт потім почерпне вже безпосередньо з тексту!) У монографії розсипано, зокрема, прецікаві спостереження з царини психології творчості, яким довіряєш тим більше, що про це говорить письменниця. Скажімо, дослідниця розрізняє два типи жіночого обдарування – «муза» й «авторка». Коли й так, то це не знімає питання про ідентифікацію музи для жінки-авторки, ідентифікацію, над якою застановлялося чимало видатних письменниць. Сучасна трансперсональна психологія бере до уваги «духовні виміри психіки» (Станіслав Гроф), містичні аспекти існування, містичний досвід вважається за можливе примирити з науковим світоглядом, включити в його параметри. Очевидно, що тема візіонеризму Лесі Українки, тема «комплексу Кассандри» у її текстах (і, до речі, в модерністському контексті загалом) не може не привабити дослідників. Поруч із Лесею Українкою тут варто згадати і Миколу Хвильового; чи не всі мемуаристи фіксують його дар передбачення,

наділені ним і деякі персонажі прозаїка. Релігійний контекст творчості Хвильового чудово проаналізовано в останній книжці Леоніда Плюща «Його таємниця, або "прекрасна ложа" Хвильового». Вочевидь модерністські релігійно-духовні шукання стають предметом зацікавлення найавторитетніших дослідників. Оксана Забужко йдеться насамперед про гендерні аспекти цієї релігійно-духовної дискурсивної складової – тем, якої зовсім не торкалися українські релігієзнавці, адже роль жінки в українському релігійному житті навіть не пробували ще описати хоча б у першому наближенні.

Для означення зв'язків / відштовхувань різних стильових течій і періодів прецікавим є аналіз такого актуального в дискусіях кінця XIX (а потім і всього радянського XX) століття гасла «гріховності краси». Тут можна згадати безліч колізій. Від філіппік Сергія Єфремова аморальним і безличним шукачем «нової краси», як-от Ользі Кобилянській чи Миколі Вороному, – і до, скажімо, утвердження принаймні рівновартісності «троянд і винограду» Максимом Рильським періоду третього цвітіння – акція такою мірою нелояльна до панівної ідеології, що навіть живий класик мусив підстрахуватися завуальованою цитатою з «самого» Карла Маркса... Оксана Забужко вказує на зв'язок поняття «гріховності краси» з «логікою культурного поневолення». І тут через усе XX століття українських письменників та інтелектуалів можна розділити на оборонців (часом лицарськи-одвертих, часом, з огляду на обставини, і стримано-обачних) та споневажувачів естетичної вартості мистецтва. Недарма ж соцреалізм, власне, вивів красу за рамки своєї системи, підпорядкувавши речам значно ніби важливішим.

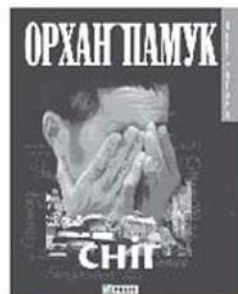
Найскрупульозніша рецензія не дає змоги перелічити всі численні мікросюжети, якими по ходу «доповнено» основну змістову лінію «Notre Dame d'Ukraine». Зрештою, і схвальних, і полемічних відгуків на цю книжку ще, мабуть, буде предостатньо. Проте очевидно, що інтелектуальні стандарти українського літературознавства, зокрема й гендерного, вона таки суттєво піднесла, і параметри нашого класичного канону – знов-таки не без гендерних конотацій, адже йдеться про значно повніше й глибше, ніж досі, висвітлення ролі не лише Лесі Українки, але й багатьох інших жінок-авторок, – багато в чому відчутно змінила. ✿

ПРОЗА, КРАЩА ЗА ВСЮ НАШУ...

вибір редакції

Дмитро СІУС

Орхан ПАМУК. Сніг: Роман
/ Пер. з тур. О.Б.Кульчинського. – Х.: Фоліо, 2006,
479 с. (Література).

Довго не складалося знайомство з цією книгою. Себто, дуже хотів прочитати, але за браком часу відкладав і відкладав... Спонукала взятися за неї випадково почута оцінка Памукового тексту від Василя Герасим'юка: «Памук сказав у цьому творі більше правди про свій народ, аніж уся наша проза разом узята».

В чомусь аж надто жорстко, але після прочитання підтверджую: в чомусь аж надто справедливо. Власне, воно й не дивно, не дарма ж турецький письменник є володарем Дублінської (2003) та Нобелівської (2006 р.) премій і ставиться критиками в один ряд із Д.Джойсом, Х.-Л.Борхесом, У.Еко... За потужністю текстів, звісно, а не за належністю до якихось шкіл.

Сюжет роману дуже простий: після дванадцяти років вигнання поет Ка повертається до Туреччини, в провінційне містечко Карс, яке на три дні виявляється відрізним від світу сніговими заметами. За цей час тут відбується «театральний» державний переворот, дійде піку війна дівчат-мусульманок за право носити в публічних місцях тюрбани, поет знайде і остаточно втратить єдине кохання. І все це на тлі зіткнення прозахідної прогресивної суспільної орієнтації держави й традиційного мусульманського суспільства. Всі проблеми й больові точки швидкісної вестернізації зодягнуться в людські емоції, й читач буде безповоротно втягнутий у живе життя з потом, кров'ю, театром і міцно скроєним сюжетом. Заплюючи чому читув не надто вадить навіть велика кількість

помилки і русизми, які залишаються на совісті редакторів чи коректорів видавництва.

Одне слово, «Сніг» Орхана Памука – справжня класна література.

«Усе моє життя, ніби в пораненого звіра, минуло з невгамовним відчуттям власної втрати й неповноцінності. Можливо, якби я не стискав тебе так люто в обіймах, то й не розгнівив би так, і сам би не втратив рівноваги, яку шукав дванадцять років, і не повернувся б назад до тієї точки, з якої починав, – писав Ка. – Нині мою душу знову тривожить відчуття втрати, відречення, воно повсюди наносить мені криваві рани. Я думаю, що інколи мені не вистачає не тільки тебе, мені не вистачає цілого світу» (Орхан ПАМУК).

ЖИТТЯ, ЯК СУЦІЛЬНИЙ ФАРС

Наталя ЛІТВИНОВА

Луї-Фердінан СЕЛІН. Подорож на край ночі
/ Пер. з фр. П.Тарашука; Передмова Д.С.На-
ливайка. – Х.: Фоліо, 2006, 367 с. (Б-ка
світ. літ.).

Кимось було сказано: «Життя прекрасне, коли ним живеш, і обурливе, коли про нього думаєш». На жаль чи на щастя, але час-то бичем багатьох інтелектуалів стає саме думка. Коли ж ці розумники ще й іронічні – вони можуть ставати справді нестерпними для суспільства. Такою скалкою в оці для Франції 1993 року, а потім і правлячих режимів інших країн став цей роман Л.-Ф. Селіна. Майстерно написаний, відвертий і вкрай негативістський, він показав суспільство з вервурту. Війна заради війни, ілюзії героїства, дружби, родини та кохання.

Фердінанд – головний герой, побував на війні, погостював у психіатричній лікарні, пожив у задушливій малярійній Африці, байдужий Америці й повернувся на батьківщину працювати лікарем. «Моїми пацієнтами були егоїсти, злидарі, матеріалісти, що замкнулися в огид-

них проектах здобути пенсію, мати криваву харкотинню з позитивною реакцією».

Лікар сумлінно виконував свої функції, лікуючи пацієнтів, але так і «не спромігся нейтралізувати властиве їм паскудство.» І якщо це істинна сутність людей, то навіщо намагатися здаватися кращими і чогось прагнути? Генерали дбають про власну шкуру та гаманці, і віддають солдатам наказ іти в бій за батьківщину. Солдати, переважно, – груба сила натовпу, хтось інший, – обдурені та нещасні. Друзі – зраджують, жінки – продаються, життя –... У нашого героя єдина світла любляча людина – чарівна повія Моллі. «Я, звичайно, дуже любив її, але ще дужче любив свою ваду – прагнення звідусіль утікати задля пошуків невідомо чого, і то, безперечно, через дурні гордощі, через певність власної вищості»

Саме ця певність тримає героя на плаву життя. Він подумки сміється над міщанством, його нудить від зарозумілості, він лікує бідняків, розуміючи, що хворе суспільство. Цю книгу було б неприємно читати, якби не гумор.

Як на Селіна, наше суспільне життя – сущільний фарс. Починаючи з дітей, «яких привчають опиратися власним бажанням, відмовлятися від незмірної насолоди, що їй знову і знову пропонують дерев'яні карусельні коники. Свято – чудова нагода для формування характеру». Але й на атракціонах батьки навчають дітей, що вони народилися, – а отже зв'язані безглуздими нормами.

Тілесний фарс: «коли поміркувати про те, як, скажімо, формуються і виходять слова, – наші фрази відразу потьмяняють на небезпечному тлі свого заслиненого декору. Віночок м'ясистої плоті – рот – конвульсивно скорочується, свистить, дихає, бгається і пропихає найрізноманітніші липкі звуки крізь сморідний гострокіл карієсних зубів... Так оце й закликає нас піднятися до ідеалу?» (про місцевого священика).

Соціальний фарс: «...в житті не йдуть вгору, а опускаються». Чим більше відходимо від дитинства, тим більше загартовується наш характер: клопотами і буднями, заздрощами та обманами, веселощами та розпускою. І висновок Фердінанд Селін робить такий: «Треба веселитися, коли можеш, між голодом та в'язницею і приймати світ таким, яким він є».

«Подорож на край ночі» – ніби створена для того, щоб стати, скажімо, настільною книгою циніка. Але, обов'язково, інтелектуала із досить специфічним почуттям гумору. Та навіть не володіючи доброю долею цинізму, цікаво почитати текст не лише тому, що він є ляпасом добропо-

рядному західному суспільному устрою, а й тому, що він художньо і легко написаний. І порадіти: може, саме наші соціальні й економічні проблеми хоча й добряче «дістають», але ще й оберігають нас від тієї знищувально-скептичної психології, за якої життя стає одним великим фарсом.

СУСПІЛЬСТВО ФРАНКА І... ГРИЦАКА

Дмитро СІУС

вибір редакції

**Ярослав ГРИЦАК. Пророк у своїй Вітчизні.
Франко та його спільнота
(1856–1886).** – К.: Критика, 2006,
632 с.

*Не пхай, свиня, рило,
Там, де святий Кирило!*

У нашому, загалом небагатому на добрі наукові гуманітарні монографії книжковому просторі з'явився справді непересічний текст – якісний і, головне, з непідробним інтересом прочитуваний науковий продукт.

Мова про книгу Ярослава Грицака «Пророк у своїй Вітчизні», присвяченій першим тридцятьом рокам життя Івана Франка.

Якби дослідник трохи абстрагувався від змалювання та детальних характеристик галицького суспільства того часу, мали б цілком гідну Франкову біографію. Наразі вийшло дещо інше – портрет суспільства й детальний виклад та аналіз історії соціально-політичних ідей, які сформували соціум, у якому Іван Франко став видатним національним письменником.

«Пророк...» справді вийшов дуже фаховим, дуже аргументованим і дуже підставовим. І хоча поза фокусом дослідника залишається Франко-людина (навіть розділ «Франко та його жінки» надто об'єктивізований, як для такої теми), маємо компенсацію в глибшому розумінні Франка-мислителя, Франка-громадянина та Франка-літерата, які виписані так детально та науково точно, що навіть важко уявити, як сказати більше й аргументованіше. Власне, від автора «Страстей за націоналізмом» (2004) було важко очікувати на справжню біографію персони, хоча кінцевий продукт вийшов не менш цікавим.

Великим плюсом «Пророка...» є змалювання того реального галицького суспільства, що існувало в Нагуєвцях та Ясениці Сільній (шкільництво), Дрогобичі та Львові – місцях, що вирішальним чином вплинули на національний та соціальний вибір майбутнього національного генія.

Ярослав Грицак одним із перших з-поміж дослідників Франка останніх років (принаймні з тих, чий голос має можливість чути ширша за вузькофахову громадськість) ставить питання про непростий і **свідомий** вибір письменником мови, національності, політичної платформи. Він говорить про часами відверте цюкування письменника землячками, які не поділяли ідей «поступу», виживаючи письменника з народницьких видань, які були чи не єдиними українськими друкованими органами, здатними забезпечити коли й не безбідне, то, принаймні, бодай якесь існування українському журналісту та письменнику.

Звісно, таке нахабство коштувало авторові десятків обурених статей від «захисників» «Франка-справжнього», але за професійну відвагу перед Я.Грицаком варто зняти капелюха.

Трохи шкода, що за межами доволі об'ємної книги залишилася подальша трансформація суспільно-політичних поглядів Івана Франка, але «Пророк у своїй Вітчизні» принаймні зняв чимало запитань щодо перших життєвих індивідуальних виборів, які штовхнули Франка на шлях створення Радикальної партії, а пізніше спричинили його політичне «охладження».

Дуже цікавим здається й розкриття непростих взаємин між І.Франком та М.Драгомановим, від яких значною мірою залежала суспільна, політична та літературна активність Галичини – єдиного українського краю, де в другій половині XIX ст. можна було друкувати актуальну українську (а не малоросійську) книжку.

«Суспільний остракізм Франка і Павлика був покаранням за порушення коду поведінки галицько-руського освіченого суспільства. Австрійські русини дбали про свою репутацію «тирольців Сходу», тобто найлояльнішої етнічної групи: за це вони сподівалися підтримки від Відня в їхніх національно-культурних змаганнях проти панівної польської верхівки, а на щоденне життя очікували спокійного та забезпеченого існування. Загальна ідеологія, за словами Андрія Чайковського, полягала в тому, що «найбільше щастя для рутенця – скінчити університет і вчепитися обіруч цісарської клямки, стати урядовцем... значіння, аванс, становисько, пенсія, емеритура...» (Ярослав ГРИЦАК).

Р О Б І Т Н Я

Марія АРУЗКО

Анна ГОЦЯРІЗЬ

Л. НОВИЦЬКА

Молодіжний
літературно-
мистецький
клуб «Віварт»

Молодіжний літературно-мистецький клуб «Віварт»

Молодіжний літературно-мистецький клуб «Віварт» засновано в місті Дніпродзержинськ Дніпропетровської області 16 червня 2005 р. з ініціативи директора міської централізованої бібліотечної системи Тетяни Іванівни Герасюти та молодої письменниці, члена Національної спілки письменників України Марії Дружко. Мета створення клубу – сприяти національно-культурному та духовно-естетичному розвитку Дніпропетровщини, активізувати творчі процеси в області, згуртувати талановиту молодь і популяризувати її творчість, звернути увагу представників влади й бізнесу на проблеми молодих українських митців. 23 серпня 2005 року молодіжний літературно-мистецький клуб «Віварт» було презентовано широкій громадськості міста й області.

За час існування клубу «Віварт» його члени провели низку літературно-мистецьких вечорів і творчих зустрічей. Спільно з централізованою бібліотечною системою та міським відділом культури клуб «Віварт» започаткував однойменний міський молодіжний літературний конкурс і видання літературно-мистецького альманаху для молодих авторів. Серед віршів, прозових творів, казок і статей в альманасі вміщено також переклади творів сучасних французьких авторів, що їх виконали молоді дніпродзержинці. Клубівці активно долучаються до культурного життя області: співпрацюють із міською та обласною адміністраціями, з газетами й журналами («Джерело», «Бористен», «Ліхтарик», «Свічадо» та ін.), беруть участь у різних творчих конкурсах, займаються науково-дослідницькою роботою.

Нині членами молодіжного літературно-мистецького клубу «Віварт» є близько 20 молодих письменників, поетів, журналістів, перекладачів, художників та музикантів. Серед ідей та майбутніх проєктів клубу – видання персональних книжок членів клубу (проєкт «Наші дебютанти»), облаштування виставки «Молодь Дніпродзержинська», налагодження контактів із іншими молодіжними й дитячими державними, комерційними, творчими установами та організаціями, знайомство молодих митців із творчим досвідом старшого покоління (проєкт «Корифей та молодь») і багато іншого. Наш клуб завжди відкритий для спілкування і творчих ідей (Druzhko_M@mail.ru).

...народилася 01.03.1983 року. Випускниця Дніпропетровського національного університету, факультет української філології та мистецтвознавства. З квітня 2003 року — член Національної спілки письменників України. Авторка книг «Журливі журавлі» (2000 р.), «Сонячна соната» (2001 р.), «Камертони душі» (2003 р.), «Казочка про рукавички» (2005 р.), «Клепсида» (2006 р.). Пише піршовані та прозові твори для дорослих і дітей. Співавтор літературно-мистецьких збірників «Собори наших душ» (1998—2001 рр.), «Неопалима купина» (2004 р.), «Ятрань» (2005 р.), «Весняний цвіт» (2003 р.), «Віварт» (2006 р.). Має публікації в альманахах та часописах «Саксагань», «Крила», «Бористен», «Свічадо» та ін. Переможниця багатьох юнацьких обласних і всеукраїнських літературних конкурсів. Лауреат премії обласної адміністрації «Обдаровані діти — надія України» (1999, 2000 рр.). Нагороджена грантом губернатора Дніпропетровської області за громадську діяльність і активну життєву позицію (2004—2005 рр.). Має музичну освіту. Займається науковою, культурно-громадською і творчою діяльністю. Керівник молодіжного літературно-мистецького клубу «Віварт» із дня його заснування.

Марія ДРУЖКО

Скрипаль

I

Він зродився... Якого дня? А хто знає? Десятиліття, тисячу, а може, мільйон років тому? Не важить суттєво. Він — зродився. Власне, він жив і до того: полявав звіра, обробляв землю, пас худобу, зводив міста, робив відкриття, захищав свій народ. Так було з перших днів Всесвіту, допоки...

Одного разу його сон стривожила дивна, досі нечувана мелодія. То співало старезне дерево поблизу його житла. Так він довідався про високе небо над головою, про залюбленість птахів у незміриму височині, про плинність часу і народження музики. Віднині він щоденно приходив під мудре дерево, де його душа навчалася таїнства пісні. Але так не могло тривати вічність. Життя Всесвіту, яким би довгим воно не було, не може змагатися з безкінечністю, інакше воно втратило б свій сенс.

Якось на землю впала буря. Її цупкі руки нівечили все довкола. Так загинуло мудре старезне дерево, що однієї ночі збудило в людині душу. На щастя, прекрасне й мудре не обмежуються одним життям: народившись разом із Всесвітом, вони безболісно знімають луску Часу, про-

ростаючи древнім деревом людської пам'яті. Коли буря скінчилася, він знайшов у траві обгорілий шмат свого дерева і витворив із нього... Музику? Так він назвав свій перший інструмент, змайстрований не для полювання, землеробства чи захисту. Відтоді він щодня чаклував над тим витвором, прагнувши оживити знайому пісню мудрого дерева, яку почув колись уночі. Проте краса і мудрість не даються легко, вони гартуються й шліфуються в терпінні. Отже, його вчителем став Час. Крок за кроком незграбний скромний учень наближався до своєї мети; нота за нотою воскресала прекрасна і тривожна, захоплива й загадкова музика, подарована людині високими небесами, безмежними сонячними просторами, нестримним пташиним летом, вічно спраглою до краси душею. А що була вона схожою на пісню старого дерева, то інструмент, на якому створювалася, люди назвали скрипкою, а музиканта – скрипалем.

II

Всесвіт дорослішав, досконалішою ставала музика. А люди?

– Ану, скрипалю, утни, аби жарко стало! Щоб цимбали порепались!

– Заграй-но такої, щоб ноги самі в танок зривалися!

– Заграй веселої...

– Ні, краще журливої...

– Заграй!..

– Заграй...

– Заграй...

І він грав, слухняно, ретельно добираючи мелодії, не жаліючи своєї скрипки. Та хіба можна стримати зростання душі? Мимоволі його смичок будив інші мелодії, високі, як далекі гірські вершини в сивих шапках волохатих хмар набакир, крилаті, як вітри-гонисвіті, безмежні, як людська гордість, таємничі, як любов.

– Та ж він дивак. Він блаженний, – сміялися одні, цураючись його, збиткуючись над ним.

– Він чаклун і єретик! – заздрили інші, короткозоро мружачись від сонячного проміння, боячись почути порухи власних душ.

А що скрипаль? У митців є два порятунки: дорога і смерть. Так було завше, відколи душа причастилася натхненням.

III

Одного разу, коли скрипаль грав на велелюдній площі, до нього підійшов юнак. Він довго слухав скрипчиних пісень, ніби щось шукаючи в химерних тривожних мелодіях. Повз них квапливо проходили люди,

й лише деякі з них похапцем кидали оком на старого сивого скрипалю та його слухача. Коли, нарешті, музикант дав спочинок своїй скрипці, юнак несміливо запитав його:

– Скажи-но, скрипалю, навіщо ти граєш на цій оглухлій від власного галасу площі, адже ніхто тут не чує тебе?

– Чому ж – ніхто? – посміхнувся той. – Адже ти прийшов послухати мою скрипку.

– Але ж я один!

– Мудрості й краси не потрібні натовпи.

Сонце вже схилялося на захід. На метушливе місто поволі спускався прозоро-блакитний вечір. Скрипаль натомлено сів, даючи спокій старечим ногам. Його молодий співрозмовник підступився ще ближче й ще сміливіше сказав:

– Я хотів би просити тебе навчити мене цієї дивовижної музики.

Скрипаль задумливо поглянув на нього:

– Якщо ти здатен слухати музику, то, можливо, зможеш і грати її. Але ж у тебе немає скрипки.

– Дозволь мені взяти твою! – захоплено мовив юнак.

– Ні, – похитав головою старий. – У тебе має бути власна.

– Та де ж мені шукати скрипки?! – розгубився той.

– Змайструй.

– Але ж у цьому місті скрізь саме каміння! – розпачливо сказав юнак.

– Будь уважнішим. Завтра на світанку я йду звідси. Тож якщо ти за ніч змайструєш скрипку, я візьму тебе з собою.

Кажучи так, скрипаль підвівся, обійняв свою скрипку й попростував із нею геть.

IV

Коли з'явилось новонароджене сонце й день узяв на плечі свою ношу, старий скрипаль залишив гамірливе кам'яне місто. Пройшов крізь міську браму під акомпанемент патериці, й раптом зустрів свого вчорашнього слухача, що вже, видно, чекав на нього.

– Пам'ятаєш, – мовив юнак, – учора ти сказав, що зробиш мене музикантом, якщо я змайструю собі скрипку?

– Авжеж, пам'ятаю.

– То поглянь! – і він схвильовано простяг старому тендітну всмінену скрипку. – Я вирівав її з колоди, призначеної для багаття – сьогодні страта якогось еретика.

– То, певно, мала бути моя страта, – зітхнув учитель.

Елегія

Розчешіть мені довгі коси,
Заплетіть кісники зболілі.
Там, де ангели ходять босі,
Хмари геть від розпуки білі.

Запрягайте жалі булані
І на схід поспішайте зрана.
Там, де жевріють сонця бані,
Я скипати в молитві стану.

Біля брами храму Терпіння
Прихильюсь, наче біль Іова,
І у сонячній сновидінні
Знов проситиму в Бога слова.

Щоби з ним розорати ниву
І пісень засівати жмені,
Щоби жати надію сиву,
Зустрічати дощі студені.

...маючи 16 років, у серпні 1999-го, після закінчення середньої школи, вступив до Вищої Місіонерської Духовної семінарії у Варшаві, де провчився 3 роки (2 курси філософії та 1 курс богослов'я). Цікавився філософським персоналізмом Івана Павла II. Пище прозові мініатюри філософсько-психологічного спрямування. Переможець міського молодіжного літературного конкурсу «Вісарт», номінація «мала проза» (2006 р.).

Давид ГОЦІРІДЗЕ

Передчуття Аїду

Колись Ти і мене перевезеш на той бік чорної Річки,
Подивившись без співчуття у мої невпевнені очі
І відштовхнешся палицею від дна Безодні,
Сколихнувши непрозору Воду спогадів,
що його прикриває незмірно тонким шаром.
Колись Ти і мене перевезеш на той бік чорної Річки...

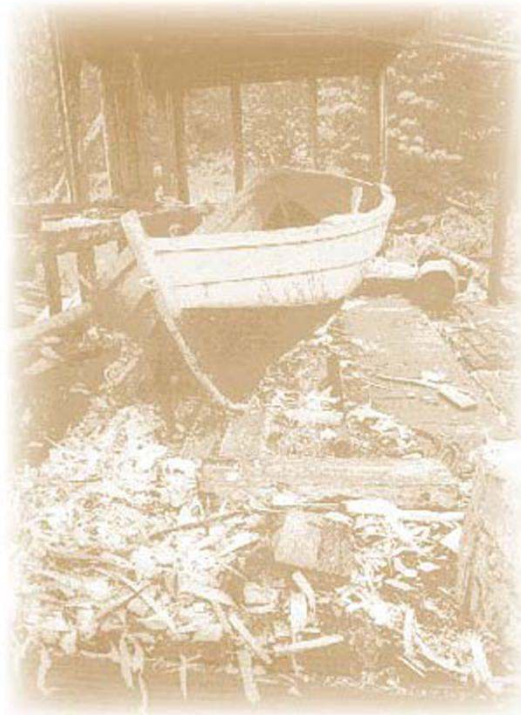
Колись Ти і мене запросиш до свого гнилого від Вічності порому
І, сидючи на його вологій підлозі,
Я думатиму про моє Буття, яке протекло швидко, як вода чорної Річки,
А нині приречене на осягнення Вічності скал,
що боляче ріжуть Небо на тому Березі відчаю.
Колись Ти і мене запросиш до свого гнилого від Вічності порому...

Ти намагатимешся виправити ситуацію, сказавши,
що це з Нею нас не розділить,
Що Любов могутніша від Смерті, бо навіть Писання
її до Вогню порівняло,
А кожна дитина підтвердить, що речі немає у світі, сильнішої
за Вогонь,
Але промовчиш, коли я спитаю про Річку, через яку
не дістатись Полум'ю.
Ти намагатимешся виправити ситуацію, та це у тебе не вийде...

Одного дня Ти і мене полишиш у товаристві сумного
двоголового Собаки,
На бесіди з яким я приречений в кімнаті, де немає Часу,
Який каратиме мене своїм Поглядом, повним нерозуміння
За роки, що я провів у Мовчанні, породженому страхом.
Одного дня Ти і мене полишиш у товаристві сумного
двоголового Собаки...

Тоді мене грітиме безпідставна Надія
На те, що колись ще один покараний за мовчання Філософ
Впаде до цієї холодної безголосої Ями,
Щоб мені було з ким розмовляти.
І мені стане соромно за Надію, яка бажає зла Іншому..

Carpe Diem*

Вічність в порівнянні з хвилиною – ніщо.
Сонце в порівнянні з місяцем – сіра пляма.
Такий я побачив сон.
І сам не розумів, чи це кошмар, чи одкровення
Нової свіжої правди,
Якої раніше не знав.
Може й справді – так і лише так варто жити:
Хвилиною, а не бажанням лишитись навіки?
Бо навіщо лякатись свого небуття,
Якщо його ані уявити не можна,
Ані зазирнути йому в обличчя.
І, якщо небуття, справді, немає,
То навіщо його уникати?
І, може, недарма Стародавні
На кожному сонячному годиннику
Писали (хто більш, хто менш гарно) «Carpe Diem».
І я б його, справді, схопив.
Не для того, щоб на нього дивитись,
І не для того, щоб ним руки зігріти,
Але щоб, за нього тримаючись,
Проминути враз з ним,
Перейти, так як він, –
Із буття до буття,
Із сьогодні до завтра,
Із захоплення до захоплення
І враз з ним стати порохом,
Не боючись порожнечі.
Бо небуття не існує,
Адже ж його ані уявити не можна,
Ані в обличчя йому зазирнути...

...випускниця гуманітарної гімназії № 39 міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області. Народилася 09.02.1989 року. Пише вірші, прозові твори, статті, займається перекладами з російської мови. 2006 року стала переможницею конкурсів «Віварг» і «Собори наших душ» (міський етап). Співавтор збірника та журналу «Віварг». Член Молодіжного мистецького клубу «Віварг» і Малої академії наук України (кафедра літературної творчості).

Л. НОВИЦЬКА

ХТО, ЯКЩО НЕ Я?

Хто, якщо не я,
Розплете сонячний промінь,
Стискатиме у долоні
Мереживо хмар буття?

Хто, якщо не ти,
Триматиме світ на плечах,
У часу одвічної втечі
Ловитиме тінь мети?

Хто, якщо не ми,
Ходитиме в полонини,
Зануриться в небо синє,
Як стане мало землі?

Хто будуть вони,
Народжені з наших марень,
Мов квіти із гирл вулканів,
Доль власних, віків пани?

А хто буде та,
Що дасть себе розіп'ясти,
Полине в житті упасти
Й дивитися крізь літа?

Напевно, це я.
Відроджена в поколіннях,
Знов буду з тобою вільно
Ділити нове життя.

віктор
рибачук

Берегелівські злодії (хроніки)

...художник, письменник, драматург. Народився
на Поділлі в жовтні 1956 року. Закінчив
Вінницький педагогічний і Київський художній
інститути. Автор збірки поезій «Портрет коханої
жінки художника Р.», ілюстрованої картинками
однойменної серії (видав. «Континент-ПРИМ»,
2000 р.) та роману «Щоденники Горгонів»
(видав. «Кальварія», 2002 р.), а також п'єси
«Сеїф», поставленої в львівському театрі
«Судір'я» та Вінницькому муздрамтеатрі ім.
Садовського. Досі мав 20 персональних виставок
в Україні, Словаччині та країнах Західної Європи
(Німеччина, Фінляндія, Голландія, Швейцарія).

Краще б я не заїжджав у ті Берегелі – хіба не міг ще годинку-півтори посидіти за кермом ідесь близько дванадцятої ночі в'їхати у двір, зайти у власну хату, випити чаю й упасти в обійми чистої постелі?! Мабуть що не міг...

Десята вечора – майже ніч, у селі темно, як у негра в... Звертаю ліворуч, потім знову ліворуч – мені до Павла, зо сто метрів прямо і... Темінь. Навколо тільки темінь, у його хаті теж... Навіщо було... Навіщо? Спотикаюся, намагаюся намацати хвіртку – вона відчинена. Йду (нібито) по стежині до дверей, стукаю... Так і знав! Я так і знав – або спить, або п'яний, або ж п'яний спить. Чіпляю ногою якесь відро. Каструля! З чимось... Це «щось» витекло й подзюрчало східцями. Запахло кислим. Присвічую запальничкою – поряд трилітрові слоїки (добре, що не розбилися). Грюкаю в двері. Тихо. Хоч би де ввімкнули світло – а може це злодії? Тихо й темно. Коли виходив із машини – ніби гавкали собаки. Тепер мовчать. Полякалися, мабуть. Зазирнути у вікно й постукати? А як до нього добратися? Я ж весь у білому...

Загавкали собаки – оговталися... Що ж, доведеться почувати в машині... Добре, що в Хмельницькому зайшов до магазину – голодним не залишуся. Посигналив. Собаки замовкли. Темно, тихо і... тепло.

– Чого трубиш, дурню! – кричали з вулиці, де недавно проїжджав, і де світило на подвір'ї єдине в селі світло. – Люди ж сплять! – уже тихіше...

Упізнаю Павлів п'яний, змордований тугою голос. Зрозуміло... Що ж, прощавай, ніч, прощавайте, всі мої надії.

Йду на голос. Дорогу – дві стежини, прокладені шинами – ледь видно. Йду обережно – вчора був дощ. Попереду під світлом чути голоси, і серед них – Павлів. Добре поету на селі: розуміти не розуміють, але чаркуналлють, ще й нагодують, коли празник. Бо чули від когось, що й Шевченко чарчину любив. І цей любить. Та й, потім, що люди скажуть: потрапить він у читанку колись, мо', й пам'ятник поставлять... деь, а

тут – чарку пожаліли! Та й кажуть, що в якихось книжках напечатали вже... І сирота він, кажуть...

Під хлівом лава, на ній – Павло. Сидить, склавши між ногами руки, мотає головою, як підбитий півень.

– Бачиш? – він звертається до чоловіка, що стоїть поряд. – До мене! Я ж казав тобі, це – до мене!

Підіймається з другої спроби й зигзагами біжить, розкинувши в сторони руки, чи то сміється, чи то мукає, босий, одна штанина волочить по землі, ловить мене, міцно-міцно обіймає, і ми разом валимося долу...

Господи! Я ж весь у білому!

Знайомий з дитинства, запах куряків під носом... Вилиця щемить... Господи!.. За що? Якимсь підіймаюся сам і допомагаю йому. Курей у господаря багато! Ой багато... Струшую, що можу...

– Вибач, друже, вибач! Я такий радий, якби-и-и ж ти знав, який радий! – хитає головою й тілом. – Ти сам?

– Сам.

– А Віронька?

– Яка Віронька?! – стримую себе, а то б сказав...

Підходить чоловік, допомагає струшувати курячу радість.

– Це Володя – познайомтеся... Сьогодні ж Володимира! – й Павло пробує нас із Володею обійняти своїми джкими руками й стукнути лобами, чи – Бог зна? – поцілувати відразу обох.

– Павле, помовч! Обвалюв у кізках людину... Ми тут, бачите, сидимо, якраз жінки немає... – Володя нетутешній, мабуть що, – не може людина з профілем Цезаря народитись і жити у Берегелях.

– Бачу...

– Ти вибач, Вікторе, вибач. Ти ж знаєш, який я радий... – І Павло продовжує обіймами розтирати куряки по моїй білій сорочці...

– Знаю...

Десь чути качиний лемент (ще й качки є!). Заходимо до літньої кухні.

Пам'ятаю сільські хати доби мого дитинства, де всі жили в «передній хаті», яка була першою від сіней – коридору по-сучасному, – й спали, хто на тапчані – такому собі широкому простеленому сіном дерев'яному ліжку, – хто на лежанці, а хто й на печі – зазвичай старі й діти, коли піч топилась. У сінях стояв керогаз або примус, або й те, і друге. Була ще «велика хата», або ж, як її інколи називали, «холодна», де посередині стояв великий стіл, під стінами – двоє ліжок (залізних!) із пірамідами подушок, одна на одній – від великої до маленької на

вершині, і було тих подушок зо п'ять. Між ліжками – широкі дубові лави, на яких частенько ночували далекі гості. А на стінах – фотографії під склом і в рушниках. Я любив довго роздивлятись оті фотографії дивних людей, мені незнайомих, і з пори, мені невідомої. І до сьогодні вражають складки на їхньому одязі — не гори і фікуси, на фоні яких вони розмістилися, не сам одяг, навіть не лица, а складки: на чоботях, на гімнастерках і штанах, на фіранках, на платтях і блузках жінок, на скатертинах столів, біля яких вони сиділи й стояли. Ті складки були ніби намальовані: ямка заходить під горбок, зникає під ним, горбок огинає ямку, розрівнюється, потім угинається і стає ямкою – і так по всьому рукаві, окрім ліктя, по всій штанині, окрім коліна, тільки на грудях усе гладеньке, ніби то не матерія, а щит, причеплений до грудей. Пізніше такі складки я бачив на картинах Піросмані. Стоячи босими ногами на білосніжному покривалі, я годинами вдивлявся... За що й «получав».

На столі стояла радіола. Батько вечорами підходив до неї, чимось клацав. Вона починала світитися зеленим оком посередині та жовтими рисками на склі, і здавалася мені чортом, який пищав, хрюкав, ревів, інколи щось наказував нелюдським голосом, чоловічим або жіночим, і співав незрозумілих пісень. Тільки батько давав ради тому чортові. Вдень, коли його не було, дід теж інколи намагався розбудити того дідька в радіолі: гладив її жовтуваті зуби, крутив за вуха, піднімав кришку, під якою знаходилось чорне колесо (мабуть, «чортове»), закривав, коли я тихенько заходив подивитись. Як же він ото не боїться! Хоч дід був хоробрим дідом – він брав руками вужа і кидав його геть за рів – але ж тут! Батько, зрозуміло, був найхоробрішим у світі – він їздив найбільшою в світі машиною... Дід гримав на мене, потім зі словами «нащо воно нам» ішов зі мною до свого брата Прокопа, і вони довго гомоніли про «напопридумували всього», аж поки я не засинав на дідових колінах. Бабця лише хрестилася, коли чула страшні голоси з великої хати, примовляючи раз за разом «Господи, що ж то воно буде», вдивляючись у вогонь в печі, ніби в пекло. І вогнем освітлене лице її ставало то переляканим, то здивованим, то суворим і страшним, як у Лихої Години, що мала мене побити, коли я робив якусь шкоду..

І все-таки мені вдалося перемогти чорта в радіолі – з великим молотком я вбіг у велику хату і з усієї сили тріснув його в зелене око...

Зайшли в літню кухню – хлівець із двома залізними ліжками й столом посередині, без фотографій на стінах, без радіоли... Низька стеля.

Через років двадцять я завернув на мить до, тоді вже чужої, хатини мого дитинства – все було інше: лиця на світлинах теж інші... та складки на одязі ті самі... І ще мене вразила аж занадто низька стеля.

...За столом два чоловіки. Третій лежить на ліжку й голосно проповідує, розмахуючи руками. З-за столу видно тільки руки й ноги проповідника. Ніхто не курить. Стіл застелено вицвілим рядном, на ньому напівпорожня миска салату з огірків і помідорів, розрізана цибулина, кілька шматочків сала, окрасць хліба й надкушені скибки, пластикова пляшка з-під пива, чарки, ніж, дві виделки, шкурки від огірків.

– От бачите! От бачите, з ким ви, дурні, сидите! Чоловік до мене аж із Вінниці приїхав! До меееене! – Павло хитається, посміхається, б'є себе в груди... Той, що лежав і проповідував, замовк..

– Сідайте, Вікторе, біля Прокоповича, в кутку, – Володя підсуває стілець, пропускає мене в куток.

- Леонід Прокопович! – старий трохи зівся, подає руку...
- Віктор.
- З Вінниці? – вони вже добряче хильнули. Це помітно навіть при тьмяному світлі «сороковатівки»... У старого бліде, ледь засмагле обличчя з правильними рисами. Не залишився б у селі...
- Зі Львову... їду...
- А по-батьку як? – і він примружив очі.
- Іванович.
- А мене – Прокопович! Сідайте, Івановичу!
- Сідаю.
- Володю, посадить Павла де-небудь, упаде ж... – звертаюся до Володі. – Ви майже тверезий порівняно з іншими...
- І з вами теж... поки що... – у його голосі прикрість.
- ???
- Ви ж іще не пили. Усьому свій час, тим більше, що ви Павлів друг. Киваю головою й розумію, що правда його.
- Зрозумів. Більше не буду, – кажу для аби звалось і розумію, що прикрості в його словах не було.
- То може... – до мене звертається Прокопович, і дивиться світлооко, щиро, очі в очі, а рукою намагає поліетиленову пляшку «Чернігівського світлого», підймає – там майже на дні. Самогонка. О Господи!
- Хлопці... Павле! Пішли зі мною до машини, у мене там є... Самогонки пити не буду!
- Івановичу, приобщайся! Не гребуй... – і Прокопович наливає в найближчу до мене чарку.
- Відсуваю... хоч зараз мені можна все, бо вже не в білому... х-м... – Не буду. Не хочу. Тепер не хочу. Пізніше – Бог знає... У мене ж тільки одна пляшка. Одна. Для них. На всіх – по сто... Вже майже одинадцять – де взяти? І хто буде брати?
- Я розумію, – й Володя всміхається. Він усе знає, мабуть що, і все розуміє...
- Пішли, Вікторе! – й Павло виходить з-за столу, – Ти ж розумієш... Ти все розумієш! – величезні циганські очі майже веселі...
- Розумію, – грим би мене вбив із цим розумінням!
- Володя допомагає мені вийти (я ж не п'яний!).
- Завтра зранку дочка випере все! Так сталося, Вікторе, він не хотів...
- Усе нормально!
- Нормально, аякже...

Ми з Павлом виходимо.

Усі вони – добрі люди. Вони народилися тут, вони – царі Берегель, графи й барони кутків і вулиць, шевальє дворів. Ми з Павлом – мє-нєстрєлі, котрі, співаючи своїх пісень, заїхали в білому до них на подвір'я. Та співаємо для себе... А не краще було б їхати ще з півтори години і лягти спати? Та хіба вони просять у мене моїх «5 капель»?

Чи сто?

Лежав собі чоловік і говорив щось іншому. І той його слухав. Я зайшов – і що?..

Вони нічого мені не сказали.

Мене для них не було.

На цій землі.

У Берегелях – особливо!

Ми приїжджі. Тільки я – на один день. Павло – на тиждень.

Тому ми йдемо до машини за даниною місцевим володарям. Десь там на них чекають дружини, корови, кролі, вранішні, ще не кошені (або кимось уже викошені) трави, знесені яйця, не позбирані у курниках. Усе буде добре... Ми йдемо за даниною. Ми – босий Павло і я, вже не в білому, я, ще тверезий і злий на себе.

Але ми йдемо...

Навіщо було йти за тими каплями, які з любов'ю купував – для того, щоб із оцим босим циганчуком їх розпити, погомоніти, поляпати язиками, а потім тихо заснути на зло всім берегелівським мухам. А тепер?

Я злий...

Я злий? У мене напад мізантропії? Мабуть що...

А де написано, що маю бути добрим?

Але хочу ним бути: добрим, а не злим. І ніяк не можу зрозуміти, чому всі, хто навколо мене, такі добрі, а так хочуть бути злими! Тільки тому, що зло завжди перемагає? Тому, що зло – це слава, гроші, премії, Київ, Байкове?... І ваша Україна.

Але ваша Україна – це теж зло. Моя Україна – в Берегелях, де Павло Гірник загубив останню українську гривню, у Скнилові, де кашляє застуджений лейтенант медслужби Вова Рибачук, у Білопіллі, де заростає лободою могила мого кума, в Качанівці, де Володя Бабак захищає від хамів дуба, якого посадив Шевченко, бо у вашій Україні з сорока восьми мільйонів населення сорок вісім хохлам ладні зрубати цього дуба на паркет... Не для себе – для України хотіли старатись! Господи!? Зроби що-небудь! Придумай якусь напасть, якусь повінь, щоб нас зміло з цієї землі, очистило від вікової хохляцької скверни, і від мене очисти, тільки разом із ними: адже фінів, шведів і данців Ти не створив таку кількість, як нас!.. Забери мене першого, дітей моїх, рідних і друзів, усіх, кого забажаєш, тільки їх забери!.. Може, заселять колись ці квітучі пагорби, високі, й горді, й чесні, і порядні, назвуться українцями (чи як захочуть), і землі цій не буде соромно за них. На колінах, уперше в житті, не для себе прошу!..

Якщо Тебе не купили хохли обіцянками нацарювати для тебе царство небесне...

Не на колінах... Лежачи на берегелівському подвір'ї...

Прости, Господи!

Повертаємося до літньої кухні, як царі з дарами – пляшка, кільце ковбаси, хліб, лимон, оливи. А оливи навіщо? Хтозна... Поки нас не було, хтось приніс яйце.

– Толя! – зі мною знайомиться невисокий на зріст чоловічок, старший за мене (чи молодший?), той, що лежав...

– Іван, – представляється тепер уже дивним ім'ям чоловік, котрий сидить біля Прокоповича.

– А я – Іванович!

– А ми знаємо! – це Толя. Він усміхається. Мабуть так усміхаються всі добрі подоляни, українці, слов'яни й земляни, та й усі, врешті-решт,

хто не першучарчину хильнув. – Поки ви за горілкою, я провірив гнізда. Хоч одне, та є! – і знову всміхається.

Розкладаю дари. Та не останні, бо в авто є ще одна пляшка.

А в чарках уже горілка, та, що залишалась у поліетилені.

І що я? Нічого, бо в чарках вже горілка...

Володя шматує «Дитячу» ковбасу, я шарпаю кільце на банці олив, зливаю сироп у миску із салатом – а куди ще? Беру чарку. П'ю, бо в цій літній кухні я маю пити те, що мені налили.

Так треба. Так заведено. Я, все-таки, гість. Поки що.

Уже наливають із моєї пляшки. Мені найбільше. П'ємо...

Володя відставний офіцер, знає Морозова й Шмарова. Прокоповичу восени буде сімдесят. І колись був комбайнером. Толя вже три роки живе сам.

Знову п'ємо. Я – найбільше.

Я їду зі Львова, і я майже тверезий.

Прокопович затуляє пісню, бо має непоганий застільний баритон.

У мене теж баритон, але я ще не готовий, та знаю: це – ненадовго...

Співають.

З Прокоповичем.

Я не знаю цих пісень. Уперше чую...

Володя дістає пляшку полинівки. Натирання. Дуже гірка настоянка.

П'ємо.

Співаємо.

Усі.

Хто як може.

Чи це горілка так співає?

Але вона закінчується. Пісня – теж.

Уже пізно, вже всі, крім нас, поснули, і взяти вже ніде, і починається розмова...

– Оце п'ємо... п'ємо і помремо коли-небудь десь у липухах... – Прокопович сумно схилив голову і говорить, ніби сам до себе. – А хотіло би сь серед квіток, серед чорнобривців, у запахах... Уранці знайдуть – півсела завідувало б!

– А є такі квіти, рудбекії називаються... Ото краса! – підтримує тему Толя.

– А ти звідки знаєш? – Іван запитує.

– Знаю! По телевізору бачив. Сьогодні!

– Червоні? – піднімає голову Прокопович.

– Всякі.

– Аби не червоні.

– Щоб не як наші морди, – знову вставляє слово Іван. – Як Павло... Вчора в бараболі спав! А якби помер там?! – усі сміються, крім Павла.

– Нібито я тільки й роблю, що сплю в бараболі!.. – Павло вже без сорочки, коли жустиг? – А ти звідки знаєш? Чого ти мене там шукав? Га? Це ти, мабуть, у мене бараболю викопуєш! Уже корчів двадцять хтось викопав! У бараболі я сплю! – і дивиться мені межи очі!..

– Ти що, здурів? Нащо мені твоя бараболя?! У мене оно сорок соток засаджено, свою копати нема кому! Бараболю я в нього викопую! Ви бачили?! А брагу в мене хто випив? Думаєш, не знаю? Тиждень тому заквасив брагу, а цей – знайшов! Випили по кварти, і я заснув трошки. Встаю – а браги як не було!

– Що ти мелеш, дурню! Яку брагу! Навіщо мені твоя брага! Само вихлестало, а тепер шукає винного! І поверни мені мою косу! Чуєш?! – Поверни! – Павло грюкнув кулаком по столу.

– Хлопці, перестаньте! – Прокопович підіймається, піднімає руки. – Перестаньте зараз же!.. У мене хтось штахвети покрав. То що мені тепер! Кожен рік гад якийсь краде! Вже п'ять років думаю їх помінати. Та хіба ж дадуть!

– А я знаю, хто краде, Прокоповичу! Знаю! – і Толя теж стукає кулаком. – Але не скажу!

– Бо й сам їх крадеш! – Іван вирячив до нього очі... (Вдарить?)

Толя якусь мить дивився розгублено, з широко відкритим ротом, обвів усіх ображеним поглядом, і в очах його – сльози?

– За що він мене так... Гад! – ще мить, і зчиниться бійка. Я встаю.

– Може, ще одну взяти? – кажу між іншим і ніби спокійно.

– Де?

Майже в один голос.

Тільки Володя тихо сміється:

– Ой, хлопці, хлопці...

– До Баби Мелані... Вона все одно не спить... – Толя? Іван?.. Прокопович спить...

– Не треба, Павле. В машині є ще одна.

– Оце друг! Ну, Павло, друга маєш! – Прокопович не спав. – Володя, підриж салатику, і там десь сальце...

Я йду до машини.

Можна було прикрикнути на «злодіїв», утихомирити й розповзтися спати, але чомусь... Можливо, той Толин погляд беззахисний, ніби в нього видерли з рук цукерку, отого гематогенного «ведмедика», якого він колись дитиною ділив на шматочки-кубики і їв перед сном, забу-

ваючи ділитись із братом, бо той з'їв свою половину одним махом?.. Можна було... Але я йду до машини за пляшкою, за тією, що мала бути, – не вся, можливо, – на всяк випадок, коли однієї не вистачить для доброї балачки при каганці до ранку. Я йду, бо знаю вже, що не буде того ранку, на який сподівався, а буде інший... І хай буде так.

Салатику вже підрізано, хліба накраяно, сала теж, і палець у Толі порізаний, і кров залишила сліди на рядні трьома плямами... І кров на хлібному м'якуші.

– Володя сказав, що хлібом зупиняти кров найкраще, – Павло пояснює мені...

І береться відкорковувати...

– Я знаю, – кажу. Але... Що я знаю?

– Так от я й кажу: якби він хоч раз приїхав до нас у село!.. А не так посадили в машину і везуть куди їм тра... – вони продовжують розмову, яку почали років із вісім, а може й зо двадцять тому..

– Якби не хотів, ніхто б його не возив, як «попку» в клітці, – перебиває Прокоповича Іван. – Він що, дурачок?! Бо так йому вигодно!.. Це вони Україну нашу вкрали!

За мою відсутність обговорювали персону президента.

Я звертаюсь до Володі:

– Ви в якому званні пішли на дембель?

– Підполковником. В дев'яносто третьому. Майже десять років тому. Разом із Морозовим. Коли він пішов, я зрозумів – усе! Пора... «Служити би рад...» Ви все розумієте. Такі, як ми, цій армії не потрібні... – він узяв чарку. – Але життя триває. Ми програли, але життя триває.

– Закінчується...

– Тому й п'ємо, – він посміхнувся. Я теж. І ми випили.

– А що це за історія з крадіжками? – розмовляємо вдвох, інші продовжують свою тему.

– Та які там крадіжки... Це село... Кудись щось всунули, а потім... А брага, хто її тільки у нього не пив, окрім мене... – Володя замовк, – ми з ним на «ви».

– ...інший був би таким же...

– То чого ми такі дурні?..

– ...хоч яблука вродили...

– ...а за ставок ВОНИ ще отвітять!..

– ...хоч світ не отключають...

Говоримо всі. Нам треба не мовчати, і ми розмовляємо, доводимо один перед одним свою обізнаність і своє ставлення до буття, і наплювати на згоду із нами – так, як знаємо ми (кожен із нас), так ніхто не

знає. І ми знаємо про це, але кожен знає тільки своє. Та в когось із нас украли заступ, і всі знову шукаємо злодія. Хто?

Я не чув, та це не має ніякого значення.

– ...а вудки торік хто вкрав? – Не я... – І не я!.. – Я на рибу зовсім не ходю!

Хто не ходє? Яке це має значення...

Прокопович підпер голову долонею, пробує вдивлятися в Павлові очі. Це він сказав «не я»? Він?! А може й ні.

Хіба не все одно?

Але це сказав не я.

Я крав яблука... один раз... на другому кінці села... і помідори... на колгоспній городині. Навіщо вони мені здались?.. Тоді?.. Але ж я крав!

А заступа не крав.

Ніколи!..

– Людина, яка крапа яблука, не має права бути президентом, – я вголос повторюю думку. Я вже п'яний...

– Тай не тільки президентом... Може, підемо спати? – це Володя. – Там... дочка вам постелила.

– Вам?

– Ну... тобі...

Павло вже пішов, ображений на злодіїв, грюкнув виделкою об тарілку пішов. Забув забрати сорочку... і мене.

Знаю, в мене теж буває.

Завтра виперу біле. А сьогодні... Я нікого не образив? Кажись, ні. А себе? І себе теж... То й добре.

Я йду спати, і мені приємно, що я добрий, що я... такий, як усі, і що я теж злодій... І я – Брут!

Хіба міг Прокопович воювати, коли йому тільки має бути сімдесят! Не міг... Але хотів... А хіба я був старшиною... роти? Ні... Але ж – був! Я теж брехун...

Постіль пахне цвіллю. На ній із осені ніхто не спав... Поважають! Жаліють мене, дурня.

Господи... Мене – жаліють. Що ж Ти... отак?..

Мене!..

Це ж – Я!..

Скриплять двері: сонце крізь верхню незафіранену шибку просвічує повіки. Я прокинувся.

Наді мною Павлів радісний і щасливий голос...

– Братику мій, вставай! – зве тихо. Не повертаюся. Він легенько стягує ковдру. Повертаю голову, відкриваю очі.

– Навіщо?

– Вставати навіщо? Так треба! – вже голосно наказує він... і сміється.

Скриплять пружини. Вставати?.. Натягаю ковдру на голову.

У роті сухо... Ніби всю ніч гриз полин.

– Павле, знайди мені соди, – тихо прошу його невидиму присутність.

Мене не пече. Сода від розпачу, від настання вранішнього нападу мізантропії, від відсутності напалмутонн зо 18 по сто грамів для кожного українця і для себе з півтонни.

А взагалі-то – пече...

Десять там за дверима Павло довго забуває соду.

– Павле! – ледь гукаю.

– Зараз, несучу, – він підносить склянку. Стає краще.

– Уяви собі, якби я помер цієї ночі, що б ти зі мною робив?

– А, що б робив? – Павло дістає цигарку, та не запалює. – Закопали б тебе в Берегелях!.. А горілки попили б! – і знову сміється. –

Вставай! Народ «для разврата собран, тебя все ждуть!» – він закурює й виходить.

Встаю. На мені тільки труси й майка. Я все пам'ятаю – і про обійми, й про куряки... Краще все-таки було б умерти...

Іду подвір'ям убік літньої кухні. На мотузці полотніє мій одяг. Мацаю – ще вогкий.

Бідна дівчинка... Коли ж вона його прала? Пізно ввечері чи рано-вранці?.. І котра вже година?

Майже десята... Мабуть що вранці.

У літній кухні сидять. Сидять усі й уже всі п'яні. Чи вони все ще п'яні? О котрій я ліг? Бог зна... Павло подає чарку.

– Не їдь сьогодні... – і це не прохання, це молитва.

Випиваю. Господи, як же можна таке пійло створити?!

– Ну як, краще? – хтось запитав.

– Краще... – не поїду. Куди ж поїдеш у самих трусах?

Володя дає мені стареньку сорочину й чорні, запані до сірого, ще радянські спортивні штани.

Я не поїду! Тому знову підставляю чарку. Мені тут добре – в цій літній кухні, з рідними вже берегелівськими злодіями, які до вечора, пляшка за пляшкою, з любов'ю до мене й до горілки, вициганять усі мої кишенькові скарби. Та й не дуже я опиратимуся (добре, що бензину повний бак). Свої скарби вони викрали один в одного вже давно, і їхати їм нікуди. Мені теж. Сьогодні.

Я вже п'яний... Майже. Вип'ю ще зо сто грамів і втечу від них на цвинтар, посплю години три... І в дорогу! Від міліції мене завжди рятували окуляри... Втечу... Від кого? Від себе? Від них? А від них – за що? Ну... викопав хтось... Ну, цибулю вирвав, напився... Брагу випив... Хотів тещу вперещити шлахетиною... Ну... Від оцих шляхетних розмов?.. Утекти?

– ...а от Морозов – інтелігент!

– ...тра було танками... за Україну!

– ...тож якби всі! Як колись за Богданом...

– Ну ти даєш! То ж коли було!

– ...та й фамілія в нього Морозов! От якби Моро-оо-зі!

– А ти, Павле?

– А я що знаю?

І хтось розпочав:

Гей, наливайте-е-е-е по-о-овні ча-а-ри,

Щоб...

Прощавайте, пане генерале Морозов!..

...Щоб краще в сві-і-і-ті жило-о-о-ся...

...ми не були з Вами знайомі, й ці люди могли б бути Вашими солдатами, і тужать цією піснею, що не стали ними... Ви рафінований інтелігент – таким був генерал Денікін.

Важко нам, пане генерале...

—...л-о-о-о-о-ся...

...вашу генеральську логіку зрозуміти... Підполковник Володя каже, що рівних Вам не було! За Вами пішли б усі. А тепер?..

Хтось уже встиг збігати і повернутись.

Горілка була хороша, майже не бурякова...

Якщо доживу до старості – стану гуральником, бо знаю один словацький рецепт.

Посилатиму свій продукт своєму зятю, королю Великобританії, щоб не куриє маріхуану в пабах, а вживав наш натурпродукт, і щоб онуки мої не хлистали шотландського віскі з ким попало і де попало, а в Берегелях бігали, в гіршому випадку, з головним берегелівським злодієм Павлом Грником по самогонку, співали з ним пісень і слухали від лейтенант-колонеля діда Володі байки про генерала Морозова...

А я мовчатиму й тихесенько питиму свій продукт.

Прости мене, Господи...

Поділля... Мені п'янькому – моя мила подільська говірочка!

– ...нашо ти їм підсовуєш сраку – нашо вона їм тра? – це до Павла (про що вони?). – Тут не то шо твій гуцул Герасемнюк, тут наш тутешній Драч нічо не пойме! – й Толя замовкає для миті суму. – Ото якби Україна відділилась од Росії, коли-небудь, а не так, як зараз... А Поділля од України... хай там собі кацапи в Києві строять своє! Ми б – тутечки... Шо – я не прав?.. Бураки – всім сахар... А то, понімаєш, гуцули з кацапами змовились, і нас, подоляків, на сміх! Трасця їх матер!... От тоді б зажили... І шо нам до їх Чорнобилів та Домбасів?! Шо – в нас нема своїх горбів? А то – трембіти, Ротару, тоже мені ше – Героїня!.. От Плющ – хороший чоловік... Тай Мороз нормальний... А Ющенко?.. Йому Омельченко – да пошол ти!.. А він?! Хіба це президент... у будущем... Так і я могу бути президентом! Скажу Павлові, хай мені напише реч... А не – то в морду! А то, понімаєш... А вообще-то – вкрали вони у нас Україну... Злодії!..

І він замовк.

Мовчали й ми – не тому, що не було чого пити... А що казати?

Я починаю катастрофічно тверезіти.

Мабуть, ще до вечора втечу з Берегель. Спробую втекти, якщо дасть Бог...

Леонід ФІНКЕЛЬШТЕЙН,
 головний редактор
 вид-ва «ФАКТ»:

Сергію, кілька тижнів тому, коли знайомив тебе зі своїм товаришем, я тебе відрекомендував одним словом:

– Киянин.

На мій погляд, сьогодні це в якомусь сенсі звання, тому що Київ – не тільки столиця незалежної України, це ще й історія, і текст, і відчуття, знакове місто і для країни, і для Європи, і для кожної особистості.

А що для тебе Київ вчора, сьогодні, завтра?

Сергій ГРАБАР: Що Київ для мене взагалі – безвідносно до часу?

Це – вранішня роса: свіжа-свіжа, до якої хочеться доторкнутися і мріється зберегти назавжди.

Це – подих, що живить, додає сил, надихає: в творчості, в коханні, просто в роботі, врешті-решт, у житті.

Це – кохання, перше й останнє, бо в іншому місті для мене кохання не буде, може бути все, що завгодно, але кохання – справжнього, чорторийного, пристрасного до темряви в очах – не буде.

Це – літопис мого життя, скільки б воно не тривало (а обмежувати волю Господа не варто), день за днем, година за годиною. І не тільки мого, але й багатьох людей, які принесли цьому місту свої сподівання й розчарування, свою щирість і відчуженість. Люди різні, і прийшли вони до Києва з різних міркувань, далеко не всі щиро й відверто, ой далеко не всі. Але розмова не про них, а про мене.

Київ учора...

Це – досить бідне, але не нужденне дитинство на Рильському провулку, що в самому серці Старовинного

Києва. Перші спогади про подвір'я Софійського собору, де ми шукали й знаходили маленькі пелюстки сусального золота й ховали його – наш перший скарб. Це й таємниці Володимирської гірки, сьогодні спалюженої та знівченої, ні, навіть не сьогодні, а ще наприкінці 70-х минулого вже століття. І вічність Старокиївської гори, бо звідси «пішла земля Руська». І жива, ще не захована в бетон річка Либідь, яка вмiла так розливатися, що затоплювала перші поверхи на Ямський, де народився мій прадід. І наші купання в ній, і знайдений скарб: жерстяна коробка з двома царськими монетами та пісенником XIX ст.

Все це Київ учора, але він продовжується сьогодні.

Бо не можна будувати на Євбазі, не розуміючись на геології місцевості, не можна формувати зовнішність міста, не люблячи його, не будучи прив'язаним до нього своєю пуповиною. Треба бачити місто в своєму житті, стати частиною його, вірити, що завтра це місто залишиться твоїм, а не буде засобом для збагачення чи інструментом для втілення амбіцій. Інакше всім цим проектам відпущено надто короткий термін.

Київ сьогодні – це постійна боротьба за владу, яка переходить всі межі, і при цьому немає розуміння, що не ви вибираєте місто, а місто вибирає вас, і залишається в ньому тільки вибрані.

Вони і будуть жити завтра, бо місто це Вічне – одне з небагатьох Вічних міст землі. Місто, подароване нам Небом, місто, подароване мені Небом.

Що буде з Києвом завтра?

Я думаю, місто не тільки збереже себе, але й розквітне. Йому б більше уваги, більше любові, – тоді буде віддача й захист.

Київ – місто молитовне протягом багатьох століть, місто церков і монастирів, місто великої культури. Воно подарувало людству багато яскравих постатей. А ще скількох подарує!..

Що для мене Київ?

Є така планета – Земля. Є така країна – Україна. Є таке місто – Київ.

І все це моє!

КНИГА 9 (XVIII)

7515 рік від створення світу
(2007-й від народження Ісуса Христа)

Часопис виходить 11 разів на рік.

На першій сторінці обкладинки використано
фрагмент скульптури Вячеслава Клокова
«Викрадення Європи» (світлина Ігоря Гільбо).

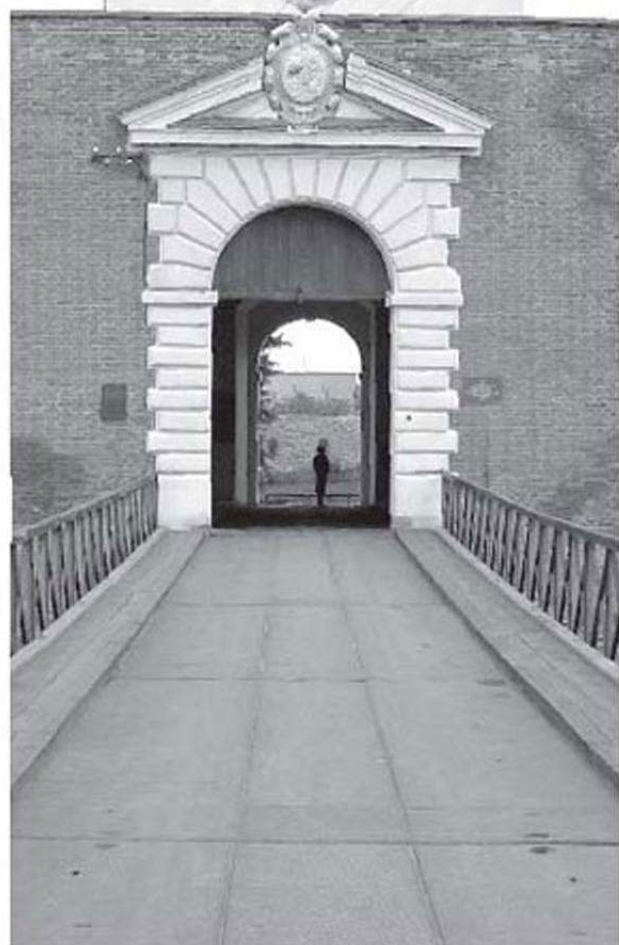
В оформленні використано світлини:
Ігоря Гільбо, Сергія Грабара, Юлії Підмогильної, з
сімейного архіву В. Клокова і Л. Гордієнко, архіву
С. Вовченко.

а також –
ілюстрації з альбому «Мистецтво Київської Русі»
(К., 1989); світлини з фотозальбому –
Ігор Гільбо. Фотографії» (К., 2007);
«Революція Духа» (К., 2005);
репродукції картин Віктора Рибачука
(альбом «Вибране», К., 2007);
Михайла Врубеля, Сальвадора Далі.

Назва, концепція та дизайн часопису
«Київська Русь» є інтелектуальною власністю засновника
і зберігаються Законом України «Про авторське та
суміжні права». Передрук матеріалів дозволяється
лише за згоди редакції. Редакція може не погоджуватися
з поглядами автора. Автор несеть відповідальність
за правдивість інформації.

За зміст реклами несець відповідальність рекламодателі.
Надслані тексти не повертаються.
Редакція залишає за собою право
як редагувати надані тексти,
такі обертати права на автора.
Листувачка з читачами –
лише на сторінках часопису.

Підписано до друку 06.09.2007 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 15,81.
Обл. вид. арк. 17,09. Зам. № _____ Ціка договірна.
Наклад 2000 прим.

Засновник і видавець ТОВ «Видавничий Дім "Фант"»,
Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ №10798,
видає 27 грудня 2005 року.
Надруковано в типографії ЗАТ «Віпол»,
03154, м. Київ, вул. Волинська, 60.

#9 (VIII)

ЗАБОРОЧЕНА ЗОНА
* ОАСТОН РОМАТИТРОМ

Вас попереджали!

Про телевізійний виступ Імператора Землі було оголошено за місяць. В анонсі зазначалося, що Імператор має намір повідомити об'єднаним землянам новину, важливішої за яку не було ще нічого й уже точно нічого не буде. Тому перед самим початком імператорського звернення вся земля завмерла в чеканні. Рейтинг був безпрецедентний, і телевізійники шкодували, що Імператор заборонив перебивати свій виступ рекламою.

Телевізійної заставки перед виступом не було, замість неї показали Імператора, котрий протягом цілої хвилини просто мовчав, дивлячись у камеру. Вираз його обличчя насторожував, і об'єднані земляни зрозуміли, що анонс не брехав: здавалося, Імператор і справді готується сказати щось важливе. Навіть студію було оформлено так, щоб зайвий раз не відволікати увагу глядачів: там не було нічого, крім стола, за яким сидів Імператор. Правда, на столі розташувалася якийсь червоний пластиковий предмет, схожий на велику таблетку завбільшки з каструлю, всередині якої жевріло слабе світло. Декому предмет вселяв легку недовіру і навіть тривогу, проте більшість телеглядачів на нього особливо не зважала, очевидно, гадаючи, що це який-небудь освітлювальний прилад. Напружене й навіть трохи траурне обличчя Імператора було набагато цікавішим предметом уваги.

Раптом він почав говорити. Без вітань, звертань та інших форм і норм. Те, що він сказав, було

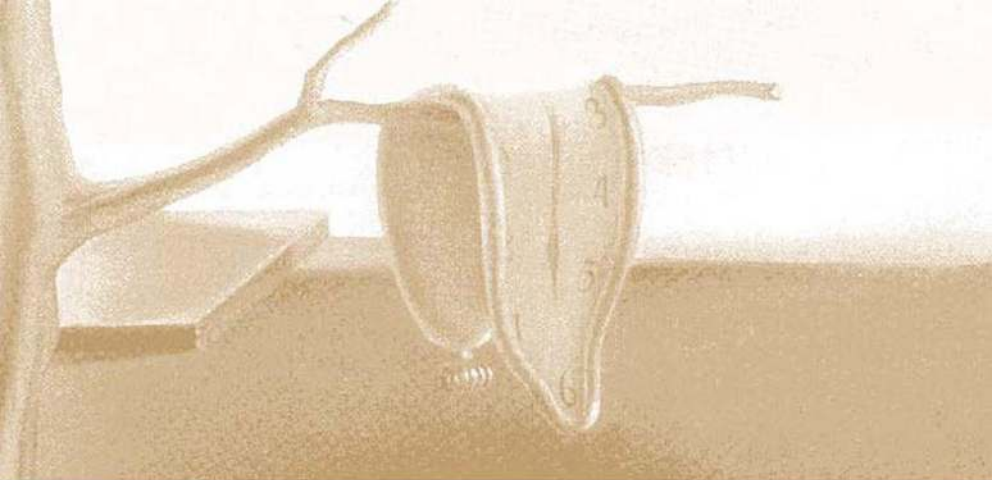

таким несподіваним, що людям треба було трохи часу – оговтатися. Цю першу фразу, після якої на землі на хвилину запанувала тиша, Імператор процідив крізь зціплені злістю зуби, і звучала вона так:

– Вас попереджали, суки!

Важко сказати, якими були думки людей, котрі почули це. Можливо, в когось першою реакцією був страх, можливо, навпаки, якась веселість від передчуття подальшої промови. Проте, мабуть, основну масу народу ця фраза переклинила і ввела у стан, подібний до трансу – думки скажено заметушилися в головах, шукаючи мотивації сказаного Імператором, після чого негайно перебралися чи то за межі, чи то на периферію свідомості, бо ніяк не могли в цю свідомість вкластися.

– Так, – продовжив Імператор, чим вивів глядачів із трансу, – вас попереджали! Я говорю без папірця, але тепер не прошу у вас, підарасів, пробачення за можливі помилки. Більше немає потреби ні просити у вас пробачення за будь-що, ні озиратися на вас, роблячи що-небудь. Все закінчилося, і я посилаю вас на хуй! Мабуть, ви грішним ділом подумали, що я йду на пенсію й відмовляюся від посади Імператора? Ні, зовсім ні. Це ви йдете на пенсію! Точніше, не на пенсію... Та про це трохи згодом. А поки я скажу так: я страшенно довго чекав того моменту, коли мені вже не треба буде блазнювати перед вами, як я робив це все своє життя, не треба буде мило всміхатися перед вашими свинячими пиками, сподіваючись заробити цим додатковий голос на виборах, не треба буде ставити автографи на ваші дебільні папірці, гроші та долоні, не треба, зрештою, відраховувати мільярди на ваші недолугі соціальні потреби! Нічого тепер не треба! Ура!

Обличчя Імператора розпромінилося дикою радістю. Він простягнув руки до камери й виставив середні пальці.

– Я тикаю вам факи, – пояснив він, – кожному з вас, без винятку, за те, що ви виродки, гандони, підараси, й просто за те, що ви нікчеми!

Імператор зробив маленьку паузу, якою дехто з глядачів скористався, щоб подумати, що Імператор не вміє нормально матюкатись. Від цього його рейтинг трохи підскочив.

– Ні, – продовжив він, – факів буде замало. Для того, щоб ви зрозуміли, як усе серйозно і в яку глибоку халепу ви втрапили, я покажу вам справжній фак!

Імператор спустив штани, і на мільярдах телеекранів землі з'явилося зображення його напіверегованого члена. Він почав робити поступальні рухи нижньою частиною тіла, від чого його член ритмічно підскакував.

– Я вас їбу! – радісно вигукнув Імператор, продовжуючи свій танок живота. – Їбу всіх і кожного! І такого задоволення від їблі я не отримував ще ніколи! А чому? Тому що всі ваші недолугі пристрасті, ваші мізерні задоволення й ваші нікчемні страждання, навіть якщо їх звести до купи, не варті й мізинця моєї душі!

Імператор зупинився, бо йому здалося, що він якось не так висловився. Після невеличкої паузи він натягнув штани назад і заховав у них член. Тепер можна було знову бачити його обличчя.

– Ви самі в усьому винні. Вас попереджали. А ви замість того, щоб слухати, говорили про якусь демократію. Сьогодні вашій демократії кінець, навіть пиздець, і не тільки демократії – сьогодні пиздець усьому! «Хто це зробив?» – запитають у вас. «Імператор», – жодної секунди не вагаючись, відповісте ви. І це буде неправда. Це не Імператор зробив, це зробили ви самі! Це ж саме ви почали об'єднувати свої народи й країни, це саме ви визнали найвищою своєю цінністю гроші, це ви дозволили вживити собі під лопатку електронні чіпи, аби я міг знати все про кожного з вас: де ви перебуваєте в цей момент, із ким ви зазвичай спілкуєтеся, скільки у вас грошей і так далі. Це ж саме ви, коли чули слово «глобалізація», зверхньо посміхалися, ніби це слово стосується не реального життя, а якоїсь ефемерної науки для заморочених невдах. Хто як не ви з сотень країн зробили одну, з сотень конкуруючих влад зробили одну знахабнілу владу в моїй особі, зрештою, хто, як не ви, проголосували за мене й обрали мене Імператором? То чого ж ви хочете? Демократи, блядь! Я вам покажу демократію!

Цю промову він зробив на одному події, тому зупинився, щоб непомітно відхекатися.

– Мабуть, – сказав він уже спокійніше, – ви подумали, що я здурів. Ні, я не здурів, і зараз я вам це доведу: я зроблю те, про що мріяв усе життя. Ви ж не думаєте, що все життя я був божевільним? Хіба ж ви, такі розумні, проголосували б за божевільного?

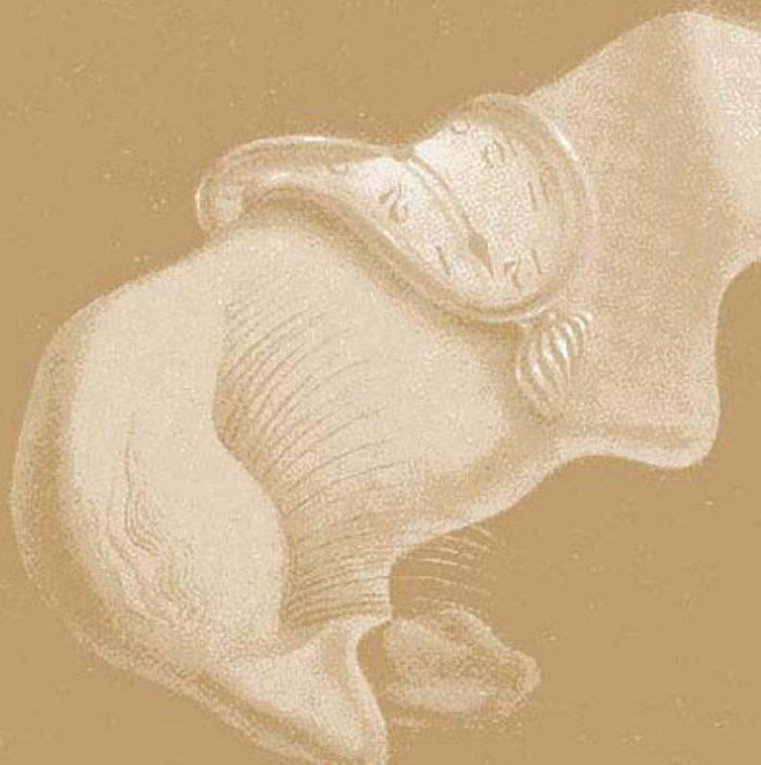

Він ударив кулаком по великій пластиковій таблетці червоного кольору, вона клацнула й вгрузла в стіл.

– Як ви гадаєте, що я тепер зробив? – запитав Імператор і витримав паузу. – Я вам скажу: я натиснув на червону кнопку. Звісно, це вам ні про що не каже. Для того, аби краще зрозуміти, що ж воно щойно трапилось, вам слід поставити собі запитання: «А чи не відчув я, коли Імператор натиснув на червону кнопку, ніби мене щось легесенько вколало під лопаткою?» І якщо ви будете достатньо відвертими самі з собою, то обов'язково відповісте на це запитання так: «Справді, коли Імператор натиснув на червону кнопку, я відчув, ніби мене щось вколало під лопаткою». Що воно вас таке вколало? Думаю, ви вже здогадалися, що це був електронний чіп, який кожен із вас дозволив вживити собі. (А через те, що вас, дурнів, було більше, їх довелося вживлювати силоміць навіть тим, хто був проти). Але ж що це все означає?» – запитаєте ви. «А це означає», – відповім я, – що десь за півгодини всі ви помрете». У кожному чіпі містився мікрорезервуар зі смертельною отрутою, яка зараз успішно й безперешкодно поширюється у вашому організмі. Сигнал до дії кожен чіп отримав або від антен мобільного зв'язку, або від численних супутників... Але це вже технічні й нецікаві для вас, йолопів, деталі. Головне, що ми досягли стовідсоткового покриття. Вдалої вам смерті! А в ці останні півгодини я радив би вам зустрітися зі своїми коханими та рідними й попрощатися з ними. Також можете помолитись нашому глобалізованому Богові. Це аж ніяк не зашкодить. До речі, про Бога... Нарешті, панове, на землі запанує мир і злагода. Ті кілька людей, яких я беру з собою, добре над цим попрацюють. Уявляєте, це

буде рай. Жодних заздрощів, злоби, підступності, ненажерливості... Тільки любов. Земля потребує любові, тому ви тут зайві, панове. Шкода, що ви всього цього не побачите... Ну добре, досить уже тут розпинатися перед вами, ви цього не варті. Прощайте! А я побіжу, в мене ще купа справ. Дякую за увагу. ✨

Олег РОМАНЬКО

...а-а-а!!! Мене знайшли й розсекретили!
Взагалі-то я поет, лауреат всіх України і т. д.
і т. п. І навіть рукопис цього прозового тексту я
накрав на спині шанувальника моєї поезії,
коли той нахилився, щоб мені зручніше було
підписувати йому свою книжку. Пізніше я
загубив цю прозу в поїзді з Сум до Києва, через
це пару разів ходив до церкви дякувати Богові
за такий прозорий натяк. Але виявляється —
знайшли. Виявляється, рукописи не губляться. Найкраще, що може
зробити людина з моєю прозою, — це прочитати, але потім при-
зустрічі зі мною зробити вигляд, що нічого страшного не сталося, що,
незважаючи ні на що, — в мене все ще вірять!.

ЗАБОРОНЕНА ЗОНА